د افغانستان د خپلواکۍ
د اتیایمې کالیزې په ویاړ

د پښتو ادبیاتو تاریخ

(معاصره دوره)

Download From: www.aghalibrary.com

کاندید اکاډمیسین سرمحقق محمد صدیق روهي

د پښتو ادبیاتو تاریخ

دویم ټوک

(په ۱۳۷۰/۱۹۹۱م کال د افغانستان د ښوونځیو د دولسمو ټولګیو لپاره لیکل شوی دی)

PROPERTY OF ARIC Established 1980

لیکوال

کاندید اکادمیسین سر محقق محمد صدیق روهي

د محمد صدیق روهي د فرهنګي ټولنې خپرونې
د خپرونو پر له پسې نومره : ۳

Download From: www.aghalibrary.com

ددې کتاب د چاپ لګښتونه دوکتور خوشحال روهي برابر کړي دي

د کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم : د پښتو ادبیاتو تاریخ

لیکوال : کاندید اکادمیسین سرمحقق محمد صدیق روهي

خپروونکی : د محمد صدیق روهي فرهنګي ټولنه

د چاپ کال : ۱۹۹۹/۱۳۷۸م

د چاپ شمېر : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ ځای : پېښور دانش کتابتون

کمپوزنګ : حبیب لیزر کمپوزنګ سنټر، ګل حاجي پلازه،

کمپوزر : عبدالوسیم عزیز

د پښتۍ ډیزاین : دانش کتابتون

Download From: www.aghalibrary.com

PROPERTY OF
ACKU
8514

ځو ځانګړې یادونې

زما لومړۍ یادونه:

په ۱۳۶۹ ش کال کې فرهنګیالی مبارزه او نومیالی لیکواله میرمن معصومه عصمتی ورد ګ د افغانستان د ښوونې او روزنې وزیره شوه. د هغه وخت له روانو تمایلاتو سره سم د ښوونې او روزنې وزارت له مشرانو سره هم دا نظر یه پیدا شوې وه چې د افغانستان د ښوونځیو پرد رسی نصاب بیا کتنه وکړي او هغه نصابي ګډوډۍ چې له ۱۳۵۷ ش کال نه راپدیخوا د افغانستان په ښوونه او روزنه کې رامنځ ته شوې وې د سمون لپاره یې کارونه پیل کړي.

د ۱۳۷۰ هـ ش کال دوري په لومړۍ هفته کې د ښوونې او روزنې وزارت د هغه وختني معین سرمحقق دوکتور عبدالحکیم هلالي له دفتره ما ته هم خبر راکړ شو چې د ښوونې او روزنې وزارت له خواه د یوه جوړ شوي کمیسیون په غونډه کې برخه واخلم.

Download From: www.aghalibrary.com

په تیاکلي ورځ د ښوونې او روزنې وزارت د تالیف او ترجمې ریاست ته ورغلم. ډیر مشران او نومیالي پوهان راغلي وو.

اروا ښاد کاندید اکادمیسین سر محقق محمد صدیق روهي او کاندید اکادمیسین پوهاند دوکتور محمد رحیم الهام ناست وو. د ښوونې او روزنې وزارت د تالیف او ترجمې او تعلیمي نصاب ځینې ځانګه وال هم راغلي وو. غونډه دارواښاد سر محقق دوکتور هلالي په مشرۍ وشوه او د مجلس منشي ښاغلی پیر محمد وردګ و.

په هغه ورځ او څو نورې ورځې د ښوونځیو د تعلیمي نصاب پر موضوعاتو تاوده بحثونه وشول، د بحثونو په نتیجه کې ډیرې پریکړې وشوې، خو څه چې ما ته په حافظه کې پاتې دي، دادي:

(۱) ټولو دا خبره ومنله چې د افغانستان په ښوونه او روزنه کې له ۱۳۵۷ش نه راپدیخوا باب شوی نصاب زموږ له ملي او فرهنګي غوښتنو سره برابر نه دی او د ښوونې او روزنې له پر مختللیو موازینو سره هم سمون نه لري. دا نصاب باید نور عملي نشي.

(۲) فیصله وشوه چې له ۱۳۵۷ هـ ش کال د دمخني نصاب، درسي کتابونه دې راټول شي او تر یوې بیا کتنې وروسته دې بیا چاپ شي او ښوونځیو ته دې وویشل شي.

(۳) له ۱۳۵۷ هـ ش کال وروسته چې د افغانستان د ښوونځیو لپاره کوم نصاب باب و، د هغه نصاب پر اساس دوی له اتم ټولګي نه راپدې خوا په ښوونځیو کې د ادبیاتو تاریخ لوستل شامل کړي وو او له اتم نه تر دولسم

Download From: www.aghalibrary.com

ټولګی پورې د ادبیاتو تاریخ په نامه ځینی کتابونه لیکل شوي او چاپ شوي وو.

تاکل شوي کمیسیون د ادبي تاریخ په نامه دا لیکل شوي کتابونه وکتل. دا کتابونه هم د ادبي تاریخ لیکنې او هم د ښوونې او روزنې له معیارونو سره برابرونه ختل، تیروتنې خو یکې په پیخرو وې، پریکړه وشوه چې:

الف: په ښوونځیو کې د ادبیاتو تاریخ تدریس باید له لسمه صنفه شروع شي، د لسمو، یوولسمو او دولسمو ټولګیو شاګردان باید دادبیاتو تاریخ ولولي.

ب: ددغو دریو ټولګیو لپاره باید د ادبیاتو تاریخ د نویو موادو او نویو تیوریو او میتودونو په رڼا کې ولیکل شي.

کمیسیون غوښتنه او سپارښتنه وکړه، چې د ادبیاتو تاریخ د لیکلو چارې دې استاد روهي او زلمي هیواد مل ته و سپارلې شي.

وروسته بیا دا مسأله هم رادمخه شوه، چې د ادبیاتو تاریخ به ددغو دریو صنفو ترمنځ څنګه سره بیل کړای شي؟

استاد روهي وویل: « د افغانستان د علومو اکادمي له خوا د ادبي تاریخ لیکنې د میتودولوژي په سیمینار کې د پښتو د ادبي تاریخ لپاره یوه دوره بندي منل شوې ده، ددغې دوره بندۍ له مخې د پښتو ادبیاتو تاریخ په دریو دورو کې لیکل کیږي: لومړۍ دوره، دویمه دوره او دریمه یا معاصردوره. زما پیشنهاد دادی، چې لومړۍ دوره په لسم ټولګي کې، دویمه دوره په یوولسم ټولګي کې او دریمه دوره دې په دولسم ټولګي کې ولوستل شي.

لومړۍ او دویمه دوره دې زلمی هیواد مل ولیکی، ځکه چې پردې دوروکار کوي او مواد لري او دریمه یا معاصره دوره به زه (روهی) ولیکم.»

کمیسیون د استاد روهی پر پیشنهاد تر هر اړخیز غور وروسته فیصله وکړه چې: د ادبیاتو تاریخ دې د همدغو ټاکل شویو دریو دورو په کالب کې ولیکل شی او داچې استاد روهی په دې کار کې برخه اخلی زموږ لپاره د خوښۍ خبره ده.

په کمیسیون کې ناست د تالیف او ترجمې د ریاست یو غړي وویل: «زموږ د تعامل له مخې هر درسی کتاب چې لیکوال ته وسپاري موږ یې د اډیټ لپاره چاته ورکوو. زه وایم چې د هیواد مل کارونه دې روهی صاحب وګوري د روهی صاحب کار دې هیواد مل وګوري».

ما سملاسی ځواب ورکړ: «ما لپاره د خوښۍ ځه چې دویاړ خبره ده چې استاد روهی زما کارونه تر نظره تیر کړي، خو زه کله هم دا جرأت نه کوم چې د هغوی کارونه وګورم.»

د کتابونو د تهیې او چاپ یوه بل مسوول زیاته کړه: موږ اړ یو چې د کتابونو اډیټ وشي، نو که تاسې په خپلو منځو کې یو د بل کارونه وګورئ، نو به زموږ کار سپک شي او کتابونه به ژر چاپ ته واستوو.

د دې کتابونو له تالیف سره اډیټ هم تاسې ته سپارو او د چاپ تر مرحلې که تاسې دا کار تعقیب کړئ، سمونې او زیاتونې پکې وکړئ موږ به ډیر خوشحاله وو.

تر دې وروستي مجلسه وروسته استاد روهی په کار پیل وکړ او د ۱۳۷۰ هـ ش

کال په وروستیو میاشتو کې یې دا کتاب بشپړ کړ او په خپله ځانګړې بزرګوارۍ یې ماته د لوستو لپاره راوسپاره.

ما بیا لړنا وتو، وکړه، خو هغوی وویل «د ښوونې او روزنې وزارت له رسمیاتو سر بیره زما داغوښتنه ده چې ته دا کتاب ولولې او دا هیله هم لرم چې د چاپ چارې یې هم ته تعقیب کړې او د چاپ ته آماده کولو تر وروستۍ لحظې پورې هم په رسمي ډول او هم زما له خوا ته دا حق لرې چې دا ډیټور له مکلفیتونو سره سم زیاتونې او کمونې پکې وکړې».

ما هغه وخت دا کتاب ولوست. بې شکه چې د لیکلو سبک، د لیکلو میتود او د کتاب د پیل د دریو ځلورو څپرکو تیوریکو بحثونو ډیر خوند راکړ تر هغه وخته چې ما د پښتو، دري او اردو ژبو کوم ادبي تاریخ ډوله آثار لوستي وو په هغو کې له دغسې تحلیلونو او نویو خبرو سره نه وم مخ شوی، نو ځکه دا کتاب راته ډیر ځانګړی ښکاره شو.

تر کتنې وروسته ما کتاب بیرته استاد روهي ته وسپاره او د ځینو نوموړنو د زیاتولو، کمولو او د ځینو برخو په وړاندې وروسته کولو کې مې خپل پیشنهاد وروړاندې کړ او دوی په خورا صمیمت او مینه ومانه. استاد روهي کتاب ښاغلي پیر محمد وردګ ته ورکړ، چې یې تایپ کړي.

پیر محمد وردګ د کتاب پر تایپ ډیره بیره کوله او غوښتل یې چې د ۱۳۷۱ هـ ش کال په لومړیو میاشتو کې یې چاپ کړي. ښاغلي وردګ دا هم راته وویل چې ستاد کارونو او د روهي صاحب د کتاب دویم پروف به تاته وسپارم.

پنځه

موږ ولیدل چې د ۱۳۷۱ هـ ش کال په غويي (ثور) کې د دوکتور نجیب-
الله رژیم نسکور شو. پر افغانستان هسې بدې ورځې راغلې، چې ساری یې د
منطقې د هیوادونو په تاریخ کې نه لیدل کیږي. د دې الوګولو په لومړیو ورځو
کې استاد روهي د تداوی لپاره هندوستان او بیا روسیې ته لاړ. د کورنۍ ځینې
غړي یې له مشر زوی ښاغلي اجمل روهي سره روسیې ته لاړل. زه له خپلې
کورنۍ سره پېښور ته راغلم، د استاد روهي دا حاضر کتاب په کابل کې پاتې
شو. په دې کې یوه ورځ دا خبر هم راغی چې د ښوونې او روزنې مطبعه چور
شوه. کله کله به زړه ته راتلل چې د استاد روهي کتاب که ښاغلي پیر محمد-
وردګ مطبعې ته استولی وي، نو به دا کتاب هم ورک شوی وي. بیا به مې زړه
ته داډ ورکړ چې که یو نقل یې سوی یا ورک شوی وي بل نقل او اصل خو به یې
ښاغلي وردګ ساتلي وي.

په ۱۳۷۵ هـ ش کال استاد روهي په آلمان کې وفات شو. دا چې غمجنې
مړینې یې موږ ځومره وځورولو دا بېله خبره ده. خو د استاد له مړینې سره را ته دا
خبره ډېره محسوسه شوه، چې د استاد ناچاپ آثار باید وساتل شي. په دې
نیامت مې ټولو هغو ځایونو ته لیکونه واستول، چې د استاد ناچاپ آثار هلته
وو. د دې لیکونو په سلسله کې مې یو لیک ښاغلي پیر محمد وردګ ته هم
واستوه او دامې تري وغوښتل چې تاپپي نسخې دې ستاوي، د استاد خپله
لیکلې نسخې موږ ـه وساته څوک به درشي او زما لیک به ورسره وي لطفاً دا
نسخه هغه ته ورکړه. له دې سره جوخت مې ګران تور نجنرال شیر محمد کریمي
ته لیک ولیږه، چې له ښاغلي وردګ نه د استاد روهي لیکلی د ادبیاتو تاریخ

ترلاسه کړي.

جنرال کریمی د مسوولیت په احساس دا کار کړی و، خو داصل پر ځای ښاغلی وردګ وړته یوه ټایپي نسخه ورکړې وه او له جنرال کریمي سره خوندي وه.

د روان شمسی کال په لومړیو ورځو کې د استاد روهی کشرزوی دوکتور-خوشحال روهی احوال راکړ. چې که زما د پلاریو اثر چاپوئ، زه یې د چاپ لګښتونه برابروای شم. د خوشحال روهي د لیک له رسیدو سره مې په دې سوچ وکړ چې د استاد روهی کوم کتاب چاپ کړم؟ سملاسی مې فکر د ادبیاتو تاریخ ته واوښت. له ځان سره مې وویل چې دا تاریخ دا ته کاله وړاندې شرایطو په رڼاکې لیکل شوی دی که نور کلونه هم پرې تیرشي ښایي یو کلی تجدید نظر ته اړه پیدا کړي، چې دا تجدید نظر اوس مونږ ځکه نشو کولای چې خاوندیې نشته. بله دا چې اوسنیو وړانیو او اړتیاوو ته په پاملرنه ښایی د ښوونی او روزنی وزارت په آینده شلو کلونو کې هم پدې بریالی نشي چې د شاګردانو لپاره د یوه فرعي یا مرستیال مضمون په حیث د ادبیاتو تاریخ چاپ کاندي. نو بهتره ده چې دا تاریخ چاپ شي اوله میتود یې زمونږ ځیرونکي او له محتوی یې عام لوستونکي خبرشي. بیا مې سملاسی جنرال کریمی ته لیک وکیښ او له ګران آشنای د پښتو ځوان شاعر او د محمد صدیق روهی د فرهنګی ټولنې موسس غړی (۱) ښاغلي سید افضل شیرزاد څخه مې غوښتنه وکړه چې دا لیک کابل ته ورسوي او د استاد روهی کتاب له ځانه سره راوړي. ښاغلی شیرزاد

(۱) ښاغلي سید افضل شیرزاد د محمد صدیق روهی فرهنګي ټولنې مؤسس غړی دی، د ټولنې د مؤسسانو کوم لست چې چاپ شوی دی، سهواً پکی دده نوم نه دی چاپ شوی.

هماغسې وکړل او دا کتاب يې تر پېښوره راورساوه.

کتاب ما کمپوز ته وسپاره، کتاب کمپوز او چاپ ته آماده شو او دادي زما دا څو يادونې ورسره پر ځای چاپيږي.

- د کتاب د ليکلو، ساتلو او چاپ ته سپارلو په باب ترلوړې يادونې وروسته، زما دويمه يادونه داده:

ښاغليو لوستونکيو ته به له لوړه بيا نه دا څرګنده شوې وي چې د پښتو ادبياتو د معاصرې دورې دا تاريخ د افغانستان د ښوونځيو د دولسمو ټولګيو لپاره ليکل شوی دی.

د اثر درسي هدف ته په پاملرنه په کتاب کې راوړل شوي مواد نه يوازې دا چې کافي دي، بلکه د پوهنتون محصلان او نور عام لوستونکي او څيړونکي ور څخه استفاده کولای شي.

که رښتيا ووايم مور د پوهنځي په څلور کلنه دوره کې د پښتو ادبياتو په مضمون کې دومره مواد نه وو لوستي، تيوريک برخه خو يې لا پريږده. زه له پوهنتونه فارغ وم خو يدې نه پوهيدم چې ادبپوهنه څه ته وايي او څانګې يې کومې دي؟ له دې يادونې زما مقصد دا دی چې که دا کتاب اوس د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا چاپيدای، نو له کافي نه هم پسې ور تيرو.

تر ليکلو وروسته چې کله استاد روهي دا کتاب ماته لوستو ته راکړ، هغه وخت هم مادوی ته وويل چې دا کتاب د ښوونځيو له شاګردانو سربيره د پوهنتون د محصلانو لپاره هم بيخي کافي دی، خو که د استاد پرژوند دا کتاب - لکه اوس - د ښوونې او روزنې وزارت پر ځای د معاصرو ادبياتو د

وستونکیو لپاره په آزاد ډول چاپیدای تو به ماورته پیشنهاد کړی وای، چې پر همدغه موجوده اډانه ځینې لاتدې زیاتونې وکا.

(۱) په افغانستان کې د پښتو معاصرو ادبیاتو لومړی پړاو یاد روښانتیا پړاو، لکه څنګه چې استاد روهی ویلی دي په اساسی ډول د سراج الاخبار افغانیه د نشرله دورانه پیل کیږي.

اما که موږ دا پړاو تیمناً او تبرکاً په معاصر دوران کې د افغانستان د روښانفکرانو د سرلارې، د مشروطه خواهانو د لومړی دلې د مشرا و د مشروطیت دلارې شهید مولوی محمد سرور واصف له نامه پیل کړو، نو به مو پر ځای کار کړی وي که څه هم د مولوی واصف د پرښتو آثار له موږ سره نشته، یوه توته یې لاس ته راغلې ده، خو دا چې د روښانتیا پړاو فکري تومنه د لومړي مشروطیت د غورځنګ له غوښتنو او افکارو څرویږي، نو که موږ د خپلو ادبیاتو د معاصری دورې د روښانتیا پړاو د مشروطیت د روښانفکري غورځنګ د مشرله پښتو شعره پیل کړو نو به مو د تاکل شوې دوره بندۍ ارزښتونو ته ډیره صدمه نه وي رسولې.

(۲) استاد روهی د کتاب له شرایطو سره سم د ویښتیا د پړاو د څلورو تومیالیو شاعرانو او لیکوالو: شهید محمد موسی شفیق (۱۳۰۸ - ۱۳۵۷ هـ-ش) شهید پوهاند دوکتور سید بهاءالدین مجروح (۱۹۲۸-۱۹۸۸م) نازک خیال شاعر محمد صدیق پسرلی، ترانه ویونکی او احساس پاروونکی شاعر عبدالله غمخور په باب ځای پر ځای د دوی له ادبی مقام او د دوی له استحقاق سره سمې یادونې کړې دي. خو زما په خیال په پښتنور کې د استاد مجروح،

استاد پسرلي او عبدالله غمخور نوي او ادبي هستونو او چاپ شويو ادبي آثاروته- چې استاد روهي ته او ما ته د دغه کتاب د ليکلو په وخت کې نه وو ښکاره- په پاملرنه بايد دوى د دې پړاو د استازيو په ډله کې، لکه نور استازي ځانګړې معرفي شوي واى او د ارزښتي لپاره يې د آثارو نمونې هم ورکړه شوي واى.

د دغه پړاو د يو بل استازي استاد حبيب الله رفيع په باب هم استاد روهي په خپل کتاب کې ځاى پر ځاى ښې يادونې لري خو دده د هنر په ګانه سمبالي وروستي غزلې - ناچاپې - دوى ته دا استحقاق ورپه برخه کوي چې د دې پړاو په ځانګړيو استازو کې معرفي شي او ښکلې غزلې يې د کلام په نمونو کې راوړل شي.

د وينبتيا پړاو يو بل ډير ښه شاعر عبدالهادي سهيک عطايي دى. دده ډير لږ شعرونه په افغانستان کې چاپ شوي دي. خو د شعرونو هنري تومنه يې ډيره لوړه ده او په هر شعر کې يې ښکلا او مستي، لکه مست هلمند په څپو دي. زما په پوهه سهيک عطايي له خپلو ښکلو شعرونو سره د وينبتيا د پړاو د شاعرانو په استازيو کې ډير لوړ مقام لري.

دغه راز د وينبتيا د پړاو د ادبي آثارو په ژباړونکيو کې د شهيد عزيز-الرحمن الفت (١٣١٥-١٣٦٢ هـ.ش) نوم د هيريدونه دى، ځکه دده د غوره داستانونه (د ١٣٤٠ هـ.ش کال چاپ) په مجموعه کې د نړۍ د لويو داستان ليکونکيو د داستانونو پښتو ترجمې وړاندې کړې دي.

(٣) استاد روهي د خپل دغه کتاب په مقدمه کې يو ځاى کښلي دي: « . .

په ووستیو د یارلس کلونو کې یو شمیر شاعران او لیکوال له پلرني هېواده لیږدیدلي دي، لیکن د دوی آثار د افغاني فرهنګ نه بېلېدونکی توک ګڼل کیږي. تر اوسه پورې د نوموړو شاعرانو او لیکوالو آثار لاس ته نه دي راغلي..
...».

همدې ستونزې ته په پاملرنه د غربت په دیار کې د ځینو راټو کېدلیو ادبي غوټیو یادونه په درېیم پړاو.کې نه ده شوې، نو زما په خیال د دغه لاندې ځوانو کیسه لیکونکیو، شاعرانو، کره کتونکیو، د ادبي آثارو ژباړونکیو او ادبي څېړونکیو یادونې د دغه کتاب د اوښتون په پړاو کې لازمي دي، لکه: استاد محمد آصف صمیم، دوکتور محمد اکبر اکبر، اسد الله غضنفر، محمد نسیم ستانیزی، فضل ولي ناګار، زبیر شفیقي عصمت قانع، شهرت ننګیال، او راښاد امان الله ساهو (۱۳۳۶ - ۱۳۷۷ هـ ش) امان الله نصرت، د ځوانو شاعرانو لپاره لارښود او روڼ مشال پیر محمد کاروان، ایمل پسرلی، مصطفی سالک، نورالحبیب نثار، بازمحمد عابد، اکبربری، عبدالمالک بیکسیار، اورنګزیب ارشاد، محی الدین هاشمي، دوکتور فریدبزګر، عصمت الله پسرلی، اجمل پسرلی، سلیم قرار او ځینې نور.

د یادونې وړ ده چې د روانې پیړۍ د اویایمې لسیزې په روستیو اتو کلونو کې د افغانستان د پښتو ادبیاتو په بڼ کې ډیر نوي تنکی ګلان غوړیدلي دي. په شعر، کیسه، ترجمه، څېړنو او کره کتنو کې خپلې تجربې کوي. د دې ځوانې ډلې شمېره (نام خدا) زیاته ده، خو زما په پوهه د دې ډلې استازي دا لاندې ښاغلي دي: عبدالغفور لیوال، صدیق الله بدر، نورمحمد لاهو، مالیار کاکړ،

نجیب الله عامر، محمد داؤد وفا، اجمل اند، حفیظ الله تراب، سید اختیار سپاوون، مجید الله قرار، عبدالله پیکار، سید منتظرشاه، شمس الله خوستی، مجاهد الله منګل، رحمت ګل رحمت ځدراڼ، معصومه غزني، اجمل یوسفزی، آرین یون او نور. په دغې ځوانې ډلې کې ځینې د ډیر عالی استعداد خاوندان دي او امیدوي، چې ډیر ژر به د پښتو ادبیاتو تاریخ کې په حقه خپل ځانونه تثبیت کاندي.

د یادو شویو لیکوالو، شاعرانو، ادبي ژباړونکیو او کره کتونکیو په ډله کې زما په فکر ځینې د استازیو په توګه د ځانګړې پیژند ګلوۍ او د آثارو د نمونې د راوړو مستحق دي او ځینې هم د دې پړاو په ځانګړیو برخو کې د تشې یادونې.

(٤) زموږ په مفکرو او روښان اندو لیکوالو، ژباړونکیو او حتی ویناوالو کې کاندید اکادمیسین محمد انور نومیالی د ځانګړي سبک او انتقادي مفکورې خاوند دی. دی باید د استحقاق له مخې د دویم پړاو په ځینو برخو کې یاد شوی وای. خو بایدووایو چې ددوی د زیات تبارز او د آثارو د چاپید او ایجاد دوران د اوښتون پړاو دی، زما په فکر استاد نومیالی هم پدغسې ادبي تاریخونو کې د خپلو ځینو آثارو او ادبي څېړنو پر اساس د استحقاق له مخې د یادونې وړ تیا لري.

(٥) د خپل اثر د درسي ځانګړنو په پام کې لرلو سره استاد روهي دشاګردانو لپاره د پښتونخوا د ادبیاتو یو ښه تصویر وړاندې کړی دی. د اوسنی چاپ لپاره دغه لاندې زیاتونې زما په خیال ضروري ایسیدې.

الف: د هندنیمې وچې له ویش او آزادۍ نه د مخنې پړاو د شاعرانو او لیکوالو په استازیو کې د ارواښاد فضل محمود مخفی (۱۸۸٤-۱۹٤۷م)؛ عبدالاکبر خان اکبر (۱۹۰۰-۱۹۷۷) او ماستر عبدالکریم (۱۹۰۷-۱۹٦۱م) تشې یادونې کافي نه دي او لازمه ایسي چې ځانګړې پېژندنې یې وشي او د آثارو نمونې یې ور کړل شي. دا درې تنه نه یوازې دا چې د آزادۍ بخښونکی ملی نهضت تکړه ملګري او د پاچاخان پلویان وو، بلکه په آثارو کې یې د شکلي، موضوعي او فکري نوښت بیلګې سرې موندلای شي.

په همدغه پړاو کې د جنوبي پښتونخوا د علامه عبدالعلی کاکړ (۱۲۸۹-۱۳٦٤ هـ ق) ځانګړې یادونه هم لازمه ایسیدله. که څه هم د ده شعرونه د موضوع او شکل له مخې زاړه دي، خو په شعر کې یې د هنر چاشني ځواکمنه ده او ځینې غزلې یې له دې پلوه سرې ډیرې لوړې ارزیابي کولای شي.

ب: پښتو ته ناول لومړی د ترجمې له لیارې راغی او بیا زموږ ځینو نومیالیو لیکوالو هم ناولونه وکښل. میاحسیب ګل کاکاخیل (۱۳۰۵ هـ ق کال مړ) په ۱۲۹۳ هـ ق کال د ډپتي نذیر احمد مراة العروس- د نقش نګین په نامه- او میا محمد یوسف کاکاخیل په ۱۳۲۳ هـ ق کال دیاد شوي ډپتي نذیر احمد توبة النصوح ناولونه په پښتو کړل. که څه هم میاحسیب ګل له خپلو آثارو سره تر معاصر دورې د مخه د دویمې ادبي دورې په وروستیو پړاوو کې مطالعه کیږي، خو موږ پوهیږو، چې د هر نوي ادبي جریان د رامنځ ته کیدو زړې لاڅه د مخه په ادبي هڅو کې را زرغونیږي او نویو ادبي پرمختیاوو ته لار پرانیزي. څنګه چې ناول- که څه هم ترجمه وي- د معاصرې دورې ادبي ژانر دی نو بویه

چې د پښتونخوا د معاصر ادبي دوران د لومړي پړاو په پس منظر کې د ادبي آثارو د ځينو ژباړونکيو، لکه: مياحسيب گل کاکاخيل، ميا محمد يوسف کاکاخيل، د چارسدې غلام محمد پوپلزی (د مسدس حالی ژباړن) يادونې وشي.

ج: زما په پوهه، د پښتونخوا د معاصرو ادبياتو د دوهم پړاو په سرلارو کې قمر راهي او پير گوهر د خپلو نوښتگرو ادبي فعاليتونو، ښکلو اشعارو او دځوانو شاعرانو د روزونکو په توگه محمد اشرف خان مفتون، عبدالرحيم مجذوب، ايوب صابر او هاشم بابر د خپلو ځانگړيو سبکونو، خپلو ادبي خدمتونو، په شعر کې د ځينو خاصو رواني تمايلاتو د پاللو او د غربي شعر له روح سره د پښتنو د بلدتيا له امله؛ دوکتور اسرار د طورومردان په نظم او نثر کې د هنر خواته له توجه سربيره، په يوه ځانگړې شيوه د طنزدرواجولو پر اساس او محمد اياز د اؤدزی له خپلو ادبي سرگرمو سربيره د هنري آثارو د يو داسي کره کتونکي په توگه چې د هنر په اصالت عقيده لري. د شعر او شعار مسأله يې د ادبياتو په کره کتنه کې د معيار په توگه تر هر چا د مخه مطرح کړې او بالاخره د يو منصف کره کتونکي په توگه د شاعرانو، طنزليکونکيو او کره کتونيو په ډله کې له تشې يادونې سربيره په حقه د ځانگړې پيژندگلو او په ادبي تاريخ کې د کلام د نمونو د ضبط حقدار دي.

د: مونږ پوهيږو چې زمونږ د ژبې په ادبياتو کې د ډرامو ليکل او ترجمه هم لومړی په پښتونخوا په زياته د پيښور په حوزه کې پيل شوي دي. په کار دي چې مونږ په خپل معاصر ادبي تاريخ کې د ډرامه ليکوالو او ژباړونکيو نومونه

او د ځينو سرلاروهغو يې ځانګړې پېژندګلوي هم راوړو. اروابناد استاد روهي هم يو ځاى دادول سپار بنتنه کړې او دا يې ويلي دي چې په بشپړ ادبي تاريخ کې بايد دا کار وشي. د استاد سپار بنت بيخي پرځاى دى خو دلته د ځينو مشهورو اولومړنيو ډرامه ليکوالو او ژباړونکيو د نامه له يادونې چاره نه لرم، په زياته هغه ډرامه ليکوال چې د کتاب په منځ کې د ليکوال، شاعر - څېړونکي او کره - کتونکي په حيث نه دي ياد شوي. د کتاب په متن کې راغلي ليکوال او شاعران هم زياتره ښه ډرامه ليکونکي دي، لکه، اروابناد سيد رسول رسا ،اروابناد استاد حمزه شينواري، اروابناد خليق، اروابناد اکبر، اجمل خټک، پريشان - خټک، قلندر مومند، اروابناد رضامومندی، اشرف مفتون، اروابناد عقاب - خټک، سعدالله جان برق، زيتون بانو، سحر يوسفزی، فضل احمدغازي، عبدالکريم بريالی، افضل شوق، دوکتور شيرزمان طايزي، سعيد ګوهر او نور. مګر ددې ژانر په ژباړونکيو او ليکوالو کې دا لاندې کسان د هيريدونه دي:

اروابناد قاضي رحيم الله (١٨٨٧ - ١٩٤١م)، محمد اسلم خټک، ايس، اې رحمان کاکاخيل (١٩١٨-١٩٦٧م) اروابناد نصر الله خان نصر (١٩١٩-١٩٦٥م) ايس. ډی سوز، مبارک سلطانه شميم، خالق داد اميد، اروابناد رشيد علی دهقان (١٩٢٦-١٩٧٤م)، ميا عبدالرزاق، امير نواز جليا (١٩١٠-١٩٧٩م) اسير منګل، اروابناد سعادت خان جليل (١٩١٤-١٩٧٩م) در محمد کاسی، حفيظ شادانی، عابد شاه عابد، عمرګل - عسکر، محمد همايون هما، عبدالصمد درانی، پير محمد شارق (١٩٢٠-١٩٨٤م) سيد بهادرشاه ظفر کاکاخيل او نور...

د یادونې وړ ده، چې په دویمه ډله ډرامه لیکوالو او ډرامه ژباړونکیو کې ځینې نور منظوم او منثور ادبي آثار لري، خو زما په خیال د ځینو یې یوازې د همدغو ډرامو له مخې په ادبي تاریخ کې یادونه کیدای شي.

هـ: د پښتونخوا دادبي بهیر ددویم پړاو په ترڅ کې چې مورږ د کومو ادبي ځپولتون کوو په کابو وروستیو څپو کې مورږ ځینې داسې لیکوال، شاعران، ډرامه لیکونکي، ادبي څیړونکي او کره کتونکي لرو، چې په ادبي تاریخ کې ځینې یوازې د یادونې او ځینې هم ددویم پړاو د وروستیو پرمختیایي څپو د استازیو په توگه د ځانگړیو پیژندنو او د آثارو د نمونو د معرفي وړتیا لري. داکسان ډیر دي، خوزه یې یوازې د ځینو نومیالیو نومونه اخلم:

رحمت شاه سایل، درویش دراني، (استاد یې یوازې یادونه کړې ده)

[درویش او سایل د خپل سرشار ادبي استعداد او خوږې شاعرۍ له امله په کوټه او پیښور کې د ځوانو شاعرانو لپاره د مرجع حیثیت لري. باید ځانگړې معرفي شي او د اشعارو پرزره وړونکیو نمونویي د ادبي تاریخ پاڼې ښکلې شي] سهیل جعفر، فاروق سرور، نورالبشر نوید، زبیر حسرت، مهجور خیشکي، صاحب شاه صابر، عنایت الله ضیا، مشتاق مجروح یوسفزی، اباسین یوسفزی، رحیم شاه رحیم، سید صابرشاه صابر، سعید رهبر، عرفان ختک، حیران ختک، نادم ختک، عبدالروف خان رفیقي (چمن) شوکت ترین، حنیف خلیل، شاه سعود او ځیني نور.

– زما دریمه او وروستۍ یادونه داده، چې استاد روهي د پښتو ادبیاتو معاصره دوره د افغانستان او پښتونخوا په دووحوزوکې سره بیله مطالعه کړې

ده. دوی چې ددواړو حوزو د بیلی مطالعې لپاره کوم دلایل وړاندې کړي، زما په پوهه د منني او ستاینې وړ دي. ورسره له علمی ارزښتونو برخور دار او د ادبی تاریخ د نوې مطالعی له روحیې سره برابر، خو زما د نیمګړې مطالعی له مخې د پښتونخوا په شمالی او جنوبی برخو کې - سره له دې چې دواحد سیاسی نظام له خوا اداره کیږي - د ادبیاتو د هستونی او پرمختیا بهیرونه یو شان نه دي، نو یو یه چې دا دواړې برخې ددوو ځانګړیو اساسی حوزو په حیث ومنو. د یوې مرکز پیښور او د بلې هغې کوټه دی. له دغو دووحوزو سربیره موږ په پاکستان او هندوستان کې هم د معاصرو ادبیاتو د ودې لپاره ځینې خاصې زمینې مومو.

د پاکستان د سندهـ په ځینو ښارونو کې، لکه کراچی، حیدرآباد او نورو کې د پښتنو کتله یی دایمی میشتیدنې او ددې سیمو په اوسیدونکیو پښتنو کې د لیکوالو او شاعرانو یوه فعاله موجوده ډله او ورسره د پښتو ادبیاتو دودې لپاره ددوی شعوري هڅې، داسیمه هم د پښتو ادبیاتو دایجاد او ودې په لومړۍ درجه فرعی حوزه بدله کړې ده.

هندوستان د پښتو ادبیاتو د پیداینښت او ودې د یوې پخوانۍ فرعي حوزې په توګه، په معاصر دوران کې هم د پښتو ادبیاتو د ایجاد لپاره څه محدودې لږ زمینې لري نو پدې اساس یې د وروستۍ درجه فرعی حوزې په توګه له پامه نشو غورځولای.

په وروستیو دریو - څلورو لسیزو کې د خلیج د سیمې کوچنوتو عربی امارتونو او همدا راز عربستان او ورځیرمه نورو عربی سیمو ته د پښتنو د پرله پسې ورتګ په لړۍ کې د پښتونخوا ډیرو شاعرانو او لیکوالو هم همدغو سیمو

ته ځانونه ورسول او هلته يې د خپلې پرله پسې استوګنې له امله د خپل هنري ذوق د خړوبولو په منظور ادبي ټولنې جوړې کړې؛ د شاعرانو تذکرې يې وليکلې؛ مشاعرې او مجلسونه يې وکړل. که په دغه فعاليتونه پاينښتى شي، نو موږ په زغرده وايو چې دا عربي سيمې به د پښتو ادبياتو دايجاد او ودې دويمه فرعي حوزه شي.

له دغو لوړو يادونو نه زما مقصد دانه دى، چې ګوندې ارواښاد استاد روهي بايد دغه درسي ادبي تاريخ، ددغو ټولو اساسي او فرعي حوزودننه په خورا بسط او توسعه ليکلى واى، بلکه زما مقصد دادى چې اوس موږ دغه درسي ادبي تاريخ زموږ په هيواد کې د ناوړه حالت له امله د افغانستان له اوسنيو پولو بباندې په آزاد ډول د ادبي تاريخ دعامولو ستونکيو لپاره چاپوو، نوبويه چې د کتاب د اساسي متن له لوستونکيو سره د مرستې په خاطر په مقدمه کې ځينې توضيحي يادونې وکړو. زما په پوهه دا يادونې لازمې وې چې ما وليکلې. د همدې اړتيا له مخې ما د متن په حاشيو کې هم ځينې يادونې راوړې دي.

کاشکې استاد ژوندى واى چې د پښتو ادبياتو معاصره دوره يې له خپلو سپارښتنو سره سمه مفصله ليکلې واى او د پښتو ادبياتو تاريخ د معاصرې دورې يو بشپړ انځور يې په خپل پياوړي قلم له متينو، منطقي او علمي تحليلونو، استدلالونو او تفسيرونو سره په هغه روحيه ليکلى واى، چې اوس به يې ښاغلي لوستونکي د معاصرې دورې په دې درسي ادبي تاريخ کې ګوري. د استادروهي اروادې ښاد وي او ددوى کورنۍ او نورو افغانانو ته دې خداى همت

اته لس

ورکړي چې داستاد خواره واره چاپ شوي آثار او ددوی ناچاپ آثار راټول، چاپ او خلکو ته وړاندې کړي.

زه چې اوس خپلې خبرې بس کوم، غواړم یو ځل بیا ددغه اثر په ساتلو او راوړلو کې ښاغلي پیر محمد وردګ، تورن جنرال شیر محمد کریمي، ښاغلي سید افضل شیرزاد، د چاپ د لګښتونو په برابرلو کې دوکتور خوشحال روهي؛ د کمپوز او مناسبې بیې په اخیستلو کې د ښاغلي عبدالوسیم عزیز او د چاپ د چارو په سمبالښت کې دفرهنګیانو صادق ملګري ښاغلي اسد الله صافي او د کتاب د انګریزي برخو د کتنې له امله دوکتور فضل الرحیم مروت ته کور ودانی ووایم او مننه‌ترې وکړم.

په درناوی

سرمحقق زلمی هیواد مل

نولس

فهرست

عنوان	مخ

سریزه ۱

لومړی څپرکی

ادبپوهنه او د ادب تاریخ ۵

أدبی ژانرونه ۱٤

د ادبپوهنې څانگې ۱۵

د ادبي تاریخ لیکنې میتود ۱۹

دویم څپرکی

د پښتو د ادبی تاریخ دورې څنگه تاکل کیږي؟ ۲۸

دریم څپرکی

د پښتو معاصر ادب له څه وخت نه پیلیږي؟ ٤۳

څلورم څپرکی

د روښانتیا پړاو ۵۱

د روښانتیا پړاو ادبی څانگړنې ۵٦

د روښانتیا پړاو نامتو لیکوال او شاعران ٦۰

مولوی صالح محمد هوتک ٦۰

غلام محی الدین افغان ٦۷

عبدالعلی مستغنی ۷۱

عبدالهادی داوی ۷۳

مولوی عبدالواسع کندهاری ۷۸

ملا عبدالباقی کاکړ ۸۰

پنځم څپرکی

دویښتیا پړاو ۸۲

نامتو لیکوال او شاعران ۸۸

گل پاچا الفت ۹۳

عبدالحی حبیبی ۱۰۲

عبدالرؤف بینوا ۱۰۹

نور محمد تره کی ۱۱۱

سلیمان لایق ۱۱٦

سعد الدین شپون ۱۲۵

عبدالباری جهانی ۱۳۷

قیام الدین خادم ۱٤۱

صدیق الله رښتین ۱٤۲

عبدالشکور رشاد ۱٤٤

ددې پړاو نور لیکوال او شاعران ۱٤۸

شپږم څپرکی

د اوښتون پړاو ۱٤۷

ادبي ځانگړتیاوې ۱۵۰

نامتو لیکوال او شاعران ۱۵٤

صدیق کاوون ۱۵۹

اسحاق ننگيال ۱٦۲
احمد الله تکل ۱٦٤
عارف خزان ۱٦٥
امين افغانپور ۱٦۸
بريالى باجوړى ۱۸۳
زرين انځور ۱۹۰
اکبر کرگر ۱۹٤
افضل ټکور ۱۹٥
على گلى پيوند ۱۹۸
عبيدالله محک ۲۰۰
لطيف بهاند ۲۰۷
کاشف پاخون ۲۰۹
خالق رشيد ۲۱۱
حفيظ الله خوږلن ۲۱۳
ځينى نور ليکوال او شاعران ۲۱٤

اووم څپرکى

د پښتونخوا ادبى بهير ته يوه کتنه ۲۱٦
ادبى ځانگړتياوې ۲۲۷
نامتو ليکوال او شاعران ۲۳۰
منشى احمد جان ۲۳٤
راحت زاخيلى ۲۳۸
حمزه شينوارى ۲٤٤

اجمل خټک ۲۵٤
عبدالغني خان غني ۲٦٤
میر مهدی شاه مهدی ۲۷۳
عبدالمالک فدا ۲۸۱
سید رسول رسا ۲۹۰
یتون بانو ۲۹۵
قلندر مومند ۳۰٤
همیش خلیل ۳۰٦
سعدالله جان برق ۳۰۸
محمد نواز طایر ۳۱۰
نور نامتو لیکوال ۳۱۱
لنډیز او کلي تصویر ۳۱۳
لغتونه او اصطلاحات ۳۳٤

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه

(د پښتو ادبیاتو تاریخ: دویم ټوک) د پښتو معاصر ادب په باره کې لیکل شوی دی. د کتاب لیکنې اصول دا غوښتنه کوي چې بایډ ددغه کتاب لومړی څپرکی حذف شوی وای ځکه چې د پښتو داد بي تاریخ باره کې بحث نه کوي.

خو دلته دغه څپرکی د ځینو دلایلو په اساس لیکل شوی دی. لومړی دلیل دادی چې اکثر زده کوونکي، لکه څنګه چې ښايي، د ادب او ادبپوهنې له مفهوم سره پوره آشنانه دي.

که څوک د ادبیاتو په مفهوم ښه ونه پوهیږي د ادبیاتو د تاریخ لوستلو څخه هم سمه ګټه نشي اخیستلای.

دوهم دليل دا دی چې ادبپوهان دادبي آثارو په برخه کې يو شانته معيارونه نه لري. د مثال په توګه، ځينې ادبپوهان د تاريخ، عقايدو، فلسفې، ژبپوهنې، سياست پوهنې، جغرافيې، او داسې نورو څانګو په باره کې ليکل شوي آثار هم داد بياتو په تاريخ کې راوړي خو ځينې نور ادبپوهان په ادبي تاريخ کې يوازې ژبني هنري آثار تربحث لاندې نيسي. لومړی څپرکې ددې د پاره ليکل شوی دی چې زده کوونکي ادبي آثار له نورو آثارو څخه تفکيک کړي.

په دغه کتاب کې يوازې هغه آثار ترڅېړنې لاندې راغلي دي چې د تخليقي ادب او تحقيقي ادبياتو په نامه يادېږي.

دريم دليل دا دی چې زده کوونکي بايد پخپله دادب تاريخ او همدارنګه دادبي تاريخ د ليکنې ميتود وپيژني. هر څوک چې غواړي په راتلونکي کې علمي آثار وليکي بايد د علم په ټاکلې څانګه کې د څېړنې له ميتود سره پوره آشنا وي. کله چې زده کوونکي د څېړنې له ميتود سره آشناشي په آسانۍ سره د علمي او غير علمي نظر يو تر مينځ توپير کولای شي او په دې پوهېږي چې کومې خبرې له اصلي موضوع سره رابطه لري او کومې يې نه لري. د مېتود پېژندنه له زده کوونکي سره مرسته کوي چې هره خبره او نظريه په پټو سترګو ونه مني او پخپله هم د يوې مفکورې د صحت او سقم په باره کې سوچ وکړي. رښتينې ښوونه او روزنه بايد په زده کوونکو کې خلاق او انتقادي فکر وروزي. په دې اساس، که يو زده کوونکی د دغه کتاب کومه نظريه او يا تيزس نه مني او

بل ډول استدلال کوي، ښوونکی باید د ده استدلال ته زیات ارزښت ورکړي. لازمه نه ده چې زده کوونکي کټ مټ د کتاب د مؤلف په شان فکر وکړي او یا په کتاب کې راغلې خبره «د کاڼي کرښه» وبولي.

د پښتو ادبیاتو د تاریخ په برخه کې پوهاند حبیبي او پوهاند رښتین د قدر وړ کارونه کړي دي، خو په اوسني وخت کې ځینې نوې څېړنې د دې غوښتنه کوي چې د پښتو ادبیاتو تاریخ د نویو معیارونو په اساس په نوې بڼه ولیکل شي. د دغه کتاب لومړی ټوک سر محقق - زلمی هیوادمل لیکلی دی. د دویم ټوک په لیکنه کې باید د ځینو ستو- نزو یادونه هم وکړو.

لومړی ستونزه دا ده چې ادبي تاریخ باید د ټولنیزو، سیاسي، اقتصادي، او کلتوري فاکتورونو (عواملو) سره په ارتباط کې وڅېړل شي. د دغو عواملو سمه تشریح ډېره مشکله ده. د افغانانو د ټولنیزې سایکالوجۍ او تاریخ په باره کې ختیځ پوهانو ډېرې څېړنې کړې دي، خو داسې ښکاري چې دغه څېړنې ژورې نه وې. په دغه کتاب کې یوازې هغه عمومي معلومات وړاندې شوي دي چې د ادبي جریانونو له پېژندلو سره مرسته کوي.

دوهمه ستونزه دا ده چې د پښتو معاصر ادبي نهضتونه په ټولو پښتني سیمو کې یو شان نه دي. د پښتنو په هغه سیمه کې چې انګریزي استعمار له خپل اصلي پیکرنه بېله کړه، ادبي جریانات په جلا بڼه منځ ته راغلل چې نشي کیدای په افغانستان کې د پښتو ادبي جریاناتو په شان

تصنيف شي. د پښتو معاصر ادب تر زياتې اندازې له سياسي جريانو نو سره جوخت انکشاف کړی دی او له همدې امله د افغانستان او پښتونخوا ادبيات د علمي تصنيف (کلاسيفيکيشن) له پلوه يو له بله جلا څيړل شوي، خو په اصل کې دا دواړه څانګې د يوه واحد هنري فرهنګ ښکار ندوی دي.

دريمه ستونزه داده چې په وروستيو د يار لس کلونو کې يو شمير شاعران او ليکوال له پلرني هيواد نه د باندې ووتل او هلته يې ادبي آثار ايجاد او خپاره کړل. دوی که څه هم له هيواد نه ليرې ديدلي دي، لېکن د دوی آثار د افغاني فرهنګ نه بيلېدونکی توک ګڼل کيږي.

تر اوسه پورې د نوموړو شاعرانو او ليکوالو آثار لاس ته نه دي راغلي. بر سيره پر دې، د پښتو نخوا څخه هم په منظمه توګه خپرونې نه رارسيږي. داد بې تاريخ ليکونکي په دغسې شرايطو کې د ادبي جريان بشپړ تصوير نشيې ايستلای. له دغو او دغسې نورو ستونزو سره سره، بايد دغه و جيزه له ياده ونه باسو چې وايي: « که څوک غواړي چې بې عيبه دوست پيدا کړي هغه به بې دوسته پاتې شي او که څوک غواړي چې بې عيبه کتاب و ليکي هغه به هيڅ شی هم ونشي ليکلای. »

کانديد اکاد ميسين محمد صديق روهي

۱۸/۱۲/۱۳۷۰

لومړی څپرکی

ادبپوهنه او دادب تاریخ

د ادب او ادبیاتو پېژندنه

ترشلمې میلادي پېړۍ پورې د افغانستان پوهان د لوېدېځې نړۍ له ساینس، تکنالوجی، هنر او فلسفې سره پوره آشنا نه وو او زیاتره یې د عربي او خراسان د پوهانو له آثار و څخه استفاده کوله. عربي او خراساني پوهانو به د بوې علمي مقبولې لغوي او اصطلاحي معناگانې شرح کولې.

ددوی په نظر، ادب په لغت کې پوهې، زیرکی، اخلاقي تهذیب او فضلیت ته ویل کېږي او په اصطلاح کې ادب هغه پوهه او ریاضت دی چې انسان ته فضیلت وربه برخه کوي او په خپلو کړو وړو کې یې له سهوې اوښو بېدنې څخه ژغوري. ددغو پوهانو په عقیده، ادب پر دوه

ډوله دی: (۱) فطري چې په ښوخويونو او معاشرتي تهذيب پورې اړه لري؛
(۲) اکتسابي چې له نورو خلکو څخه زده کيږي او د بليغې وينا لارې چارې ښيي.

اوسني ادبي کره کتونکي د ادب په برخه کې پردغسې يادونو قناعت نه کوي. لومړی، دا چې ادب د اخلاقپوهنې (Ethics) له پلوه بېله مقوله ده او د ښکلا پوهنې (Aesthetics) له نظره بله مقوله ده. دلته زيار ايستل شوی دی، چې اخلاقي او استيتيکي مقولې سره توحيد کړي. دوهم، دا چې اخلاق فطري نه دي، بلکې د بليغې وينا په څېر اکتسابي دي او له ټولنې څخه زده کيږي.

د يادو شووپوهانو په نظر، ادبي علوم هغو پوهنو ته ويل کيږی، چې د بليغې وينا لارې چارې او احوال راښيي. دوی د ادب دوېش په برخه کې پوشا تنه نظر نه لري ځينې يې پراتو څانگو، ځينې يې پر دولسو او ځينې نورېې پر څوارلس څانگو وېشي ځينې پوهان دادب د علم اصول او فروع سره جلا کوي. په لاندې وېش کې اصول او فروع په شلو څانگو سره جلاشوي دي. د ادب د علم اصول دادي: لغت، صرف، نحو، اشتقاق، معاني، بيان، بديع، عروض، اوقافيه.

د ادب د علم فروع دادي: خط، نقد الشعر (قرض الشعر)، انشأ، محاضرات، تاريخ او قصص، انساب، مسالک او ممالک، امثال، دواوين، اغلوطات، او روايت.

له پورتني وېش څخه ښکاري چې ژبپوهنه، تاريخ، جغرافيا، او اتنواګرافي هم د ادب تر سرليک (عنوان) لاندې مطالعه کېدل. په اوسني وخت کې لغت، صرف، نحو، اشتقاق د ژبپوهنې څانګې ګڼل کېږي. تاريخ او قصص په تاريخ پورې اړه لري (قصص په فوکلور کې هم ځېرل کېږي)، انساب د اتنوګرافۍ څانګه ده او مسالک په جغرافيا کې تر بحث لاندې نيول کېږي.

دا هم بايد ووېل شي چې په پښتو ژبه کې ادب او ادبيات همغه يو مفهوم افاده کوي.

د ادبياتو کلمه که څه هم د ادب له کلمې څخه راغلې ده خو په عربي ژبه کې (ادبيات) څوک نه پېژني، ويل کېږي چې ادبيات، رياضيات، طبيعيات، اجتماعيات، شرعيات، خلقيات (فوکلور) او داسې نور الفاظ د يوې تاکلې قاعدې په اساس جوړ شوي دي.

د مثال په توګه، د (اجتماعيات) کلمه په اصل کې علوم اجتماعيه وه چې د علوم کلمه ترې حذف شوې ده او اجتماعيه په (ات) سره جمع شوې ده. په همدې ترتيب، ادبيات هم په اصل کې علوم ادبيه وه چې مضاف يعني (علوم) حذف شوي او مضاف اليه (ادبيه) د عربي د مونث جمعې په توګه جمع شوي او (ادبيات) ترې جوړ شوي دي. اروپايي ژبو کې هم د يو شمېر پوهنو نومونې د جمعې په شکل راغلي دي، لکه: فزيکس، ارتيتکس، متامتيکس، استيتيکس، ايتکس، اونور. نو ددې احتمال شته چې د طبيعيات او رياضيات په شان کلمې دې د اروپايي ژبو په تقليد جوړې شوې وي.

ادب او د ادبپوهنه په لویدیځه نړۍ کې:

لکه مخکې موچې ووېل ادب او ادبیات مترادف کلمات دي.

ځینې ادبپوهان په دې عقیده دی چې دا دواړې کلمې کټ مټ یو مفهوم نه افاده کوي ځکه چې په لویدیځه نړۍ کې ادبیات (Literature) د ټولو چاپي آثارو مجموعې ته وېل کېږي. د مثال په توګه، طبي ادبیات هغو ټولو چاپي آثارو ته وايي چې د طب په باره کې لیکل شوي وي. یا دا چې مارکسستي ادبیات پر هغو ټولو خبرو اطلاق کېږي چې د مارکسستي ایډیالوجۍ د تبلیغ د پاره لیکل شوي وي.

په لویدیځه نړۍ کې د هنري ادبیاتو یا بدیعي ادب د پاره فرانسوي کلمه (بېل لېټر belles Lettres) هم پکار یږي.

که ادبیات د چاپي آثارو په معنا واخلو نو په هغه صورت کې به د ادبیاتو په تاریخ کې د فزیک، هندسې، جغرافیې، منطق او داسې نورو پوهنو په باره کې هم معلومات ورکوو، په داسې حال کې چې داد بیاتو په تاریخ کې بوازې په ژبنیو هنري آثارو باندې بحث کیږي.

دادب د کلمې په برخه کې هغه غلط فهمي مینځ ته نه راځي، چې د ادبیاتو له کلمې څخه پیدا کېږي.

د مثال په توګه، مورد «طبی ادب» اصطلاح نشو یکارولی. که د مارکسستي ادب اصطلاح استعمال کړو نو هلته به مقصد هغه ژبني هنري آثار وي چې د مارکسیزم د تیوري تر اغیزې لاندې ایجاد شوي وي، نه هر ډول تبلیغاتي آثار، سره له دې، باید یادونه وشي چې «مارکستي

ادب» نا مأنوسه اصطلاح ده دلته یوازې د مطلب د توضیح د پاره وکارول شوه.

له د غویادونونه وروسته هرو مرو دا پوښتنه په ذهن کې را ولاړیږي، چې پخپله ادب څه شي ته ویل کیږي. په دې باره کې د ادبپوهانو له خوا یو واحد منل شوی تعریف نه دی وړاندې شوی.

زیاتره ادبپوهان ادب داسې تعریفوي: ادب یو ژبنی هنر دی چې واقعیتونه په انځورونو کې وړاندې کوي. دا نځور (تصویر یا ایماژ) څخه مقصد دادی چې ادب واقعیت کټ مټ او په مستقیمه توګه نه ښانوي، بلکې د ادبي اثر د لیکونکي له خوا په ښکلي او احساس پاروونکي شکل وړاندې کیږي. یا په بله ژبه، نو ښتګر (شاعر یا کیسه لیکونکی) له واقعیت څخه خپله انطباع او بر داشت په عاطفي بڼه انځوروي. د همدې مفکورې په اساس ویل کیږي چې بیا جوړونه (باز- آفریني) دا دب او په عام ډول د هنر یوه مهمه ځانګړ نه ده. د ادب دغه ځانګړنه د تخییل په مرسته تر سره کیږي. تصویر جوړونه په حقیقت کې د تخیل له قدرت سره مستقیم اړیکي لري. ځینې ادبپوهان د خیال، ایماژ، او ذهني انځور کلمې په یوه مفهوم سره کاروي.

د ادبي اثر (شعر، کیسه، ډرامه، طنز او داسې نورو) تر ټولو عمده خاصیت د احساس انتقال دی. که یو ادبي اثر احساس ونه لېږدوي او د اوریدونکي یا لو ستونکي پر عواطفو اغیزه ونه کړي نو هغه ادبي اثر نه دی.

علامه اقبال وايي:

حق اگر سوزی ندارد حکمت است
شعر میگردد چو سوز از دل گرفت

ددې خبرې معنی داده: کله چې واقعیت پر عواطفو اغیزه ونه کړي، نو دا د ساینس او حکمت په کټیګورۍ کې راځي او که په مقابل لوري کې هیجان او احساس راوپاروي نو شعر ګڼل کیږي. د واقعیت اصطلاح هم یو څه توضیح غواړي.

په شعر او داستان (په تېره په فوکلوري منکلونو یا ساینس فېکشن) کې داسې پېښې بیا نیږي، چې واقعیت نه لري. د ادب په تعریف کې له واقعیت څخه مقصد دادی چې د پېښې مواد له ژوند او واقعیت څخه اخیستل کیږي. د مثال په توګه، په یوناني اسطوروکې د (سفېنکس) په نامه یو حیوان دی چې سر یې د انسان او تنه یې د زمري ده. په هنر کې دا هم یو ډول واقعیت ګڼل کیږي، ځکه چې د انسان سر او د زمري تنه دواړه واقعي وجود لري، چې د تخییل په مرسته سره ترکیب شوي دي. البته که له واقعیت څخه مراد یوازې هغه شیان او پېښې وي چې کټ مټ خارجي وجود ولري او یا یې در لودلی وي، نو په دې صورت کې د ادب له تعریف څخه باید د واقعیت کلمه حذف شي ځکه چې په ادبیاتو کې اسطورې، افسانې، فانتېزي، او له مبالغې ډک شعرونه هم شامل دي.

ښايي وويل شي که ادب واقعیت نه بیانوي نو ګټه یې څه ده؟

دریالېزم (واقعیت پالنې) پلویان په دې ټکي ټینګار کوي چې ادب باید ټیپیک حالات په ټیپیکو څېرو کې تمثیل کړي. یا په بله ژبه، ادب باید د ټولنیز ژوند هنداره وي. ځینې نور په دې عقیده دي چې ادب(او په عام ډول هنر) د انساني روح روزونکي دي. ادب مستقیماً نصحیت نه کوي خو یوه پېښه په داسې ډول بیانوي چې اورېدونکي یا لوستونکي د هغې داورېدلو یا لوستلو په اثر له شریف انسان سره مینه پیدا کړي او له پست انسان نه کرکه. ادب د ساینس په شان مستقیماً واقعیتونه نه بیانوي، خو دیو شعر یا داستان له لوستلو وروسته د شخص په سلوک او د تفکر په ډول کې مثبت تغییر را منځ ته کېږي. د مثال په توګه، موږ له یوه نژاد ، قوم، یا کومې خاصې فرقې نه کرکه کوو ، کله چې د هغو خلکو په باره کې داستان لولو نو دې حقیقت ته رسیږو ، چې هغوی هم زموږ په شان انسانان دي، لکه څنګه چې ښه او بد خلک شته په دوی کې هم شته، لکه څنګه چې موږ د سپېڅلي ژوند سره مینه لرو هغوی هم داسې دي. نو هنري ادبیات زیاتره د انسان د نفساني حالاتو، انګېرنو، او آرمانونو څرګندوونکي دي او د عواطفو په تصفیه کولو سره پر انسان دو مره اغېزه کوي چې ساینس او فلسفه هغو مره اغېزه نشي درلود لی. ساینس او ټکنالوجي موږ ته د ژوند وسایل برابر وي، مګر ادبیات په ژوند کې خوند، ښکلا، او سپېڅلتیا پیدا کوي او معنویاتو ته خدمت کوي. ادب، ژوند ښکلی کوي او په انسانانوکې همدردي پیدا کوي.

د ادبیاتو د تعریف، هدف، وظیفې، او مبتود د څرنګوالی په

باره کې بیلا بیلې نظر یې وړاندې شوې دي او زیاتره یې د سیاسي فلسفې سره پېوستون لري. د مثال په توګه، ځینې ادبپوهان وایي چې ادبیات باید متعهد وي؛ د زیارایستونکو د ګټو ملاتړ وکړي او د استعمار سره مبارزه پکې انعکاس ومومي. د ځینو نورو په نظر، ادبیات باید د انسان ایستیتیکي (ښکلاییز) ذوق تسکین کړي. سرکښه غرایز تعمیري هدفونو ته متوجه کړي؛ شډل ذوقونه تربیه کړي، د غمونو او اند- ېښنو په وخت کې انسان ته تسلي ورکړي؛ د مصیبت ځپلو د پاره پنا ګاه شي او د شتمنو د پاره د تفنن یوه سپېڅلې وسیله وګرځي. همدارنګه د هنري مېتود په برخه کې شاعران او لیکوال د خپل ذوق سره سم یو مېتود انتخابوي. نامتو هنري مېتود ونه یا ادبي مکتبونه دادي: کلاسېسیزم، رمانتسیزم، ریالیزم، نېچرالیزم (ناتورالسیم)، سمبولیزم، سوریالېزم، او داسې نور. اکزیستنسیالیزم که څه هم فلسفي مکتب دی خود غه فلسفه د یو شمېر د استانونو په واسطه شرح شوې ده نو ځکه هغه ادبي مکتب هم ګڼل کېږي.

تر دې ځایه مو د ادب او ادبیاتو مقولې په لنډه توګه توضېح کړې. اوس به د ادبپوهنې اصطلاح (یا مقوله) توضېح کړو. ادبپوهنې ته ادبي څېړنې هم وایي.

سربېره پر دې، پخپله (ادبیات) هم داد بپوهنې په مفهوم کارول کېږي. وایي چې ادبیات دوې څانګې لري: تخلیقي ادبیات او تحقیقي ادبیات، تخلیقي هنري یا (بدیعي) ادبیات ادبي آثار وته ویل کېږي

لکه: داستان، شعر، ډرامه، طنز، ادبي مقالې، ادبي ټوټې، تکل او داسې نور ادبي ژانرونه. تحقیقي ادبیات د ادبي آثار و د ماهیت، منشأ او تکامل او څرنګوالي په باره کې څېړنې کوي. تحقیقي ادبیاتو ته ادبپوهنه یا ادبي څېړنې وېل کېږي. یا په بله ژبه، تخلیقي ادبیات ژبني هنري آثار دي او تحقیقي ادبیات د دغسې آثار و په باره کې بحث او څېړنه ده.

تخلیقي ادبیات پخپله ادبیات دي او د هنر څانګه ګڼل کېږي. (د هنر نورې څانګې د ادي: نقاشي، پیکر جوړونه (مجسمه جوړونه)، معماري، موسیقي، ډراماټرجي، سینماتوګرافي، نڅا او دد غو هنرونو ځینې وړې څانګې.) اما تحقیقي ادبیات یا ادبپوهنه علم دی. البته ادبپوهنه د طبیعي پوهنو په شان د قیق علم نه دی ځکه چې په یو شمېر مسایلو کې د ادبپوهانو تر منیځ توافق نشته. د دغه اختلاف عمده دلیل دا دی چې د ادبي آثار و په باره کې انفراد ي ذوق او د پوهانو نړۍ لېد هم اغېزه لري. په طبیعي پوهنو کې عیني تجربه او اندازه کول د یوې فرضیې صحت او سقم ټاکي خو په ادبپوهنه کې شخصي تجربه او ذوق زیات نقش لري او معیارونه یې نسبي دي. د مثال په توګه، د یوه شعر د ښکلا د معلومولو د پاره دقیق معیار نشته خو ددې خبرې معنا دانه ده چې ادبپوهنه قواعد او نور مونه (معیارونه) نه لري. دا یوه بېچلې موضوع ده چې ادبي تیوري یا ایستیتیکې (ښکلاپوهنه) وریاندې څېړنه کوي. د ښکلا پو هنې ساحه له ادبي تیوري نه پراخه ده ځکه چې

هغه په هنر باندي بحث کوي.

د ډرامې په باره کې موږ وویل چې ډرامه اثر دی اوله بلې خوا مو هغه دډراماتورجي په نامه د هنر جلا څانگه وگڼله. په اصل کې ډرامه ادبي اثر دی خو څرنگه چې په وروستیو - وختونو کې ډرامې زیات اهمیت پیدا کړی دی او ډرامه ښوونه یو لړ نورو تکنیکونو ته اړتیا لري نو ډراماتورجي (د ډرامې پوهنه یا د ډرامې فن) د هنر جلا څانگه گڼل کیږي.

ادبی ژانرونه:

ژانر(genre) فرانسوي کلمه ده چې د نوع یا ډول معنا لري. ادبي آثار د شکل یا تکنیک له پلوه دیوه یا بل ژانر په گټیگوري کې راځي. پخوا په اروپا کې دغه ژانرونه منل شوي وو:

اپیک، لیریک، اوډراماتیک. د ځینو نورو ادبپوهانو په عقیده، عنعنه یي ژانرونه دا وو:

تراژیدي، کمیدي، اپیک، لیریک، اوپا ستورال (د شپنو سندرې).

داپیک (حماسې) ځینې نامتو بیلگې (نمونې) دا دي: د (هومر) ایلیاد او اودیسې، د لرغونې انگریزي ژبې بیوولف، د خیتځ هند مهابهاراته، اسپانوي سید، د (فردوسي) شاهنامه، د پښتو آدم - درخانې چې دغه ډول حماسې له فوکلوره راغلې دي. د ځینو هنري حماسونمونه دادي: د (ویرژیل) انیید، د (دانتې) رباني کمیدي، د

(مېلټمن) ورک شوی جنت. لېریک (غنایي) اشعار د تخیل، هیجان او ترنم څرګندې نخښې له ځانه سره لري او د شاعر مشخص احساسات څرګندوي. د لېریک کلمه له (لاتین) یوناني لغت څخه مشتق شوې ده. (لایر) د موسیقۍ یو ډول تاریزه آله وه چې سندرې به ورسره ویل کیدې.

په اوسني وخت کې ناول، لنډه کیسه، آزاد شعر، ادبي مقاله، ادبي ټوټې، طنز، او چرک او ځینې نور ژانرونه هم باب شوي دي.

دا هم باید وویل شي چې د ژانر اصطلاح په پراخ مفهوم استعمالېږي. د مثال په توګه، داستان یا کیسه ادبي ژانر دی. داستان ډېر ډولونه لري، لکه: نکل، رومانس، ناول (رومان)، لنډه کیسه، حکایت، قصه او داسې نور چې دغه هر ډول بیا هم د ژانر په نامه یادېږي. همدارنګه شعر ژانر دی غزل، قصیده، مثنوي، رباعي او داسې نور و ته هم ژانر ویل کېږي. ادبپوهانو دغه مسأله په دقیق ډول نه ده حل کړې.

د ادبپوهنې څانګې:

ادبپوهنه په دروغتو څانګو وېشل شوې ده: ادبي تېوري، ادبي کره کتنه، او ادبي تاریخ. ادبپوهنه ځینې نورې څانګې هم لري، لکه ادبي هېستېوګرافي (د ادبي تاریخ لیکنې مېتودولوجي)، ټکستولوجي (د متن څېړنې مېتودولوجي)، سبک پېژندنه، ببیلیوګرافي (کتاب ښود) او د راما ترجي. خو لکه مخکې چې موږ وویل د راماترجي د سینماتوګرافي په شان د هنر پوهنې جلا څانګه ده. اوسنی

تمایل دادی چې هغه د اد بپوهنې په ساحه کې ونه ځېړل شي.

ادبي تیوري (د ادب تیوري) ، د ادبي آثار وپرمنشأ ، ماهیت، تکامل، ارزښت، او دارزیابی پر میتود او پرنسیپونو بحث کوي. د ادب تیوري دادبپوهنې د نور څانګو د پاره اصول او نور مونه تهیه کوي. دمثال په توګه، ادبي کره کتونکی چې یو ادبي اثر ارزیابی کوي. د ارزیابۍ معیارونه له ادبي تیوري څخه تر لاسه کوي. ادبي تیوري په واقعیت کې د ادب فلسفه ده. (فلسفه د شیانو او پدیدو پر مبداء، غایه، حقیقت، انکشاف، او ارزښت باندې بحث کوي او دا هغه مسألې دي چې معمولاً د ساینس له خوا نه ځیړل کیږي.) په ادبي تیوري کې داسې مسألې طرح کیږي: ادب غایه که وسیله؟ په ادب کې مفکوره زیات ارزښت لري او که د مفکورې د افاده کولو شکل؟ په ادب کې انتفاعی اړخ مهم دی او که ښکلاییز؟ ادب د تولید له شکل سره زیات نژد یوالی لري که له تولنیزې سایکالوجۍ سره؟ په عمومی ډول ویلای شو چې ادبي تیوري د ادبپوه له ایډیالوجی او نړۍ لید سره پیوستون لري. د مثال په توګه، ځینې ادبپوهان پاملرنه کوي او په دې عقیده دي چې ادب باید د ژوند مادي اړتیا و و اوسیاسی تبلیغاتو ته وقف نشي، بلکې د خلکو ایستیتیکي او هنري غوښتنو ته ځواب ووایي.

د ادبپوهنې بله څانګه ادبي کره کتنه ده. ادبي کره کتنه پراوسنیو ادبي آثار وباندې قضاوت کوي او د هغو ښه او بد، ښکلي او بدرنګه اړخونه را برسیره کوي. په ادبي کره کتنه (ادبي نقد) کې باید له

شخصي حب او بغض او توهین او سپکاوي څخه د ډه وشي او د دې پر ځای له مهذبې، علمي او اکاډمیک ژبې څخه کار واخیستل شي. د ادبي کره کتنې هدف دا دی چې له لوستونکي سره د ادبي اثر د ارزیابۍ په برخه کې مرسته وکړي او لیکونکي ته لار ښوونه وکړي چې د خپلې لیکنې نیمګړتیاوې او ښیګڼې وپيژني.

دا هم باید ووایو چې ادبي کره کتنه په هغه ټولنه کې ښه نتیجه ورکوي چې هلته د بیان او تخلیق آزادي موجوده وي او فرهنګي او سیاسي پلورالیزم ته اجازه ورکړ شوې وي. بالعکس، که په یوه ټولنه کې دو جدان او عقیدې د څرګندولو آزادي نه وي نو هلته ادبي کره کتنه د ټولنیز کنټرول، اختناق، او سانسور د وسیلې په توګه استعمالیږي.

ادبي کره کتنه د یوه ادبي اثر ارزښت څرګندوي. ارزښت پوهنه (اکسیالوجی) چې ښه او بد، ښکلي او کرغېړن تر بحث لاندې نیسي د فلسفې یوه څانګه ده: په دې اساس، ادبي کره کتنه دقیق علم نه دی، بلکې د فلسفې سره اړه پیدا کوي. دا څرګنده ده چې د ارزښتونو په باب د خلکو نظر یې یو له بله توپیر لري. دمثال په توګه، ځینې ادبي کره–کتونکي د یوه اثر تربیتي اړخ ته اهمیت ورکوي، ځینې یې معرفتي اړخ ته، او ځینې نورېې هنري او بدیعي اړخ ته په زیات ارزښت قایل دي. ځینې د یوه ادبي اثر مضمون او مفکورې ته او ځینې یې جوړښت، سبک او شکل ته زیات قیمت ورکوي.

دا د پوهنې بله مهمه څانګه ادبي تاریخ دی چې د ادب تاریخ او

ادبیاتو تاریخ هم ورته وېل کېږي. څرنګه چې دغه کتاب داد بیاتو تاریخ دی نو په دې برخه کې به یو څه په تفصیل سره خبرې وکړو.

دادبي تاریخ موضوع او دلیکنې میتود:

دادبي تاریخ د موضوع په باب بېلا بېلې نظرېې څرګندې شوې دي. ددغو نظریو په یوه قطب کې هغه نظریه ده چې دادب تاریخ د فرهنګ له تاریخ سره یو شانته ګڼي.

ددغې نظرېې په اساس، دادب تاریخ د یوملت د علمي، ادبي، فکري او هنري ترقۍ او یا تنزل د حالاتو بیان او د تاریخ د هرې دورې د حالاتو ښوونکی دی.

په دغه تعریف کې ساینس، فلسفه، عقاید، هنر، او نورې کلتوري پدیدې هم شاملې دي. پدې ترتیب دادب اصطلاح د فرهنګ مترادفه ګڼل شوې ده.

په بل قطب کې هغه نظریه ده چې دادب تاریخ دادبي تنګ کړې سطحې ته را ټیټوي او په هغه کې د کرونو لوجۍ په اساس د شاعرانو او ادیبانو د ژوند حالات او آثار معرفي کوي. ددغو دووقطبونو تر منځ یو څو نامتو تعریفونه په دې ډول دي:

۱ - دا دب تاریخ هغه پوهنه ده چې د هنري ادبیاتو د پیدا ښت او ودې جریان له تاریخي شرایطو سره دارتباط په ترڅ کې څېړي.

۲ -ادبي تاریخ د انسان ژوند، لکه څومره یې چې په ادب (هنري ادبیاتو) کې تجلي کړې ده، رابرسېره کوي.

۳-د یوې ژبې ادبي تاریخ باید د هغې ژبې د ویونکو کلتور په چوکاټ کې وڅېړل شي.

اوسنی عمومی تمایل دادی چې ادبي تاریخ باید ژبني هنري آثار (تحریري او شفاهی) له هغو شرایطو سره په ارتباط کې وڅېړي چې نوموړي آثار پکې ایجاد شوي دي .

د ادبی تاریخ د لیکنې مېتود :

مېتود په اصل کې د (مېتودوس) په بڼه یوناني کلمه ده چې په لغت کې طرزالعمل (د یوې چارې د سرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربی - دري - پښتو ژبو کې د مېتود په ځای د اسلوب، طریقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. مېتود ولوجی د مېتود پوهنې معنی لري. مېتود ولوجي د فلسفې یوه څانگه ده چې په عام ډول د علم او په خاصه توگه د هر ځانگړي علم د څېړنې منطقي اصول بیانوي.

له پورتني یادونې څخه جوتیږي چې هر علم د څېړنې ځانگړی مېتود لري. البته کومې پوهنې چې گډ خصوصیات لري، د هغو د څېړنې مېتود و نه هم سره ورته دي. د مثال په توگه، طبیعي علوم له تجربې مېتود څخه استفاده کوي. بشري علوم هم له تجربي مېتود څخه گټه اخلي خود طبیعي علومو مېتود کټ مټ وربانديِ نشي تطبیقېدلای.

ادبی تاریخ هم له علمي مېتود څخه کار اخلي خو لکه څنگه چې مخکې وویل شول په ادبپوهنه کې د پوهانو تر منځ عمومي موافقه په ندرت سره لېدل کېږي. په طبیعي علومو کې د پوهانو تر منځ عمومي

مواقفه حتمي ده ځکه چې هلته هر څه د تجربې له لارې اثبات ته رسېږي، لېکن په ادبیاتو کې انفرادي ذوق او شخصي تجربه (چې له علمي تجربې سره توپېرلري) زیات نقش لري. د مثال په توګه، مورد بناپېر بو او د ېوانو کیسه په دې سبب چې واقعیت نه لري د ادبی آثارو له فهرست څخه نه وباسو، بلکې د هغې عاطفي اغېزه او هنري ارزښت په پام کې نیسو.

په ادبي تاریخ کې له تاریخي، ادبي مېتود څخه کار اخیستل کېږي. په دې معنی چې ادبي تاریخ په حقیقت کې هغه تاریخ دی چې ادبي پدېدې څېړي او له همدې امله د تاریخ او ادبپوهنې له مېتود و نو څخه استفاده کوي. تاریخي مېتود په دې باره کې څېړنه کوي چې بو ادبي اثر چېرته، کله، د چا له خوا، په څه ډول شرایطو کې ایجاد شوی دی او له پخوانو او معاصرو آثارو سره څه ډول رابطه لري. تاریخي مېتود که څه هم د بوه ادبی متن په اصالت باندې په تفصیل سره بحث نه کوي خو هغه باید په دې برخه کې معلومات ولري، چې متن اصلي دی که تحریف شوی یا جعلي. دمتن د اصالت معلومول ټکستیولوجې (متن څېړنه) پورې اړه لري. د ضرورت په وخت کې ادبي مورخ له متن څېړونکي څخه مرسته غواړي. همدارنګه دلیکوال یا شاعر د ژوند لیک (بیو ګرافی) په برخه کې ادبي مورخ له ادبي تذکرو څخه استفاده کوي. په ادبي تذکرو کې د لیکوال یا شاعر شهرت (نوم، تخلص، لقب، مستعارنوم، د پلار او مورنوم، کورنی، نامتو خپلوان، تحصیل ټولنیز

-اقتصادي موقف، کسب او کار) ، نسب (قبیله، قوم) د ژوند چاپیریال (د مړینې او زیږېدو ځای، کلی، سیمه، ښار) د ښخید وځای، د ژوند لوړې ژورې (اقتصادي وضع، بندي توب، مهاجرت) ، ملګري، مخالفان، مذهبي، سیاسي عقاید، د آثار ونومونه او داسې نور راځي.

دا د بي مورخ کار د تذکره لیکونکي له کار سره توپیر لري. په ادبي تاریخ کې یوازې د هغو لیکوالو او شاعرانو پر ژوند او افکارو باندې مفصل بحث کېږي چې د یوه ادبي سبک یا ادبي مکتب بنسټ ایښودونکي یا غوره استازی وي او د هغه دایجاداتو په هېنداره کې د ده د زمانې فرهنګي اوضاع (او تر یوې اندازې تولنیز، سیاسي، او اقتصادي حالات) منعکس کېږي.

برسېره پر دې، ځینې لیکوال او شاعران بې له دې چې د کوم ادبي تحول ښکارندوی وي، یوازې د هنري کمال له نظره تر بحث لاندې نیول کیږي.

ادبي تذکرې چې د لیکوالو او شاعرانو ژوند لیک (بیوګرافی) بیانوي له ادبي تاریخ سره -چې په یوه ټاکلي زمان، مکان، او ژبه کې د ټولنې ادبي جریان او تحول څېړي- توپیر لري. «ادبي تاریخ د ژبې تاریخ نه دی، که څه هم د ژبې سره ښکاره سروکار لري.»

څرنګه چې ادب یو ژبنی هنر دی او د ژبې ماهرانه او ظریفانه استعمال په ادبیاتو کې خاص اهمیت لري نو ځینو ادبي مورخانو داد بې اثر په تحلیل کې الفاظو او ګرامرته زیاته پاملرنه کړې ده. په دې کې

شک نشته چې د ادبیاتو مورخ په خپل تحلیل کې د هنري ژبې اغېزه په پام کې نیسي خو یوازې ژبنی تحلیل کافي نه دی، بلکې په مجموع کې دادبي اثر هنري اغېزه او تربیتي او معرفتي ارزښتونه دادبي تحلیل مهمې ستنې ګڼل کېږي.

ادبي تاریخ د ادبي کره کتنې (نقد) تاریخ هم نه دی. که څه هم چې ادبي تاریخ داد بي آثارو پرښېګڼو او نیمګړتیاوو بحث کوي خو دا کار دده ضمني وظیفه ده. ادبي مؤرخ زیاتره پراد بې تطور او جرېان باندې خبرې کوي.

ادبي تاریخ د ادبي متن تحلیل هم نه دی، که څه هم چې ادبي مورخ د یوه متن پر صحت او مجعولیت باندې د بحث کولو حق لري.

له پورتنیو یادونو څخه داسې نتیجه اخلو چې ادبي مورخ باید په ژبپوهنه، ادبي کره کتنه، او متن پېژندنه کې کافي او لازم معلومات ولري، لیکن دده اصلي هدف د ادب د عروج او نزول څېړنه ده. ادبي مورخ باید ادبي پېښې له نورو پېښو سره چې پر ادبي تطور اغیزه کوي یو ځای وڅېړي.

د هغو پېښو له څېړلو څخه چې دادبي جریان سره منطقي ارتباط نه لري، باید ډډه وشي.

دادبي تاریخ په لیکنه کې ترکومې اندازې چې ممکنه وي باید له شخصي، قومي، طبقاتي، اوایډ یالوجیکي، تعصب څخه کار وانخیستل شي او د اوبجکتیویتي اصل په پام کې ونیول شي. دادبي

تاریخ په لیکنه کې باید تر ممکنې اندازې له لومړي لاس (اوریجینل) یا اصلي مأخذ و څخه استفاده وشي. که چیرې اصلي مأخذ د لیکونکي په لاس کې نه وي نو بیا دې پردې قضاوت په خپل نامه نه تماموي.

د ادبي تاریخ د مېتود ولوجي یوه غټه ستونزه دادبي د وروتاکنه ده. دادبي تاریخ لیکونکو په دې برخه کې له بېلا بېلو مېتودونو څخه* کاراخیستی دی. دغه مېتودونه په لاندې ډول شودل کیږي.

۱ - د ادبي ژانرونو یا ادبي سبکونو او یا ادبي مکتبونو په اساس د ادبي د وروتاکنه:

ددغه مېتود ښېګڼه داده چې د ادب ذاتي تطور یې د معیار په توګه ټاکلی دی. ادبي تاریخ په اصل کې د ادبي جریاناتو تاریخ دی نو کله چې یو ادبي مکتب خپل ځای بل ادبي مکتب ته خوشې کوي د ادبي تاریخ بله دوره پیل کیږي. ادبي مکتبونه که له یوې خوا د ټولنیزو، اقتصادي، او سیاسي پېښو سره اړه لري له بلې خوانسبي خپلواکي هم لري. سره له دې، ددغه مېتود یوه غټه ستونزه داده چې ادبي ژانرونه او ادبي مکتبونه کله کله په یوه وخت کې پیل کیږي. د مثال په توګه، په پښتو ادبیاتو کې اکبر زمینداوری لومړنی شاعر دی چې د مثنوي او غزل بیلګې یې تر موږه رارسېدلې دي. نو دغه دوره په څه نامه یاده کړو؟ د غزل دوره یې وبولو او که د مثنوي؟ همدارنګه په اروپا کې د سمبولیزم، دا دائیزم، او سوریالیزم ادبي مکتبونه تقریباً په یوه ټاکلي وخت (۱۸۸۰-۱۹۲٤م) کې راټوکېدلي دي او په یوه ادبي چاپېریال کې ...

PROPERTY OF ACKU 8514

وده کړې ده. برسېره پردې، د یوه ادبي مکتب په پیل کیدو سره پخواني ادبي مکتبونه له مینځه نه ځي، بلکې د نوي مکتب سره سیالي کوي.

۲ - د پاچهانو د کورنیو په اساس د ادبي دوروویشنه: دغه مېتود د ادبي پدیدو د انکشاف له توضیح او تحلیل سره مرسته نشی کولی. ادبي سبکونه یا ژانرونه د کوم پاچا په حکم یاد ستور مینځ ته نه راځی او نه د هغه مړینه پراد بي جریان باندې کومه خاصه اغېزه ښندي.

البته، ددې احتمال شته چې د یو پاچا په عصر کې دې یو نوی ادبی جریان پیداشي (لکه د امیر حبیب الله په پاچهی کې) خو دغه تحول، لکه څنګه چې ښایي د نوموړي پاچاله ذوق سره برابرنه و، اکثر لیکوال او شاعران یې بندیان کړل. په حقیقت کې ددغه وخت ادبي غورځنګ د عصر له روح سره اړه لري.

۳ - د ټولنیز - اقتصادي فورماسیون د تیوري پرښسټ دادبي دورووېشنه: د مارکسیزم لینینیزم د تیوری په اساس ټول تاریخ په پنځو د وروویشل کیږي: لومړنی کمون، مریي توب ښاداري، فیوډالیزم، کاپیټالیزم، اوکمونیزم (چې لومړی پړاو یې د سوسیالیزم په نامه یادیږي.) کله چې یوه تاریخی دوره (ټولنیز - اقتصادي فورماسیون) خپل ځای بلې دورې ته خوشې کوي په ادبیاتو کې هم انقلابي بدلون مینځ ته راځي. د مارکس په عقیده، ادب د ټولنیز شعوریو شکل دی چې د بنسټ (زېربنا) له بدلېدو سره جوخت تغییر کوي، یعنې کله چې تولیدي مناسبات (بنسټ) بدلون مومي په ادب کې هم بدلون مینځ ته راځي.

[stamp]

د ادبي تاريخ په برخه کې دغه تيوري په بشپړه توګه د تطبيق وړ نه ده. لومړى دا چې د يوې تاريخي د ورې په ترڅ کې ډير زيات ادبي جريانونه مينځ ته راځي. د مثال په توګه، د کاپيټاليزم (پانګولى) په نظام کې سورياليزم، دا دائيزم په شان په لسګونو ادبي مکتبونه راپيدا شوي دي حتى پخپله کمونيستي ادبيات هم په دغه تاريخي د وره کې ايجاد شوي دي. نو د يوې تاريخي دورې تر سرليک لاندې د ټولو ادبي جريانونو شرح له ستونزو ډکه ده. دغه پورتنى ادبي مکتبونه د توليدي مناسباتو په اساس نشي توضيح کېدلي، ځکه چې يو شمېر ادبي مکتبونه، ادبي سبکونه او ژانرونه د هماغه توليدي مناسباتو (مثلاً د پانګولى د توليدي مناسباتو) په ترڅ کې ايجاد شوي دي. د دغو ادبي جريانونو د توضيح د پاره نورو معيارونو ته اړتيا ليدله کيږي؛ يوازې د توليدى مناسباتو په ياد ولو سره مطلب لاس ته نه راځي.

دوهم دا چې د کمونيزم د تيورۍ په اساس، د هرې وروستى دورې ادبيات له پخوانۍ دورې څخه پرمختللي، بډاى، او مترقي دي. ليکن دغه نظريه سمه نه ښکاري.

د مثال په توګه، په اروپا کې د لرغوني يونان اوروم ادبيات د منځنيو پيړيو له ادبياتو څخه زيات غني، متنوع او په هنري لحاظ او هم په فکري لحاظ پرمختللي دي. په همدې ترتيب په روسيه کې د اکتوبر له انقلاب وروسته ادبيات د هنري ارزښت له پلوه د پخوانۍ دورې (تزاري) روسيې له ادبياتو سره سيالي نشي کولى. همدارنګه، ځينې هيوادونه د

صنعت او اقتصاد له پلوه وروسته پاتې دي خود هنري فرهنګ له پلوه پر مختللي دي.

دریم دا چې کله کله په یوه ټولنه کې د هنر طلایي دوره پیل شي او وروسته په پیړیو پیړیو کې بیا هغسې دوره نه لیدل کیږي. د مثال په توګه، د هرات د تیموریانو له عصر نه وروسته، دري ادب تر ډیرو پیړیو پورې د تنزل په حالت کې و. دغه موضوع یوازې د تولیدي مناسباتو د اصطلاح په استعمالولو سره نه حل کیږي. د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې خوشحال ختک ډیر لوی مفکر او فرهنګي شخصیت ځانګړی د تولیدي مناسباتو په مقوله کې نشي خلاصه کېدای.

٤- د تاریخي، سیاسي، او ټولنیزو پېښو په اساس د ادبي دوروویشنه: دغه مېتود هم یو څه نیمګړتیا لري. که څه هم سیاسي او ټولنیزې پېښې پر ادبي تحول باندې اغیزه لري خود ادبي تاریخ اصلي موضوع نه ګڼله کیږي. د ادبي تاریخ اصلي موضوع پخپله ادب دی.

اوس نو پوښتنه راولاړیږي، چې د ادبي دورو دوېشنې معیار څه شی دی؟ ددې پوښتنې په ځواب کې ویل کیدای شي چې د ادبي آثارو د محتوی او شکل په بدلون سره نوې ادبي دوره پیل کیږي. ادبی تحول اصلي معیار دی لیکن باید زیاروایستل شي چې ادبي تحول علتونه څرګند شي. البته دا احتمال شته چې ځینې وختونه ادب او سیاست یو له بله دومره نژدې وي، چې ادبي تحول او سیاسي تحول یو ګډ نوم غوره کړي، لکه په پښتو ادب کې د روښانتیا دوران.

په پای کې د دې ټکي یادونه هم لازمي ده چې په ادبي تاریخ کې د دورې پر ځای د دوران کلمه غوره ایسي، ځکه یوه دوره پای ته نه وي رسیدلې، چې بله پیل شي او لوړې څوکې ته ورسیږي. د مثال په توګه، د ریالیزم دوره چې پیل شوې ده لاتر اوسه دوام لري او د دغې دورې په اوږدو کې د نیچرالیزم (ناتورالیسم)، سمبولیزم، اکزیستنسیالیزم او سوریالیزم په شان یو شمېر ادبي مکتبونه را وټوکېدل او ثمرې ته ورسېدل. د دوران د کلمې مقصد دادی چې په یوه دوره کې بنایي د هر نور ادبي جریانونه د شهرت اوج ته ورسیږي. دغسې لوړې څوکې یا د شهرت اوج د دوران په نامه یادیږي.

دويم څپرکی

د پښتو د ادبي تاریخ دورې څنګه ټاکل کېږي ؟

تر هر څه مخکې د ادبي دورو د وېش د پاره باید يو منطقي معیارو ټاکل شي. د دغه معیار له مخې باید د هرې د ورې ځانګړ تیاوې وښودل شي. که چیرې هماغه معیار په ټولو ادبي دورو باندې د تطبیق وړنه وي نو دا د بي د ورو تصنیف خپل اعتبار او ارزښت له لاسه ورکوي.

د پښتو ادبي تاریخ لیکونکو د ادبي دورو د ټاکلو د پاره له بېلو بېلو معیارونو څخه کار اخیستی دی. د دغو پوهانو او استادانو کارد

قدروړ دی خو د یوناني فیلسوف (ارستو) دا خبره به نه هېر ووچې ویلي يې وو: «خپل استاد اپلاتون راباندې ګران دی خو حقیقت له هغه نه زیات راباندې ګران دی.» نو ددې دپاره چې دادبي دورو د نوي ډېزاین په باب قضاوت وکړای شو پخوانو معیارونو ته به یوه انتقادي کتنه وکړو. علمي څېړنه ددې غوښتنه کوي چې باید په ټاکلې ساحه کې د نورو پوهانو کارونه ارزيابي شي.

د پښتو ژبې لوی ادبي مورخ علامه حبيبي د خپل اثر (د پښتو ادبیاتو تاریخ، لومړی ټوک، دریم چاپ) کې په حقه ګیله کوي چې دده د کتاب له لومړي چاپ نه وروسته په دیرشو کلونو کې هیڅوک میدان ته رانغی چې دده له خوا پیل شوی کار تکمیل کړي. لوی استاد د همدغه کتاب په سریزه کې لیکي: «زما هیله هغه وخت داوه چې دا کتاب به سمدستي د لومړي صنف د محصلانوپه کار ورسی او بیا چې دغه زده کوونکي استادان سي او خارج ته د لوړو زده کړو لپاره ولاړسي او په لوړو پوهنتونو کې لوست وکي نوبه د وی د خپلې پوهنې په رڼا کې نوې او ژورې څېړنې وکي اوښایي چې تردې ډیر ښه او ګټور او محققانه کتابونه پر همدغه موضوع باندې وکاږي.... مګر زه چې اوس ګورم هغه امید مې تر سره نسو».

د لوی استاد پوهاند حبیبي غوښتنه او پراخ نظري مورږ ته اجازه راکوي چې لومړی دده په یاد شوي کتاب کې ادبي دورې تر بحث لاندې ونیسو. پوهاند عبدالحی حبیبي د پښتو د ادب دورې پر څلورو برخو

ويشلې دي: په لومړۍ دوره کې دا کوښښ شوی دی چې تر اسلام د مخه د پښتو ژبې موجوديت او د نورو آريايي ژبو ترمنځ د پښتو ژبې موقعيت تثبيت کړي. دوهمه دوره د اسلام له ابتدا څخه شروع کيږي او تر (۱۰۰۰) هـ. ق کاله پورې را رسيږي. دريمه دوره له (۱۰۰۰) هـ. ق کاله څخه پيليږي او په (۱۳۰۰ هـ ق) کې پای ته رسيږي. څلورمه دوره له (۱۳۰۰ هـ ق) څخه شروع کيږي.

ارواښاد پوهاند حبيبی دادبي دورو له معرفي کولو وروسته ليکي: «زه دا منم چې زما کار اوسعی به خورا ابتدايي وي، مگر هيله لرم چې وروستني پښتانه به دا چاره ښه بشپړه کړي او د ابن به د تحقيق او پلټنې په گلونو ښه ښکلی او سمسور کړي خو:

باغ د گلو به سمسور وي مور به نه يو
د بلبلو به پرې شور وي مور به نه يو.»

پوهاند حبيبی دادبي د ورو په وېش کې د قدما وولاره نيولې ده په دې معنی چې «د لغاتو فلسفه»، ژبه او ژبنۍ پوهنې هم دادب جزء بولي. په اوسني وخت کې د ژبې د تاريخ حساب له ادبي تاريخ څخه جلا دی ځکه چې ادبی تاريخ يوازې هنري ادبيات ترڅېړنې لاندې نيسي. که ژبپوهنه او ادبپوهنه د علم جلا څانگې وگڼو لومړۍ دوره د پښتو په ادبي تاريخ کې ځای نه لري. البته کيدای شي چې په سريزه کې ورته اشاره قدرې وشي.

دوهمه خبره داده چې دادبي دورو په دغه وېش کې کومې مهمې

فرهنگي او ادبي پيښې په نظر کې نه دي نيول شوې. د مثال په توګه (۱۳۰۰ هـ ق) د څلورمې ادبي دورې پيلامه ګڼله کيږي. چې دغه دوره د امير عبدالرحمن خان له پاچهۍ سره منصادفه ده. په دغه وخت کې دادبي تحول څرک نه لګيږي، بلکې په ادبي لحاظ شنډه دوره ده. له قرينې څخه ښکاري چې د کتاب مؤلف ګرد عدد او د پيړۍ تمپيلېدو معيار ته توجه کړې ده.

د پوهاند حبيبي نه وروسته استاد صديق الله رشتين د پښتو ادبياتو يو پياوړی مورخ دی او د ادبي تاريخ په غنا او روښانولو کې يې د قدر وړ خدمتونه کړي دي. پوهاند رشتين په خپل اثر د پښتو ادب تاريخ کې ټولې ادبي دورې په پنځو دورو ويشلې دي.

ده په خپل ويش کې د اسلام نه مخکې دوره حذف کړې ده، ځکه چې په هغه زمانه کې د پښتو دادبي آثارو کوم څرک نه دی لګيدلی. البته په دې وروستيو وختو کې داسې اسناد لاس ته راغلي دي چې وايي د (۱۵۰ ق.م) په حدودو کې د (مالنده پنهو) په نامه يو کتاب په پښتو ژبه کښل شوی و، دغه کتاب په پالي ژبه ترجمه شوی دی او په هغه کې يادونه شوې ده چې نوموړی کتاب له پښتو ژبې نه ژباړل شوی دی. څرنګه چې د پښتو کتاب لاس ته نه دی راغلی نو دا دبي د ورو په ويش کې د اسلام نه مخکې زمانه په حساب کې نه ده نيول شوې.

پوهاند رشتين ادبي دورې د اسې ټاکلې دي: اوله دوره له (۱۰۰ هـ) نه تر (۸۰۰ هـ) پورې، دوهمه دوره له (۹۰۰ هـ) نه تر

(۱۱۰۰ هـ) پورې. دریمه دوره له (۱۱۰۰ هـ) نه تر (۱۲۵۰ هـ) پورې. څلورمه دوره له (۱۲۰۰ هـ) نه تر (۱۳۵۰ هـ) پورې. پنځمه دوره له (۱۳۵۰ هـ) نه راپه دې خوا.

په دغه ویش کې ځینې ښیګنې لیدل کیږي خو په مجموع کې د معیارونو په لحاظ د تأمل وړ بریښي. نوموړي پوه د لومړۍ دورې دادبي خصوصیاتو په باره کې ډیر په زړه پورې تحلیل کړی دی. ده دوهمه دوره له میارو ښان څخه پیل کړې ده. دغه نظر هم معقول ښکاري خو دومره باید ووایو چې لازمه نه وه دوهمه دوره د بابر پاچا او د هغه د اولادې په نامه یاده شي. همدارنګه څلورمه دوره یې د محمد زیود سلطنت له پیلېدو سره تړلې ده او د پنځمې دورې په ویش کې چې هغه هم د محمد زیو د سلطنت ادامه ده، تداخل لیدل کیږي. د کتاب مؤلف ادبي دورې د پاچهي کورنیو سره په ارتباط کې ساتلې دي. په دغه اثر کې پر ادب باندې د سیاسي او اقتصادي عواملو اغیزه له پامه غورځیدلې ده او یا لږ ارزښت ورکړ شوی دی. کله کله د پاچهي کورنۍ په بدلیدو سره د استاد او دده د سبک پیرو (لکه رحمان بابا او دده شاګرد محمد یونس) ادبي دورې سره بیلیږي یعنې دادبي تحول پر ځای د پاچهانو تاریخ معیار ګڼل شوی دی، خو دغه معیار هم په سیستماتیک ډول نه دی مراعات شوی. د کتاب په اوله دوره کې (د پښتو د ملي ادب ځینې برخې) تر عنوان لاندې د پښتو افسانې، نکلونه، وړې قصې، نارې، د پښتو لنډۍ او پښتو متلونه معرفي شوي دي.

دلته څوتکي د پاملرنې وړ دي. لومړی دا چې د ملي ادب اصطلاح د فوکلوري ادب پر ځای استعمال شوې ده. فوکلوري ادب د ملي ادب یو توک دی. لیکني ادب هم د ملي ادب توک ګڼل کیږي. دوهم دا چې د فوکلوري ادب بېلګې (نمونې) چې په اوله دوره پورې اړه ولري د سند په توګه نه دي راغلي. فوکلوري ادب به غالباً له اسلام نه مخکې زمانه کې موجود او لا تراوسه دوام لري نو ښایي چې په یوه خاصه ادبي دوره پورې ونه تړل شي په تېره بیا چې کوم سند هم لاس ته نه وي راغلی. دریم دا چې ښاغلی مؤلف ګمان کړی دی چې د نکلونو ناري په ریښتیا سره د نکل د پرسوناژونو ایجاد دی. څلورم دا چې ښاغلی مؤلف د اروپا رومانونه هم د پښتو په اوله ادبي دوره کې معرفي کوي په داسې حال کې چې د اروپا رومانونه په اروپا پورې اړه لري. پنځم دا چې په اوله دوره کې پښتو ناول نه دی لیکل شوی. موږ د دې کتاب پر موضوعاتو نور څه نه وایو خو صرف دومره یادونه کوو چې په هغه وخت کې د داسې کتاب لیکنه یو ارزښتمن کار دی د قدر په سترګه ورته ګورو. (د افغان یاد) په کتاب کې چې د غلام محی الدین افغان په یاد د مقالو یوه مجموعه ده؛ پوهنمل نور محمد غمجن تمیل (په پښتو ادبیاتو کې دادبي تړونو او تاریخي سیر) تر سرلیک لاندې د پښتو دادبي تاریخ پر د وروباندې هم بحث کړی دی. پوهنمل غمجن د پښتو ادبیاتو دورې پر څلورو برخو ویشلې دي: لومړی دوره له دویمې هـ. ق څخه پیلیږي تر (۹۵۰ هـ ق) پورې رسیږي. دوهمه دوره له (۹۵۰ هـ. ق)

يعنی روښاني نهضت څخه تر (۱۲۰۰ هـ.ش) پورې دوام کوي. ورپسې نوې دوره شروع کيږي چې پر افغانستان باندې د انګرېزانو حمله يې معيار ګڼلی دی. بيا معاصره يا اوسنۍ دوره راځي چې له (۱۳۵۷ هـ ش) کال څخه پيلېږي.

په دغه ويش کې د معيار انتخاب او بيا د معيار سيستماتيک او منسجم تطبيق دواړه د تأمل وړ ښکاري. د معيار په انتخاب کې سيستم نه ليدل کيږي. ځينې کلونه په هجري قمري او ځينې په هجري شمسي راغلي دي.

کله چې ښاغلی ليکوال لومړۍ او دوهمه دوره يادوي بيا نو د ترتيبي عدد سلسله پرېږدي د نوې دورې او اوسنۍ دورې په نامه بل معيار انتخابوي. د نوې د ورې نوم هم مناسب نه دی، ځکه سړی نه پوهيږي چې په نوي پسې به څه شی راځي. ښاغلی ليکوال له نوې دورې نه وروسته معاصره يا اوسنۍ دوره تاکلې ده، په دې حساب نوې دوره په اصل کې زړه دوره ده. دوهمه خبره داده چې په ليکلي ادب کې د انګريزانو له يرغل وروسته ترشلمې پيړۍ پورې کوم عمده ادبي تحول نه ليدل کيږي له دې امله د انګريزانو لومړی يرغل د نوې ادبي دورې د پيليدو معيار نشي ګڼل کيدای. دريمه خبره داده چې ښاغلی ليکوال (۱۲۰۰ هـ ش) د انګريزانو د لومړۍ حملې تاريخ بللی دی په داسې حال کې چې دغه حمله او وه لس کاله وروسته په (۱۸۳۸ ع) کې ترسره شوه.

څلورمه خبره چې تر ټولو مهمه ده هغه داده چې د امير دوست

محمد خان له وخت نه تر (۱۳۵۷ هـ. ش) کال پورې د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې څرګند ادبي تحول راغلی دی؛ معاصر ادبیات د امیر حبیب الله په پاچهي کې پیل شوي دي او بیا د محمد ظاهر شاه د پاچهی په زمانه کې د ادبي تاریخ بل پړاو پیل شوی دی، لیکن ښاغلی لیکوال پر دغو ادبي تحولاتو سترګې پټوي او له (۱۲۰۰ هـ ش) نه تر (۱۳۵۷ هـ ش) کال پورې ټوله یوه ادبي دوره ګڼي. (د ادب د تیوري اساسونه) مؤلف سر محقق دوست شنیواري د (پښتو لیکلي ادب د مکتبونو، سبکونو او میتودونو په پوهیدو کې) تر عنوان لاندې د پښتو ادبی تاریخ پر درو پړاوونو ویشلی دی: لومړی پړاو چې په هغه کې د (ملنده پښو) کتاب او د سره کوتل کتیبې ته هم د پښتو د پانګې په توګه اشاره شوې ده دا پړاو د هغه په واقعي معنی له امیر کروړ سره شروع کیږي او مؤلف هم دغه د لیکلي ادب لومړی پړاو بولي. د ده په نظر، دا سعد سوري قصیده «په پښتو شعر کې د تجدد پړاو دی» خو سره له دې، دغه قصیده هم د لیکلی ادب په لومړي پړاو پورې اړه لري. دوهم پړاو له بایزید روښان سره پیلیږي. دغه پړاو تر فرعي عنوانو لاندې شرح شوی دی: روښاني مکتب، د رحمان بابا سبک، هندي مکتب، د هوتکیانو دوره، نوري دوری. وروسته د ادب نوی پړاو چې د امیر شیر علی خان له وخت نه شروع کیږي شرح شوی دی. دغه پړاو (د انتقادي ریالیزم پیدا ښت) په نامه یو فرعي عنوان لري.

په دغه پورتني ویش کې ښاغلی مؤلف د دورې پر ځای د پړاو

کلمه غوره بللې ده.

په دې وروستيو وختو کې د پړاو کلمه زياتره د مرحلې په معنی استعماليږي يعنې د يوې دورې دننه ځينې مرحلې د پړاوونو په نامه يادېږي.

د پورتنې ويش په باره کې به په لنډه توګه څو ټکو ته ګوته ونيسو. لومړی دا چې د سره کوتل کتيبه د پښتو په ادبي پانګه ورګډول زياتو باوري څېړنو ته انتظار باسي.

دوهم دا چې محترم مؤلف سبک، مکتب، او مېتود جلا شيان ګڼي خو په تصنيف کې يوه اصطلاح د بلې پرځای استعمالوي. دريم دا چې د خوشحال بابا په شان سترشاعر او مفکر د جلاسبک خاوند نه دی ګڼل شوي. څلورم دا چې په تصنيف کې انسجام نشته، مولف د سبکونو يا مکتبونو لړۍ پرېږدي د هوتکيانو دوره او نورې دورې پېل کوي. پنځم دا چې دادب نوی پړاو د امير شير علی خان له پاچهی نه پيل کوي خو د داسې آثار و بېلګې نشي بيدا کولی چې معاصر ژوند پکښې منعکس شوی وي. هره ادبي دوره د هغې دورې د خصوصياتو درلودونکو آثارو سره پيليږي خو چې پخپله آثار موجود نه وي، ادبي دوره هم وجود نه لري. د امير شير علی خان په دوره کې ځينې آثار شته خود کوم ادبي تحول پيلامه نشي ګڼل کيدای. (په دې باره کې به وروسته هم بحث وشي.)

د پښتو دادبي تاريخ د دورو د ويش په برخه کې دا کادميسين

کاندید محمد انور نومیالي هم یوه طرح وړاندي کړې ده. ښاغلی نومیالی د (ادبي دورې) د اصطلاح پر ځای د (ادبي دوران) اصطلاح غوره گڼي او داسې استدلال کوي چې «نن ورځ تاریخ پوهانو د دورې او دوران تر مینځ توپیر په مرسومی توگه تثبیت کړی دی» د مثال د پاره دوی دوره هغه بولي چې د یوې پروسې د پیدا ښت، انکشاف، او زوال دري سره مرحلې په هغې کې سر ته رسیدلې وي او له بلې وروستنی نوې دورې څخه یې ټول مشخصات توپیر ولري.

خو دوران داسې حالت ته وايي چې د هغه په ترڅ کې لا د یوې اوبلې دورې ترمینځ تاریخي بېلوالي نه وي راغلی اما په هغه صورت کې صرف د نوې دورې مخکني محتویات تبارز کوي او انکشاف یې د زړې محتویات نفی کوي. » (د امیر کروړ یاد، مخ ۰۰۵).

د ښاغلي نومیالی دغه یادونه پر ځای او سمه ده خو په دغه کتاب کې مورد ادبي تاریخ عنعنه په پام کې نیولې ده، د پښتو د ادبي تاریخ په برخه کې د دورې کلمه هم صدق کوي.

د محترم نومیالي په عقیده د پښتو ادبیاتو د پاره په مجموعي توگه دري دورانه ټاکلای شو:

۱- د شفاهي ادبیاتو دوران

۲- د خوشحال د کتبي ادبیاتو دوران

۳- د معاصرو کتبي ادبیاتو دوران

دغه ویش هم د تاء مل وړ دی. لومړی دا چې د خوشحال د کتبي

ادبیاتو له دوران څخه مخکې دوران د شفاهي ادبیاتو دوران بلل شوی دی، په داسې حال کې چې د اسعد سوري او ښکارندوی قصیدې، د شیخ متي عرفاني شعر، او د زرغون خان ساقي نامه په فوکلور کې نه راځي او د خپلو خصوصیاتو له پلوه د فوکلوري ادب سره څرګند توپیر لري. دوهم دا چې دروښانیانو عرفاني آثار هم په فوکلور کې راځي په داسې حال کې چې دغو اثارو ته څوک فوکلور نشي ویلای.

له د غوپورتنیو یادونو وروسته به د دغه کتاب طرح وړاندې شي. ښایي دغه طرح هم وروستنی طرح نه وي دادبیاتو استادان کولای شي په راتلونکې کې نوې طرح وړاندې کړي. په دغه کتاب کې د پښتو ادبي تاریخ په د روعمده دوروویشل کیږي: لرغونې دوره، منځنۍ دوره، او معاصره (اوسنۍ) دوره. هره دوره په پړاونو ویشل کیږي.

لرغونې (پخوانۍ) دوره:

پخوانۍ دوره چې په هغې کې قبیلوي نظام مسلط ښکاري ترشپاړسمې میلادي پیړۍ پورې دوام کوي. د تحریري اسنادو له مخې په ادبي تاریخ کې دغه دوره له امیر کروړ څخه پیلیږي او د بایزید روښان تر ظهور او پاڅون پورې رسیږي. په شپاړسمه میلادي پیړۍ کې د پښتونخوا په ختیځه برخه کې د هند مغلي سلطنت په زمانه کې فیوډالي تولیدي مناسبات مینځ ته راځي او په ادبیاتو کې هم بدلون لیدل کیږي.

پخوانۍ دوره د تولنیزې اروا پوهنې او فرهنګي عنعنې له پلوه دریګویدا او داوستا له سند رواو ګاڅونو سره ورته والی لري. د ځینو

ادبپوهانو په عقیده، د ریگویدا او اوستا د سند رواوگاڅو نو او د پښتو د لرغونو سندرو موضوعګانې او قالبونه سره ورته دي. د پخوانۍ دورې عمده موضوعګانې د ننګ سندرې، ویاړنې (قومي تفاخر)، ویرنې، مینه، بیلتون، او اخلاقي ښوونې دي چې په هغو کې پیچلي تخیلات او لفظي صنایع چندانې نه لیدل کیږي. د غوریانو د واکمنۍ په دوره کې د قصیدې جوړونه، یو نوی پړاو ګڼل کیږي، ځکه چې په دغو قصیدو کې د پاستورال (د شپنو) شعر سره فاصله مینځ ته راغلې ده.

که څه هم قصیدې له درباري ادب سره نژدیوالی لري خو په هغو کې د پاستورال سندرو روحیه هم ساتل شوې ده؛ د پښتنو قبیلو مشران او واکمنان د یووالي او قبیلوي قدرت د سمبولو په توګه ستایل شوي دي. که د غه قصیدې د هغه وخت له عربي او فارسي قصیدو سره پرتله شي نو د هغو تر مینځ د قالب او محتوا له پلوه جوت توپیرونه لیدل کیږي. د پښتنو واکمنان د قومي یووالي د سمبولونو او خو اخوږو دوستانو په توګه ستایل شوي دي. شاعر د صلې او انعام د اخیستلو د پاره شعر نه وایي او نه په ستاینه کې له اغراق نه کار اخلي. په داسې حال کې چې د فارسي ژبې شعر د عربي شعر د وزن پیروي کوي. د پښتو د لرغونو آریایانو د سندر و وزن ساتي. تر اوسه پورې پښتو شعر همدغه خصوصیت ساتلی دی یعنې د شعر وزن د څپې (فشار، اکسنټ) او د هجاوو (سیلابونو) د شمیر په اساس ټاکل کیږي.

منځنۍ دوره:

منځنۍ ادبي دوره له شپاړسمې میلادي پیړۍ څخه تر شلمې پیړۍ پورې دوام کوي. د پښتو ادبیاتو منځنۍ دوره له سیاسي او ایډیالوجیکي مبارزې سره پیل کیږي خو دغه مبارزه د فیوډالي شرایطو له چوکاټ څخه د باندې نه وزي. میاروښان د یوې مذهبي فرقې دلار ښود په توګه په توره او قلم مبارزه کوي. د روښانیانو او ختکو ادبیات په عمده توګه تبلیغ او تنویر ته متوجه شوي دي. روښان او خوشحال ختک دواړو د پښتنو د خپلواکۍ او ملي حاکمیت د پاره توده اوسره جګړه پرمخ بیولې ده. سره جګړه یعنې د قلم له لارې مبارزه یوه فکري سیستم ته اړتیا لري. روښانیانو د عرفان له لارې د خلکو د سیاسي شعور د لوړولو، په هغو کې د خودۍ او پرځان متکي کیدلو د احساس د ویښولو د پاره آهنګوال ادبي آثار ایجاد کړل او په دې توګه د کتبي ادبیاتو پانګه را منځ ته شوه..

خوشحال ختک پښتو ادبیات د مضمون، شکل او قالب له پلوه غني کړل. ده د فارسي ژبې ټول قالبونه (لکه مثنوي، غزل، قصیده، رباعي، مخمس او نور) او لفظي او معنوي صنایع په پښتو ادب کې راوستل. د مضمون له پلوه د ده په آثارو کې ډیر زیات نوښتونه لیدل کیږي چې د هغه وخت په شرایطو کې ساری نه لري.

د منځنۍ دورې ادبیات د مضمون او شکل په لحاظ د پخوانۍ

دوري له ادبياتو سره جوت توپير لري. ددې دورې په ادبياتو کې د لرغونو سندرو وزنونه متروک شول، کلاسيک معنوي او لفظي صنايع په پښتو ادب کې باب شول؛ د مفکورې په لحاظ سيستماتيک آثار منځ ته راغلل او پيچلي تخيلات د پښتو ادب به بڼ کې را وتوکېدل. په دغه وخت کې پښتو ادبياتو د سېمې له ادبياتو رنګ واخيست. د افکارو ژورتيا، د تخيل رنګيني او د قالبونو تنوع د منځنۍ ادبي دورې غوره ځانګړنې کېل کېږي. دا څرګنده خبره ده چې د رو ښانيانو عرفان، د خوشحال د ملي تشخص احساس، د رحمان بابا ادبي بلاغت، د حميد او کاظم شيدا نازکخيالي د پخوانۍ ادبي دورې په اشعاروکې نه ليدل کېږي.

په منځنۍ ادبي دوره کې درې مهم پړاوونه د فکري، سياسي او هنري ځانګړنې له مخې د تشخيص وړ دي چې غوره استازي يې په فکري لحاظ دوربښان پلويان، به سياسي لحاظ خوشحال خان خټک او په هنري لحاظ رحمان بابا، حميد، شيدا، حنان بارکزی او نوردي.

اوسنۍ دوره:

د پښتو د ادبي تاريخ اوسنۍ دوره د شلمې پېړۍ له دوهمې لسيزې څخه پيل کېږي.

دا بايد ووايو چې په (۱۸۹۳م) کال کې د ډيورنډ د تحميلي کرښې په اثر د ادبي تحول اوسنۍ دوره په لره او بره پښتو نخوا کې د

سیاسي جریانونو د جلا والي په سبب پوشانته انکشاف نه کوي، خو پیلامه یې پوشانته ده.

د افغانستان د ننه پښتو ادبیات په اوسني دوره کې درې مهم پړاوونه لري: د روښانتیا پړاو، دوښتیا پړاو، داوښتون پړاو، څلورم پړاو چې کېدای شي د سمون پړاویې وبولونوی پیل شوی دی.

دوروستي پړاو ځرنګوالی په هېواد کې د سیاسي ثبات له راتلو سره اړه لري او تر اوسه یې هویت په ځرګند ډول نه دی تثبیت شوی.

ځرنګه چې د پښتو دادبي تاریخ دوهم ټوک د اوسنۍ دورې ټولې ځانګړتیاوې په مفصله توګه څېړي، دلته به یوازې دومره یادونه وکړو چې داوسنۍ ادبي دورې ادبیات د منځنۍ دورې ادبیاتو سره د محتوی، شکل، ژانرونو او قالبونو له پلوه ځرګند توپیر لري او داد بې تحول نوې دوره بلل کېدای شي.

د مضمون او محتوی له پلوه داوسنۍ دورې په ادبیاتو کې نوي فکري اوسیاسي تمایلات (لکه نېشنلېزم، سوسیالېزم، لیبرالېزم) او نوي هنري مېتودونه (لکه رېالېزم او نور)، نوي ادبي ژانرونه، (لکه ناول، لنډه کیسه، نوی شعر، ادبي ټوټې، طنز او نور) را منځ ته شوي دي. په ادبي قالبونو کې هم د ترانې، نوي شعر، منثور شعر په ایجاد ولو سره تنوع او نوښتونه مینځ ته راغي.

درحیم څپرکی

د پښتو معاصر ادب له څه وخت نه پیلېږي ؟

د معاصر ادب اصطلاح :

د ځېنو ادبپوهانو په عقیده، ټول ادبي جریانونه په درو دولووېشل کېدای شي: فوکلوري ادب، کلاسیک ادب، او موډرن (نوی یا معاصر) ادب.

فوکلوري ادب چې ځینې یې ګړنی (شفاهی) ادب یا ولسي ادب بولي له کلاسیک ادب سره د مضمون او شکل له پلوه توپیر لري. فوکلوري ادب چې د عوامو له ذوق سره برابر دی، د کلاسیک ادب په اندازه له تصویر څخه کار نه اخلي، بلکې ډېر ساده دی. له بلې خوا د

فوکلوري ادب اتلان د مبالغې په توګه ستایل کېږي او خیالي او خرافاتي پیښې هم پکې زیاتې دي.

د فوکلوري ادب اکثر ویونکی چاته نه ښکاره ده، بلکې سینه په سینه له یوه نسل نه بل نسل ته انتقالیږي. په دې وروستیو وختو کې د فوکلوري ادب اکثري بیلګې ثبت شوې او چاپ شوې دي خو ګړنی (شفاهی) ادب په ثبتیدلو او چاپېدلو سره په لیکني (تحریري) ادب نه بدلیږي ځکه چې خصوصیات یې یو له بله فرق لري. ځینې ادبپوهان فوکلوري ادب تر کلاسیک ادب غوره ګڼي ځکه چې د هغو په عقیده، فوکلوري ادب د عوامو ادب او د خلکو مال دی په داسې حال کې چې کلاسیک ادب د خواصو او تعلیمیافته کسانو ادب دی.

د کلاسیک کلمه له (کلاسیکوس) څخه اخیستل شوې ده چې په لاتیني ژبه کې د لومړۍ درجې په معنی راځي. په هغه وخت کې د لوړې طبقې ادب ته کلاسیکوس او د خوارې او غریبې طبقې ادب ته پرولتاریوس ویل کیده. په اوسني وخت کې کلاسیک ادبیات په دې لاندې معنا ګانو استعمالیږي:

۱- هغه ادبیات چې زړښت نه لري، په هر وخت او هر ځای کې ستایل کیږي.

۲- د لرغوني یونان او روم ادبیات.

۳- د لرغوني یونان او روم د ادبیاتو په پېروۍ لیکل شوي ادبیات.

٤-هغه آثار چې په کلاس (ټولګي) کې تدریس کیږي.

٥ - پخواني ادبیات چې موډرن (معاصر) نه وي.

دلته کلاسیک ادب په وروستی مفهوم استعمال شوی دی. که چیرې په پښتو کې د کلاسیک ادب کلمه و کارو و، نو له شلمې پیړۍ نه مخکې ټول ادبي آثار د کلاسیک ادب په نامه یاد ولای شو.

په پښتو کې له معاصر ادب څخه مراد هغه ادب دی چې د موډرن ژوند صنعتي، ټولنیزې، سیاسي، او فرهنګی پدیدې یې په نویو ایماژونو کې انګازه کړې وي او د اوسني عصر د مفکورو، غوښتنو، ارزښتونو، او ایډیالونو هینداره وي.

ددې ټکي یادونه ضروري بریښي چې په پښتو کې د معاصر ادب اصطلاح په انګریزي کې د معاصر ادب له اصطلاح سره په خپل مفهوم کې توپیر لري. په انګریزي ژبه کې معاصر ادب د پښتو ژبې له معاصر ادب سره معاصر (هم عصره) دی، تقریباً په یوه زمانه کې پیلیږي. د لومړۍ نړیوالې جګړې (١٩١٤م) له پیلیدو سره د نهیلی، اروایي بحران او پسیمیزم (بدبینی) ادبیات را پیدا شول. ددې په خلاف، د پښتو معاصر ادب د اپټیمیزم (خوشبینی) اود چټکې ترقی او عصري کیدلو آرزو سره پیل شول.

د معاصر ادب پیلامه او پړاوونه:

د پښتو معاصر ادب د پیلامې په باره کې دا لاندې نظر یې بیان شوې دي:

۱–د پښتو معاصر ادب، هند ته د انګریز له راتګ سره پیلیږي.

۲–د پښتو معاصر ادب افغانستان ته د انګریزانو له راتګ (۱۸۳۹ع) څخه پیلیږي.

۳–د پښتو معاصر ادب د امیر شیر علي خان د پاچهۍ په دوهمه دوره کې شروع کیږي.

٤–د پښتو معاصر ادب (په تیره هنري نثر) بنسټ د نولسمې پیړۍ په اویايمو کلونو کې ایښودل شوی دی.

۵–د پښتو معاصر ادب د افغانستان د خپلواکۍ د جګړې (۱۹۱۹ع) سره سم تیغونه وهي اوو ده کوي.

۶–د پښتو ادب اوسنۍ دوره له (۱۳۵۰هـ) کال څخه پیلیږي.

دغه پورتنی نظریې د تأمل وړدي. د لومړۍ نظریې په اساس، د پښتو معاصر ادب هند ته د انګریزانو له راتګ سره پیلیږي. غالباً ددې نظریې پلویان په دې ټکي استناد کوي چې لویدیز ادب د انګریزانو له خوا په هند کې دود شوی او پښتو ته رانوتی دی. ددې نظریې نیمګړتیا داده چې انګریزان د شرق الهند د کمپنۍ له جوړیدو سره په (۱۶۰۰ع) کې هند ته راغلل خو په پښتو ژبه کې د (۱۹۱۰ع) کال ترشا وخوا پورې د لویدیز ادب اغیزې نه لیدل کیږي.

«هند ته د انګریزانو راتګ» پخپله یوه مهمه فقره ده. که مقصد یې په هند کې د انګریزانو فتوحات وي نو داووه لسمې پیړۍ په

لومړی نیمایي کې انګریزانو کلکته او ځینې نور ځایونه نیولي وو او د دغو جګړو لړۍ د نولسمې پیړۍ تر نیمایي پورې روانه وه. که هند ته د انګریزانو راتګ د پښتو د معاصر ادب د پیلامې په توګه ومنل شي نو په دغه وخت کې خو خوشحال خټک هم لا دنیا ته نه و راغلی.

ځینې ادبپوهان په دې برخه کې داسې استدلال کوي چې د انګریزي استعمار پر ضد لومړنی شعر چې قاسم علي اپریدي ویلی دی، د معاصر شعر لومړنی بیلګه ده. د قاسم علي د یوان په (۱۸۱٦ع) کې تمام شوی دی او د «معاصر شعر» بیلګه یې داده:

د انګریز طنبور ترم دلته غږیږي
نصارا شوه حاکمان فرخ آباد
حکومت د پښتانه له سره لاړی
وارخطا کړه نوابان فرخ آباد

دا باید وویل شي چې د انګریزانو پر ضد ځینې ولسي شعرونه هم ویل شوي دي چې د فصاحت او بلاغت له پلوه د قاسم علي له شعر څخه بهتر دي. د قاسم علي شعر سکتې او ماتوالی لري، په ګرامري لحاظ هم نیمګړتیا وې لري چې هیڅکله د معاصر شعر بیلګه نشي ګڼل کیدای.

دوهمه نظریه چې مخکینی نظریې ته ورته ده پر دغه اصل ولاړه ده چې «د پښتو ادب معاصره دوره له ۱۸۳۹ - ۱۸٤۰ م کال څخه چې پر افغانستان د انګریزانو لومړی حمله ده پیل کیږي» (د پښتو ادبیاتو

تاریخ: اوسنی دوره، ۱۳٦۰ کال) لومړی دا باید ووایو چې پر افغانستان باندې د انګریزانو د لومړي یرغل په وخت کې د افغانستان ساحه پراخه وه نو ځکه زیاتره مؤرخان دانګریزانو لومړی یرغل له (۱۸۳۸ع) کال څخه حسابوي. دوهمه خبره چې د پښتو ادبي تاریخ سره اړه لري هغه داده چې له (۱۸۳۸) نه د (سراج الاخبار) تر خپریدو پورې د پښتو ادبي تاریخ په پاڼو کې د معاصر ادب بیلګې نه لیدل کیږي. د حنان بارکزي (او څو نورو) نه پرته په دغه موده کې کوم لوی شاعر هم نه دی تیر شوی. د پوهاند رښتین په قول حنان هم «د حمید بابا داد بي مکتب شاګرد او پیرو دی.» (د پښتو د ادب تاریخ، کال ۱۳۲۵، مخ ۱۰۵) په دې اساس، د پښتو په لیکني ادب کې دغه نظریه علمي بنسټ نه لري.

دریمه نظریه د پښتو معاصر ادب پیلامه د امیر شیر علي خان د پاچهۍ په دویمه دوره کې لټوي. په دې کې شک نشته چې د نولسمې پیړۍ په دوهمه نیمایي کې د افغانانو په عنعنه یي ژوند کې د یوه نوي تحرک او ډینا میزم څرک لګیږي. د امیر شیر علي خان د سلطنت په دوهمه دوره (۱۸۸۸-۱۸۸٦ع) کې د موډرنیز یشن (عصري کیدلو) په لور ګامونه واخیستل شول دوسلو جوړولو کارخانې تأسیس شوې؛ تجارت پراختیا ومونده، په اداري او نظامي چارو کې نو ښتونه مینځ ته راغلل، دشمس النهار په نامه جریده خپره شوه، حربي او ملکي ښوونځي تأسیس شول، د عصري روغتون بنسټ کیښودل شو او د پوستې نوی

سیستم ایجاد شو. د امیر شیر علي خان د سلطنت په دوره کې د عسکري اصطلاحاتو او اداري نومونو له لارې پښتو رسمیاتو ته داخله شوه. د پښتو ژبې د تدریس د پاره د (تحفة الا میر) په نامه یو گرامر هم وکښل شو او د انگریزانو پر ضد غزا ته د خلکو د رابللو د پاره د امیر په سپارښتنه د (روضة المجاهدین) کتاب نظم شو.

که څه هم د موډرنیزېشن خواته د گام پورته کولو او د پښتو ژبې درسمې کیدلو د پاره د امیر شیر علي خان هڅې د یادونې وړدي خو په دغه دوره کې د معاصر ادب څرگندې نښې نه لیدل کیږي.

څلورمه نظریه وایي چې د پښتو د معاصر ادب په تیره هنري نثر بنسټ د نولسمې پیړۍ په اوومه لسیزه کې د مولوي احمد له خوا ایښودل شوی دی. په دې کې شک نشته چې د مولوي احمد نثر خوږ او فصیح دی خود ده په نثر کې فوکلوري کیسې راغلې دي او د معاصر ژوند انعکاس پکې نه ښکاري.

پنځمه نظریه پر دغه اصل متکي ده چې معاصر ادب د خپلواکۍ د جگړې (۱۹۱۹م) نه را په دیخوا شروع کیږي. دا نظریه هم تأمل وړده په داسې حال کې چې د دغه نظر وړاندې کوونکي په دې نه دي بریالی شوي چې له اماني دورې څخه حتی یو شعر یا یوه کیسه د نمونې په توگه راوړي یا یې د شاعر او لیکوال نوم معرفي کړي نو دغه دوره به څرنگه د معاصر ادب د پیلامې په توگه وپیژندل شي؟

دا تکی هم د یادونې وړدی چې د پښتو ژبې نامتو لیکوالو او شاعرانو چې د سراج الا خبار افغانیه سره قلمي مرسته کوله په اماني

دوره کې يې د يادونې وړ ادبي تخليقات نه دي وړاندې کړي او که د هغو ليکوالو او شاعرانو له ډلې څخه چا کوم ادبي اثر ليکلی وي، دوی د سراجيه عصر نو ښتګر رو ښانفکران ګڼل کيږي.

اوس به راشو شپږمې نظريې ته چې وايي د پښتو ادب اوسنی دوره له (۱۳۵۰ هـ) کال څخه پيليږي. دا نظريه «د پښتو د ادب تاريخ، ۱۳۲۵ ش) مؤلف وړاندې کړې ده. په آسانۍ سره پوهيدای شو چې د مؤلف مقصد (۱۳۵۰ هـ ق) کال دی. دده په نظر، منشي احمد جان د معاصر ادب بنسټ ايښودونکی دی. په رښتيا سره چې د منشي احمدجان د ليکنې سبک د فورم له پلوه ښکلی او په زړه پورې دی خو د محتوی په لحاظ د مولوي احمد له سبک سره ورته والی لري.

ددغه کتاب د مؤلف په عقيده، د پښتو معاصر ادب په لره پښتونخوا کې د (۱۹۱۰ ع) کال شاوخوا د (افغان) جريدې په خپريدلو سره پيليږي. په دغه جريده کې د پښتو ادب نوي ژانرونه باب شول او د راحت زاخيلي، فضل محمود مخفي، عبدالله کبرخان اکبر غوندې ليکوالو او شاعرانو د معاصر ادب زړي وکرل.

په افغانستان کې د سراج الاخبار ددوهم ځل (۱۹۱۱ ع کال) په خپريدو سره د پښتو معاصر ادب بنسټ کيښودل شو. د پښتو معاصر ادب په افغانستان کې د روښانتيا، ويښيا او ښتون په نامه پړاوونه ووهل او د (۱۳۶۵ هـ.ش) کال نه را په ديخوا (د افغانستان په پښتو) معاصر ادب کې د نوي بدلون نښې څرګند يږي چې په راتلونکو فصلونو کې به په مفصله توګه شرح شي.

څلورم څپرکی

د روښانتیا پړاو

تاریخي پس منظر:

د شلمې پیړۍ په را برېدلو سره په افغانستان کې د معاصر ادب د پیلید و د پاره عیني او ذهني شرایط برابر شوي وو. په همدې وخت کې د کلتور مادي توکونه، لکه فابریکې (د وړیواوبدلو، بوټ جوړولو، او د بریښنا د تولید چار ځایونه): مطبعه، روغتون، عصري لوازم (لکه موټر، تلفون، فوتوګرافي، اونور)، د کار وسیلې (لکه سړکونه، د فابریکو وداني، پلونه، ویالې، داوبور سولونلونه، او نور) د عصري ژوند د ښکارندوی (مظهر) په توګه تر سترګو کیږي. په

عنعنوي ژوند کې د بدلون په راتللو سره نوې مفکورې هم پیدا کیږي او دمعنوي فرهنګ په بڼ کې نوي ګلبوټې تېغونه وهي.

د افغانستان د فرهنګي ژوند په لوړتیا کې یو بل عمده عامل د امیر حبیب الله په دوره کې د هغو فراریانو راستنېدل ووچې د امیر عبدالرحمن له خوا تبعید شوي وو. هغوی هیواد ته له راستنېدو وروسته د اذهانو په روښانولو کې ستره ونډه واخیسته او د معاصرو ادبیاتو په بنسټ ایښودلو کې یې مهم نقش ودرلود. د دغو کسانو په ډله کې د محمود طرزي او غلام محی الدین افغان نومونه په خاصه توګه د یادونې وړدي. همدارنګه د عصري پوهنود تدریس د پاره له هند څخه ځینې استادان را غوښتل شوي ووچې د نویو مفکورو په ترویج کې یې ډېر خدمت کړی دی.

د فرهنګ په ساحه کې دوه مهم کارونه ترسره شول. لومړی دا چې په کابل کې د حبیبیې ښوونځی او د حربیې ښوونځی او د سراج الاخبار د جریدې اداره د سیاسي فعالیتونو په مرکزو نو بدل شول.

په همدې وخت کې، د میر غلام محمد غبار په قول، په کابل کې د بهرنیو هیواد وجریدې لاس په لاس ګرځیدې او د روښانفکرانو قشر چې په لومړي سرکې یې د ملي بورژوازي او لیبرال ملاکانو نماینده ګي کوله وروسته یې د پاچا د بې سرحده واک د محدود ولو او د افغانستان د خپلواکۍ د ګټلو او د اساسي قانون دجوړولو د پاره په مبارزه لاس پورې کړ. (افغانستان در مسیر تاریخ، ص ۷۱٦)

د تجدد او روښانتيا د ورځې ادبيات د ملي ارمانونو د عرادې په توگه د فرهنگ پر مخ بيولو ته وقف شوې وو. پدې کې شک نشته چې د معاصر ادب تر څنگ، کلاسيک ادب او فوکلوري ادب د واړه په خپل قوت پاتې وو، خو معاصر ادب د محتوی او پيغام د درلود له کبله نور ادبي جريانونه له خپل عنعنه يې اهميت څخه وغورځول. معاصر ادب د يوه متعهد او رسالتمن ادب په توگه د ټولنې په خدمت کې په کار واچول شو. په هيواد کې د مزمن فقر، بيسوادی، اداري فساد، اختناق، او ټولنيزې بېعدالتی عموميت ټول هيواد پالونکې آزادی خوښوونکي روښانفکران دې ته وهڅول چې د منځنيو پيړيو د عطالت او رکود د منځه وړلود پاره سخته مبارزه پيل کړي. ادبيات د يوه معنوي مشال په توگه د خلکو د ذهنونو د روښانولو د پاره استخدام کړي او ولس د غفلت، بې خبری، ړانده تقليد اوبې تفاوتی له درانه خوبه راويښ کړي. د دغه وخت يو شمير نامتو شاعرانو او ليکوالو د ادبي تخليقاتو له لارې د استعمار، ځانځانی، او استبداد پر ضد گړندی مبارزه کوله او ځينو يې د خپلو لوړو آرمانونو د پوره کولو په لاره کې د قربانی ميدان ته هم ورود انگل او د شهادت جامونه يې وڅښل.

بنا کردند خوش رسمی به خاک وخون غلتيدن

خدا رحمت کند آن عاشقان پاک طينت را

د سراج الاخبار د جريدې په خپريدلو سره پښتو ژبې او ادبياتو ته هم د انکشاف زمينه برابر يږي. په همدې وخت کې « په لره او بره

پښتونخوا کې ډیر داسې ځوانان موجود وو چې د نویو علمونو او اروپایي ادب مطالعه یې کړې وه، نوي ادبي ژانرونه او فورمونه یې پیژندلي وو، د خپل خیال د اظهار د پاره یې نوې لارې په نخښه کړې وې او د پښتو دلرغوني ادب پرپاخه بنسټ یې د پښتو د نننۍ ادب مانۍ پیل کړه» (د افغان یاد، مخ ۵۷)

که څه هم انګریزي استعمار په (۱۸۹۳م) کال کې د ډیورنډ په تحمیلي کرښې سره د افغانستان د خاورې یوه برخه له اصلي پیکر څخه بیله کړه خو وې نشو کولای چې د پښتنو د ګډو آرمانونو، ګډوارزښتونو، او ګډو و یاړونو تر مینځ د بیلتانه کرښه را وباسي. د هنري فرهنګ په ډګر کې دلته او هلته په یوه وخت کې حرکت پیل شو. ددغه حرکت مخکښان د ټولنې روښانفکران وو.

په افغانستان کې د (سراج الاخبار افغانستان) جریده د مولوي عبدالرؤف کندهاري له خوا د (۱۹۰۶ کال د جنوري په پوولسمه نیټه) له چاپ څخه را ووتله خو دهمدغې لومړۍ ګڼې له خپریدلو وروسته جریده بنده شوه او دوهم ځل د پاره د (سراج الاخبار افغانیه) په نامه په (۱۹۱۱م) کې د محمود طرزي په مدیریت او مشرۍ خپره شوه.
په همدې وختونو کې په لره پښتونخوا کې هم د پښتو د معاصر ادب د پراختیا په لارکې ګامونه پورته شوي وو. په (۱۹۱۰م) کې د (افغان) جریدې په خپریدلو سره په پښتو ادب کې نوي ژانرونه باب شول او د راحت زاخیلي، فضل محمود مخفي، (عبدالاکبر خان اکبر)،

عبدالمالک فدا غوندي نامتو شاعران او لیکوال د دغه نهضت سرلاري وو.

محمود طرزي او عبدالرحمن لودین په (سراج الاخبار افغانیه) کې د پښتو نظمونو او مقالو خپرولو ته په آگاهانه توگه پاملرنه اړولې وه. د پښتو لومړی شعر چې په نومورې جریده کې خپور شو د مولوي صالح محمد کندهاري شعر دی:

دا څـــه عـــجـــب دوران دی
چـې راغــلـی پـر افــغــان دی

رنــگـــارنـــگـــه تــرقـــي ده
څه عجب مجبوب عنوان دی

دا لـه کـومـه سـوبـه مـوږ کـې
چـې ظــاهـر او نـمــایــان دی

دا خـو عــصــر د ســراج دی
چې افغان ټول پر ي روښان دی

تــه ســراج الاخــبــارتــه گــوره
چې د مـلـک پـه تـن کـی ځـان دی

اوس بــیــانــورعــلــی نــور ســو
پــه پــښــتــو چــې دی گــویــان دی

په دغه شعر کې د نوي دوران د پیلیدو زیری ورکړ شوی دی. له روښانتیا سره د سراج او د «نور علی نور» ارتباط مضمون ته ادبي رنگ

هم ور کړی دي. که په دغه شعر کې د سراج عصر ستایل شوی دی وجه یې دا ده چې د هیواد ترقی ته یې پاملرنه کړې ده.

د روښانتیا په دوره کې د پښتو د معاصر ادب سر لاري دغه کسان دي: مولوي صالح محمد کندهاري، غلام محی الدین افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغنی او عبدالهادي داوي. د سراج الاخبار د نور و قلمي همکارانو په ډله کې چې په پښتو یې شعرونه ویلي دي. د سېد محسن کندهاري، عبدالسلام کامه یی، ملاعبدالباقي کندهاری، عبدالرسول محمد زایي، میرزا عبدالرحیم رحیمی، او ملا- محمد خان عرض بیګی (افغانی نویس) نومونه د یاد ونې وړدي. محمود طرزي پدې دوران کې د پښتو د عامېدلو او ودې لپاره کار کړی، خو دا کار یې په دري ژبه دی. عبدالرحمن لودین که څه هم پښتو ژبې ته ډیر خدمت کړی دی خود پښتو شعر یا داستان کومه نمونه یې لاس ته نه ده راغلې.

د روښانتیا پړاو ادبي ځانګړتیاوې:

د شملی پیړۍ په پیل کې د افغانستان په ادبیاتو کې موډرنیزیشن په پراخه اندازه منعکس شوی دی. د هغه وخت ادبي نوښتګر و په شعوري توګه هڅه کوله چې له ادبیاتو څخه د ملي او دموکراتېکو هدفونو د تحقق د پاره د یوې اغیزناکې وسیلې په توګه کار واخلي. د دې وخت د ادبیاتو سوژه، هیواد پالنه، خپلواکي غوښتنه، د اختناق او فساد رټنه، د فاناتیزم (تعصب) او ارتجاع غندنه، د مثبتو

علومو او تکنالوجۍ او نوي فرهنګ خپرونه، د ملي وحدت ټینګونه، د عصري ژوند له غوښتنتو سره د دودونو او انګیرنو سمونه، د مطلقیت او ستپاتسکو (اوسنی حالت ساتنې) پر ضد د خلکو پارونه، د انګریزي استعمار په مقابل کې د ختیځ په تیره د مسلمانو ملتونو پاڅونه او داسې نور ملي، اسلامي، اوبشري ارزښتونه او آرمانونه دي. په دې اساس، د دغه پړاو په ادبیاتو کې د پیغام او تعهد برخه ډیره پیاوړې ده او پر مضمون باندې د زیات ټینګار له امله ادبي فورم ته لازمه پاملرنه نه ده شوې. له ځینو لیکنو څخه څرګند یږي چې د روښانتیا پړاو د ادب مخکښانو په قصدي او عمدي توګه د کلاسیک ادب د بدیعي صنایعو د عنعنې له پیروۍ څخه ډډه کړې ده.

د مثال په توګه، محمود طرزي په خپله مقاله (حسب حال مابین شعر طرز جدید و شعر طرز عتیق) کې د کلاسیک ادب پر تشبیهاتو باندې داسې ملنډې وهلې دي: «در این عصر قد دراز سرو عرعر مانندی راکه ده پانزده برابر قامت طبیعی بشر باشد و آن سرود و لیمویا دو انار بار آورده باشد و مارهای سیاه پر زهر از دو طرف آن آویخته باشد . . . هیچ کس نمی پسندد.» (د افغانستان کالنۍ ٤٥-٤٦ ګڼه ١٣٥٨-١٣٥٩ مخ ٩٧٤) د پښتو د معاصر ادب د لومړي پړاو اکثر شعرونه هیودا پالنې ته وقف شوي دي او په اصطلاح «وطنیه» شعرونه دي خود فورم او بدیعي ځانګړتیاو له پلوه په هغو کې نیمګړتیاوې لیدل کیږي. داسې ښکاري چې د مضمون په لوړي کیدو سره

د نوي هنري شکل د ایجادولو د پاره هلې ځلې رواني وې. د ځینو ادبپوهانو په عقیده، ددې پراو مخکښانو له عنعنه یي ادب څخه په لیرې کیدو سره هڅه کوله چې د نوي ادب د بنسټ تیږه په خالي فضا کې کښیږدي چې په نتیجه کې یې د محتوی او شکل یو والی او تناسب زیانمن شو.

په اماني عصر کې د پښتو معاصر ادب، د انتظار په خلاف، مخ په ځوړه روان شو. ددغې دورې ډیر شعرونه په لاس کې نشته او یوه دوې بیلګې یې چې لاس ته راغلې دي د عادي نظم سطحې ته هم نه رسیږي. د تعجب خبره ده چې ځینو ادبپوهانو د غوشعرونو (!) ته د نوی او ابتکاري شعر په نظر کتلي دي. داده لومړۍ بیلګه:

امـــیـــر امـــان الـــلـــه خـــان
جـــې غـــازي دی بـــې مـــثـــال
و مـــلـــت د افـــغـــان
ویـــخـــښـــل اســـتـــقـــلال
قـانون و آئین جوړکئ له دوی د دین
د پـــاره د مـــســـلـــمـــان

د نوي او ابتکاري شعر د پاره تر هر څه د مخه د ژبې سموالی حتمي دی؛ که ژبه له ګرامري قواعدو سره سمون ونه لري، لکه «وملت د افغان ویخښل استقلال)» یا «قانون و آئین جوړ کئ له دوی د دین» نو دغسې شعر (؟) اصلاً شعر نه ګڼل ګیږي. ابتکاري خویې لا په ځای

پرېږده.

په پورتني شعر (!) کې له وزن څخه بې خبري او سکتې په «نوي شعر» تعبير شوي دي د شاعر احساس د قدر وړ دی خوله بده مرغه نه يې د نظم ژبه سمه ده، نه وزن لري، نه تصوير لري، نه تشبيهات يا نور شعري تلازمات او نه کومه نوې مفکوره.

اوس د همدغه وخت د شعر (!) يوه بله نمونه چې لاس ته راغلې ده، وګورئ:

شــاه غــازي امــيــر امــان الــلــه خــان
عــادل، عــاقــل، عــامــل، کــامــل
مــلــک مــحــکــم او قــوي دی افــغــانــســتــان
مــتــيــن، رصــيــن، حــصــيــن، ســنــګــيــن

دغه بيلګه چې له پورتنی بيلګې څخه کوم امتياز لري هغه دادی چې ژبه يې څه سمه ښکاري.

د دغې پورتنۍ يادونې لومړی مقصد دادې چې په اماني عصر کې د معاصر ادب د پيلامې د پاره، لکه څينو چې ادعا کړې ده، قناعت بخښونکی دليل نشته او دغه عصر له سراجي عصر څخه په ادبي لحاظ وروسته پاتې کېږي. دوهم مقصد دادی چې د شعر او ادب وده او ترقي په ميخانيکي ډول له ټولنيزې ترقۍ سره اړه نه لري. کيدای شي چې د هوسا او بسيا ټولنې د شرايطو پر ځای په بحراني حالاتو کې ښه شاعران او ليکوال پيدا شي.

د روښانتیا پړاو نامتو شاعران او لیکوال

مولوي صالح محمد کندهاري (۱۲٦۹-۱۳۳۹هـ ش):

صالح محمد هوتک په کندهار کې زیږیدلی او د ځلمیتوب په عمر کابل ته راغی. لومړنۍ زده کړه یې د کابل د حبیبیې په مدرسه کې سرته ورسوله او بیا په هماغه مدرسه کې د ښوونکي په توګه وټاکل شو. مولوي صالح محمد هوتک د پښتو ژبې درس ورکاوه او د پښتو درسي کتابونه یې لیکل. دده آثار دادي:

۱-خود آموز پښتو: په ۱۳۱۳هـ. ش کال کې د کندهار په مطبعه کې چاپ شوی دی.

۲-لومړی کتاب د پښتو په ۱۳۳۵ هـ. ق کال د لاهور د دین محمدي په مطبعه کې چاپ شوی دی.

۳-خود آموز پښتو، د کندهار مطبعه، ۱۳۱٤هـ. ش

٤-پښتو ژبه، لومړی ټوک، پښتو ټولنه، ۱۳۱٦هـ.ش

۵-پښتو ژبه، دوهم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۳۱۷هـ . ش.

٦-د پښتو ژبې لپاره تدریسي کتاب.

۷-پښتو صرف اونحو، له ار دو څخه ژباړل شوی.

۸-د عزیزي تفسیر ترجمه په پښتو ژبه، قلمي نسخه.

۹- اطاعت اولوالامر، په پښتو ژبه، ۱۳۳٤ هـ. ق.

۱۰-پښتو مثنوي، د پښتو د انکشاف او تقویې ریاست، ۱۳۵۰ هـ. ش.

۱۱-تذکرة الشعراء د مولوی صالح محمد او سراج الدین سعید ګډ تألیف (۱) .

له دغه فهرست څخه څرګند یږي چې د مولوي صالح محمد کندهاري اکثرې لیکنې تعلیمي او تدریسي بڼه لري. مثنوي یې یو ادبي اثر دی چې دري زره بیته لري او ځینې برخې یې د مولانا جلال الدین محمد بلخي له مثنوي څخه یې په آزاده توګه ژباړلې دي.

مولوي صالح محمد کندهاري د پښتو د معاصر ادب د سر لاري په توګه نه هیریدونکي خدمتونه کړي دي. د پښتو لومړی شعر چې د معاصر ادب د بیلګې په توګه په سراج الاخبار کې خپور شوی، د مولوي صالح محمد خان کندهاري شعر دی. دده یوبل شعر چې د لومړی

(۱) مولوی صالح محمد هوتک په سراج عصر کې د حبیبیه ښوونځی دزده کوونکیو لپاره د پښتودرې درسي کتابونه کښلی وو:
-لومړی کتاب د پښتو؛ - دریم کتاب د پښتو او دریم کتاب د پښتو. دده د منظومو او منثورو آثارو یوه بله مجموعه هم چاپ ده چې پاشلې وېناوې نومیږي (هـ).

نړیوالې جګړې په وخت کې یې د عثماني ترکیې په ملاتړ ویلی او په سراج الاخبار کې چاپ شوی دی. د انګریزانو له سخت عکس العمل سره مخامخ شو، هغه شعر دادی:

تــه کــره د زمــکــې ګــوره
نــظــر وکــړه زمــاور وره
دنــیــا ده پــر شــور راغــلــې
تــوریــدلــې، قــهــریــدلــې
لــري ډول چــې پــر دنــیــادی
پر یــورپ کــه پر آیشــیــادی
ټول پــه جنــګ سره اختــه دي
پــه سرووینــو آغــشــتــه دي
جرمــن دی خدای ګــمــارلــی
روس، انــګــریز تــه شکــارلــی
انــګــریزان پــه ویــر اختــه دي
ډیر مــغــموم خو را خفــه دي
هــمــت ګــوره د تــر کــانــو
درومــیــانــو، عــثــمــانــیــانــو
اي زمــا بــــرادرانــــو
اي جــمــلــه مــســلــمــانــانــو
ښه فرصت دی خدای راکړی

ښه موقع دی پیدا کړی
چی کفار سره اخته دي
په سرو وینو آغشته دي

دغه مثنوي ټوله (۷۰) بیته ده. داسې ښکاري چې انګریزانو به امیر حبیب الله ته سپارښتنه کړې وي چې د مولوي صالح محمد کندهاري د آثارو د خپریدو مخه ونیسي. تر یوه کاله پورې په سراج-الاخبار کې چا دده اثر ونه لیده، ددې د پاره چې د خپلو آثارو د خپرولو د پاره لاره خلاصه کړي په (۱۲۹۵ هـ. ش) کې یې د (اطاعت اولوالامر) تر سرلیک لاندې یو شعر له چا په را وووت:

اطاعت دا ولوالامر فرض عین دی
بلې بلې ثابت شوی په قرآن

د مولوي صالح محمد هوتک (د بلبل ژړا) یا (په قفس کې بلبل) په نامه شعر ډیر زیات شهرت لري.

که څه هم دغه شعر د عبدالهادي داوي د شعر ژباړه ده خو مولوي صالح محمد په ترجمه کې له دومره ظرافت څخه کار اخیستی دی چې ځانګړي ادبي ارزښت لري:

یو سحر زما تر غوږ سوه له بلبله
په قفس کې یې ژړل دایې ویله

چې بندي سوم د صیاد له سخته دله
ولې نه پوښتي څوک حال زما یو له بله

ولې نسته بې فغانه کار و بار زما
ولې حبس ابدي راغی په وار زما

نه محرم چې د زړه حال ورته بیان کم
نه مې وس چې خبر دا ره بلبلان کم

نه ملګري چې چمن ته يې روان کم
بیابیان ورته د ګل او د ریحان کم

خپل د ک زړه د آرمانو ورته خالي کم
تول مرغان د چمنو په څان حالي کم

چاته وژاړم، پر چا باندي فریاد کم
چاته خاورې پر خپل سر باندي باد کم

چاته وګورم په څه شي زړګی ښاد کم
د صیاد لاسه چاته عرض و داد کم

څه راوسوه چې د تور قفس بندي سوم
نه خلاصیږم په دا بند کې ابدي سوم

ولې زه له خپله سیله را جلا سوم
ولې زه له خپل وطنه را جدا سوم

ولې زه په ویراخته په واویلا سوم
کوروکلی مې سوپا ته خوار تنها سوم

کوم ظالم کړمه بندي خدای دې بندي کي
خدای دې ماغوندي اخته په جدايي کي

اوس به زه لکه هانوري په هوا تلمه
په هوس د آزادۍ به نازیدمه
پر غنچو به د ګلانو مسېدمه
ورځ په ورځ به غوړېدمه لویېدمه

چابندي کړم خدایه تې په ځان اخته کې
په قفس يې دزندان جګر سوخته کې
اوس به ګرځیدم آزاد په چمنوکې
الوتم به په صحرا او په باغوکې

مست به ګرځیدم خوشحال په شګوفوکې
ولې اوس یم په غمو، په اندیښنوکې
چې بندي دې دقفس کړمه صیاده
خدای دې ماغوندي بندي که اې آزاده

الغرض چې ده وهلې دا ناري
د قفس له لاسه و په غلبلې
چې ناګاه د چمن بادراغی د کښې
چې پرونښت دایې وواته له خولې

مګر د ابا د دچمن د خوا راغلی
چې زما صبر و آرام يې را څخه وړی

***

د شعرو روستي بندونه:

په حسرت او په افسوس يې د اويله
وګلشن ته يې کتل بيا يې ژړله
د قفس و دروازې ته يې ځغستله
لاريې نه وه وزرونه يې سر پوله
په هواسو سريې ونښت له قفسه
وينې توی سوې سورپوړ لويد له هوسه
سر تر پايه په سروښکې غرقاب و
ځان بايللی، زړه زخمي، حال يې خراب و
بيابې هوښه يا پر هوښ، په اضطراب و
چې پر هوښ به سو، ګويانه په داباب و:
سر مې بايلو په هوا د آزادۍ
شکر شکر سوم فدا د آزادۍ!

(په قفس کې بلبل) په سمبوليکه او رمزي ژبه د خپلواکۍ غوښتنې جذبات ښکاره کوي او خلک فداکارۍ او سر بايللو ته رابولي. د پوهاند حبيبي په وينا، دا شعر دومره مقبول وچې په کندهار کې حتی د ښځو خولې ته هم ولويده، خو له په خوله اوريدل کيده او دوطن له مينې به يې ژړل.

(په قفس کې بلبل) د پښتو د معاصر ادب يوه غوره بيلګه ده. که څه هم د محلي ديالکټ اغيزه پکې ښکاره ده خو په هغه کې يو مهم ملي

آرمان په ښکلي عاطفي رنګ کې منعکس شوی دی. په دغه شعر کې تعقيد او زايد الفاظ نشته، د اصطلاحاتو له پلوه غني او ژبه يې طبيعي او له محاوري سره سمه ده. په نوموړي شعر کې د تصوير بشپړتيا، منطقي انسجام او حسن ختام، د عواطفو تلطيف، د رمز په ژبه د اسارت او مرپي توب پر ضد اعتراض او د طبيعت د ښکلا انځور پر همدغه شعر باندې د جاودانګۍ مهر لګوي.

غلام محی الدين افغان (۱۲۷۹-۱۳۳۹ هـ . ق):

د امير حبيب الله د پاچهۍ په زمانه کې چې يو شمير افغانان بيرته خپل هيواد ته راستانه شول. د هغو په ډله کې مولوي غلام محی الدين افغان هم شامل و. غلام محی الدين افغان د عبدالرشيد زوی په کندهار کې زيږيدلی دی. د تبعيد په موده کې يې په هند کې عصري پوهنې زده کړې.

ويل کيږي چې دی په اردو، سنسکريت، عربي، انګريزي او فارسي ژبو پوهيده. مولوي غلام محی الدين افغان چې کله کابل ته راستون شو د هيواد د ځوانانو د روزنې په منظور يې معارف ته مخه کړه او د دارالمعلمين مدير وټاکل شو. دی د (اخوان افغان) د نهضت غړی و. د خپلواکۍ د بشپړتيا، د عصري پوهنو د تعميم او پراختيا، او د ملي احساس د ويښتيا په لار کې يې هلې ځلې وکړې. افغان د پښتو ژبې له سوچه کولو سره هم مينه درلوده.

د افغان د شعر بیلگې:

زړه زما ډک دی له مینې د وطن
خپل وطن ما ته عزیز دی تر خپل تن

هر یو گل مې د وطن پر ما ډیر گران دی
تر کشمیره، تر پاریس وتر لندن

شیرین ځان مې په شیرین وطن فدا دی
زه خو دارنگه فرهاد یمه کوهکن

گلستان مې دوطن لادر کنار دی
خارستان دی د وطن راته گلشن

د وطن په حمایت کې ځان مباح دی
په دامینه کې لازم دی سر باختن

چې د چا په سر سودا د وطن نه وي
سر د ده دی مستحق دبریدن

چا په زړه کې چې جنون دوطن نه وي
د هغه زړه خدای همیش لري غمجن

که څه ډیر دي په جهان کې عز تونه
ډیر عزت دی په خدمت کې د وطن

***

بې کمال د باکمال کله همسر دی
هم قیمت کله گوهر سره حجر دی

با کمال سړی په مثل د پادشاه دی
په ظاهره که مفلس او قلندر دی
که لباس د بې کمال وي د زربفتو
دا یې څل وي د حریر و هغه خر دی
که لباس د با کمال وي د کرباسو
کمال ده لره خلعت دی هم زیور دی
څوک چې نه لري کمال واوره افغانه
که غني وي لا خو تانه مفلس‌تر دی

مولوي غلام محی الدین افغان، دادترقی او خپلواکۍ غوښتنې د باغ خوشنوا بلبل په (۱۳۰۰ هـ . ش) کې خپلې نغمې بس کړې او همیشني باغ ته یې سفر وکړ. ده د دوستانو له خوا یې پر مزار په پښتو ژبه یوه کتیبه ولیکل شوه(۱) څرنګه چې نوموړې کتیبه د افغان پر ژوند پیښو رڼا اچوي او له بلې خوا، د ځینو په عقیده، د مړستون (قبر) لومړنۍ شناخته ده چې په پښتو لیکل شوې ده نو دلته یې کټ مټ رانقلوو:

یا ایها النفس المطمئنه ارجعي الی ربک راضیة مرضیه فادخلی فی عبادي و ادخلی جنتی.

مولوي غلام محی الدین افغان په قندهار کې متولد شو او هلته د

---

(۱) د غلام محی الدین افغان متفرق پښتو- دری آثار او اشعار او ده راټول کړي پښتو متلونه په سراج الاخبار کې نشر دي. دا ټول آثار: د غلام محی الدین افغان افکار او آثار نومې مجموعه کې: راټول او چاپ شوي دي. د ۱۳۶۰ هـ ش کال چاپ (هـ).

دینیات معلومات يې حاصل کړل، پس په معیت د سردار ایوبخان په راولپنډي اولاهور کښې د فرار په حالت له انګریزی مکتبو څخه يې جدید تعلیم واخیست چه بیر ته کابل ته راغئ د امیر حبیب الله خان په روښان دوران کښې د دارالمعلمین مدیر مقرر شو او هغه خیالات او ارادې يې د اصلاح او ترقی د ملت چه دولس کاله پخوا په مجلس کښې د «جان نثاران ملت» معاقده کړې وې. د ظل الهی تر سیوري لاندې پخپله په ثمر ورسیدلې. په دا کیفیت مطمئن او د عباد الله په خدمت کښې داخل و، چه په اجل دو بای هیضه و خپل پروردګار ته راجع شو او هغه د ټولو څښتن تعالی دی په جنت کښې داخل کئ.

دا دعاد «اخوان افغان» په یاد د هغه وطن دوستی او وفادار (زړه) خیژي:

چه په یارپسې ترڅان وجهان تېروي
څوک کولی سی داهسی مشقت

د شپیتو کالو د صلاح او تجرد او ځوانی په ژوند کښې ملګری د ځوان مردانو، د اهل او صالح د هر مشرب، چه ټول يې آمرزش غواړي.

بروز مرګ که یوم وصال یار انست
کسیکه دست من آندم ګرفت یار آنست

تاریخ وفات چهارشنبه ۱۱ اسد ۱۳۰۰هـ. مطابق ۲۸ ذیقعده ۱۳۳۹.

عبدالعلي مستغنی (۱۲۹۳ هـ. ق - ۱۳۵۲ هـ. ق):

عبدالعلي مستغنی د روښانتیا ددورې تر ټولو مشهور شاعر وچې زیاتره رنګین شعرونه یې په دري او ځینې شعرونه یې په پښتو هم ویلي دي. په شعرکې د ده شهرت له دې څخه هم څرګندېږي چې د افغانستان ملک الشعراء قاري عبدالله او د ایران ملک الشعراء محمد تقی بهار دده په مړینه ویرنې (مرثیې) ویلې دي. مستغني د ملا رمضان زوی په ختبه هوتک دی، خو څرنګه چې دده کورنی له کندهار څخه هیدان ته را کوچېدلې ده نو ځکه دی د مستغني وردګ په نامه هم یادیږي. د مستغني پلار ملا رمضان د خپل وخت نا متو عالم و، امیر حبیب الله او سردار نصر الله خان ته یې درس ورکړی دی. مستغني د خپل وخت متداوله علوم، لکه فقه، صرف او نحو، منطق، حکمت، علم کلام، تصوف ولوستل او د مولوي خال محمد خسته په قول، په نجوم، رمل، حساب، هندسه کې یې مطالعه درلوده او د قوي منطق او استدلال خاوند و. دده یو شمېر شعرونه په سراج الاخبار او کابل مجله کې چاپ شوي دي. په پارسي ژبه د اشعارو څولوی دیوانو نه لري. مستغني له خپلې مورنۍ ژبې پښتو سره مینه درلوده خود پښتو شعرونه یې د کمیت او کیفیت له پلوه پارسي شعرونو ته نه رسیږي. دی پښتنو ته توصیه کوي چې خپله مورنۍ ژبه هیره نه کړي:

ښه ده ښه ده که په سل ژبو دانایې
ولې مه کېږه نادان د خپلې ژبې

د مستغني د اشعارو يوه بيلګه (له لنډيز سره):

بې له علمه به څه غواړي په دنيا څوک
که عاقل وي که هوښيار وي که دانا څوک

تر دې ښه متاع په دې دکان کې نشته
سود به وکاکه کوي دغه سودا څوک

درست جهان قربان د علم تر ګوهر شه
دغه وايم که مې وپوښتي رښتيا څوک

علم سل خرواره ثقل په هوا کا
دروای شي يوه بنه په هوا څوک؟

مجهولات به د عالم ورته معلوم شي
که د علم له مضمونه شي جويا څوک

تر قيامته خرابي پرې اثر نه کا
که د علم پر بنا کښيږدي بنا څوک

په دنيا دی هغه قصر بې قصوره
چې د علم پر قرار يې کړي بر پا څوک

چې د علم د طبيب دارو ونه خوري
له مرض د جهل نه مومي شفا څوک

دهغه ملت به څرنګه ښادي وي؟
چې په ده کې به عالم نه وي اصلا څوک

که بلاده په جهان کې بې علمي ده
خدای دې نه کا مبتلا په دا بلا څوک

په جهان کې به غالب پر هر دښمن شي
که د علم توره وتړي تر ملا څوک

چې د فکر باریکي نه لري وروره
څه په کار ده که لري باریکه ملا څوک

په حکمت سره د خپل ملت غمخور شه
باري نه لري د بل ملت پروا څوک

که د خپل ملت پخپله غمخور نشي
هرگز نه کا په پردي مړي ژړا څوک

هرگز نه لري زوال دولت د علم
دا دولت له چا نه نشي وړای په غلا څوک

هر ملت چې وي بې علمه نابیناوي
باري مه شه په جهان کې نابینا څوک
له پښتو به پښتون څه چشم پوشي کا
دا به نه کا که لري شرم وحیا څوک

عبدالهادي داوي (۱۲۷۲ - ۱۳۶۱ هـ ش):

عبدالهادي داوي زموږ د هیواد یو نامتو سیاسي او فرهنگي شخصیت دی. دده پلار عبدالاحد خان د کندهار له ممتازو طبیبانو څخه

وچې د امیر عبدالرحمن په فرمان کابل ته راغی او د دربار د طبیب په توګه وټاکل شو. عبدالهادي داوي د حبیبیې په ښوونځي کې زده کړه وکړه او د خپل وخت له سترو علمي او اجتماعي شخصیتونو، لکه مولوي محمدسرور واصف، مولوي عبدالرب، ملک الشعراء عبدالله، او هندي مهاجرو ښوونکو ، مولوي محمد مظفر او مولوي محمد حسین سره یې ناسته ولاړه درلوده. وروسته یې له محمود طرزي سره د سراج الاخبار په چلولو کې همکاري کوله. عبدالهادي داوي له خپلوا استاد انو او همکارانو څخه اردو، ترکي او عربي ژبې زده کړې.

عبدالهادي داوي په خپل ژوند کې ډیرې لوړې ژورې لیدلې دي او له یولړ ډراماتیکو پیښو سره مخامخ شوی دی. په (۱۲۹٦هـ. ش) کال کې د امیر حبیب الله د زیږیدنې د جشن په شپه د کابل په شوربازار کې یوچا پر امیر ډزې وکړې.

عبدالهادي داوي د متهمینو په ډله کې اووه میاشتې په شاهي ارګ، کې بندي شو. کله چې امیر امان الله خان د سلطنت اعلان وکړ، عبدالهادي داوي هم له بند نه خوشې شو او د امان افغان د اخبار د چلوونکي په توګه وټاکل شو. له دې وروسته په اماني دوره کې داوي ته مهمې دندې وسپارل شوې. په (۱۳۰۲هـ.ش) کې په لندن کې د وزیر مختار په توګه او په (۱۳۰۵هـ. ش) کې د تجارت د وزیر په توګه مقرر شو. د سقاوي اړو دوړ په وخت کې داوي بندي شو او بیا هندوستان ته ولاړ. د محمد نادرشاه د سلطنت په دوره کې عبدالهادی داوی په جرمني کې د افغاني وزیر مختار په توګه وټاکل شو، خو دری کاله وروسته کابل ته راغی. په

(۱۳۱۲ هـ ش) کې د محمد نادر شاه د شهادت له پېښې سره په ارتباط کې داوي یو څل بیا بند یخانې ته ولاړ او په (۱۳۲۵ هـ . ش) کې له قیده آزاد شو او د پاچا د حضور سرمنشي وټاکل شو. له دې وروسته داوي د ملي شورى د رئيس، په مصر کې د لوی سفیر او په اندونیزیا کې د مختار وزیر په توګه وظیفې اجرا کړې دي.

عبدالهادي داوي که څه هم د ژوند زیاته برخه سیاست ته وقف کړې وه، سره له دې ده یو شمېر ادبي او علمي آثار هم لیکلي دي. په لومړي سرکې دده تخلص (پریشان) وه بیا یې د (داوي) تخلص غوره کړ. داوي د پښتنو قبیله ده چې شجره یې غرغښت نیکه ته رسیږي. د داوي ځانګړي تألیفات دادي:

۱- زما رسول پاک: د یوې رسالې نوم دی چې له اردو څخه ژباړل شوې او په لاهور کې د (افغانستان) د جرېدې دا داري له خوا چاپ شوې ده.

۲- تجارت ما با .س.س.س (سم شکل یې S.S.S.R چې په روسی ژبه د شوروی سوسیالستي جمهوریتونو د اتحاد مخففه بڼه ده).

دا ارساله په پارسی ژبه لیکل شوې ده.

۳- غیاصه په پښتو منظوم کتاب دی او د پښتو ځینې نادر لغتونه یې پکې شرح کړي دي.

٤- لالي ریخته: دډاکټر اقبال لاهوري دارد و اشعارو ترجمه په پارسي نظم ده.

۵- گلخانه: د شعرونو مجموعه ده.

٦-نغمات: دده د اشعارو بله مجموعه ده.

٧-رجال وطن: په دې اثر کې د هیواد د ځینو نومیالیو کسانو پیژند ګلوي راغلې ده.

د عبدالهادي داوي د شعر یو دوه بیلګې:

چار ګل

ناوې! څه پردې په اوربل باندې قطار ګل
انسان کله شي کیدای په دیر سینګار ګل
(خاموشی) او (اطاعت) د خپل میړه کړه
(تربیت د اولاد) ښه دی تر خروار ګل
(سر رشته د کور) هر ګوره لوی هنر دی
اکتفا کړه ښایستې په دغه چار ګل

بیرند وکی زړه

د ښهرو میرمني زمونږ دي نازولې
په اعصابو عضلاتو هم نتلې
کارېې لږ ، خوراک یې غوړ ، هوایې بده
سستي پستي لویې سوې دي بې حده

د شپې څه، چې دي پرتې تمامه ورځ
بالښتونه یې پاسته لکه اوریځ

کوچني زړونه یې هر دقیقه ریږدي
واولادته دغه بیره میراث پریږدي

یو څرخي ماته کاوه دا حکایت
ظرافت تر لباس لاندې شکایت

دسقاو د لاسه وتیښتیدو تولـه
یو مووړه پناه «ځائځو» له پښتنو لـه

شل جوړې منو کجاوې وې د میرمنو
په شیراوې د خپل لو نو دزامنو

پښتنې راووتې د هر ګډل نه
یا زمرۍ وې چې راځغاستې له ځنګل نه

نه یې غم و دبوتو اونه د کوښو
دهوسۍ په شان رااوښتې تر بوښو

پند پوړنې یې په سروود شنه سان
بې له ستورو ښایسته وو تر آسمان

کجاوې ېې کړې راکښته داوښانو
زړه یې خوښ کړ په ښه رنګ د ماشومانو

اوس لا هم زما د میرمنو غاړې زانګي
دې پرتې په کجاوو کې ښانګي

پښتنه ماته نزدې سوه وې مسل
په قرار قرار آوازې وويل
داخيشتې پيشتې موخنګه دې بار کړې
اومې غوښې موله کومه دې راوړې
صحرايي پښتنې نه دي بيرندوکې
نو اولاد يې نه پټيږي په کندوکې
مسلح غليم مرۍ ونيسي کلکه
سريې پرې کړي لکه چرګه يا چوغکه

مولوي عبدالواسع کندهاري(۱۲۹۰ هـ.ق - ۱۳۵۰ هـ. ق):

په افغانستان کې يوې نامتو علمي کورنۍ چې د نسب سلسله يې ملابابړ کاکړ موسی خيل ته رسيږي په علمي، ادبي او سياسي نهضتونوکې مهمه ونډه درلوده. ددغې کورنۍ پر خدمتونو باندې کتابونه کښل کيدای شي خو دلته به د موضوع په ارتباط يوازې د مولوي عبدالواسع په نامه بسنه وکړو.

مولوي عبدالواسع خان د مولوي الرؤف خان زوی و. مولوي عبدالرؤف د سراج الاخبار افغانستان د لومړۍ ګڼې ناشر او د مشروطه غوښتنې د نهضت تا داوايښودونکی و. مولوي عبدالواسع د پښتو مرکې رئيس، د قضا ي قوانينو او دولتي نظامنامو اورسالو مؤلف او د لومړۍ مشروطه غوښتونکو د لارښوونکو له ډلې څخه ګڼل کيده. دلته به دده د شعر يوه بيلګه را وړو چې فلسفي بڼه لري:

د اوجدان وجدان چې مور په ژبه بولو
په مجمع کې د ځوانانو د امزولو

د اوجدان نه دی خواهش د طبیعت دی
تحریفونه د الفاظو لوی آفت دی

که وجدان د سړیتوب وای دا خواهش
اتفاق به وپر حسن او نکوهش

زما ممدوح به ستا مبغوض هیڅکله نه و
بدد ټول انسان به بد، او ښه به ښه و

دا خلاف بې وجدانی دی پیدا کړی
طبیعت، د خپل خواهش نوم اداکړی

که وجدان وای ټول حقوق به مواد اوو
پر دنیا به نه بدای و نه گداو

که وجدان وای زه او ته یو وو انسان
ولې زما کمیس کرباس دی ستا دسان

اوس معلوم سو (با) وجدانه قانون دان دی
بې قانون چې هر سړی دی بې وجدان دی

د وجدان په باب د مولوي عبدالواسع کندهاري نظریه دده د ژور فلسفي تفکر زیږنده او ځانته جلا بحث غواړي. دلته به په لنده توگه یادونه وکړو چې د ځینو فیلسوفانو په نظر، وجدان د انسان فطري صفت

دی . ددوی په عقیده، د وجدان حکم د شخصي گټي تابع نه دی. د مثال په توگه ، یو سړی د بل شخص د نجات د پاره له سرنه تیریږی، د خپل بوډا پلار خدمت کوي، د ناموس نه په دفاع کې سر بایلي، پر یوه حیوان زړه سوزوي، دا ټول دوجدان په حکم تر سره کیږی. په دغه وخت کې انسان د لوړو اخلاقي ارزښتونو د پاره قرباني ورکوي او له شخصي گټې او حتی د خپل ژوند څخه تیریږی. د ځینو نورو فیلسوفانو په عقیده، وجدان فطري صفت نه دی، بلکې په ټولنه کې د انسان د موقف، دده د ژوند د شرایطو، د پوهې د سطحې، او داسې نورو عواملو په اساس تشکل کیږی. وجدان له وظیفې سره نژدی اړیکې لري او مولوي عبدالواسع هم دغه موضوع د قانون له رعایت سره مربوطه کړې ده. مولوي عبدالواسع وجدان فطري خاصیت نه گڼي ځکه که دا خبره رښتیا وای نو د ټولو ممدوح او مبغوض به یوشانته و. په داسې حال کې چې داکثرو خلکو ممدح هغه څوک وي چې گټې یې ورپورې تړلې وي. د شهودی مکتب پلویان دا خبره رد وي او وایي چې ښایي غله به د خپل مشر درناوی او مدح کوي خو وجدان ته شرمنده وي او پوهیږي چې غلا ښه کار نه دی. په هر صورت، دا یو فلسفي بحث دی چې زده کوونکي کولی شي مناقشه وربانديې وکړي.

ملا عبدالباقي کاکړ (۱۲۷۰ - ۱۳٤٤ هـ ق):

عبدالباقي کاکړ په کندهار کې زیږیدلی دی. ده په پښتو ژبه په یوه اوږده مثنوي د (تهذیب الواجبات فی التخریب العادات) په نامه یو

کتاب لیکلی دی چې د (تبیین الواجبات) (۱) په نامه هم یادیږي او (۶۰۰۰) بیته لري. دا کتاب د امیر عبدالرحمن په وخت کې پیل شوی او د امیر حبیب الله د پاچهۍ په زمانه کې پای ته رسیدلی دی. ملا عبدالباقي کاکړ دغه مطلب ته داسې اشاره کوي:

د ضیأ په نور روښان سوم مقتبس سوم له سراجه
را اخیستی مې قلم دی بیلوم دین له رواجه

(۱) تبیین الواجبات پخوا په ناریشلي هند کې چاپ شوی و. دروانې هجري شمسي سدی په شپیتمو کلونو کې د کتابو تاجرانو په پاکستان کې بیا چاپ کړ. له دغه وروستي چاپ سره د اکادمیسین پوهاند رشاد یوه سریزه هم مله ده. (ه)

پنځم څپرکی

د ویښتیا پړاو

تاریخي پس منظر:

د امیر امان الله خان ټولنیز، اقتصادي، او فرهنګي اصلاحات چې د ترقی غوښتونکو روښنفکرانو آرمانونه یې تمثیلول دروحانیونو، ملایانو، خانانو، او محافظه کاره سردارانو له مخالفت سره مخامخ شول. که څه هم په وروستیو وختو کې امیر امان الله خان څو ګامه په شا ولاړ او پر خپلو ریفورمونو یې نوې کتنه وکړه خو بیا چا په عامه ذهنیت کې وهل شوی واود ده پر ضد فعالیتونه پیل شول. د ۱۹۲۹ کال د جنوري (جدي ۱۳۰۷ ش) په میاشت کې حبیب الله نومی (چې د سقاو

زوی په نامه شهرت لري) پاچهی ته ورسید. داکثرو تاریخپوهانو په نظر، د امیر امان الله خان د ناکامی اوزوال یو عمده علت د انګریزانو تبلیغات او تخریبي فعالیتونه ووچې نه یې غوښتل په هند کې د آزادي غوښتونکو د پاره پیاوړي پشتوانه او تکیه ګاه جوړه شي. انګریزانو له شوروي اتحاد سره د اماني دولت د ښو مناسباتو ټینګول هم په خپله ګټه نه بلل. سره له دې، د اماني رژیم د زوال اساسي علت داو، چې په افغاني ټولنه کې د نفوذ خاوندان د ریفورمونو مخالف وو او افغانی ټولنه د سایکالوجی له مخې د اصلاحاتو منلو ته چانه وه آماده کړې.

د سقاو زوی یوبې سواده لاروهونکی و. که څه هم دده اخلاقي ټیپ (لکه زړه ورتوب، ځوانمردي، سخاوت، اونور) له افغاني نورمونو سره برابر و، خو د سیاست او اداري له پلوه د پاچهي د کارونو د پاره جوړنه و. د غبار په قول، د مملکت اداره خو پرېږده د یوه کلي له اداري څخه هم عاجزو. (افغانستان در مسیر تاریخ، ۸۲٦مخ) ده د خپلې پاچهی په لومړۍ ورځ اعلان وکړ چې زه به په راتلونکې کې د بیت المال پیسې په تعمیرونو او مدرسو باندې ضایع نه کړم او همدا غه وچې د معارف (ښوونې او روزنې) وزارت یې لغوه کړ او د ښوونځیو دروازې یې وتړلې. ده د ځو او یاتنو ملایانو په لاسلیک سره د امان الله خان د تکفیر فتوا صادره کړه. د تکفیر ځینې د لایل یې د اووچې امان الله خان د پګړۍ په ځای خولۍ رواج کړه؛ د ږیرې خرېیلو او د ریشتی اغوستلو رواج یې وهڅاوه؛ د ښځو ښوونځي یې پرانیستل، قمري سنه یې په شمسي

واړوله، او داسې نور.

د ۱۹۲۹ کال د اکتوبر په ۱۰ (د ۱۳۰۸ ش کال د میزان ۲۳) نېټه د کورني اړدوړ په پای کې محمد نادر شاه پاچهی ته ورسید. محمد نادر-شاه د تدریجي اصلاحاتو پلوی و او کوښښ یې وکړ چې له تیرو تجربو څخه په استفادې سره داسې زمینه برابره کړي چې په آرامي سره حکومت وکړي. دده لومړی کار دا و چې راډیکال مخالفان له صحنې څخه لیرې کړي او د طبقاتي یا صنفي اتحاد له لارې د سوداګرانو، متنفذو روحانیونو، دیني علماوو او اعتدال خوښوونکو روشنفکرانو ملاتړ تر لاسه کړي. دهمدغه داخلي سیاست په ادامه کې یې خارجي سیاست هم داسې عیار کړ چې د پردیو د لاس وهنې د پاره بهانه برابر نه کړي، د بیطرفۍ او له ټولو هیوادو سره د برابرۍ، د مناسباتو د ټینګولو تګلارې ته یې د (۱۹۳۱) کال په اساسی قانون کې قانوني جنبه ورکړه.

محمد نادر شاه ددغه فارمول په اساس چې «سره ټول یې کړه، کنترول یې کړه» خپل احتمالي پلویان په بیلا بیلو ګروپونو کې تنظیم کړل. سوداګران یې دې ته وهڅول چې شرکتونه جوړ کړي او د فابریکو په جوړولو کې ونډه واخلي. د شلمې پیړۍ په دیرشمو کلونو کې پنځلس لوی شرکتونه تأسیس شول. په (۱۹۳۲) کې (بانک ملي افغان) پرانیستل شو چې په هغه کې په سلو کې (۹٤) پانګې په ملي سوداګرو پورې اړه درلوده. د روحانیونو او دیني علماوو د رضایت د جلبولو د پاره یې یو لړ اقدامات تر سره کړل. د آزادو دیني مدرسو جوړولو ته یې اجازه

ورکړه، شرعي محکموته يې په کافي اندازه آزادي ورکړه، پرخپلو دولتي قوانينو باندې يې د شرعي مهر لګولو د پاره (جمعيت العلماء) تاسيس کړ؛ يو شمير ديني عالمان په ښوونځيو کې په تدريس لګيا شول. درسوخ خاوندان، لکه روحاني شخصيتونه، سترملاکان، او د سوداګرو د طبقې نماينده ګان يې د ملي شورا او اعيانو مجلس ته جذب کړل. اعتدال خوښوونکي روښانفکران او د (جوانان افغان) د ډلې پاتې کسان يې په ادبي او فرهنګي مؤسسو کې مقرر کړل؛ په کابل، کندهار، او په هرات کې ادبي انجمنونه جوړ شول. په (۱۳۱۱ هـ. ش) کې (په کندهار) د پښتوانجمن په جوړيدلو سره د (پښتو) مجلې په خپريدلو پيل وکړ.

په ۱۹۳۳ کال کې (د ۱۳۱۲ ش د عقرب ۱٦) چې محمد ظاهر شاه د پاچهي پر تخت کښيناست په عمده توګه يې د خپل پلار تګلاره تعقيب کړه. د ظاهر شاه د سلطنت په دوره کې ځينو نړيوالو پيښو پر افغاني فرهنګ په تيره پښتو ادبياتو باندې خپل سيوري واچاوه چې هغه عبارت دي: د آلمان له نيشنليزم، دهند د نيمې وچې ويش او د ګاونډي هيواد شوروي اتحاد د کمونيستي ايډيالوجۍ له تبليغ څخه. د جرمني فاشيستي افکارو په ټولو هيوادو کې دافراطي يا معتدل نيشنليزم درامينځ ته کيدو امکانات برابر کړل. په افغانستان کې يو معتدل نيشنليزم مينځ ته راغی، چې عمده مضمون يې ملت پالنه، د تاريخي مواريثو او عنعنو درناوی، حماسي ادب، پر ځان ويسا او ملي غرورو.

د هند د نیمې وچې د ویش په وخت کې داسې مفکوره پیاوړې شوه، چې د
ډیورنډ د تحمیلي کرښې په واسطه له افغانستان نه بیله شوې برخا ،دې
بیرته له خپل پلرني هېواد سره یو ځای شي. هغه ریفرنډم، چې د هند په
نیمه وچه کې د انگریزانو له خواتر سره شو د افغانانو د پاره د منلو وړ نه
و.

د ظاهر شاه د سلطنت په دوهمه لسیزه کې پښتو ادب له یو پې خواد
پښتو ژبې د تعمیم او پیاوړتیا له جریان سره، او له بلې خوا په هېواد کې
د دموکراسۍ او ریفورم غوښتنې له نهضت سره په ملگرتیا کې، د یر
ژرنوي پړاو ته داخل شو، چې مورېې د (ویښتیا پړاو) بولو.

د ویښتیا پړاو ترزیاتې اندازې د ویښ ځلمیانو له سیاسي
غورځنگ سره اړه لري. د پښتو ژبې تقریباً ټول نامتو لیکوال او شاعران
د ویښ ځلمیانو په سیاسي سازمان کې شامل وو او له همدې لامله
د ویښتیا د دورې اکثر شعرونه او لیکنې اجتماعي – سیاسي رنگ لري.
د ویښ ځلمیانو په مرامنامه کې د (پښتو ژبې له ترقي ورکول) فقره هم
شامله ده. که څه هم د ویښ ځلمیانو له گوند نه وروسته ځینې نور سیاسي
سازمانونه هم جوړ شول چې د (وطن) او (ندای خلق) په نامه نشراتي
ارگانونه یې درلودل او برسیره پر دې ځینې نورې جریدې هم د ځینو
سیاسي سازمانونو له خوا خپرېدې خو په عامه ذهنیت کې د ویښ –
ځلمیانو نوم نقش شوی و او هر تحول غوښتونکی شخص به یې ویښ
ځلمی باله. په واقعیت کې د سیاسي سازمانونو مرامنا مې یو بل ته ورته

وې، يوازې د تاکيد تکي د هغوى د تشخيص نخښبه ده. د مثال په توګه، د (وطن) ګوند پر اقتصادي اصلاحاتو ټينګار کاوه، ويښ ځلميانو ملي مفکورو، او د (ندای خلق) چلوونکو سياسي تحول ته زياته پاملرنه درلوده.

دويښتيا د پړاو ادبي مېتود انتقادي رياليزم وچې په عمده توګه داداري فساد، بيروکراتيزم، اختناق، اتوکراسي، ارتجاع، ظلم او استثمار (په تيره د خانانو او ملاکانو له خوا د بزګرانو د استثمار) پر ضد مبارزه پکې منعکسه شوې ده. همدارنګه ددغې دورې په ادبياتو کې د پښتنو او بلوڅو د ملي آزادي بخښونکي نهضت، د ښځو د دموکراتيک حقوقو، ټولنيزو سياسي ريفورمونو، د اقتصادي حالت د ښه والي دپاره مبارزه د يادونې وړ ده. دويښتيا دورې په ادبياتو کې کله کله د سوسياليستي رياليزم بيلګې هم ليدل کيږي خود دغه وخت مسلط ادبي مېتود انتقادي رياليزم دى چې د شعر، لنډې کيسې، ادبي ټوټو، ډرامې، طنز، او ادبي مقالو په بېلا بېلو ژانرونو کې يې ځان ښودلى دى.

دويښتيا په ادبياتو کې د فورم له پلوه دروښانتيا د دورې په نسبت ډيرښه والى راغلى دى. خوسره له دې، پيغام او ايډياته د بديعي مختصاتو په نسبت زياته پاملرنه شوې ده، مفکورې زياتره نيغ په نيغه بيانيږي اوله ادب څخه د تبليغاتو دوسيلې په توګه کار اخيستل کيږي. په دغه وخت کې فورماليزم او (هنر د هنر دپاره) مفکوره وغندل شوه. دا ټکى په آسانۍ سره د پوهيدو وړدى ځکه چې افغاني ټولنه په اقتصادي

او فرهنگي لحاظ دومره بيرته پاتې شوې وه، چې نږه هنر، فورماليزم او فيشني ادب دزغملو وړنه و. په عمومي توګه ويلای شوچې د پښتو معاصر ادب له رياليزم نه پرته بل ادبي مېتود چنداني نه پيژني او علت يې دادی چې رياليزم پيچلی تکنيک نه لري، ساده دی او له بلې خوا د خپل ماهيت له مخې د تبليغاتو دپاره ښه کار ورکوي.

نامتو ليکوال او شاعران:

دويښتيا دورې په ادبياتو کې عام تمايل داسې دی چې دادبي ځيړونکی هم د ليکوالو په ډله کې حسابيږي او له همدې امله، کله چې ادبي څيړې معرفي کيږي، نو د هغو پرنومونو باندې سترګې پټول يو ډول بې انصافي ښکاري. ددغه تمايل درامنځ ته کېدو يو علت دادی چې د ځينو روښانفکرانو په نظر کيسه ليکل يا شعر جوړول د څيړنې په نسبت ساده او ارزانه ښکاري، په تېره بيا چې د پښتو يو زيات شمير شعرونه او کيسې د ابتذال په سطح کې واقع شوي دي. له بلې خوا، په عنعنه يي لحاظ (ادبيات) د بديعي ادب او همدارنګه دادبپوهنې په مفهوم استعماليږي نو ځکه د بديعي اثر هستوونکي او ادبي څيړونکي په هماغه يوه ساحه کې په کار بوخت دي.

پخوا له دې چې د ويښتيا دورې نامتو ليکوال او شاعران معرفي کړو، ښايي يادونه وکړو، چې د ويښتيا د پړا وځينې ليکوال او شاعران داوښتون په پړاو کې لا زيات فعال شول او زيات آثار يې په وروستنې پړاوکې چاپ شول. له دې کبله، بايد په ياد ولرو چې د شاعر ژوند کله

کله له پراوونو سره سرته خوري.

۱- شاعران:

(الف) د دغه پړاو نامتو شاعران دادي: گل پاچا الفت، عبدالرؤف بېنوا، سليمان لايق، عبدالباري جهاني، بهاء الدين مجروح، محمد صديق پسرلى، سعد الدين شپون، قيام الدين خادم، برکت الله کمين نصرالله حافظ، عبدالله بختانى، مجاوراحمد زيار، عبدالرؤف قتيل، کبرامظهري، حبيب الله زره سواند، عبدالله غمخور، او سيلاب ساپى.

ب) هغه شاعران چې د اشعار وکميت يې لږ او کيفيت يې زيات دى: عبدالحى حبيبي، عبدالشکور رشاد، صديق الله رشتين، محمد موسى شفيق، عبدالرحمن پژواک، حبيب الله تږى، محمد جان فنا، او طالب کندهارى.

ج) له متوسط نه پورته شاعران: ولي محمد مخلص، عبدالخالق اخلاص، سيد حسن حسن، شمس الدين مجروح، دوست شينوارى، محمد عثمان تژند، مستوره شال، عبدالقدوس پرهيز، غلام رحمن جرار، عبدالمنان دردمند، حبيب الله رفيع، محمد عارف غروال، محمد ارسلان سليمى، غلام جيلانى جلالى، محمد شاه ارشاد، محمد صديق رازقى تريوال، محمد دين ژواک، عبدالرزاق فراهى، غلام دستگير رتګ، محمد ابراهيم عطايى، محمد رحيم الهام، عبدالکريم محب، محمد طاهر بينا، عزيز الرحمن ممنون، عبدالمنان ملګري، او امين الله زمريالى.

د) نورشاعران: محمد عمر بلبل افغان، محمد عثمان پښتون، نیک محمد پکتیانی، محمد رفیق حبیبی، میرمن حمیده، محمد ابراهیم خواخوږی، خالد روښان، غلام محی الدین زرمتی، سمسور ساپی، غلام حضرت روغمن، محمد اکبر پامیر، پاینده محمد زهیر خواجه محمد زهیر، محمد حسن ضمیرساپی، محمد سلام سلیم، سید حسین سید، محمد گل عتیقي، عطاء الله خان عطا، عبدالله نورزی، لعل محمد غریب، غلام حضرت فقید، قاضی عبدالصمد آخوند، محمد رفیق قانع، سید محمود کارگر، برهان الدین کشککی، سید احمد گلزار، محمد گل للمه، داودشاه لیوال، محمد صفدر سالارزی، نورالله ولسپال، محمد طاهر رحیمی، محمد طاهربینا، محمد عارف رهین، عبدالرؤف مخلص، سید مراد مین، محمد رسول مسلم، عبدالله مسیزی، محمد اکبر معتمد، عبداللطیف منت بار، یوسف میرنی، جنت گل نثاري، عبدالقدوس نجیب، عبدالحمید نحیف، نعیم جان، نظر محمد اثک، محمد گلاب ننگرهاري، عبدالرحیم ننگیالی، محمد گل نوری، محمد گل مومند، محمد نسیم نوري، عبدالخالق واسعی، فضل محمد وکیل، محمد یوسف ویران، محمد ویس کاکړ، ظهور الله همدرد، غلام نبی هوتک، احسان الله هیر، حاجی الهداد، غلام سخی انتظار، انوارالدین انوار، عبدالغفار بریالی، عبدالرزاق پالوال، جان محمد پکتا، عبدالقادر تېر، جمعه گل، رحیم جان جوهر، پروانه حریق، ملا عبدالمنان حیرت، عبدالاحد خالیز، عبدالجلیل خوښمن، سلیمی

کندهاری، سهارگل سهار، محمد نبی شاکر، عبدالحکیم شیدا، سید-عبدالقیوم عسکر، محمد ظاهر قانت، او په لسګونو نور شاعران چې په اوسني لیکوال (دري تهوکه)؛ (اوسني شاعران) نومي کتاب او د (دا لیکوال او دا څیرې) کتاب کې معرفي شوي دي.

دا باید وویل شي چې د پورتنیو شاعرانو ټول آثار نه دي کتل شوي کیدای شي چې ځینې یې په لومړی یادو همه کتیګوري کې شامل شي.

۲- او پراجوړوونکی: په پښتو ژبه کې عبدالرحمن پژواک او محمد اکبر پامیر او پرایی شعرونه ویلي دی.

۳-کیسه لیکونکی: سعدالدین شپون، موسی شفیق، نورمحمد تره کی، استاد حبیبی، غوث خیبري، احسان الله هیر کبرا مظهري، قتیل خوزیانی، یوسف ساپی، سلیمان لایق، عبدالله بختانی، ګل-محمد نورزي، محمد دین ژواک، حبیب الله تږي او نور.

٤- ناول لیکونکی: محمد رفیق قانع، برهان الدین کشککی، غوث خیبري، کبرا مظهري، او ابراهیم عطایی.

پوهاند رښتین د محمد رفیق قانع (دوه سره مین ورونه) او د برهان الدین کشککی (پتیه مینه) ډرامې ګڼلي دي اما د حبیب الله رفیع په قول دغه آثار د ناول په کتار کې دریږي. د برهان الدین کشککی یو اثر (په پتیه د پتیو پلتنې) چې ماکتلی دی هغه یو پولیسي ناول دی. همدارنګه داستاد حبیبي د (تورپیکی) کیسه ځینو لیکوالو ډرامه بللې ده، په داسې حال کې چې نوموړې کیسه ډرامې ته ورته ده، کیدای شي چې

ډرامه وزمه کیسه یې وېولو.

٥- ادبي څېړونکي: عبدالحی حبیبی، عبدالشکور رشاد، صدیق الله رښتین، غلام جیلانی جلالي، گل پاچا الفت، سعدالدین ـ شپون، حبیب الله تږی (نیازي)، عبدالرؤف بینوا، محمد رحیم الهام، قیام الدین خادم، دوست شینواري، ابراهیم عطایی، امین الله زمریالی، عبدالله بختانی، حبیب الله رفیع، مجاور احمد زیار، معصومه ـ عصمتي، معتمد شینواری، زلمی هېواد مل، مفتاح الدین ساپی، جاج ـ پښتونزوی، زیور الدین زیور او نور.

٦- ژبپوهان: محمد گل مومند، محمد اعظم ایازي، عبدالحی ـ حبیبي، عبدالشکور رشاد، صدیق الله رښتین، قیام الدین خادم، او محمد شیرگل.

د غوژبپوهانو عصري ژبپوهنه په بهرنیو هیوادوکې لوستې او آثارې لیکلي دي.

حبیب الله تږی (نیازی)، محمد رحیم الهام، مجاور احمد زیار، عبدالحکیم هلالي، دولت محمد لودین، اوسید الشاه پولاد.

٧- هنري نثر او ادبي توتې: الفت، بینوا، محمد جان فنا، ژواک، بختانی، زیار او نور.

٨- د ادبي طنز لیکونکي: الفت، شپون، بینوا، عبدالاحد وحید او نور.

٩- فوکلوریستان: محمد گل نوري، ابراهیم عطایي، حبیب الله ـ

رفیع، علی محمد منگل، محمدعارف غروال، عبدالکریم پتنگ، حبیب ـ الله جاج او نور.

گل پاچا الفت (۱۲۸۷ - ۱۳۵۶ هـ ش):

الفت په نثر او نظم کې د ویښتیا د پړاو سرلاری دی. گل پاچا الفت د میرسید پاچازوی د سید فقیر پاچالمسی په ختمه سید پښتون او په (۱۲۸۷ هـ . ش) کال د لغمان د عزیز خان په کڅ کې زیږیدلی دی. که څه هم الفت له کتابت څخه وزارت ته رسیدلی دی خو موږ د یوه شاعر او لیکوال هنري شخصیت ته له رسمي القابو او رتبو سره ارتباط نه ورکوو. څرنگه چې لوی استاد پوهاند حبیبي د گل پاچا الفت پیژندگلوي په هنري نثر کې بیان کړې ده، دلته به یې په لنډه توگه اقتباس کړو:

«د کابل سیند په غاړه په کوزني لغمان کې د عزیز خان په کڅ کې یوړ کوټی کلی دی، خواوشا یې شنه کښتونه او د سیند شولگرې دي. لږ څه لرې د لویو غرونو په واورو پټې څوکې ښکاري. دلته دوه مست رودونه بهیږي. یو یې خوا ته د کونړ ښکلی دره ده چې د کونړ سیند تري په نخانخا راوزي. د مشرقي افغانستان په دې ښکلو دروکې ځای په ځای د سیدانو درنې کورنی اوسي. پښتانه دوی ته په درنه سترگه گوري او «پاچهان» یې بولي.

لکه په پسرلي کې چې په دې درو اورغوکې ښکلي گلان غوړیږي د دغو پاچهانو په درنو کورونوکې هم کله کله د یر د پوهې خاوندان او شاعران او پوهان او سیاست وال پیدا کیږي. چې سید جمال الدین ـ

افغاني هم دد غو کونړي پاچهانو څخه و.

ښايي چې څلويښت يا پنځوس کاله د مخه د عزيزخان په کڅ کې د يوه پاچا په واړه کهول کې يو ښکلی ګل زرغون شو او هغه يې «ګل پاچا» وباله. دا ګل د فطرت په لمن کې لوی شو، د طبيعت روزنه او پالنه يې وليده او لکه د کابل د سيند د غاړې خاټول د لغمان اوبو او هوا لوی کړ. هغه وخت مدرسه يا مکتب نه وچې دا ګل پاچا سبق پکې ولولي، خولکه د پښتنو نورو ماشومانو ده يوازې د فطرت نه درس واخيست او آسمانو او زمکې ته دومره ځير شو چې د فطرت اسرار يې په خپل ژور کاته لوڅ کړه او هغه څه يې زده کړه چې بل چا په مدرسو او پوهنتونو کې نه ووزده کړي. پخوانو يوه خبره کړې ده چې ډېره پخه ده: «الاسماء تنزل من السماء» يعنې نومونه له آسمانه راښکته کيږي (اينښودل کيږي.) د لغمان داور شو ښکلی ګل د پښتو ادب په ګلستان کې ډير په ښکلا وغوړيد او په «الفت» مشهور شو چې اوس يې مونږ «ګل پاچا الفت» بولو دا د الفت نوم هم له ده سره ډير ورڅی ځکه چې زړه يې له الفته ډک دی.

الفت د پښتو ادب يو ځلانده ستوری دی. که د پښتو ادب نن ورځ يو بهترين ليکوال او شاعر لری نو هغه به الفت وي.

الفت ډير کتابونه ليکلي دي. کله د کابل او د مشرقي اتحاد مديرو، کله په شوراکې و او اوس د کابل د پښتو ټولنې مشر دی. خو مونږ د الفت شخصيت په نورو صفاتو پيژنو. دی يو ډير دقيق او ستر ګورفنان

او صنعت کار دی. د الفت هنر په پښتو نثر او نظم کې ښکاري او ځانته یو خاص طرز لري. د الفت نثر هم شعر دی او نظم یې هم شعر دی.

کوم وخت چې په نثر څه لیکي نو د فطرت ډیر نازک او واړه دقایق ویني او څرګندوي یې د انسان د اجتماعي ژوند ډیرې ښیګړې په داسې ژبه بیانوي چې ویونکی د ده استدلال په ښه ډول قانع کوي.

د الفت په نثر او نظم کې کوم فلسفي یا تاریخي استدلال نشته، مګر د فطرت له هره ګوټه داسې دلایل او براهین راوباسي چې تر هر رنګه منطقي استدلال ښه او ټینګ وي.

...... د اجتماعي ظلمونو سخت دښمن دی. په خپل لیک کې که منظوم وي که منثور اولسي تجاوزاتو ته ګوته نیسي او د ده قلم په دې خوا کې ډېر تیره دي.»

د الفت چاپ شوي او نا چاپ آثار له شلو څخه زیات دي. د هغو له جملې څخه څه لیکل یا لیک پوهه، ادبي بحثونه، غور اشعار، غوره نثرونه، دزړه وینا، لوړ خیالونه او ژور فکرونه ډیر زیات لوستونکي لري(۱). د ګل پاچا الفت د ژوند او آثارو په باب (د الفت یاد) په کتاب کې یو شمېر مقالې را غلې دي. دلته به د ده د شعر او نثر څو بیلګې راوړو.

---

(۱) دا استاد الفت ډیر منثور آثار ښاغلی محمد اسمعیل یون په یوه مجموعه کې راټول کړي دي او (د الفت نثري کلیات) نوم یې پرایښی دی. دا کلیات لومړی ځل په ۱۳۷۰ هـ ش کال په کابل کې او دویم ځل (له اضافو سره) په ۱۳۷۸ هـ ش کال دانش کتاب پلورنځی په پیښور کې خپور کړ. منظوم آثار یې ښاغلی شهرت ننګیال راټول کړی دی او د استاد الفت منظوم کلیات یې ځنې جوړ کړی دی. دا کلیات دوه ځله په پیښور کې چاپ دی پر دې کلیات یې د الفت غلرې نوم ایښی دی (هـ).

زما ګناه

نه مې د چا مال خوړلی نه مې څوک وژلي دي
نه مې چا ته ورک شه یا ګم شو کله ویلي دي

نوره ګناه نه لرم په دې ګناه مې مه نیسه
زړه کې مې چې پټ ظالم ته بد غوندې کتلي دي

وخت د اعتراف دی ګناه خپله درته وایمه
نه یمه منکر په مظلومانو مې ژړلي دي

دا ګناه د سترګو که د زړه ده نه پوهیږمه
بد مې چې لیدلي خدا یږو بد مې هم ګڼلي دي

زه یې په لیدلو او ویلو ګناه ګار شومه
نورېې په کولو او عمل باندې ښاغلي دي

نه یمه خاین په خیانت د نورو پوه یمه
پوهه که ګناه وي خلق ټول اوس پوهیدلي دي

دا چې ډیر کاره درته ولاړ دي ټیټ سرونه هم
ستا مخکې چې سم نه شوه سم کله چلیدلي دي

هیڅ امید ترې مه کړه که څوک ځان د تا غلام ګڼي
ما غلامانه ذهنیتونه پیژندلي دي

لوړ مقام ته رسي چې بوټونه پاکوي د بل
ډیر په دغه شغل ریاست ته رسیدلي دي

زما خوب

اوربل يې ما په خوب کې پرېشان ليدلی دی
ستا بخت خومې رقيبه دغه شان ليدلی دی
د گلوهار په غاړه محبوبه شوه را حضوره
بلبله ستا وطن مې گلستان ليدلی دی

کارغان به پکې نه وي بلبلان به پکې وي
باغونه به سمسور وي ما باغبان ليدلی دی
دا توره شپه به خدای کاندي پښتون باندې سبا
سپين مخ مې چې سبا غونډې روښان ليدلی دی

تعبير يې کړی ما په ظالمانو به چپه شي
چپه کاکل مې خوب کې د جانان ليدلی دی
مهار به دې په پوزه شي د سرو زرو خاونده
په سرو شونډو د پاسه مې پېزوان ليدلی دی

زه پټې سترگې نه يم په هر څه اوس پوهېږم
په خلاصو سترگو باندې ما جهان ليدلی دی
له دامه که دې خلاص کړم په قفس کې دې ايسار کړم
صياده ! ما خو څورنگه زندان ليدلی دی

عمل چې وي آزاد او انتقاد پکې بندي وي
ما هلته د ظلمونو سخت توفان ليدلی دی
که هر يورانه وژنې خيال او فکر مومه وژنه
پدې کې مې وطن ته لوی تاوان ليدلی دی

ښکلا او هنر

په هر ځای کې په هر چا کې چې ښکلا وي
د يورپ د افريقې که د آسياوي
د نظر خاوند په مينه ورته ګوري
مسلمان وي او که ګبر که ترساوي

دلته فرق د امريکې او د روس نشته
ښکلې ښه دی که د هر سرد دنياوي
ذوق او مينه خدای آزاده پيدا کړې
شاعران له قيد او شرطه بې پروا وي

پتنګان و رسره عشق لري هر ګوره
د ډيوې ځای که مسجد که کليساوي
ښه آهنګ چې په هر ساز کې وي موزون دی
که رباب وي که شپېلۍ وي که داريا وي

ننداره او تماشو ته به ورځمه
د هر چا په ساز چې ښکلي په ګډاوي
چې په هره ژبه وي ښه شعر ښه دی
که زما وي که د تا که د بل چا وي

ښه تا بلود هنر من خوښوي هر څوک
که د چین وي که د هند که د برما وي
په الفاظو کې وي ډېر اختلافونه
یو له بله مشفق اهل معناوي

د دوستۍ کورکې د تور او سپین له توره
څه به ښه وي چې یو بل سره پخلاوي
د هنر صنعت او حسن په عالم کې
هر یو ګل چې په هر رنګ کې وي زیبا وي

ښکلی مخ له هرې خوا چې را ښکاره شي
د الفت سترګو لیدلی لا پخوا وي

شعر او ادب

د انسان په وجود کې دوه شیه ډېر عزیز معلومیږي چې یوه ته زړه او بل ته د ماغ وايي.
له دماغ نه علم او فلسفه پیدا شوه، له زړه نه شعر او ادب.

اروپایان زړه د عواطفو او نفسي احوالو ځای ګڼي، مسلمانان د ایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي.

صبر، رحم، کرم، شجاعت، سخاوت د زړه کار دی.

عشق او مینه په زړه کې وي.

شعر له زړه نه الهام اخلي او له زړه سره کار لري.

ډ اروین وایي: هغه لوی کمال چې د تحول او تکامل په لاره کې یوازې د انسان په برخه رسیدلی دی او نور ژوي ترینه محروم دي د انسان قلبي عواطف دي چې په رحم، مروت، کرم، شجاعت، نوع پرستي ترینه تعبیر کیږي. که انسان غواړي چې له حیوانیت نه لرې وي باید دغه عواطف ښه وروزي. د عواطفو روزل د شعر کار دی او شعر ته د عواطفو او احساساتو د ظهور او تجلیاتو کوه طور ویلی شو.

څنګه چې د لمرورانګې او پلوشې لومړی ځل د لوړو غرو په څوکو پریوزي او وروستی وداع هم د غرو له څوکو سره کوي، دغسې د عواطفو او احساساتو پر تو هم د شاعر په زړه د نورونه زیات لویږي او ځینې زړونه، لکه د غرو سمڅې او غارونه دغه رڼا یا بیخي نهویني یا یې ډیره لږه ویني. همدغه عواطف او احساسات چې د شاعر له زړه نه الفاظو ته را نقل شي شعر ترې جوړ شي او په زړو نو اثر کوي.

هو! د شعر موضوع ښکلي خیالات، عالي احساسات، د زړه تأثرات، دغم او خوشحالی خوبونه، د روحي او جسمي ښکلا اغیزې او عشق او محبت دی.

که دغه شیان په یوه ښکلي تعبیر او ښو الفاظو کې بیان شي چې فصاحت او بلاغت مراعات پکې په ښه شان شوی وي شعر تر ینه جوړ شي او ډیر ښه شعر هماغه دی چې په دغه معیار برابر وي.

څومره چې د یوه شاعر فکر او خیال آزاد وي او د محدودیت له قیودو را وتلی وي هغومره یې شعر لوړ او عالي وي.

که یو شاعر د نورو په شان هر چا ته او هر شي ته سر ټیټوي او په فکر کې یې د بغاوت جذبه نه وي موجوده له هغه نه د ښه شعر هیله نشي کیدی.

شاعر باید د فکري انقلاب علمبردار او بت شکن وي.

شاعر ته نه ښايي چې د زاړه منطق درس د عقل له زاړه ښوونځي واخلي او په زړه لاره او زاړه فکر پسې ولاړ شي. د شاعر خیال باید ډیر لوړ پرواز وکړي او له ډیر هسک ځایه دغه جهان ته وګوري.

د شاعر نظر باید د نورو غونډې نه وي او هر څه په بل شان وویني. د شعر او ادب ژوند د فکر په ابتکار کې دی او تقلید یا ابتذال د شاعر مرګ دی.

کله چې زړونه ګلکیزي یا توریږي نو شعر پکې رقت او صفايي پیدا کولی شي. هغه څه چې انسان د مادیت له غلامۍ او بت پرستۍ نه ساتي شعر دی.

عارفانه ذوق، انساني عاطفه، حکیمانه شعور د شعر په نغموده کوي او د حسن د نظر علایق همدغه شی ساتي.

کوم ملت چې شاعر نه لري زړه نه لري، سترګې نه لري، عواطف نه

لري او د ذوق او تمباله خونده محروم وي.

شاعران دا کولی شي چې د انسان فرعوني غرور په تواضع بدل کړي او د دوهی ملنګ ته د شاهجهان خوی او مړې سترګې ورکړي.

غم او سرور د شاعر هدیه ده چې له زړو نو څخه یې اخلی او زړونو ته یې ورکوي. نو کوم قدر او قیمت چې د انسان په بدن کې زړه لري په یوه جامعه کې یې شعر او شاعر لري.

عبدالحی حبیبی (۱۲۸۹-۱۳۶۳ هـ . ش):

پوهاند عبدالحی حبیبی د پښتو ژبې، ادب او د پښتنو د تاریخ تر ټولو ستر محقق دی او له همدې امله یې د (لوی استاد) لقب ګټلی دی. ده په سلګونو آثار (کتابونه، رسالې، او مقالې) لیکلي دي چې زیاتره یې په پارسي او پښتو دي. په اردو او عربي یې هم رسالې لیکلي دي. په پارسي ژبه دده اکثرې لیکنې د پښتو ادبیاتو او د افغانستان تاریخ معرفی کولو ته وقف شوې دي. د ایران په ځینو مجلو کې د ده له نامه سره د (علامه) لقب هم راغلی دی.

عبدالحی حبیبی د عبدالحق آخوندزاده زوی، په ختیه کاکړ او د کندهار په ښار کې زیږیدلی دی. څرنګه چې دی د کندهار د ستر عالم مولوي حبیب الله (مشهور په حبو اخونزاده) کورنۍ ته منسوب دی نو ځکه یې پر ځان د حبیبی تخلص ایښی دی.

د (اوسني لیکوال) مؤلف عبدالروف بینوا لیکي: «ښاغلی عبدالحی حبیبی د پښتو ژبې په اوسنیو لیکوالو کې د اولیت حق لري، نه یوازې په پښتو کې، بلکې په فارسي کې هم پوخ لیکوال دی او په

دواړو ژبو کې مهم آثار او پاخه اشعار لري. »

لوی استاد حبیبی د افغانستان د زیاتره فرهنګي شخصیتونو په څیر د سیاست ډګر ته هم ورننوتلی دی. له یوې خوا د ده کورنۍ د سیاسي مبارزې سابقه لري او د خپلې کورنۍ د مشرانو په لاره تللی دی او له بلې خوا د افغانستان تاریخي بیرته پاتې والی پوهانو او فرهنګیانو ته اجازه نه ورکوله چې د ټولنې د سرنوشت په وړاندې بې توپیره پاتې شي.

علامه حبیبی په رسمي کارونو کې د لومړي معین تر درجې هم رسېدلی دی، خو ده د اصلي منصب علم او تحقیق و. لوی استاد د خپل وخت په متد او له علومو کې تجربه درلوده او د یوه ربښتیني عالم په توګه د پراخ نظر خاوند او بې تعصبه و. ده د آثارو او افکارو په باب دوه ځانګړي کتابونه هم خپاره شوي دي چې یو یې (د استاد یاد) او بل یې (آفریده های مهجور علامه حبیبی) نومیږي (۱).

دلته به د لوی استاذ د نثر نمونه د (تورپیکی) د ډرامه وزمې کیسې له یوې برخې څخه راواخلو:

(۱) د اروابناد استاد حبیبی دژوند او آثارو په باب ښاغلی څېړونکي حبیب الله رفیع هم یوه ښه څېړنه کړې ده. دده څېړنه هم د استاد یاد په نامه په دوو جزوو کې د پېښور پوهنتون د مرکزي آسیامرکز خپره کړې ده (هـ).

د فدا کارۍ صحنه

د ننګيالو پښتنو کهول لا پر لارې وه چې سپيدې وچاودې، سهار سوپريوه ناورتولو او د سونه تازه کړه. تر لمانځه وروسته زمری خان بابا توره له تيکې راوکښه، په پښتني جوش يې وويل: «خدايه! دا توره ماستاد رضا او د پښتنوالی او ننګ وناموس د ساتنې د پاره راکښلې ده، زه ځان او خپل ګران زوی او د سترګو توره تورپيکۍ او خپله پښتنه ملګرې زرغونه پر تاسپارم!»

دا يې وويل د لمر لومړيو وړانګو د ده توره بريښوله، مخ پرنوې کلا راغلل. هر څومری چې رانژدې کيږي، ګرد او غبار، د توپو دزهار، د توپکو ټکهار، د طيارو غړو مبهار ډيريږي او داسې ښکاري چې د سپين بولدک پر کلا د محشر ورځ ده. ننګياليو پښتنو چې دا حال وليد ځانونه يې چمتو کړه. د سپين ږيري بابا د پښتنوالی احساسات مشتعل سوه ناره يې کړه: «دا کلا ... دا زمکه ... دا خاوره ... دا وطن ... دا زموږ د پلار او نيکه هديره ... مګر خاوند نه لري؟

خدايه! پښتانه ژوندي دي که مړه؟

بيا پردې خاوره د غليم قدمونه ايښود کيږي؟

ها — د ميوند زمرو! ... څه سو است؟

ها — د احمد شاه بابا او اکبر غازي اولاده! ... چيرې ياست؟

ها! — پښتو او پښتنوالی! ...

ها !- د بارک او اڅک زامنو ! . . .

د ننګ او ناموس وخت دی . . . »

پرسپینه ږیره یې روڼې اوښکې بهیږې آخره پلاخپل ګران ګلالی زوی ریدی په بغل کې نیسي ، پرتندي یې مچوي ، وایي:

« خدایه! . . . دا زوی خو ما خاص دد غې ورځې د پاره لوی کړی و ، دا دی ستا رضا او د وطن د پاره یې قرباني کوم! . . . »

تر دې وروسته توریکۍ هم پرسپین باړ خوباندې مچوي ورته وایي: « جنکۍ! د سترګو تورې! د پښتانه مېرمنې تل پر خپل ننګ وناموس ترسرتیرېږي. له خدایه غواړم چې ته هم یوه توریالۍ پښتنه سې او د وطن انتقام له غلیم څخه واخلې.

پښتانه به خپل هوډ پرې نږدي له لاسه

که یې سرشي د خوني زمري تر ژامه

که دې نقش د توري کښلیني راته غوږ کړه

کامروا به شي هاله له هره کامه

ربدي خان چې هم وخت آخیر ولید خپله ګرانه او دزړه سر محبوبه یې په بغل کې ونیوه ، آخرنۍ وداع یې ورسره وکړه . دا منظره دومره دلچسپه وه تا به ویل یو اهل جنت له حورې سره مینه کوي . .

وروسته نودو اړود زرغونې ادي لاسونه ورمچ کړه او حق پلیت یې څنې واخیست.

تورې له تیکي څخه وبرښښېدلې. تړله په ګډه د فدا کارۍ میدان ته

راغلل. مرد کۍ لکه زلمی داسې اوري، فضا له ډېره ګرزه تیاره ده. که زمري وي هم به يې ډلته زړه وریږدي مګر زموږ ننګیالي پښتانه يو تر بل د مخه کیږي. توریېکی خو ځان دریدي خان مخ ته وراچوي چې که مرد ک راسی پرډې به ونښلي او له ده څخه به چپ سي. پوخ څابت دی د کلا دننه غازیان ټوله د غلیم په طیارو، توپکو او توپو شهیدان سوي دي، فقط څو تنه ننګیالي پښتانه پاته دي چې کارطوس هم نه لري. هغو سلاسره وکړه چې له کلا څخه د باندې پر دښمن ورووزي او لاس په لستوني جنګ ورسره وکي. توپکونه يې وغورځول، توري یې واخیستې، د کلا تر دروازه راووتل، لکه زمريّ د دښمن په لښکر چې کلاته نژدې راغلی و، ګډ سوه. زموږ د ننګیالیو پښتنو کهول هم په دې وخت کې راورسید. سپین ږیري بابا خو د څو تنو سرونه په توره غوڅ کړه شهید سو او خپل لوړ مقصد ته ورسید! . . .

پښتنې زرغونې ادې چې د احال ولید د هغه په توره یې د ده قاتل وواهه، پښې يې وریږې کړې. دا هم سخته زخمي سوه، ولویده، ! . . . .
ها بلې خواته ریدي خان د زمري په څیر له دښمن سره چنګاو دی. څو تنه يې مړه کړه. د ده ګرانه محبوبه هم توري وهي سپین مړونه ونه يې د غلیم په وینو رنګ دي، په سره میدان باندې دوینو په سیلاب کې لکه ځوان میړه داسی جنګیږي:

«پښتنو ځلمیو بیا لاسونه سره کړل
لکه بازمنګولې سرې کاندي په ښکار

سپینې تورې یې ګلګونې کړې په وینو
په اهار کې شګفته شو لاله زار »
تردې منځ توریپکۍ په خپل ګران مین باندې ناره وکړه:
« تردې تیرې تورې دې جار سم
د غلیم وینې بیوه ګرانه مینه
په وینو رنګ توره دې راوړه
راسه په سروشونډو یې زه دریا کومه. »

د (توریپکۍ) کیسه په (اوسنې لیکوال) کې بشپړه چاپ شوې ده. اوس به دلوی استاد د شعر یوه بیلګه هم راوړو. ددې شعر سرلیک (سپوږمۍ) ده. دا شعریې په (۱۳۱٤ش) کې د لاهور په یوه بڼ کې د پردیسۍ په حال ویلی دی:

سپوږمۍ!

د آسمان سپینې سپوږمیه!
مخ دې روڼ، تندی دې وریـن دی
شا و خوا دې پلوشې ځي
په رڼا دې تورین سپین دی
دویر جنو خوا له ګرې
راسه زړه مې ډیر غمګین دی

راسه زما ګراني پي مخي!
چي يودم د زړه خواله کړو
سره کښينو لاس تر غاړه
خوا په خوا سره پاله کړو
ښکلي پيغلي مه شرميږه
پټ دي ولي تر غره مخ کئ؟
ته يي زما د زړه ملګري
تل به نورو پر مور رخ کئ
په کوچيني هم ته زما وي
ما به تا ته تل اخ اخ کئ
چي کوچني وم ما بللي
ته «الاکوکو» سپوږمي!
له هيواده ليري ګرځم
زما په زړه پوري ملګري!
د وطن بل څوک خونسته
دلته يم يوازي ليري
نه خواږه ياران خپلوان سته
نه د دوی خوږي خبري
يوه ته يي زما ملګري
راسره يي له هيواده

هم هوري يې هم دلې يې
خدای دې تل ولره ښاده!

چې زه دروم تـه هم درومې
چې زه ناست يم، ناسته ته يې
په څغستا راسره ځغلې
چې بيده يم ته بيده يې
وفاداره ښکلې پېغله:
ته سپوږمۍ، که پښتنه يې؟

ستا وفا د پښتنو ده
آسماني پېغلې نجلۍ!
په خوی ښکلې پښتنه يې
دغمجن مين شهۍ!

عبدالرؤف بينوا (۱۲۹۳ - ۱۳۶۳ هـ ش):

عبدالرؤف بينوا د مفتي عبدالله زوی په کندهار کې زېږېدلی دی. ابتدايي زده کړه يې د خپلې کورنۍ د غړو او کندهاري عالمانو څخه کړې ده. وروسته يې په خصوصي ډول زده کړې او مطالعې ته دوام ورکړ.

دی په (۱۳۱۷ هـ ش) کې د پښتو ټولنې د غړي په توګه مقرر شو او له هغې وروسته يې بېلا بېلې دندې سرته رسولې دي، چې ځينې يې دادي: د پښتو ټولنې لوی مدير، په دهلي کې مطبوعاتي اتاشه، د کابل

راديو رئيس، په ولسي جرگه کې وکيل، په قاهره کې د افغاني سفارت مطبوعاتي اتاشه، د اطلاعاتو او کلتور وزير، او په ليبيا کې سفير. په (۱۳۶۳ ش) کال کې د سرطان د ناروغۍ د معالجې د پاره نيويارک ته ولاړ، هلته وفات شو او په نيو جرسي کې خاورو ته وسپارل شو.

بينوا ډېر آثار ليکلي دي چې مشهور يې دا دي: پښتني ميرمنې، ميرويس نيکه، ادبي فنون، هوتکي ها، پريشانه افکار، د ټاگور د گيتاآنجلي ترجمه، اوسني ليکوال (درې ټوکه) او څو ډرامې(۱) د بينوا (پريشانه افکار) دده د اشعارو مجموعه ده. د ده له مړينې وروسته په (۱۳۶۷) کال کې دده د شعر بله مجموعه چې (د هسک پيغله) نوميږي د ليکوالو د انجمن له خوا خپره شوه. استاد الفت د (پريشانه افکار) په سريزه کې ليکي: «زه د ښاغلي بينوا شاعري دده په نورو کمالونو غوره گڼم او په دې باب ورته په ډير حق قايل يم. دی طبيعتاً شاعر دی. دده ژوند، دده صحبت، دده خوی، دده فکر، دده ناسته ولاړه، خوراک او څکاک ډير شاعرانه رنگ لري او اصل رنگ يې همدغه دی.»

دبينوا په شعرونو کې رمانتيک سوز او هيجان او رومانتيک خيالات ليدل کيږي. دی د بينوا يانو سره خواخوږي لري او زړه يې شاعر دی، مگر پخپله يې بينوايي ته غاړه نه کيښوده، خپل ژوند يې خوشحاله تيراوه، خوش معاشرته او ژوندی طبيعته سړی و او ظرافت يې ډير

(۱) داستاد بينوا د ډرامو مجموعه څوانيمرگ سيد جان ملال جوړه کړه او د زوړ گنهکار په نامه د افغانستان د هنرمندانو د اتحاديې له خوا خپره شوه (هـ).

خوښیده. سرې او سپینې ځیرې بینوا ته خاص جذابیت وربخښلی و.

د شعر بیلګې:

د شاعر جونګړه

د دولـت لـه سـودا تـښـه
خـولـه مـاتـو تـوبـو ډکـه
صـراحـي شـنـه پـه خـنـدا ده
د غـم زړه کـبـاب کـبـاب
د پـرون خـاطـره مـړه ده
د سـبـا انـتـظـار پـټ دی
بـس د نـن تـازه مـضـمـون دی
او د عـشـق نـوی کـتـاب

***

غلی شانته انقلاب:

نسیم ووې د ګل غوږ کې، بدل شو د یارانې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ
ورسره نوي رنګونه رنګا رنګ تحولونه
کړي سمسور به راغ رغونه
نوی ساز نوی آواز دی، هم شو نوی د نغمې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ
نوی دام نوی صیاد دی نوی چل نوی بیداد دی

نوې آه نوی فریاد دی

هوښیاري صید لره بویه، بدل شوی ددانې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ

لرې نوي محبسونه نه یو سرای نه یوه خونه
حبسوی لوی هیوادونه
چې بندي پرې نه پوهیږي داسې شو دزولانې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ

طلایي جام کې د دور شراب زهر دي په دور
نوشیدل یې غواړي غور
اې سرمست زلمیه پام کړه بل راز شو د میخانې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ

سره واوښتل قومونه ویښ خبر شول له ژوندونه
دویدو شول وران کورونه
ګوره کله به شي نوی د پښتون د کاشانې رنګ
غلی شانته انقلاب دی، بدلوي د زمانې رنګ

نور محمد تره کی (۱۲۹۶-۱۳۵۸ هـ.ش):

نور محمد تره کی د نظر محمد زوی د مقر په سره کلي کې زیږیدلی دی. په (اوسنی لیکوال) کې دده د زیږیدو ځای (میمنه) ښودل شوې ده. څرنګه چې د نور محمد تره کي له سیاسي شخصیت سره افغانان پوره آشنا یی لري. دلته به یوازي دده په ادبي نوښتونو خبرې وکړو. دی په

ناول لیکلوکې لوی لاس لري او ځینې لنډې کیسې یې هم لیکلې دي.
دده تر ټولو مشهور ناول (د بنګ مسافری) نومیږي، ځینې نور آثار یې دادي: څړه، سپین، سنګسار، بې تربیته زوی، او نور.

ددې د پاره چې د ده د آثارو له روحیې سره آشنا شو د (غوایي لاندی) په نامه دده یوه لنډه کیسه را اخلو:

غوایي لاندی

لاس وپښې چاودې، مخ سپیره، شونډې وچې، یو کوچنی پیټی غنم پر شا را اړولی او په ستمې د کور پر لور را روان دی. بشپړ (۹) میاشتې یې خواری کښلې او منتونه یې وړي دي، تر څو چې په آخر دوبی نوي (۹۰) منه غنم له بزګرې نه ور غلل. په دې کې یې (۹) منه غنم ملا صاحب ته زکات ورکړل، (۳) منه یې پښ ته ورکړل او څلور منه هم (رقیبه) تبینه یوړل. (۶۰) منه یې هم د هغو دوو زرو افغانیو په سود کې ورکړل کومې چې دده د پلار مرګ د خیرات او اسقاط له پاره د یوه سود خوړ نه په شپېته منه ګټه راوړې وې. په کورکې دده ماینه او مور او څلور ماشومان دده لار څاري او ماشومان یې له کوره راوتلي او د هغې لارې خواته په یوه اسره ګوري چې کومه لارچې، ددوی پلار اوس کورته راځي او د رشې غنم راوړي.

دده مور او ماینې د ښر کال د محصولاتو په شا وخواکې خوراښې

خوړې قصې کولې او هیله یې وه چې ګوندې سړ به یو شوورځې په نس ماړه شي. په دې وخت کې ماشومان یو په بل پسې د کور لوري ته راغلي او ناري وهي چې بابا راغی او غنم یې په شادي. بزګر هم پیتی په شا په کور راننووت او پیتی یې د خونې له مخه کښېښود. د ده مور او ماینې یې په الوتو بڼو ترینه درشې احوال پوښته، چې په دې وخت کې یو سړی تر ازواو کانې په لاس په انګړ راکښېووت او په کلک بږغ یې ورته وویل چې: «تاخو وویل پر راشه به غنم د پور په عوض کې درکوم او تا ټول غنم خپل کورته اوړل. خانصاحب خو را په قهر وویل چې تا نه «کورغم» ورکړی او نه دې «سړي غم» ادا کړی دی».

روپی خونه لري، ژرشه غنم راوتله! موريې چيغې کړې «چې دا څو دانې چې ته یوسې نومور به څه وخورو؟» ده ورته وویل چې: «خاورې!» سمدلاسه یې اندی راواړاوه او ټول غنم یې څینې و تلل او په پای کې یې لانورهم پسې په قهر خوار بزګرته وویل چې: «دوه منه خولا نور هم درباندې پاتې شوه، هغه به څرنګه شي؟» خوار بزګر په داسې حال کې چې له خواشینی نه یې پرستونی دردو، تش جوال وڅا نډه او یوې خواته یې کښېښود. ماشومانو وژړل او په ژړا ژړا کې یې ویل چې: «مور خوورې وو، تاسې خو به یوه لپه نیني راکولې.»

د ماشومانو انا د باندې ولاړه او یو څه شفتل یې په پلوکې راوړل او له مالګې سره یې له ماشومانو سره وخوړل. خو ماشومان په دې تر دېرې مودې قانع نشول او د ډوډۍ د پاره یې په ژړا پیل وکړ. خوار بزګر ته اوس

د کلي گاونډ یانو پوره هم نه ور کاوه، ځکه له یوې خوا دده گاونډ یانو هم دغه راز د ښا داری تکلیف درلود؛ له بلې خوانه ده پررشه باندې یو دوې کاسې اوړه چې ترینه پور کړي یې وو، هم بیرته نه وو ورکړي او خپل اعتبار یې بایللی و. نو وروسته له هغه چې ډیر فکر یې وکړ له ځان سره یې فیصله وکړه چې د یوې غوایې چې دده وروستۍ او یوازینۍ دارایي وه او د هغه په مرسته یې د خلکو بزگري کوله، د عیال د قوت او لایموت د پاره حلال کړي او په خپله سترگې نهامې کړي. په دې خصوص کې یې د مور او ماینې رضایت هم واخیست او د یوې غوایې یې حلال کړ چې د عیال د ژمي او منې قتغ شي او پخپله لڅې پښې پړانگې کالي بلې منطقې ته د خوارۍ او مزدورۍ د پاره لاړ.

ده په یوه توده منطقه کې شپږ میاشتې د خاورو او ختو مزدوري وکړه، ده ته یې دورځې شپږ افغانۍ ورکولې، چې درې افغانۍ یې په سپوره ډوډۍ او درې افغانۍ یې د کور د پاره سپمولې. په پای کې دده ټوله گټه (٤٨٦) افغانۍ شوې چې په درې سوه افغانۍ ځانته پنې او کوچنیانو ته یو یو بکس واخیست. دی شپږ میاشتې په کور خبر نه وا و په خورا بیړه او ښه زړه د کور لوري ته را روان شو.

چې د کور په وره راننووت لور او ماینې یې چغې کړې. وروسته ورته ثرگنده شوه چې مور او درې ماشومان یې د سکاروي په اثر په منی لامړه شوي دي. یو گړۍ وروسته د کلي ملک وروغوښت او ورته یې وویل چې: « ستا د مور او ماشومانو کفنونه ماور کړي دي چې قیمت

يې (٣٣٤) افغاني کېږي او هم مې ستا پر ځای په دې شپږ مياشتو کې (١٢٣) افغانۍ «کورغم» او «سري غم» پرېکړې دي، تا خو ځان نهام کړ او خپلې ميلې دې کولې خو ټول غمونه دې پر مورړا ايله کړي وو. اوس دستي زما پورچې (٦٤٦) افغانۍ کېږي را کړه.» ځکه چې دده دا ټول رقم پر يو ځای نشو تاديه کولای نو محکمې ته يې کش کړ او بندي شو، چې بيا د دې خوار او دده د کاله احوال چا وانخيست!!

سليمان لايق:

دده اصلي نوم غلام مجدد د خليفه عبدالغني زوی، په ختمه سليمانخيل دی. سليمان لايق د (١٣٠٩هـ. ش) کال د ميزان په (٢٢) د کتيواز په (ښرنه) کې زېږيدلی دی. ده خپل لومړنی شعر په دريم ابتدايي ټولګي کې ويلی دی، خو اوس د پښتو او فارسي دواړو ژبو په شعر او نثر کې استاد دی(١). سليمان لايق دوپښتيا د پړاو ستر شاعر او داوښتون د پړاو د شاعرانو لارښوونکی مثال او مشال دی. د لايق اکثر شعرونه د ګوندي ايډيالوجۍ په خم کې رنګ شوي دي او له همدې امله، دغه ستر استعداد، لکه څنګه چې ښايي ونه پيژندل شو.

(١) د اکادميسين سليمان لايق د شعر دغه لاندې مجموعې چاپ دي: چونغر، کېږدی؛ يادونه - درمندونه؛ قصې او افسانې؛ ساحل؛ بادبان؛ روښن جاده سمت ها او سپوږمۍ. د اباسين سپېدې يې د کيسه ګوټو، لنډو کيسو او منثورو ټوټو مجموعه ده. (غرزنه او کساتونه) يې د يو پښتو ناول نوم دی، چې په ١٣٧٧ هـ ش کال په پېښور کې چاپ شو (هـ)

د چونغر ترانې

دوهمه ترانه

زما د نیکونو او پلرونو کوره
اې درنګینو خاطرو چونغره!
ستا هره تېره د تاریخ پاڼه
اې د لرغونو عظمتو چونغره!

***

په دغه شا او خوا د روکې وایه
ستا شاه زلمیان او سر بازان څه شول؟
دهغو مېړو لمبوایرې کومې دي
دهغه اورسمندران څه شول؟

***

هغه بیباکه عاشقان چېرې دي
هغه د ژوند ښکلې لیلا څه شوه؟
د ستا د خاورې په قدم قدم کې
د عشق او مینې تمنا څه شوه؟

***

ستا په دروکې چې شاهان خوځيدل
اوس هلته هيره او مرګو خوره ده
ستا په ښارونو او مانيو باندې
شګه او خاوره د قبرونو خوره ده

***

هلته چې پيغلو به سوماڅښله
اوس يا ګيدړې يا ليوان ګرځي
د سرخ کوتل دويرانو د پاسه
اوس يا غوايي او يا اوښان ګرځي

***

کلونه ځغلي، زمانه تښتي
او زه ستا څوکوته حيران ګورم
د پسرلي په انتظار شومه زوړ
لا ستا په پرښوکې خزان ګورم

***

ستا په کراره او سړه فضا کې
چونغره زړه مې څوناري غواړي
د ژمي شپه کې چې سپوږمۍ خوره وي
څو دردوونکې نناري غواړي

***

آشناته

هیر کړه آشنا داتېر عمرونه هیر کړه
باده د رنیسه تیرغمونه هیر کړه
کاروان د عمر آشنا

***

کله د ریږي، کله صبر لري! ؟
پیاله کړه پورته چې فرصت کم دی
بیا به ځواني وي خوبهار به نه وي
یا به بهاروي د زړه یار به نه وي
زه له دې عمره آشنا

***

سخت اندیښمن یم او ویره لرم
له دې ظالمه انتظار کم دی
مهلت د عمر یوه بریښنا ده بریښنا
یوه غمجنه شان خندا ده خندا
په دې خندا کې آشنا

***

یورپ لذت دی گوره لاړ نشي
چې افسوسونه بیا ثمر نه لري
که زاهدان په سجا ده ښه ښکاري
یوه ګړۍ عقل آشنا

***

عذاب عذاب دی ګوره پام کوه
راځه راځه چې لیوني شو سره
راځه چې ځان له یو جهان کړو پیدا
څو لیوني او څومستان کړو پیدا
سارا ته لاړ شو آشنا

***

هیر کړو داواړه بند یزونه هیر کړو
په بدمستی کې څو ناري ووهو
زړه مې ساراپسې ژړاوي کوي
زما تیر عمر ته ښېراوي کوي
راځه چې وزو آشنا

***

ویریږم لاره د سارابنده شي
جنون به ګرځي سرګردان راپسې

***

سعد الدین شپون:

د پښتو لیکوالو او شاعرانو په پاخه نسل کې څو تنه لیکوال او شاعران په هنري لحاظ ډیر اوچت مقام خاوندان دي. الفت، حمزه ـ شینواری، عبدالباري جهاني، اجمل ختټک، بینوا، لایق، پسرلی اوشپون په دغه کتار کې دریږي. شپون د خپل ژوند خاطره په یوه ښکلي هنري نثر کې دغسې بیانوي:

مورمې راته په گونډوشوه، دشنه پاچ پگړۍ مې چې ول ول په غاړه ولیدلې وه په سر راوتړله او په دواړو مخویې چپ کړم بیایې زمامخ په دواړو پستو لاسونوکې و نیو او همداسې یې راته کتل، په سترگو کې یې او ښکې ډنډ وې، په ژړغوني غږیې راته وویل:

« څه ورځه بچیه! زه پوهیږم چې ته داو بوماهي یې. څه، خپل همت دې مل شه! » زه اریان پاتې شوم چې خدایه دا څنگه چل دی، په خپله خوښه مې کابل ته لیږي او بیا راته وایي ته د اوبو ماهي یې!؟

خونن چې له هغې و رځې نه دیارلس کاله تیریږي د مور هماغه غږمې په غوږو کې، لکه گونگرو داسې شرنگیږي.

اوس هم چې کال یو وارخان آباد ته ولاړشم د مور په زنگانه سر ږدم او زاري ورته کوم چې: « ادکو! زه به سترگې پټې کړم ته راته یوه شیبه للووایه. » ادې للوراته وایي او خویندې وروڼه را پورې خاندي. هیڅوک نه پوهیږي چې دالړزانده غږمې په زړه کې د اسرافیل د شپیلۍ په شان دعواطفواو احساساتو څه قیامت جوړوي. زه یې هم چا ته نه وایم څکه

نورو ته څه اهمیت لري. د پسرلي یوه ورځ مې ادي دویالې په غاړه ویلني کول زه یې په اوږو سپور وم، او رالمدو ختمو، د بادام د گلونو، دولې د تاندو لنبتو او د پسرلي خاورین بوی سره یوځای کیدل او د ټولو د ترکیب نه داسې یوه ورمه جوړیده چې لکه هیر کړی خوب غیر مجسم وي او دا ورمه په مالگیده. لیرې چرته د بورا گانو بنهارو چې دوریو او غوا- وو درمباړو او د چرگوړو د چونې چونې سره یوځای کیده او داسې یو غږ ترې جوړیده چې یوازې احساس یې اوري او همدا غږ ما اوریده.

دادې په للومې په مخیله کې دا ټولې صحنې او ډیرې نورې چې خلکو ته تر دې نه هم بې اهمیته دي، را پاریږي.

کله چې د هندوکش د لړنه دیخوا را پناشوم ځان مې په داسې یوسیند کې ولید چې نه یې د جریان پلو ښکاره و او نه د ساحل څرک لگیده.

لامبه، غرقیږه، غرقیږه، لامبه، دلته غسر قیږه، په او بوکې ډوب اوسه ناڅاپه دې همت ملگری شه او هو غلته راوزه؛ د تیرو تیږو سره ټکر خوره، او د پښولاندې دې شگه رژیږه، ښو ییږه او ښوییږه او تصادفي دې لاس دونې یوې ریښې ته برابر شه، منگولې یکې خښې کړه، دار یشه وشکیږه او بیاډوب شه او لرې چیرته بله د نجات کړۍ لاس ته درشه . .

ورو ورو مې لامبو زده کړه، د جریان سمت مې بیاموند او د ساحل لیکه مې سهي کړه.

غوښتل مې چې ساحل ته ورو خیژم خوچې مې کتل کب رانه جوړ شوی و،

نورمې نو د وچې طاقت نه لاره. نور همزولي هم کبان وو، ځينې غټ، واړه. د يارلس کاله په سيند کې او سيدل د سړي نه کب جوړوي.

نومې ځان بيرته لاهو کړ. اوس د نورو کبانو په کتار کې کب يم، لامبم، دورې کوم، غوټې وهم او داسې رنګينې پوکنې په اوبو کې جوړوم چې د نورو کبانو راته پام شي او دا ګرده مې پوښتي چې ته څوک يې چې داسې رنګينې پوکنې په اوبو کې جوړوې. زه وايم: همزولو! زه هم ستاسې په شان يو کب يم، په قام هم کب يم او د هماغه اول نه کب وم . . .

خود زړه په ګوټ کې مې يوه تته شانتې آرزو ده چې کاشکې هلودې سيند ته نه واى زالويدلى او کب شوى نه واى او د ساحل د هوغې شنې ليکې نه څو غرونه ها خوا دخان آباد په چارتوت نومي کلي کې مې يوې کولى خو بيامې د مور خبره ستر ګوته راته ودريږي: «ځه، ورځه. زه پوهيدم چې د اوبو ماهي يې، همت دې مل شه!» البته ماهي به يم نو!

* * *

په ادبياتو کې د آتوبيوګرافي (خپل ژوند ليک) ليکنه چې د هنري نثر په ګانه ښکولل شوې وي، ادبي اثر ګڼل کيږي او کيداى شي چې لنډه کيسه يې هم وبولو.

سعدالدين شپون په (۱۳۱۱ش) کې د کندز دولايت د خان آباد د چار توت په کلي کې زيږيدلى، د پلار نوم يې قاضي برهان الدين او په ختمه خوګياڼى دى. د لومړني ښوونځي نه وروسته کابل ته راغى، د حبيبيې په ليسه کې شامل شو، کله چې له دولسم ټولګي نه فارغ شو د

ادبياتو پوهنځی يې ولوست او په پښتو ټولنه کې د علمي غړي په توګه وټاکل شو. وروسته يې د امريکې له متحده ايالاتو نه په ادبياتو کې ماستري تر لاسه کړه.

شپون د شعرونو يوه مجموعه لري اولنډې کيسې يې هم ليکلي دي. (١) دی په خپله ليکنه کې د اکثرو ليکوالو په خلاف، نيغ په نيغه سياست ته نه ورګډيږي او فورماليزم يعنې د هنر ښکلي اړخ ته زيات پاملرنه کوي. اوس به دده د شعر يوه بيلګه ولولو:

زانه

ستا اوږده اوږده وزرونه د پامير له څوکو جګ دي
لنډ وې اوږده مزلونه، چيرته ځې کله رسيږې؟
ستا اوږده مښوکه ډوبه نن آموکې ښيا سباته
هندوکش د سړنډوکې مسته مسته مخچوليږي
الوتوکې زانګې زانګې چاشراب دريانډې ځښلي
چې سبلې سخته لګيږي ته په نازو رته نڅيږې
د نيلي آسمان پيغلې ولې دومره جګه ګرځې
راته ښکاري پښتنه يې له زلميانو نه شرميږې
تور اوره د پسرلي کې چې باران نم نم وريږي

(١) د استاد سعد الدين شپون چاپ آثار دادي! ليکوالی د ١٣٥٢ ش کال چاپ؛ پرخه په ترخه (دشعر مجموعه) د پيښور چاپ؛ د بنګی غاړه (د لنډو کيسو مجموعه) په ١٣٧٧ هـ ش کال د پيښور چاپ؛ شين تاغی (د ١٣٧٧ ش کال چاپ) او ګټيالی (د ١٣٧٨ هـ ش کال چاپ) ناولونه؛ ادبي څيړنې (دمقالو ناچاپه مجموعه، د افغانستان د علوموا کادمی کتابخانه) (هـ).

ته زمور د کاله شاته توره شپه کې را کوزیږي
زه یې اورم چې ته بولې ها خوږې خوږې بدلې
زه دې گورم چې ته خاندې او بیا ورانه ورانه کیږي
ستا یې بنې درلمدې کړې کاشکي نن شپه اوربنت نه وای
نه ربنتیا بنه دي چې اوري که نه بیا ته نه ستنیږي
یا د تالندې متروکې د آسمان مخ ورشهن کړی
ته داوبنکو دانکی یې چې کرار کرار بهیږي

عبدالباری جهانی:

د جهاني شعر له تخیل، عاطفې، او طغیان څخه ترکیب شوی او د پښتنو د هنري فرهنگ د گالری یوزړه وړونکی تصویر دی. حبیب الله رفیع د پښتو ادبیاتو نامتو څېړونکی لیکي: « جهاني زمونږ دهیواد په معاصرو شاعرانو کې د گوتو په شمیر شاعرانو له ډلې څخه دی. »(ورکه مینه، ۱۲مخ)

عبدالباري جهاني د عبدالاحمد زوی په (۱۳۲۷ش) کال د کندهار په ښار کې زیږیدلی دی. خپله زده کړه یې د بکلوریا تر درجې پورې همهغلته سرته رسولې او د کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو د پوهنځي له لوستلو وروسته یې په پښتو ټولنه کې د علمي غړي په توگه کار کاوه.

په (۱۳۶۷ش) کال کې د (ورکه مینه) په نامه دده د شعرونو یوه

مجموعه خپره شوه (۱) چې په هغه باندې نامتو ادبپوهانو او شاعرانو: عبدالرحمن پژواک پوهاند دوکتور حبیب الله تږی، او ادبي مؤرخ حبیب الله رفیع تقریظونه لیکلي دي. د دغه کتاب په سرکې، جهاني د (اهداء) ترسرلیک لاندې لیکي: "د بزم او رزم د نیمګړو ترانو د اوره مجموعه د پښتو ژبې هغو شاعرانو ته اهداء کوم چې تقدیر محکوم پیدا کړي، و اکمنانو یې پر خولو مهرونه وهلي او زمان یې قلمونه زولانه کړي دي».

عبدالرحمن پژواک لیکي: «هر شاعر لره ځانته یو جهان دی چې یوازې دی یې جهانبان دی. شعر رازدی، په راز باندې خبري کول په زړه باندې تجاوز او په روح باندې تیری دی. زه په شعر باندې تقریظ او انتقاد ګناه ګڼم.

عبدالباری جهاني یو استعداد دی چې که چیرې زموږ د اسیر محیط د قید او بند څخه آزاد پاتې شي خپل رازونه به د سپیڅلو پیامونو د شعارونو په څیر جهانیانو ته ورسوي چې د نننۍ بازاري شعارونو بازارمات کړي. زه ورته دعاء کوم چې خدای (ج) او خندا دې ورسره مله وي.»

پوهاند دوکتور تږی په مقدمه کې وایي: «... دلته که له یوې خوا د افغاني جنګیالیو د توري خرپ او شرنګ ستایل شوی او د باتور افغان

---

(۱) تر ورکه مینه وروسته، د ښاغلی جهانی د شعر بله مجموعه پایکوب هم په پیښبور کې چاپ شوه او د شعر دریمه مجموعه یې شش محل نومیږي چې ښاغلی صحاف کندهاري یې خپروي (هـ).

ولس د تورې، زړه ورتیا، سرتیري او د میړانې نږدې غبرګول شوې، نوله بلې خوا د ژوند ښښونکو یو غړې او د افغاني رباب زړه وړونکی ترنګ هم په ډیر وچت شاعرانه انداز کې تصویر شوی او د زړو میکدو او پښتني تاریخي حجرو کیفیت په ساحرانه الفاظو تازه شوی دی».

دغه مقدمه هم په شاعرانه انداز کې لیکل شوې او ټوله دویلو وړده خود کتاب د حجم په پام کې ساتلو سره له هغې څخه تیرېږو او د جهاني له جهان سره ځانونه آشنا کوو.

دا باید وویل شي چې جهاني د پردیسی، حالت کې ځینې شعرونه ویلي او په (ورکه مینه) کې یې خپاره شوي دي. ددې مجموعې په لوستلو سره هر څوک د شعر اعجاز درک کولی شی دلته به یوازې دوې بیلګې راوړو.

ورکه مینه

د ژوندون وحشي موجونو
له آشنا میني بیل کړی
د زمان یاغي بادونو
بل جهان ته یم راوړی

***

را یاد یږي مې جونګړه
رایادیږي مې خیالونه
هسې لیرې راته ښکاري
لکه ورک ستړي خوبونه

نه د چا پریدو شوندو
څه مرموزه نغمه ناځي
نه د چاله پتهو سترګو
د هوس ترانې پاځي

***

نه د چا پرسپینو لیچو
تورې څونې راخورې دي
نه د مرو کتو یادونو
سپینې کړې د چاشپې دي

***

نه د چا پردنګه غاړه
لونګین په ورو ورو زانګي
نه مستی د مستو پیغلو
ماتې کړې دي ګلخانګې

***

نه هغه د سوما بوټی
نه هغه د غرو لمنې
نه اوښبه نه یې هی هی دی
نه کیږدی، دي چیرته پلنې

***

نه هغه وحشي د ښتونه
نه غاټول پکې غوړیږي
نه شیلې نه یې باډاسکي
نه څپې پکې مستیږي

**

نه خوشال له زوره ږغ کړه
په ښکاره چې خوله یې راکړه
نه له بخته فریادي دی
چې ملګرو ورته شاکړه

**

نه حمید په شنه زړګي کې
خیال د شونډو دی ساتلی
نه فراق د نو خطانو
کړی شپه دی ژړولی

**

نه محفل ستنه درندانو
نه قیامت د پایکوبونو
نه د شیخ په لاس عصا ده
نه فریاد له سر کوبونو

**

نـــه څـــه زيـــرى د فـــرودس دى
نـــه هـــوس د كـــوثـــرونـــو
نـــه څـــه ويـــره د گـــنـاه ســتـــه
نـــه وحـــشـــت لـــه دوزخـــونـــو
**
نـــه جـــنـــون پـر خـروښ راغـــلـــئ
نـــه هوښـيـاره بـدمـسـتـي سـتـه
نـــه د عـــقـــل لـيـونـتـوب دى
نـــه د بـنـگـو هـوښـيـاري سـتـه
**
دلـــتـــه اورد ژونـــدون نـــســـتـــه
دســـاړه جـهـنـم كـــور دى
دلـــتـــه هـــر څـــه ايـــرې كـــيـــږي
د حـــيـــات پـــه نـــامـــه گـــور دى
**
دلـــتـــه هـــر څـــه ســـودا كـــيـــږى
دلـــتـــه هـــر څـــه بـــازاري دي
دلـــتـــه ويـــنـــې بـــيـــگـــانـــه دي
دلـــتـــه مـــيـــنـــې ظـــاهـــري دي
**

زما د جګو غرو سندرې
څوک یې نسي اوریدلای
زما زیږه پښتنه ژبه
دلته نسي ګرځیدلای

**

زه داستان د برباد یو
زما کیسې په وینو سرې دي
نه له ستونې مې رغ وزي
نه په سور کې زمزمې دي

**

دلته وژنم خپلې هیلې
بې لمبې سوځم ویلیږم
نه د چا د لارې مل یم
نه د چا مخ ته بلیږم

**

زما هغه جنت پردی سو
چې مې حورې ورستا یلې
زما هغه کور ګی تباه سو
چې کیسې به مې کولې

**

هانسیم لمبه لمبه سو
چې یې وینې ویښولې
هغه جام له زهروډک سو
چې مستی یې پاڅولې

**

زما وروستي بخري مړه سول
زما ، نه مه غواړئ اوړونه
زما گونګی احساس مړ سوی
زما نه مه غواړئ شعرونه

**

(ویرجنیا ، امریکا ، ۱۹۸۵م)

زه شاهد وم

ما به لیده چې د باغوان په لاس غوټۍ زمولیږي
ما به لیده چې د ساقي په لاس خمونه ړنگ سول
زه د جامونو د لوټلو شاهد
زه د غوټیو د زمولو شاهد
د میکدود ورانولو شاهد
ما ددې بڼ د بوټي - بوټي لاښیدل ولیده
ما په سپرلی کې د زاغانو پا یکوبونه کتل
ماد نسیم په غیږ کې زیری د خزان اوریده

ما د بلبلو ځوانیمرګې نغمې
ما د ګلونو چپاوسوې ورمې
ما د پایمالو آرزوګانو زګیروي
ما له وحشته ریپدلي زړونه ټول ولیدل

را ویښوئ مې ولې؟
را پاڅوئ مې ولې؟
دا ږغوئ مې ولې؟

ما به لیدل چې د زمان توپان وهلې بیړۍ
د ګردابونو تلاطم کې ړنګه بنګه خوځي
د څپو غیبړې ته ورځرمه سي د وبیړي پکې

د جالـه وان لـه نـامـرد یـه څـخـه
ددې ظالم لـه بیباکیـه څخـه
بیړۍ لـه پـر ښـو سـره وجنګیـږي

د غر قیدوله ویرې ټوله بیړۍ وال چیغې کړي
څوک د بیړۍ تیاره کونجونو ته له وهمه ځغلي
مال او اولاد هیروي

دې یوې څنګ ته له قاه قاه سره غاښونه بریښي
دا جالـه وان دی ظالم
زه یـې خنـدا پیـژنـم
د دې لیوه سره پخواهم څه آشنا غوندې وم

ما هر څه ولیده، خو هیڅ مې لاوېلي نه دي
زه د ببرې د ډوبو لو شاهد
زه د توپان د خوځیدلو شاهد

ما له آرام ساحله تېښته لیده
زه په لوی لاس د غرقیدلو شاهد
راویښېږئ مې ولې؟
راپاڅېږئ مې ولې؟
داړغېږئ مې ولې؟

ما به لیده چنې د غوغا د چوپیدو د پاره
سپینې آبداري توري څه په بې آبې سرې کیږي
تر یو څو سوو کړیو وروسته څه کمزوري چیغه
وروستی نفس د زولنو په ښرنګهار کې ورک کي

یو لالهانده زړه آرام غوندې سي
یوه سینه د هډیرې په رسم
یوه کوچنوټې قفسچه کې هلته
یو لوی جهان لره مکان پیدا کي

یوه نرۍ شانې لمبه توري تیارې ته دروي
دا بدې سکوت په غېږ کې حرکت ډوبیږي
څوک د ژوندي مرګ په آرزو د ګولۍ لارې څاري
څوک بیاد مړه ژوندون بقأ ته له ایمانه تیر سول

زه د زګیروي د چوپولو شاهد
زه د ترټلو د لوټلو شاهد
ما تا ړاکونه چپاوونه لیدل
زه د سرو څاڅکو تویولو شاهد

راویښوئ مې ولې؟
راپاڅوئ مې ولې؟
دا ړغوئ مې ولې؟
ما به لیده چې د جلاد په وینو سرو منګولو
ما به لیده چې د لیوانو د ښیرلووهم
خلک د وروړ پر جنازه نڅول
خلک په ډکو ستونو وخندول
ما به لیده چې څوک د مینې د لرلو په تور
ولې سنګسار سو، ولې ټولو ګناه کارو یاله
ما به لیده چې خلکو لوی، لوی ګناهو نه ستایل
هر چا چې ښې منګولې سرې کړې قهرمان قبول سو
دلته قاتل قضا ته نه کښیږي

دلته چې سروهي سردار یې بولي
دلته د سرو لاسو په نوم عباد تو نه کیږي
سجده هغو ته ده چې زړونه یې سینو کې نسته
زه بې ګناه ګناهکاران پیژنم

ما ګناهګاره جنتیان ولیدل
زه د پایکوب د سرکوبونو شاهد
زه د قاتل د سرو لاسونو شاهد
چا د منبر پر سر ګناه ستاپله
خودا ثواب د سنګسارونو شاهد
څوک چې زرګونه قتلوي خلک بیعت ورکوي
هغه چې وینې پاکوي، هغه دوزخ ته درومي
د ګناهونو د تمیز پر میدان
د دې نړۍ د عدالت شاهد یم
را ویښوئ مې ولې؟
راپاڅوئ مې ولې؟
دا رغوئ مې ولې؟

***

پرېږدئ چې هر څه په سینه کې ولحد ته یوسم
د شعر ژبه مې ګونګۍ ښه ده پرې سوې ښه ده
په سترګو وینم خو چې نه یم ګړېدلی ښه دی
دلته لیدل او کول ښه دي څه ویل کفر دي
په رڼو سترګو ژوندي ډېر او سېږي
خو څوک چې ژبه لري سر نه لري
دلته لاسونه پرېکېدل ژبې یې هم غوڅې کړې
خو سترګور وهر څه ولیده ګونګي پاتې سوه

پـــــريـــــبردئ چـــپ وســـو ځـــيـــبرم
پـــــريـــــبردئ چـــپ وكـــړ يـــبرم
چـــيـــرتـــه بـــه زه هـــم دويـــلـــو پـــه تـــور
ددې لـــيـــدنـــو دويـــلـــو پـــه تـــور
د ژبـــو رو پـــه دود خـــپـــلـــه ســـزاگـــئ وويـــنـــم
زما په مرئ باندې به هم د چا منګولې سرې سي
را ويـــښـــوئ مـــې ولـــې ؟
راپـــاڅـــوئ مـــې ولـــې ؟
دا بږغـــوئ مـــې ولـــې ؟

قيام الدين خادم (۱۲۸۵-۱۳۵۸ هـ . ش):

کله چې دوېښ ځلميانو دوخت په ادبياتو باندې بحث کيږي نو د لومړي ځل د پاره د حبيبي، الفت، بينوا، خادم، رښتين اورشاد نومونه په ذهن کې تداعی کيږي، ځکه چې دوی د پښتو د معياري ژبې او ليکدود (املاء) او دا دبي سبک په پالنه کې ډير ستر خدمتونه تر سره کړی او زيات شاگردان يې روزلي دي. لوی استاد حبيبي او فاضل استاد رشاد دواړه دادبي او تاريخي څېړنو سر لاري او په خپله ساحه کې د تبحر په لحاظ بې ساري دي. محترم استاد پوهاند رښتين هم په گرامر او ادبي تاريخ کې لوی لاس لري. الفت، بينوا، او خادم که څه هم ادبي څېړنې تر سره کړې دي خو هغوی زياتره دوېښتيا د دورې د نامتو شاعرانو په توگه

شهرت لري.

که موږ په ادبي تاريخ کې د پوهاند رښتين او پوهاند رشاد نه مخکې د جهاني يادونه کوو، دليل يې د ادی چې په ادبياتو کې هنر او بداعت له علم او تحقيق نه مخکې راځي. که څوک دادبي څېړنو تاريخ ليکي هلته بنايي د ځينو نامتو شاعرانو او کيسه ليکونکو هيڅ يادونه ونشي.

له دغې لنډې يادونې وروسته به داستاد قيام الدين خادم پر ژوند ليک رڼا واچوو.

قيام الدين خادم د ملا حسام الدين زوی او د ملا علي گل اخونزاده لمسی دی. د (اوسني ليکوال) مؤلف ليکي چې: «ښاغلی قيام الدين خادم په اوسنيو پښتنو ليکوالو او شاعرانو کې د قدامت او مشرتوب حق لري او د افغاني پوهانو او اديبانو په لومړۍ ډله کې درېږي».

خادم صاحب د پښتو، پښتو نولۍ، او د هيواد له ترقۍ سره ډېره مينه درلوده، د ښو احساساتو خاوند واو د لهجې صراحت يې درلود.

استاد خادم په (اوسنی ليکوال) کې خپل ژوند ليک خپور کړی دی، په يوه برخه کې يې د (زما په حيات انتقادات) تر سرليک لاندې داسې ليکلي دي: په ژوندانه کې هيڅوک له انتقاده نه دي خلاص هغه انتقادونه چې په ما يې خلک کوي دادي:

۱ - وايي نه منونکی سړی دی. دا انتقاد په ما باندې زما والدې هم هر وخت کاوه مگر زما جواب به دا وچې (که زه منونکی وای خو زه به هم

د نورو خلکو غوندې وای.) په ورکو تهوالی به مې د مور سره تل په دې جنګ و. دې به وېل: (خلک داسې کوی او ته داسې.) ما به ویل چې: (خلک راته مه یادوه خلک خو هرڅه کوي!!!)

۲-وایی ډېر بحث کوي او نه قانع کیږي . . . دا خبره نشم فیصله کولای چې داد خلکو قصور دی او که زما عیب؟ استادان به هم زما پوښتنو ته اریان وو، زه پخپله هم په دې قانع یم چې بحث مې خوښ دی مګر په اساسي او اصولي خبرو. نه مطلق بحث . . . .

۳- وایي « سر شږخه دی » مګر دوستان مې وایي ادبي شجاعت لري. په ورکوتهوالي کې راته خلکو ویل چې « کلان کار دی » ولې په آزادۍ خوزه پخپله هم قایل یم او دا ځکه چې د طمعې بار زما په ورمېږ نشته.

٤- هو، په دې یو ګناه زه پخپله هم قانع یم چې هغه د حقیقت مینه باید وبولم.

خلک په امور وکې د نورو نورو ملاحظاتو مراعات کوي، مګر زه په حقیقت او واقعیت پښې نشم اېښودای. ما خپل دغه عادت په هغه نظم کې چې (د شاعر مسلک) یې نوم دی ښه تصویر کړی دی.

زه د اتهولې خبرې اورم مګر د ځان سره وایم: « ډېرې خولې ډېرې خبرې ».

دا پورته لیکنه د خادم صاحب د نثر نمونه هم کیدای شي. دده په نثر کې ایجاز لیدل کیږي او د ځینو لیکوالو په شان د حق الزحمې د پاره

خبره نه اوړدي، بلکې نيغ په نيغه خپل مطلب بيانوي.

دده څورلس ځانګړي آثار چاپ شوي دي چې مشهور يې دادي: د کوچنيانو اخلاقي پالنه، روهي ګلونه، د مرغلرو اميل، نوی ژوندون، مکارم الاخلاق، پښتونولي، بايزيد روښان، خيالي دنيا، د شريف سرګذشت، او نبوغ او عبقريت.

د شاعر مسلک

صحيح لاره به ښايم که وم وم که نه وم نه وم
رښتيا رښتيا به وايم که وم وم که نه وم نه وم

د حق د پيروۍ نه مې بل څه په زړه کې نشته
چې څه يمه همدا يم که وم وم که نه وم نه وم

آزاد يم زيرېدلی بنده ګي کولی نشم
بنده د خپل مولا يم که وم وم که نه وم نه وم

په بدو خوشامندو مې ځان خوښ نه دی چې غټ شم
که غټ يم خو هم دا يم که وم وم که نه وم نه وم

چې څوک غواړي څه سپکه مې د قام له څه جهته
دښمن د هغه چا يم که وم وم که نه وم نه وم

---

(۱) داستاد خادم په چاپي آثارو کې دالاندې منظوم او منثور آثار هم شامل دي: ښاروان (دشعر مجموعه د ۱۳٤٦ هـ ش کال چاپ) د بابا نصيحت (نظم) ۱۳۳۵ هـ ش. نوې رڼا (د مقالو مجموعه) د ۱۳٤۳ هـ ش کال چاپ. دغه راز د استاد دري کتابونه په پېښور کې چاپ: لوی اصحابان، لرغوني پښتانه قومونه او پښتونتيې (هـ).

په ماته کښتی سپوریم طوفانونه مې دي مخکې
په دې لاره یې بیایم که وم وم که نه وم نه وم

خدمت د خپلې ژبې، قام، وطن زما مسلک دی
په دې مینه به پایم که وم وم که نه وم نه وم

لرم ښکلي تخمونه چې گلزار شي پښتنوته
په دغه تمنایم که وم وم که نه وم نه وم

د ناز په خوب ویدې غنچې په ورو ورو و ښنبومه
(خادم) باد صبایم که وم وم که نه وم نه وم

صدیق الله رښتین :

پوهاند صدیق الله رښتین د مولوی تاج محمد زوی د ۱۲۹۸ هـ ش کال شاوخوا د مومند و په سره کمرکې زیږیدلی دی (۱). لومړنی زده کړه یې په خپله علمي کورنۍ کې کړې ده او بیا یې خپل تحصیلات د ننگرهار د هډې په نجم المدارس او د کابل په عربي دارالعلوم کې سرته رسولي دي. د پوهاند رښتین پلار مولوي تاج محمد خان (د ترنگزو حاجی صاحب) له همکارانو څخه و او د باچاخان په کتاب (زما ژوند جد او جهد) کې یې یادونه راغلې ده.

پوهاند رښتین د خدمت زیاته موده په پښتو ټولنه کې او د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي کې د استاد په توگه تیره کړې ده، وروستی

(۱) د دې کتاب ترلیکلو وروسته کابوښه د پاسه اوه کاله نور هم ژوندی و او د ۱۳۷۷ هـ ش کال د لیندۍ په ٦ مه نیټه په پیښور کې وفات او د ننگرهار په بهسودو کې خاوروته وسپارل شو (هـ).

وظیفه يې د پښتو ټولنې د رئیس په توګه اجرا کوله چې د محمد داؤد له خوا په (۱۳۵۲ هـ . ش) کال کې تقاعد ورکړ شو.

پوهاند رښتین په ابتدا کې شعرونه هم ویل خو وروسته یې خپل وخت ژبپوهنې او ادبپوهنې ته وقف کړ. دده نثر پوخ او معیاري دی.

پوهاند حبیب الله تږی په دې باره کې داسې وایي:

«رښتین د خپل وخت نومیالی لیکوال او قوي نثر لیکونکی دی چې آثار يې په متفرق او مستقل ډول سره د هیواد په مطبوعاتو کې خپاره شوي دي. نظم او نثر داوړه لري؛ مګر د نثر خوا یې له نظم څخه ډیره قوي او برجسته ده. حتی دی د خپلې دورې یوازینی لیکوال دی چې د نثر خوا یې څو ځله تر نظم قوي ښکاري. دده د نثر ډېره ستر ممیزه داده چې دده الفاظ تل قالبي بریښي. د نظمونو کومه مجموعه یې تر اوسه لا نه ده خپره شوې (۱) خو په نثر کې يې مستقل آثار زيات چاپ شوي دي».

د پوهاند رښتین نامتو آثار دادي: د پښتو ادب تاریخ، د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه، د پښتو لوی ګرامر (په پارسي ژبه)، پښتو قصې، د هند سفر، پښتو ژبښودنه، د ژوند سندره، نوی ژوند، د مینې هینداره د پښتو مصدرونو لارښود، او نور.

عبدالشکور رشاد:

عبدالشکور رشاد د عبدالغفور خان زوی د حاجي محمد ایاز خان لمسی په ختېه بابړ په (۱۳۰۰ هـ ش) کال کې د کندهار ښار د بابړ و په

(۱) د اروابښا داستاد رښتین د شعر مجموعه خوږې وږمې نومیږي او په ۱۳۷۷ هـ ش کال په پیښور کې چاپ ده. د استاد د ټولو چاپي آثارو مجموعه تر ٤٥ اثرونو پورې رسي. (هـ).

کوڅه کې زیږیدلی دی. پوهاند رشاد په تاریخ، ادبپوهنه، او لغت پوهنه کې د تبحر درلودلو له امله د روښانفکرانو له خوا د (فاضل استاد) لقب ګټلی دی. دده د معلوماتو پر اختیا او قوي حافظه اوریدونکی په حیرت کې اچوي. دا کادمیسین پوهاند رشاد د چاپي آثارو شمیر، لکه څنګه چې ښایي، دومره زیات نه دی او علت یې دادی چې ده ته د خپل نفس مناعت اجازه نه ورکوله چې د کتاب د چاپولو غوښتنه وکړي. اکثر کتابونه یې د علمي مؤسسو په غوښتنه چاپ شوي دي.

فاضل استاد په اوسني وخت کې د پښتو او فارسي ادب د کلاسیک متونو د مشکلاتو د حل کولو د پاره یو مهم مرجع ګڼل کیږي. استاد رشاد نه یوازې د خپل علمي تبحر له کبله، بلکې د تقوئ او د نفس د مناعت په درلود لو سره د پوهانو او روښانفکره قشر په منځ کې خاص محبوبیت ګټلی دی.

د (اوسني لیکوال) مؤلف دده په باره کې لیکي: «ښاغلی رشاد که څه هم په بډایه کورنۍ کې پیدا شوی دی خو اوس نه یوازې بډای نه دی بلکې د ځینو بډایانو په خلاف د بې وزلو سره د همدردۍ احساسات هم لري او د شعر په ژبه یې د غریبانو پر حال ډیر ژړلي هم دي چې دده دې غریب پرورۍ د احساساتو نمونې د پاره به یوازې دده هغه یو شعر کافي وي چې (د غریب زنکندن) تر عنوان لاندې یې څورلس کاله پخوا (هغه وخت) ویلی دی».

پوهاند رشاد په اردو، عربي، انگریزي، او روسي ژبو پوهیږي.

حریت

د مجنون ژوندون به څه وي چې لیلا مري
څه په کار دی تش کالبوت چې زړه د چا مري
زړه ډېوه ده دا د ختمو په قالب کې
خدا و مه کړه چې دا ډېوه د چا مري
چې مرغه لاړشي قفس د ماتیدو دی
که به زړه مری تش گوگل دې لا پخوا مري
هیڅ ممکن نه دی پایښت د هغه پژي
زړه چې مري کالبوت مجبور دی خامخا مري
حریت د هر ملت د بدن زړه دی
که دا نه و، هم ملت مري هم بقا مري

د دې پړاو نور لیکوال او شاعران:

کله چې د پښتو جامع ادبی تاریخ لیکل کیږی نو هلته باید د پوهاند دوکتور بها ءالدین مجروح، نصر الله حافظ، موسی شفیق، محمد صدیق پسرلي، عبدالله غمخور، غوث خیبري، کبرا مظهري،

---

(۱) دا ک دمیسین پوهاند عبدالشکور رشاد د لیکلیو څیړ نیزو آثارو، ترجمو او ادبی منظومو، منشورو آثارو شمیره ترپنځوسو اوړي. د شعر دوې مجموعې یې چاپ دي: د زړه وینې (د کابل چاپ) د افغانستان بدې ورځې (د پیښور چاپ). د تولستوی درې نکلونه او د ټاگور ځینو آثارو ترجمې یې په ادبی ترجمو کې حسابیږي (هـ)

حبیب الله رفیع، ابراهیم عطایی، عبدالرحمن پژواک، دوکتور مجاور- احمد زیار، عبدالله بختاني، دوست شینواري، احسان الله هیر او محمد- دین ژواک په آثار و او افکارو ځانګړې څیړنې تر سره شي. د دوکتور مجروح (ځانځانی ښامار) (۱) یو داسې اثر دی چې د شعر په ژبه یې یوه فلسفي مفکوره بیان کړی ده او په پښتو ادب کې یو مهم نوښت ګڼل کیږي. د موسی شفیق کیسې ډیر لوړ هنري ارزښت لري. او د نصرالله حافظ شعرونه د کمیت او کیفیت په لحاظ د پښتو (معاصر) شعر په لومړي کتار کې دریږي. د کبرا مظهري، غوث خیبري، او ابراهیم عطایی ناولونه جلا څیړنو ته انتظار باسي. دادبي تاریخ په غنا کې د حبیب الله رفیع او زلمی هیواد مل علمی څیړنې د خاصې یادونې وړ دي. په ژبنیو څیړنو کې د پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار او د دوکتور- عبدالحکیم هلالي آثار، په ادبي تیوري او ادبي کره کتنه کې د پوهاند محمد رحیم الهام او سر محقق دوست شینواري لیکنې د ژبې او ادب عمده پانګې ګڼل کیږي.

په پای کې د دی ټکي یادونه هم ضروري بریښي چې د ویښتیا د پړاو په مینځ ته راتلو او د نهضت په پالنه کې د عبدالمجید زابلي او محمد ګل مومند نومونه د هیرولو نه دي. زابلي د لیبرال د موکراسی د پرمختیا او پراختیا د پاره خپل مالی امکانات په کارا چولي وو او فرهنګي آثار و ته یې جایزې ورکولې. محمد ګل مومند د پښتو او

(۱) د شهید پوهاند دوکتور مجروح (۱۹۲۸ - ۱۹۸۸م) د شعرونو بله مجموعه نا آشنا سندري په پیښور کې چاپ شوی ده. (هـ)

پښتونولۍ د یوه لیکوال او درانه مشر په توګه په پښتنې نړۍ کې شهرت لري. دی د ځینو آثارو مؤلف هم دی، خو دده نوم زیاتره د فرهنګي نهضت د بنسټ ایښود ونکي په توګه یادیږي.

دوېښتیا په پراوکې په کلیو او بانډوکې ولسي شاعران هم موجود وو چې د هغو د زیات شمیر نوم‌ونه په (اوسني شاعران) کې معرفي شوي دي. داولسي شاعرانو په ډله کې ملنګ جان (۱۲۹۳ - ۱۳۳۶ هـ ش) یو ځلانده ستوری دی. څرنګه چې له یوې خوا دده سندرې له تهنګ ټکور سره ملګرې وې او له بلې خوا دی په لومړی سرکې بیسواده و او وروسته یې یو څه سواد زده کړ، نو ځکه د ولسی شاعر په نامه مشهور شوی دی، لیکن دده هنري نوښتو نه هغه د سترو شاعرانو په کتار کې دروی.

ملنګ جان وایي:

مینې دې ستې کړم
راغلی په ایرو
اوس مې ایروکې لاس وهه چې باد یې وړینه
ستا د مخ پتنګ وم

شپږم څپرکی

داوښتون پړاو

تاریخی پس منظر:

دویښتیا پړاو په ادبیاتو کې د کینړ اړخ روښانفکرانو ځینې داسې غوښتنې او آرمانونه هم انګازه کړي دي چې دریفورمیزم له سرحد نه اوړی او د هغو په عقیده یوازې د ملي د موکراتیک انقلاب په بریالیتوب سره تحقق موندلی شي. د انقلابي افکارو په وده او چټکتیا کې کورنیو او بهرنیو عواملو لاس سره ورکړی و. په هیواد کې دننه

دولتي واکمنانو د ستماتسکو (د اوسنی حالت د ساتنې) د پاره کار کاوه او له تحول څخه په ویره کې وو. د ملي شورى د اتمې دورې په انتخاباتو کې (۱۹۵۲ م کال) د حکومت لاسوهنې د اوښوده چې دولت حتى د ریفورمستانو او لیبرال دموکراتانو فعالیتونه هم نشي زغملی. د مظاهره کوونکو د ټکولو او د سیاسي سازمانو د مشرانو د بندي کولو په نتیجه کې یو شمیر روښانفکران په دې معتقد شول چې د ټولنې اساسي ستونزې، (لکه فقر، بیسوادي، او ټولنیز فساد) له بنیادي تحول او انقلابي بدلون نه پرته نشي حل کیدای. له بلې خوا په همدې وخت کې د افغانستان شمالي ګاونډي د خپل سیاسي نظام د تفوق ښودلو د پاره په پراخوایډیالوجیکي تبلیغاتو لاس پورې کړی و. په (۱۹۵۵ م) کې د افغان – شوروي تړون هم د افغانستان په اقتصادي او فرهنګي ژوند کې د تحول راوستلو د پاره زمینه برابره کړه. د محمد داؤد د صدارت په دوره کې د پښتنو او بلوڅو د خپلواکۍ یا داخلي آزادي له نهضت څخه د ملاتړ په نتیجه کې د افغاني حکومت مناسبات له پاکستان او د هغه له متحدینو (د امریکې متحده ایالتونو، ایران، ځینو عربي هیوادونو، او لویدیځې اروپا) سره په عادي د پلوماتیکه سطح کې پاتې شوي وو او له شوروي اتحاد سره یې په اصطلاح دوستانه اړیکي ټینګ کړل. له همدې وخت نه وروسته افغانستان د شوروي د نفوذ په ساحه کې واقع شو.

د (۱۹۶۳م) کال په مارچ (حوت، ۱۳۴۱ هـ ش) کې د محمد داؤد په استعفاء سره یو ځل بیا د تحول غوښتونکو ځواکونو د پاره د خپل غږ د

پورته کولو فضا مساعده شوه. په ۱۹٦٤م (۱۳٤۳ ش) کې نوی اساسي قانون نافذ شو چې د فکر او عقیدې د بیا نولو، د اعتصاب او مظاهري د کولو، او د سیاسي گوندونو جوړولو ته یې اجازه ورکوله. که څه هم چې د گوندونو قانون لانه وجوړ شوی، په هیواد کې ځینې سیاسي سازمانونه جوړ شول. د ۱۹٦٥م کال د جنوری په لومړۍ نیټه (۱۱ جدی ۱۳٤٤ ش) د افغانستان د خلک د موکراتیک گوند لومړنۍ مؤسسه کنگره په کابل کې دایره شوه. د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند نشراتي اورگانونو د خلق او پرچم جرید و په سیستماتیک ډول د اوښتون د پړاو د ادبیاتو په ترویج پیل وکړ او د انتقادي ریالیزم د ادبي میتود په څنگ کې سوسیالیستي ریالیزم هم تیغونه ووهل.

دا باید ووایو چې د پښتو ادب د اوښتون پړاو زړي لا پخوا کرل شوي وو. د نور محمد تره کي (د بنگ مسافری) او نورو کیسو ډیر لوستونکی درلودل او د سلیمان لایق (د چونغرتراني) د انقلابي نظم لومړنی زمزمې وې چې په ظاهر شاهي دوره کې د خلکو غوږونو ته رسیدلې وې:

زړه مې له مکیزد هر دلبره سره نه ځي
ښې مې د دوران له هر بې سره سره نه ځي
دا زخمي وطن چې د مزدور په وینورنگ دی
دا سپینه کوتره له اژدره سره نه ځي
دا زمکوغل دا خیتور دغه د کلي خان

لاره د ورورۍ بـانـدې بـزگـره سـره نـه ځـي
دیدیې نیکمرغی د خواروخلکو زغمای نشي
عـقـل یـې پـه خـیـر لـه بـشـره سـره نـه ځـي
دا خلـک نـور پـل لـه اسـتـثـمـاره سره نـه ږدي
دا وطـن یـوگـام لـه دې بـربـره سـره نـه ځـي

ادبي ځانگړتیاوې:

دا وښتون ادب چې د کارگرې طبقې اوزیار ایستونکو د ایډیالوجۍ انگازه کوونکی و، د (۱۳۵۷ ش کال) د ثور د اوومې نیتې له پیښې څخه وروسته په رسمي او دولتي ادب بدل شو. د دغه وخت د شعرونو، کیسو، کره کتنو، او ادبي څیړنو محوري مفکوره د فیوډالیزم او امپریالیزم پر ضد او د ټولنیز عدالت، ترقی، سولې او انترناسیونالیزم د پاره مبارزه وه. د ادبي نوښتگرو د بیاروزنې په منظور، د لیکوالو اتحادیه جوړه شوه. کومو روښانفکرانو چې د بیا روزنې په وړاندې مقاومت کاوه د هېواد پرېښود لو ته مجبور شول، یابندیان شول، یا چوپ پاتې شول او ځینو په نه زړه همکاري کوله. د (۱۳۵۸ ش کال) د جدی په شپږمه نېټه د افغانستان پرخاوره د سره لښکر له تیري نه وروسته په ادبي هستونوکې د سویتیزم په نامه یوه اصطلاح هم باب شوې وه او د شوروي دوستۍ په باب لیکنې هم باب شوې.

لکه چې تجربې ښودلې ده د هر ټولنیز تحول په پیلامه کې د ادبیاتو پیغام او مضمون له فورم او قالب څخه مخکې ځي او غالباً د

فورم ښکلا ته چندانې پاملرنه نه کیږي. څه موده وروسته نوښتګر روښانفکران د کلیشه يي او یکنواخته مبتذل ادب د پای ته رسولو د پاره د ابتکار لمنې ته لاس غځوي او د پیغامونو د پاره مناسبه ژبه او مناسب ایماژونه پیدا کوي.

د ثور له پیښې وروسته، اکثر شعرونو د شعارونو بڼه درلوده او انقلابي ترانې د شعر اصلي مضمون شو. د داستانونو محتوی هم له فیوډالیزم سره مبارزې ته وقف شوې وه. د افغانستان په «دموکراتیک جمهوریت» کې د لیکوالو اتحادیې په جوړیدو سره داد بې کره کتنې محفلونه او سیمینارونه جوړ شول. په ادبي غونډو کې د شعر او داستان لیکنو موازین او پر نسیبونه شرح شول؛ نیمګړتیاوو ته ګوته ونیول شوه، په هنري او ایستیتیکي اړخونو باندې ټینګار و شو او د ابتذال او سطحي ګرايي مخه ونیول شوه.

د (۱۳٦۵ ش) کال په وروستیو میاشتو کې د افغانې ټولنې په سیاسي ژوند کې د یو څه تحول نخښې ښکاره شوې. په شوروي اتحاد کې نوی مشرتوب د (نوی تفکر)، (بیا جوړونې) او (علنیت) تر شعارونو لاندې یوه نوې سیاسي تګلاره پیل کړه. د همدغې نوې تګلارې او د افغانانو د مقاومت په نتیجه کې باید له افغانستان څخه د شوروي قواوې وتلې وای او د افغانستان دولت هم د جګړې په ځای د روغې جوړې تګلاره او نسبي دموکراسي منلې وای. د ملي روغې جوړې (ملي مصالحې) د تګلارې په غوره کولو سره فرهنګي پلورالیزم ته

اجازه ورکړه شوه.

د فرهنګي پلوراليزم په نتيجه کې د غزل ژانر په نوې بڼه احيا شو او د زمان روح پکې پوک وهل شو. رباعی د نويو مفکورو د پاره استخدام شوه او د مثنوی لمن هم په ښايسته ګلونو ډکه شوه. دلنډې کيسې ليکنه ډيره باب شوه. اکثر ليکوال د لنډې کيسې له اصلي تو کونو او نور مونو سره اشناشول. په دې وخت کې يو شمير کيسې او ناولونه هم وژباړل شوه. اوس څوک ساده، مېخانيکي او شعاروزمه آثار نه خوښوي، بلکې په نوښت او بداعت پسې ګرځي؛ دغسې نوښت چې په هغه کې لوړ انساني ارزښتونه او سپيڅلي ملي ارمانونه په ايستيتيکي او هنري ايماژونو کې نغښتل شوي وي.

د فرهنګي پلوراليزم له پيليدو سره د ديکتات،ړانده تقليد، او تعبد مرحله پای ته ورسيده. د (متکور) په نامه (د محمد اسمعيل يون) د شعرونو د مجموعې په سريزه کې، محمد صديق روهي داسې ليکي:

«په وروستيو څلورو کلونو کې چې کيداې شي د فرهنګي آزادۍ پيلامه يې وبولو- زموږ د هنري فرهنګ په تيره د شعر په ګلبڼ کې رنګارنګ ګلان وغوړيدل او د ادب او هنر د مينه والوزړونه يې باغ باغ کړل. رښتيا خبره داده کله چې د هنر د آزادۍ وږمه په غرو، رغو، کلو او بانډو وچليږي د شعر بلبل يې د هر کلي د پاره ګلورينې ترانې وايي. د تعجب خبره نه ده حتى هغه شاعران چې د کوم طلسم تر اغيزې لاندې له ځانه پردي شوي وو، د مسخ شوي حالت نه بيرته راو ګرځيدل. داسې

ښکاري چې هغوی خپله حافظه ترلاسه کړه، خپل کلي، مالت او دوستان او دښمنان یې وپېژندل. زه په دې خبره بحث نه کوم چې د شعر ګلبوټي په هوسا او بسیا خاوره کې ښه وده کوي او که بحراني حالات د شاعر احساس راويښوي او طغيان ته یې لمسوي، خو د دې خبرې یادونه ضروري ګڼم چې شعر او د تخليق آزادي د مجنون او ليلا په شان یو له بله جدايي نشي زغملای. چیرې چې د تخليق آزادي نه وه خدای خبر چې څومره خبرې به د شاعرانو په مغزو کې په ابدي خوب ویدې شوې وي، او څومره خبرې به په نه زړه ویل شوې وي . . . موږ غواړو پردغه ټکي زور واچوو چې فرهنګ یوازې د دموکراسۍ په فضا کې وده کولی شي. که څوک غواړي چې په دې خاوره کې فرهنګ وغوړیږي نو باید د نوښت آزادۍ ته درناوی وکړي. په تیرو څلورو کلونو کې، سره له دې چې جګړې زموږ خاوره د خپلو بچیانو په وینو ولمبوله، ودانۍ یې په کنډوالو بدلې کړې، د کونډو، بورو، او یتیمانو اسویلویې د فلک مانۍ توره کړه. باغونه، ځنګلونه یې بې پناه کړل او مادي هستي یې تالا کړه خوله دې ټولو سره سره د فرهنګ په برخه کې د یوې نسبي آزادۍ له برکته یو څه تنوع او ښکلا ليدله کیږي:

څوک د اتلانو حماسي انځور وي، څوک د شهيدانو پر مقبرو اوښکې تویوي، څوک د سولې آرمانونه بیانوي، څوک وران کلي او زړې خاطرې را په یادوي؛ څوک د نهیلۍ او بې وسۍ نغمې غږوي؛ څوک سباوون ته په تمه ناست دي او ځینې په تورتم کې د امید مشالونه ګوري».

د فرهنګي پلورالیزم د وخت شعرونه او ادبي آثار د هنري ارزښت او همدارنګه د پیغام او محتوی له پلوه د اوښتون د پړاو د لومړیو وختو له آثارو سره جوت توپیر لري. د مثال په توګه، په لومړیو وختو کې طبقاتي مبارزه نه پخلا کیدونکې ګڼل کېده او له مخالفو جګړه ما رو څواکونو سره د پخلا کیدو او مصالحې خبره خیانت بلل کیده. اما د اوسني اساسي قانون د حکم له مخې د جګړې د پاره تبلیغ منع دی او ملي مصالحه د دولت بنیادي تګلاره ده.

په همدې ترتیب، په اوسني وخت کې ملي، اسلامي، او بشري ارزښتونو ته زیات درناوی کیږي. د نن ورځې ادبیات د اوسنیو شرایطو زیږنده دي.

د فرهنګي پلورالیزم د پالیسی په نتیجه کې په هیواد کې یو شمیر فرهنګي ټولنې هم جوړې شوې چې په ګوند و نو او حکومت پورې نه دي تړلې. د غو ټولنو هم د فرهنګ د پرمختیا او پراختیا په لاره کې د یادونې وړ خدمتونه تر سره کړیدي.

نامتو لیکوال او شاعران:

که څه هم د ویښتیا د پړاو د ځینو شاعرانو او لیکوالو آثار زیاتره د اوښتون په پړاو کې چاپ شوي دي، خود دوی کار د ویښتیا په پړاو کې پیل شوی دی نو څکه د ویښتیا په پړاو کې معرفی شوي دي. د دغو لیکوالو او شاعرانو په ډله کې د سلیمان لایق، نصر الله حافظ، مجاور احمد زیار، حبیب الله زړه سواند، عبدالله بختانی، ابراهیم عطایي،

دوست شینواري، او عبدالرؤف قتیل نوموته د یاد وني وړ دي.

د اوښتون د پړاو نامتو شاعران او لیکوال دادي:

۱ - شاعران:

الف) صدیق کاوون، اسحاق ننګیال، احمد الله تکل، عارف خزان، علی ګل پیوند، افضل ټکور، لطیف بهاند، افضل شیرزاد، اسد-الله اسد، اسمعیل یون، عزیز تحریک، فضل الهی ګران، عبدالهادي هادي، لطف الرحمن خاموش، تاج محمد یاری، غلام جان جګړ، عبدالهادي هادي، حفیظ الله خوړلن، فاروق فردا، ابراهیم شینواري، سلطان جان کلیوال، خیال محمد کټوازی، غلام محمد کامه وال، بلقیس مکیز، صفیه صدیقی، پروین ملال، شهسوار سنګروال، ممتاز آرمان، محبوب سنګر، باقی بریال، بابرزی، او نظیف الله تکل.

ب) نور شاعران: سمیع الله سیمع، عاشق الله فریاد، کمال الدین مستان، رشید آرین، سباوږمه، کریمه رسولي، بسم الله حقمل، علی-محمد رسولی، رحیم روهین، اسد الله لودین، ستانه میرزهیر، جلات-خان حکمتی، غلام سخی اتمر، حبیب الله غروال، امیر ګل شرر، باباجان نیاز یوال، حسن ګل، حکیم نور اکاخیل، حاذقه هروی، داد-محمد صحرایی، راجا سنګهـ، داد محمد راسا، میر حبیب سهیلی، آصف بهاند، زکریا ما نیجن، زرجان صیاد، نور علی شاه خوستی، سید محمود کار ګر، سراج الدین منګل، سید شفیق الله احمد، سید عثمان اندیښمن، محمد معصوم هوتک، لعل پاچا آزمون، محسن مختار،

محمد هاشم غمشریک، مسکین یار، سید نور الله ځل، سامدل مختار، شربن تاج رحیمی، شاه عالم ځپاند، احمد شاه ویښ، عبدالحلیم ظریفی، عبدالعزیز پرهیز، صالح محمد مصلح، عبدالغفور ملهم، عبدالله ځاځی، عقل محمد مقبل، عبدالقدیر عمر زیوال، عبدالمالک ساپی، غلام جیلانی اشکار، کمین عمر، محمد حسین، محمد ظاهر- قانت، محمد رفیق، محمد داود شهید، محمد علی توکلی، محمد درود- امیدوار، محمد هاشم ځیرک، محمد کاظم بیمار، محمد اجان ملنګ، محمد مراد سنګرمل، محمد بشیر شریفی، خان محمد، محمد طاهر، میرزا محمد حسین مسکین، محمد معین قاسمی، محمد اسمعیل، نواب ملنګ، نور الحق مشتاق، نعمت الله نعمت او نور (۱)

دلته باید د څوټکو یادونه وشی: لومړی دا چې ښایی ځینو شاعرانو خپلی مجموعې چاپ ته نه وي سپارلې. د پښتو د سترشاعر عبدالباري جهاني د شعریوه مجموعه په (۱۳۶۷ش) کال کې خپره شوه تردې وخته د جهانې له شعرا و نامه سره ډیر خلک آشنا وو. کیدای شي چې ځینې ډیرې ښې مجموعې وروسته خپرې شي. په دې اساس، پورتنی فهرست د شاعرانو بشپړ تصویر نشي ښودلی.

دوهم دا چې د ځینو شاعرانو د شعر یوه بیلګه په لاس کې وه. د

---

(۱) د شاعرانو کوم فهرست چې پدې پړاو کې د (نور شاعران) تر سرلیک لاندې استاد ورکړی دی ځینې یې ولسی شاعران دي. ددې فهرست ځینو شاعرانو د ویښتیا په پړاو کې شاعري کړې ده، خو په کومو تذکرو کې چې معرفي شوي دي، هغه دواړې د اوښتون په پړاو کې چاپ دي زما په خیال ارواښاد استاد روهی په همدې بنا دوی په دې پړاو کی یاد کړي دي (ه).

يوې يادوو بيلګوله مخې د شاعر استعداد په ښه توګه نه څرګنديږي. ځينو کسانو ښايي په خپل ژوند کې يو يادوه شعره ددې د پاره ويلي وي چې په شاعرانو کې يې نوم راوړل شي او په ادبي تاريخ کې يې نوم پاتې شي. داسې هم اوريدل شوې دي چې ځينو کسانو ته بل شاعر يو يادوه شعره جوړ کړي او د هغو په نامه يې ثبت کړي دي.

دريم دا چې دغه کتاب د يوه عاجل ضرورت له مخې ليکل شوی دی. دا يقيني خبره ده چې د پښتو ژبې په لسګونو نور شاعران او ليکوال شته چې آثار يې په ورځپاڼو او مجلو کې خپاره شوې دي. زده کوونکو او محصلانو ته بايد دنده وسپارله شي چې د هغو بشپړ فهرست د ورځپاڼو، جريدو، او مجلو له مخې ترتيب کړي.

۲- کيسه ليکونکي:

امين افغانپور، زرين انځور، عبيدالله محک، اکبر کرګر، بريالی باجوړي، مصطفی جهاد، احسان آرين زی، خالق رشيد، بشير دوديال، ګل احمد نظری آريانا، شاه محمود حصين، حبيب الله زړه سواند، نور محمد سهيم، محمد عيان عيان، بسم الله حقمل، محمد نبی صلاحي، غوټۍ ستانه ميرزهير، شريفه شريف، پښتون بهرامزی، سهراب ديدار، او نور.

۳- د ادبي طنز ليکونکي:

کاتب پاڅون، ملګری او نور. . .

٤- ادبي څېړونکي:

زرين انځور، اکبر کرگر، عبدالرحيم ځدراڼ، محمد اسمعيل سرين، خالق رشيد، نبي صلاحي، نور محمد سهيم، زرغونه زيور ربښتين، نور- الله ولسپال، لطيف بهاند، آصف بهاند، زيور الدين زيور، غوټۍ خاوري، محمد ولي مندوزي، صابر خويشکی، محمد رفيق، انس زريني، مصطفی نژدی، نصرالله ناصر، ميراحمد گوربز، عبدالحکيم حليم، او نور.

٥- د ادبي آثارو ژباړونکي:

معتمد شينواري، قيوم کريم، افغانپور، محک، عبدالرحيم ځدراڼ، شير محمد کريمي، گل جان صابر، يوسف صابر، حبيب الله زړه - سواند، نظام الدين سليما نخيل، نصر الله سوبمن، عبدالوکيل - سوله‌مل، فرهاد ظريفي، عبدالطيف طالبي او نور.

٦- ادبي کره کتونکي:

زرين انځور، نور محمد سهيم، لطيف بهاند، خالق رشيد او شاه محمود حصين.

٧- فوکلورپوهان: غوټۍ خاوري، مير احمد گوربز، عزيز الله امر- خيل، حضرت محمد و ياړ، فرهاد ظريفي، شهزاده زيارن، مجاوراحمد- مومند، محمد مؤمن بتوال، ننگيالی بخرکی او نصر الله ناصر.

۸- په خارجي ژبو د پښتو د ادبي آثارو ژباړونکي:

محمد هاشم رحیمی (په انګریزي ژبه) کوشان (په انګریزی ژبه)، معتمد شینواری (په روسی ژبه)، دولت محمد لودین (په روسی ژبه) نظام الدین سلیمان خیل (په آلمانی ژبه).

صدیق کاوون:

صدیق کاوون طوفاني په (۱۳۳۳ هـ. ش) کال د لغمان ولایت په (اخونزاده کلا) کې زیږیدلی دی. لومړني او منځني تحصیلات یې په لغمان کې ترسره کړل. په (۱۳۵۷ هـ. ش) کې یې له کابل پوهنتون نه د حقوقو او سیاسي علومو په څانګه کې لیسانس واخیست؛ د (۱۳٦٦ ش) کال تر لومړیو ورځو پورې (د ثور انقلاب حقیقت) د ورځپاڼې مسئول چلوونکی و. اوس د اطلاعاتو او کلتور وزارت معین دی (۱۳۷۰ هـ ش).

دده د شعرونو څلور مجموعې:

د سپرغۍ د تیرو په ذهن کې، شګې او ګلونه، او وروستي ټکي ترعنوانو لاندې خپرې شوې دي. (۱)

اول لمر وزیږید

تــه پــه ســاړه ژمــي کــې
دیـخ وهـلې شپـې لـه مـنځـه ځنـې

(۱) د کاوون یوه بله شعري مجموعه هم چاپ ده چې نوم یې دی: کله چې ونې مري – (هـ)

د سپینو واورو د غونډ یو له شا
د سره امید له کرښې پورې وتې
سوې چمن ته راغلې
***
چمن د ګلو په تاراج ژړلې
او ساراییې بلبلو
په چیغو پیغو فریادونه کول
او د نارنجو په شینکی ذهن کې
دا وراوویینو ترانه جاري وه
***
خوته د ګلوله کاروانه سره
او په ساړه ژمي کې
سوې چمن ته راغلې
او مهاجرې مرغۍ
بیرته ستنې شولې د ځالو په لور
او د ګلبوټو لښتې
په ګلو پټې شولې
***
ستاله راتګه سره
پنجرې ونړیدې

اوبـــې گـــنـــاه مـــرغـــۍ
ځـــالـــوتـــه والـــوتـــلـــې
ســـتـــالـــه راتـــګـــه ســـره
دو يـــنـــوســـيـــن ودريـــده
او د مـــرمـــيـــو ژبـــه ګـــونـګـــه شـــولـــه
اوريـــځـــو مـــاتـــم ونـــيـــوه
او د ږلـــۍ خـــبـــره
د شـــنـــه ســـکـــوت لـــه يـــاده ووتـــلـــه

***

ســـتـــالـــه راتـــګـــه ســـره
د پـــســـرلـــي تـــوتـــکـــۍ
د ساړه ژمي له اغزنو کربښووا وښتلې
او پـــه ســـاړه ژمـــي کـــې
د شـــنـــه ســـکـــوت پـــه ژبـــه
د ګـــل غـــوټـــيـــو غـــزل وغـــوږيـــده
او د تاريخ په هغه شنه فصل کې
د سرو ګـلـونـو هـنـګـامـه جوړه شوه

***

تـــا پـــه تـــودو پـــســـرلـــنـــيـــو لاســـو
د ســـپـــې خـــاورې زړه کـــې

د سرو غاټولو دانې وشيندلې
مينه دې وکړله
او بيا د لمر پلوشې
د سپينې واورې په يخجنه سينه وځليدې
او ټولو خلکو ويل:
دادى بيا لمر وزيږيد
او د آسمان د سمندر په څنډو
د تورکسوف د وحشتونو څپې ماتې شولې

***

دادى بيا لمر وزيږيد
او ما
په ډکو سترګو
سپينې اوښکې
وژړلې

اسحاق ننګيال:

اسحاق ننګيال په (۱۳۳۵ ش) کال د لغمان ولايت د (بسرام) په کلي کې زيږيدلى دى. لومړنى او منځنى زده کړې يې په لغمان کې د روښان په ليسه کې وکړلې او بيايې په کابل کې د ځارندوى اکاډمي پاى

ته ورسوله. اسحاق ننگيال اوس د پيام په جريده کې کار کوي. (۱۳۷۰ هـ ش). (۱)

د ميلاد په شپو کې

اې، د دې شنه آسمان په غېږه کې خوب وړې سپوږمۍ!
اې، په دې شپو کې د پرديسو د سفر ډيوې!
اې، د گلونو او د پيغلو وينو پرې!
ته را ته گورې؟
ته را ته گورې چې د کرېکو او تيارو نخښه شوم؟
او د ساړه ژمي خوني او گنهگار ابليس
زما د گلابو او نرگسو باغ کې اورو کاره.
ته را ته گورې؟
ته را ته گورې چې محل مې له کارغانو ډک شو؟
او په ويالو کې د هيليو بچي وسوزيدل
او زموږ د کلي ميندې

---

(۱) د پښتو دغه خوږ ژبی او مبتکر شاعر د ۱۳۷۷ هـ ش کال دغويي د مياشتې پر ۸ مه نيټه وفات شو. په کابل کې دده د شعرونو مجموعې چاپ وې: ډالۍ، سپېره ډاگونه او غوړيدلی بوزغلې، څاڅکی څاڅکی، هغه شيبې هغه کلونه. د دغو چاپ مجموعو ډير شعرونه دده له ناچاپو شعرونو سره پوهنيار يون يو ځای کړل او د (سيندو نه هم مری) په نامه يې دده د شعر کليات څنې جوړ کړ. دا کليات په ۱۳۷۷ هـ ش کال پيښور کې چاپ دی. په همدې ۱۳۷۷ هـ ش کال کې د سيوری په نامه د ننگيال يو رومان ډوله اثر هم په پيښور کې چاپ او خپور شو.
ننگيال د (سين په منگی) کې په نامه د کره کتنو يوه مجموعه هم لری (هـ).

د میلاد شپو کې بې لاسو او پښو بچیان زېږوي ؟!
ته راته ګورې ؟
ته راته ګورې چې مې ټول کلي چاړه چاړه دي ؟
خلک په نوکو او برچو د یو بل سترګې باسي!
او د مالت نجونې
په خپلو تورو څڼو کې ځوزان ټک وهي ؟
آه
آه نازولې سپوږمۍ،
آه درنا مورې!

۱۳۶۷ کال

داسحاق ننګيال د شعر درې مجموعې د (ډالی، سپیره ډاګونه او غوړېدلی بزغلی، هغه شیبې او هغه کلونه) په نامه خپرې شوې دي.

احمد الله تکل:

احمد الله تکل د امان الله زوی په (۱۳۴۲ ش) کې د میدان ښار د نرخ په علاقه داری کې زیږیدلی دی. لومړنی زده کړې یې د کابل د حیاتي او شیرشاه سوري په ښوونځیو کې، او لوړې زده کړې یې د کابل پوهنتون د هنرونو د پوهنځی د تیاتر په څانګه کې سرته رسولې دي. دده د شعر لومړنی مجموعه (کرونده) نومیږی (۱). ددغې مجموعې په لومړی پښتي باندې دغه بیت لیکل شوی دی:

(۱) د احمد تکل د شعر یوه بله مجموعه هم په ۱۳۷۷ هـ ش کال په پېښور کې چاپ شوه. ددې مجموعې نوم دی: (د ښکلا یوه شیبه) (هـ)

که کروندہ کې گنه غبرګه ولـه وسوځیږي
لوګر به تپکنده غرمه کې چیرته د مه وکړي ؟!

د خزان لمن

دا تـــانـــدې بـــورې څـــيــړې
او دا مــــوزمـــړې څــانـــګـــې
د کــومـې مـیـنـې د زیـارت د پـاسـه
د کـوم شـهـیـد آرمـان د روح پـه نـامـه ،
لاس پـــه دعـــاغـــځـــوي
چې د خزان سپیره لمن کې د ژیړوپانو
پـــوړنــــــې وغـــــوړاوه.

۱۳۶۷، ۸، ۲۱

عارف خزان:

عارف خزان د کرم خان زوی په (۱۳۳۰ش) کې د هرات په ښار کې زیږیدلی دی. لومړنی زده کړې یې په خصوصي توګه کړې دي. وروسته بیا د فراه ولایت د ابو نصر فراهي په لیسه کې شامل شو اوزده کړې یې تریوه حده پورې وکړلې. (د سحر په غیږ کې) مجموعه یې په (۱۳٦۵ش) کال کې خپره شوې ده. (۱) پردغه مجموعه باندې محمد- صدیق روهي یوه سریزه لیکلې ده چې دزده کوونکو د استفادې دپاره یې یوه برخه دلته رانقلوو:

(۱) دخزان دشعر یوه بله مجموعه هم په کابل کې چاپ شوې ده، چې نوم یې: (له برهوت نه) دی. (هـ).

«خزان په رمزي ژبه د شعر پرزمینه باندې د خپل چاپیریال رنګینه منظره انځوره کړې ده. دلته د خزان په منظره کې د پسرلي د ښکلا نخښه سترګکونه وهي. د دغه خزان په سروپاڼو او طلایي جامه کې د یوه غوړېدلي ګلستان پس منظر ښکاري د شاعر خزان، د نهیلۍ او پسمیز له خزان او د کلاسیک شعر له خزان نه جلا شوی دی او د خړو اوریځو له تیمرنه یې د وړانګین ژوند ځلانده مرغلرې را تو یېږي.

د شاعر په دې مجموعه کې تور وختونه، سره وختونه، او د سبا ورځې روښانه وختونه د واقعبینۍ په روحیه کې متبلور شوي دي:

تور که مې «پرون» و، «نن» په وینو سور
خیر دې وي روښانه مستقبل لیکم

شعر یو پل دی چې پرون له سبا سره نښلوي. غولوونکی شعر د خراب پله په شان ډیر ژر سقوط کوي او د راتلونکي لاره ړندوي. دا یو تریخ واقعیت دی چې موږ د خپل تاریخ په حساسو او سرنوشت جوړوونکو شیبو کې له یوه تحمیل شوي حالت سره ډغرې وهو. زموږ د شهیدانو غونډۍ له ورایه د لاله زار په شان سرې ځېږې منعکسوي. ځینو شاعرانو په دغه «لاله زار» باندې د پسرلي ګمان کړی دی او د «غوړېدلي ګلستان» ترانې غږوي.

اما خزان په دې باره کې داسې وایي:

لکه غوټۍ په وینو سورېمه، سبا خندوم
د ګل په سرو شونډو پرته او ده موسکا خندوم

شاعر ستړو امیدونو ته منزل لیکي او د تندې په ماتولو سره د خپل سپیره تقدیر بدلول غواړي. دده په «غېږ» کې یولیونی شانته آرمان نغښتی دی. شاعر ماته نه قبلوي خود ذهن په اوږده کوڅه کې یې لا هم تورو گردونو او خړې بړبوکۍ اتڼ اچولی دی او په سوو خاطراتو باندې یې د تور لوگي غمجن سیوری غوړیدلی دی. شاعر خندایا دوی خو دا د غمونو لیونی خندا ده.

دده په غمجنه خندا کې یوپټ راز هم شته خوښايي چې د «یارانې» په خاطر یې په گوگل کې ویده کړی وي.... »

چې امیدو نه لوېومه د آرمان په ځیگر
وسوسې تولې سوز ومه د ایمان په ځیگر

د شک بیدیاکې چې یوگل د باورنه وچیرته
نن سره گلونه غوړوم د بیابان په ځیگر

چې په پالنگ مې رقیبان د نازخوبونه کوي
خواږه خوبونه هیرومه د جانان په ځیگر

چې زمانې وربانده ایښې دي ژور زخمونه
دا خیلې اوښکې تویومه د انسان په ځیگر

چې د مشرق یاد مغرب د مزدور خولې نه وزي
هماغه چغې رسومه د جهان په ځیگر

زما دفن او د قلم کمال ته وگوره نن
لمبې د شعر بلومه د دیوان په ځیگر

حالاتو غلي راته غوړکې خلکو داسې وويل:
نوي گلونه غوړومه د خزان په ځيگر

يوه بله بيلگه:

دا خپل تندی مې ماتولو خوچاپرې نه ښودم
سرمې له غرونو جنگولو خوچاپرې نه ښودم
بخت مې سپيره، رنگ مې سپيره و، ما ويل رنگ به شي لږ
سپيره تقدير مې سوزولو خوچاپرې نه ښودم
درنو څپيړو د حالاتو مې ومخ شين کړی
رنگ مې د مخ هم بدلولو خوچاپرې نه ښودم
لکه د ستوري په شان وځليدم توره شپه کې
ځان مې تيارو ته بلولو خوچاپرې نه ښودم
په دې کوڅه کې تيريدمه، ښه په ياد دي زما
دا خپل گريوان مې څيرولو خوچاپرې نه ښودم
زه ليونی وم که داخلک ليوني وو آشنا
دومره تپوس مې بس کولو خوچاپرې نه ښودم
نن چې د هريوه په خوله کې د اغزل دی، پرون
همدا غزل مې اورولو خوچاپرې نه ښودم

امين افغانپور:

امين افغانپور د غلام قادر مسکين زوی، په ختهٔ سليمان خيل او په (۱۳۲٦ش) کې په کابل کې زيږيدلی دی. د ۱۳۵۷ کال د جوزا په

میاشت کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د معین په توګه مقرر شو او اوس د هیواد په نشراتي ځانګو کې کار کوي(۱) . دده د استانونو دري مجموعې (موسکا ، د ځپوړو زړو باندې، ایلبند) او یو شمیر ترجمه شوي آثار خپاره شوي دي.

زرین انځور د افغانپور د (ایلبند) په سریزه کې لیکي: «د امین افغانپور کیسې د معاصرې کیسه لیکنې ښه، خواږه او په زړه پورې آثار دي. تاسو به د هغه په کیسو کې خلک ووینئ، ژوند به پکې ووینئ او د ژوند روان بهیر ته او حوادثو ته به یې ځیر شئ . »

دا نځور په نظر، د موسکا په نوم لنډه کیسه د افغانپور د استاني شهکار دی. دلته به یې د مین ربابي په نوم کیسه راواخلو.

مین ربابي

ژوند پخپله د کیسې جوړوونکی او زیږوونکی دی. که مویاور نه راځې او پوښتنه کوئ چې څنګه؟ نو راځئ، له ما سره یو ځای د ژوند په پیاوړې لاس یوې جوړې شوې کیسې ته غوږ و نیسئ او چې کیسه مو واوریده نو بیا د هغې مسند وکړئ او وبه وایاست چې رښتیا ژوند د ډیرې افسانې جوړوي او د دغو خوږو افسانو سره یا زړونه خوشالیږي او خولې خوځیږي او یا د ډیرې سترګې ژړیږي او د زړونو ښیښې ماتوي.

(۱) امین افغانپور د ۱۳۷۷ هـ ش کال د لړم د شپږمې شپه په کابل کې وفات شو او هلته خاورو ته وسپارل شو. د آرمان سپیلنی د افغانپور یو بل داستانی اثر دی: چې دا هم په کابل کې چاپ او خپور شوی دی. (تږی مساپر) دا هم یو ځانګړی د استانی اثر دی، چې ده ژباړلی او په ۱۳۷۰ هـ ش کال په کابل کې چیاپ شوی دی، (هـ).

هوکې، دغه کیسه په ډیرو پخوا زمانو کې زموږ د هیواد په یوه لرې سیمه کې چې سمسورې کروندې یې د یوه ځپانده سیند په خواکې پرتې دي، تیره شوې ده . . . ددغو کروندو او زمکو په دواړو خواوو کې دوه سترسنګرونه یعنې دوه داسې وچت غرونه ولاړ دي چې په وچتوالي کې یې یو له بل سره سیالي وه او تل به یې وریځو په سرونو باندې اتښونه کول او د برې او برم ترانې به یې ویلې. هماغسې چې توفاني او خونړي سیند دامرسته او فیض له کروند وسره کاوه چې خړوبې شي، همداشان هم دغو دوه مغرورو اوله برم نه ډکو غرونو هم نه پرېښودل چې ساده بزګران په بیه لرګي اوبوټي واخلي او کله به چې د منې سړو سیلیو په خپله بې رحمه متروکه د بزګرانو مخونه شړقول نو به ددغه غرونو فیض ته اړتیا پیدا شوه. دوی به ددې وچتو غرونو سروته وختل او د ژمي لرګي اوبوټي به یې راوړل او بیا به یې په ډاډه زړه د ژمي د هول له ډکو یخنیو او باد کویو سره د لیوانو د مستی لاره څارله. دغه دره ډیره ښکلې وه، داسې ښکلې چې یوازې یې یو نازک خیاله شاعر تمثیلولی شي:
کله به چې د شینګتي آسمان زرغون رنګ دسیند پر مخ انعکاس وکړ نو به یې ښکلا له واره زیاته شوه. د کلیوالو کورونه داسې ښکاریدل له که چې په یوه شنه بخمل باندې د سرو زرو بخرکي خپاره شوي وي.
او دا به هغه وخت وچې د شنو کروندو او دغتووونو د پاڼو له منځه به د ختو کلاګانې ښکاریدلې. کلیوال تل خپل کورونه خپلو کروندو ته نژدې جوړوي. ددغو کورونو په منځ کې او یا لږ څه لرې د ځینو کلاګانې به څه وچتې او برجورې هم وې.

د زياتې توجه او پاملرنې وړ دي هغه دا چې يوه کوچنۍ کلا او يوه لوړه کلا ده چې زموږ د کيسې قهرمانان ور سره اړيکه لري او د کيسې قهرمانانو دواړو په دغسې بيلو بيلو چاپيريالونو کې ژوند کړی دی، يوه په يوه معمولي کلا کې او بل يې په وچته او بر جوره کلاکې. د بزګرۍ او مالدارۍ ژوند دلته ښه ښکاريده.

د دغو کليوالو په منځ کې يوه څېره وه چې هغه موږ ته په زړه پورې ده. د همدغه کلي په برجورې کلا کې يوه کورنۍ ژوند کوي چې هغو موږ ته زموږ د کيسې قهرمان پيدا کوي.

دا دوه کورونه يو په انځر خان پورې اړه لري چې د دغه کلي يو لوی خان بلل کيږي او تل په ښو کارونو او خيرلتونه کې نوم لري او د ټولو چارو مشر توب ور په غاړې دی. اوبل کور هم د يوه خوار بزګر دی چې زين الدين نوميږي او کليوال او د چاپيريال خلک د بې ارزښتۍ او خوارۍ په وجه هغه زينو بولي. زينو لږ څه ځمکه لري خو بيا هم ددې لپاره چې خپله ګوزاره وکړي دا نځرخان کاکا بزګري کوي.

هر څه انځرخان کاکا . . . ده ته خو خدای ورکړې ده. ښايسته ډير جايداد لري او ګوزاره يې کيږي او سر بيره په دې د کلي مشر هم دی او له دې سره سره ډير لمونځ ګذاره او د چاپيريال د دود ونو منونکی او ښه سړی دی.

هوکې! زموږ کيسه له همدې ځايه او د دغو خلکو د پيژند ګلوۍ سره شروع کيږي.

د مني په یوه ساړه ماښام کې د زینو کره په ډیره غمجنه او سړه فضا کې یو تعامل تر سره کیږي او خدای زینو ته یو ښکلی زوی ورکوي. خو هیڅوک نشته چې د پیدایښت د ښادۍ لپاره یې ډزې وکړي او یا په اتڼ کی ورته واوړي. یوازې د خپلې میرمنې ډیره کراره او له درد او خوږ څخه ډکه خبره اوري چې ورته وايي:

- زوی دی!

هوکې! په دې توگه ووچې د زینو په ژوند کې د اډیره لویه پیښه وشوه. خو سره له دې هم زمانې هومره زیاته پاملرنه ورته ونه کړه، لکه هماغسې چې په زیږیدنې کې یې چا اتڼ ورته ونه کړ نو همدا شان څوک پوه نشول چې ژوند به له هغه سره څه وکړي او د زینو د کوچنی (بادام گل) د سرنوشت مخه به کوم لور ته ور واړوي. په دې توگه هغه شپږ کلنی ته ورسیده. بادام گل لا د شپږ و کلونو وچې د زمانې ناخوالو په څپیړو وواهه او د خپل ژوند له ډیرې خواشینې کوونکې پیښې یعنې د پلار له مرگ سره مخامخ شو او څه موده لا تیره شوې نه وه چې موریې هم خدای پامانې ورسره وکړه. دوی دواړه یعنې د بادام گل پلار او مور مړه شول. او دی یې د زمانې د پیښو خونړې توفان ته یوازې او یو وزری پریښود. د زمانې زورورو منگولو هغه ونیو او هره خوایې چې لاس او پښې اچولې د خلاصون لاره ورته نه وه.

کوم وخت چې د زینو د میرمنې بختورې د ښخولو مراسم پای ته ورسیدل نو د کلي یوه سپین ږیري بزگر نارې کړې:

کلیوالو، دا بختوره توری خو مو خاوروته وسپارله خو د زوی سره به یې څه چل کیږي؟

لومړی خو تولو بزگرانو سترگې او سرونه کښته واچول او له هیڅانه غږ او غوږ نه خوت. خو همدا چې انځرخان کاکا په تسبو باندې وظیفه پای ته ورسوله نو یې خپل بوډا مزدور پیرک ته ورغږ کړ او په هغه باندې یې سپارښتنه وکړه چې:

پیرکه، هلک کورته بوزه او په بې بې باندې یې وسپاره!

په جومات کې یو شور بگت جوړ شو یوه ویل: خدای دې خیرورکړي. بل ویل: کوردې ودان! او دریم وویل: ته په رښتیا سره هم زموږ سرپوښ یې! موږ ته دې خجالت راکړ . . .

گونگوسې پورته شول. له هرې خوا په انځر گل کاکا باندې د دعا گانو او ستاینو باران جوړ شو.

او په دې ترتیب بادام گل خپل دویم کورته ولاړ. دلته باید ووایو چې انځر گل کاکا یوه د دوو کلو لور هم درلوده چې په ډیر ناز او نعمت کې لوییدله، هم په مور او هم په پلار باندې زښته زیاته گرانه وه. کوم وخت چې خان خپل کورته ولاړ میرمنې یې ورته وویل چې: سړیه، عجب کار دې وکړ. د زینو زوی که هیڅ کار هم ونه کړي دومره خو به یې له لاسه وشي چې شیرینو مشغوله کړي. د انځر گل کاکا د میرمنې له خبرې څخه زیات وخت تیر شو. زمانې پوره دولس څرخه ووهل او د کلونو په نامه سره یې خپل دغه څرخونه وکړل. ډیر ژمي را غلل او ډیر پسرلي تیر شول

او دغو څر خونو سره بادام گل پوره اتلس کلنۍ ته پښه کېښوده. یو وخت به شیرینو نیایې څورولا او ورته ویل به یې چې که خدای کول نو څو کاله وروسته به قیامت شي. نو شیرینو به په دې خبرې ډېر وژړل او خپلې مور ته به یې سر تېکونه کوله چې ماما وایي قیامت دی.

خو دادی اوس په رښتیا سره قیامت و. ددې تورې او خمارې سترگې، ددې متناسب اندام . . . سپین مخ، تورې او اوږدې څنې، ددې جگه ونه او سرې شونډې دا ټول د هغه قیامت نخښې وې چې ماما ورته د هغه در ارسیدلو پیشبیني کوله. د ټول کلي او له کلي نه بهر د نورو کلو ځوانانو تل د شیرینو د مینې او وصال آرمان په زړه کې روزه. خو دا دومره بې خیاله او مغروره وه چې د محیط او چاپېریال په گونگوسویې څه پروانه کوله. وروسته تر درې کلو بادام هم پوخ زلمی شوی و، تورو څنو یې نظرونه را ښکل، جگې ونې او غنم وزمې څیرې یې د کلي د پېغلو په زړونو کې یوه گونگه او خامه تمه پیدا کوله او هر چېرې به چې پېغلو لیده نو زړونه به یې دده په مینې څیرې باندې درزیدل. خو دی خوار . .. دی کرۍ ورځ په کرونده کې لگیا و، شپه ورځ به یې آرام نه کاوه . په ژوند کې یې یوه کرنلاره درلوده او هغه کار کاوه او بس.

او له همدې کبله هم وچې په خان باندې زښت زیات گران و او تقریباً یو ډول پلارنۍ مینه یې ورسره پیدا کړې وه. او دا د دې لپاره چې بادام-گل بر سیره په زیات کار، په مېړانه او زړه ورتوب کې هم له چانه کم نه و.

کوم وخت به چې ماښام سترې او ستومانه له کروندې څخه راغی او

غوايي به يې غو جل ته کړل او واښه به يې ورواچول نو به پټ کوټې ته ننووت او د خان رباب به يې واخيسته او په زنګانه به يې کېښود . تر ډېره وخته به يې د رباب په تارونو کې خپل اوږده او ناپايه غمونه هېرول. همدا چې له رباب به يې ترنګ ترونګ پورته شو نو بيا به يې په يوه شيبه کې خپل ټول غمونه د هيرې لاس ته سپارلي وو. ده به د رباب په تارونو سره د غم سازونه سورول. ده به تارونه داسې په سوز او درد راوستل چې هغوی به دده ټول غم احساس کړ؛ دبې کسۍ غم، د غريبۍ او بېوزلۍ غم او تر ټولو پورته د ډولاازيتوب غم او دېوې ګونګې او خامې مينې غم.

هو کې، دی په را وروسته وختو کې پوه شوی و چې په زړه کې يې د مينې يوه ځريکه پيدا شوې ده. له چا سره ؟

همدا چې احساس به يې دغه پوښتنه ترې وکړه نو په انګوکې به يې ددرړم وينه وچليده او ورو به يې له ځان سره وويل: اوف شرينو . . . آيا زما او ستا ژوند به امکان ولري ؟! او ددې احساس سره به يې ګوتو قوت وموند او په تارونو به يې محشر ګډ کړ. د رباب نه به چيغې او فرياد ونه پورته شول او هغه وخت به دی پوه شو چې مينه يعنې څه ؟

شرينو هم تردې کمه نه ځوريدله. د هغې غوږونه به هم دې ته منتظر وو چې د رباب چيغې او نارې و چتې شي، نو بيا به يې په زړه کې ويل چې: خدايه موږ يو تر بله ورسوې! او له دې خبرې سره به يې د حسن او ښکلا په ګلانو باندې د حيا شبنم و څڅيده. د بادام ګل په رباب کې يو اعجاز و. . . شورو، او زوږو. هيڅوک نه وچې دده رباب واوري او بيا

خپل ذهن ته تمرکز ورکړی شي. همدا چې د تارونو به شور جګ شونو کار به یې پرېښود او غوږونه به یې دغو فریاد ونو ورته ک کړل. په دې فریادونو له شور او زوږونه ډکو ترانوکې د هغه بې پلاره مورة کمکی د زړه حال وچې سر نوشت د خلکو مزدور کړی و او تردې پورته یې ددغو خلکو د ښکلې لو رمینه هم په زړه کې ورځای کړې وه .

مور مخکې هم وویل چې بادام ګل نه یوازې یو زیارا یستونکی او وفادار مزدورو، بلکې له دې سره سره خدای ښه خوی، ښه مېرانه او لکه د زمري په شان زړه هم وربخښلی و. یوه ورځ دی د کلی په منځ کې را روان و، سپاره یې په اوږه باندې وه او غویان یې مخکې. په دې وخت کې د برکلي یو سپک زلمی په لاره باندې و دراوه او ورته یې وویل:

او هو، بادام ګله یوه خبره مې در ته کوله.

بادام ګل چې دغه زلمی ښه پېژانده په تر یوتندي اوقار سره یې ورته وویل چې: هلکه څه وایې ؟

خبره کوه چې زه وزګار نه یم.

هغه زلمي ورته وویل: دا زما پیغام شیرینو ته . .

اولا بادام ګل دا خبره سمه نه وه اوریدلې چې سپاره یې له اوږې کښته کړه او بیایې وخته سپک زلمی ته سوک په خوله کې ورکړی و. ددوی جګړه ډیره اوږده شوه. بادام ګل پرې زړه ښه سوړ کړی وچې زلمي چا کوپسې راوایست او دی یې په ورانه کې په چاکو وواهه نورو بزګوانو دوی سره بیل کړل او بادام ګل کورته راغی.

ده هیچاته غږونه کړ. خو بیا دوختـه دا پیغام او احوال خان او د هغه کهول تـه رسیدلی و او سم په همدې شپه وه چې ده او شیرینو یو بـل سره د زړه خواله وکړه او یو د بل په مینه سره خبر شول. کیسه داسې وه چې همدا بادام گل د برکلي له زلمي سره شخړه وکړه نو بیا وروسته کورتـه راغی. نو دده ډوډۍ یې ورتـه راليږلې وه خو ده ځواب ورکړی وچې ډوډۍ نه خورم. همدا چې دا احوال کورته رسیدلی ونو خان یې پوښتنې ته راغی او ویې ویل چې هلکه څه چل دی؟ بادام گل ورتـه کیسه وکړه او د خپلې وفاداري ثبوت یې ورته وکړ. خان ورته څه ونه ویل او بیرتـه خپلې کوټې تـه ستون شو. . . ده هم، سره لـه دې چې ډیر په عذاب و، خپـل رباب یې سور کړ. شیبه پس، د کوټې ور وروشانتـه بیرتـه او بادام گل یې د اوږده چرت نه را په خود کړ. خدایه څه وینم؟ آیا دا خوب دی که حقیقت، په وره کې شیرینو لـه خپـل ټول ښایست سره ولاړه وه. ده رباب یوې خواتـه کیښود او له ځایه راولاړ شو. شیرینو په خواږه آواز سره ورتـه وویل چې: بادام لالا، دا پټی مې ادې جوړه کړه. ما ویـل ستا پر هار به درد کوي او ددې خبرې سره یې بیاد ټیکري پیڅکه په غاښ کړه. بادام گل یې سترگو تـه وکتـل او لږ څه موسکی شوورتـه یې په ډیره پستـه لهجه وویل چې دا پټی څه گټه نه لري.

شیرینو په ارياني سره ورتـه وکتـل او ویل چې: ولې ستا پښه خوږ نه ده څه؟

او بادام گل ځواب ورکړ چې: نه، زما مقصد د پښې له پرهار څخه نه

و ، بلکې زما زړه داسې لګیدلی دی چې ښایی جوړ نشي او ددې خبرې سره کټ کټ په خندا شو. شیرینو د بادام ګل له خندا سره دا جرأت پیدا کړ او ورته یې وویل: هغه څوک چې دې د ښنې پر هارته پټې، راوړي خامخا به دې د زړه د پرها رغم هم ورسره وي. او بیا یې د ټیکري پیڅکه وچیچله بادام ګل ورته و خندل او په ډیره مینه یې ورته وکتل او ورویې وویل: خیر، زه د دغې ښکلې طبیبې له وجود څخه خبر نه وم.

شیرینو چې دا خبره واوریده له نو شاوخوا ته یې و کتل او وې ویل چې: بادام ګله، چیرې دی رباب دې؟ ړومبی خودې تارونه داسې غږول چې ما ویل زما د زړه مزي سوروي خو اوس . . . .

بادام ګل ورته د ځواب په ځای رباب را واخیست او یوه په زړه پورې نغمه یې سور کړه او شیرینو همدا سې ورته ناسته وه غږ او غوږ یې نه خوت، تا به ویل چې دده د رباب په مزیو کې محوه شوې ده. ډیر مهال تیرشو ایله چې د بلې کوټې نه د شیرینو د مور غږ شو او همداسې یې شرینو وغوښتله. نو شیرینو په ډیر تلوار سره پټې بادام ګل ته ورکړه او ترینه راووتله. او په دې ترتیب وچې ددوی مینه یو بل ته سره ښکاره شوله اوسم له همدې شیبې نه وچې د شیرینو مور په دې باندې بد ګمانه شوه او تل به یې څار ورپسې کاوه. د کور مزدوره حلیمو یې ورپسې کړه چې تل د شیرینو احوال ورکړي. بادام ګل هم له دغې څارنې بې نصیب نه و، تل به حلیمې رښتیا او دروغ احوالونه وروړل.

زمانه په تیریدو وه او هروا ربه یې ددوی مینه هم پخوله او ددوی د

ژوند په پانړو باندې به يې نوي رنګونه شيندل. دوی نور ډېر ځان ساته. دوی نور هغه پخواني بادام او شيرينو نه ووچې بې خياله به يې د خان له مخې تو کې سره کولې او خندل به يې. کوم وخت به چې بادام ګل کورته او راوړې نو همدا چې بانګي به يې له اوږو کښښته کړه د سترګو له څنګو به يې شيرينو ته کتل او په دې ترتيب به يې سلام ورکاوه او شيرينو به هم په شونډو باندې، ورته د موسکا يوه نرۍ څپه تيره کړه او دده د سلام ځواب به يې ور اړاوه. ددوی تر منځه هر ورځ همدا ليدنه وه او چې ماښام به شو وروسته تر ډوډۍ او لمانځه به بياد بادام ګل رباب سور شو. څو واره د خان ښځې ورته ويلي ووچې بادام ګل له رباب وهلو نه واړوي خو خان په سره سينه ځواب ورکړی وچې:

- ستايې څه؟ پرېږده زلمی دی او ساعت تير وي.

نو کله به چې رباب سور شود شيرينو په زړه کې به د مينې تا وبيا زيات شو او يوه تړه احساسات به ترينه جوړ شول. ددې د زړه سيند به په غور ځنګو راغی او ډيره به بې تا به شوه . . . او په همدې بې تابۍ کې به ورو ورو خوب پې زوره ورشو او د خوب په زړه پورې او آرام اقليم ته به يې کډه وکړه . . . اوس نور د هغې عادت ګرځيدلی و چې د بادام ګل درباب په زونګو سره خوب ورشي او ځملي . . . هره شپه همدا زونګې وې، چيغې وې او فرياد ونه وو او هره شپه هم شيرينو وه او همدا وضعه. ددې پيښو سره سره د خان په کورکې ځينی نور حوادث د زيږيد و په درشل کې وو او دا پخپله د بادام ګل او شيرينو په ژوند کې نوی فصل و.

کیسه داسې وه چې هماغه زلمی چې د بادام گل له لاسه وهل خوړلی وو او د بادام گل له خوا ښه سپک شوی و؟ دخان کره د شیرینو په باب مرکه رالېږلې وه. او لکه چې ښکاره وه، د شیرینو مور هم دغې مرکې ته هوکې ویلې وه. خو کله چې انځر خان کاکا ته د دې خبرې حال څرگند شوی و، نو یې ښځې ته ویلي وو چې زه له داسې خلکو سره چې زما د ناموس سپکاوی یې کړی وي، خپښنی نه کوم آیا له هغه وخته ډېره موده تیره شوې چې د دغه سپکاوي په وجه بادام گل چاکو خوړلی و؟ او په دې ترتیب و چې خان د دغې جرگې او د شیرینو د مور بند وبست شنډ کړی و. ورځې شپې تېرېدې او د دغو شپو ورځو په اوږد وکې هم د شیرینو او بادام گل د مینې د مانۍ د نړولو لپاره نقشې ایستل کیدې. څه موده وروسته د یوه بل کلي نه شیرینو ته جرگه راغله او دا ځل جرگه بریالۍ شوه!

او دا واره شیرینو مور داسې کوږ گري کړې وه چې خان کاکا هم د جرگې مننه کړې وه.

که څه هم چې انځرگل خان کاکا ویلي وو چې زه مې خپله لور نه پردی کوم او که چیرې خپله لور واده هم کړم نو له بادام گل نه پرته یې هیچا ته نه ورکوم. خو له دې خبرې سره سره یې میرمنه د تور مار په شان تاورا تاو شوې وه او په پیغور سره یې ورته ویلی وو چې:

ته غواړې دوست او دښمن په موږ پورې وخندوي. آخر دې نازولې او منلې لور شل کلن مزدور ته ورکوې! او خان کاکا په دې خبرې غلی

شوی و او کله چې د شیرینو مور دغه چوپتیا لیدلې وه نو فکریې کړی وچې ګنې رضا شوی دی او سبا یې بیاد وخته د جرګې خولې ورخوږې کړې وې.

هره خوا خوښي ده. لوی اوررونه بل شوي وو او دیګي یې وربانديي ایښي وو او د پښو ایښودلو ځای نه و، مست ساز روان و. کوچنیان همداسې تر پښو او لاسو لاندې کولیدل.

خان کاکا هم په ظاهره کې خوشاله ښکاریده او له سره تول خوشاله وو، نو یوه بزګر بل ته وویل:

- هی . . . هی. . . . نن شپه د چړچو شپه ده . . . همدا ناوې او همدا موږزوم سره جوړیږي. . . ته به وایې چې یو بل ته سره جوړ شوي دي. .

خو په دغه لوی کورکې څلور سترګې وې چې او ښکې یې تویولې او دوه ځوان او هیله من زړونه وو چې غم او خواشینی پکې څپې وهلې، دوینو غورځنګونه یې په پلوکې وو او له کرکې او نفرت نه ډک آهونه وو چې د دواړو تر مریو راختل . . . شیرینو او یادام ګل! !

د شپې کاروان ورو ورو د سهار منزل ته په رسیدو وچې هلکانو غږ کړ:

خان کاکا ، وراتیاره ده.

او له دې خبرتیا سره د سازیانو ساز لاهم مست شو. زوم په یوه سره او مست آس باندې سپور او داسې خوشاله تر نظر راته چې هیڅ یې ګمان

نه کاوه چې په نړۍ کې به غم او خواشيني موجود وي او همدا چې وراغوښتل حرکت وکړي نو بادام ګل د خان کاکا په غوږ کې څه وويل او ددې سره خان کاکا کټ کټ وخندل او ورته يې وويل چې ولې نه، هلکو يوه شيبه اوسئ چې بادام ګل په رباب کې د يوې نغمې اورول غواړي . . . او دا نغمه . . .

لاخان کاکا دا خبره نه وه بشپړه کړې چې ترنګ شو. او د بادام ګل ماهرې ګوتې درٻاب به تارونو باندې تيرې شوې. درباب نه بيا چيغې پورته شوې او په زونګو او زګيرويو يې د کلي د نيمې شپې فضا په سر واخيستله . . . داسې چيغې او فريادونه چې د يوه يتيم د زړه حال يې وايه، د هغه يتيم د زړه حال چې شل کاله يې د خان په دروازه کې مزدوري کوله او د هغه چوپړ ورته کتل او ژړا يې په مرۍ کې غوټه شوه . . . دورا آس روان شو، او د بل کلي لاره يې په مخکې ونيوه. د بادام ګل د نغمې پای هم په حقيقت کې د هغه د درد وونکی ژوند پای و.

سبا سهار همدا چې ټول له خوبه پاڅيدل، خان کاکا د بادام ګل د خونې ور ورو ټکاوه او غږيې وکړ چې : هلکه ، لمونځ به دې قضا شي. . خو همداچې څواب يې وانه وريده نووريې خلاص کړ او همدا چې وې کتل نو د کوټې د يو الونو يوه غمجنه خندا پسې وکړه او لکه چې هغه مسخره کوي (خندايي) په غوږونو کې تاو راتاو شوه هغه اريان پاتې شو چې څه وکړي. او دا يې په زړه کې تير شول چې بادام ګل به اوس اوس چيرې تللی وي او لا يې دا انديښنه په ما غزو کې سمه نه وه پخه شوې چې ورو

تکیده او د زوم له کلي نه احوال راغی چې خان کاکا دې راشي او د بادام گل جنازه دې یوسي هغه جنازه چې او بوراوړې ده او د کلي بزگرانو له اوبونه را ایستلې ده . . .

دانځر گل په زړه باندې د غم او خواشینی لړی، تاور اتا و شوې او ولاړ چې جنازه راوړي . . . همدا چې شیرینو د ناویتوب تر پالنگه ورسیده نو بیا وخته د بادام گل جنازه هم کوز کلي، د شیرینو کلي ته د مبارکۍ لپاره وررسیدلې وه او د دې خونړي او څپانده سیند لپاره داد کلیوالو نوې سوغات و.

بریالی باجوړی:

په (۱۳۳۲هـ . ش) کال د باجوړ په جندول کې زیږیدلی دی. لومړنۍ او منځنۍ زده کړې یې تر یوولسم ټولگي پورې د خوشحال خان په لیسه کې وکړلې او په (۱۳۵۲ هـ .ش) کې د ننگرهار د لیسې نه فارغ شو. په (۱۳۵۵ ش) کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی کې شامل او د ماسټرۍ تر درجې پورې تحصیلات یې تر سره کړل.

باجوړی اوس د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو استاد دی (په ۱۳۷۰ هـ ش کال) د (تښتیدلي خوب) او (گیلې) په نامه د داستانونو دوې مجموعې یې چاپ شوې دي. ده د کیسه لیکنې لومړۍ درجه جایزه هم گټلې ده. باجوړی آزاد خیاله لیکوال دی. د ده د لیکنې سبک ساده او نیغ په نیغه مطلب بیانوي خو کله چې کیسه د بحران پړاو ته رسیږي باجوړی له هنري نثر څخه استفاده کوي او عواطف راخوځوي.

د (ګیلې) په سریزه کې امین افغانپور لیکي: «زما خیال دی، تردې به یو لیکوال بختور نه وي چې قلم یې د زیارایستونکي انسان د ژوندانه انځور کاږي، دهغه د کار او زیار، مینې او هیلې او بالاخره د ژوندي پاته کیدو په خاطر د ستونزمنې او له کړاوه ډکې مبارزې تصویر. او ما بریالی باجوړی د یوه دغسې لیکوال په توګه پیژندلی دی او آثار یې هم د همدغې پیژندنې رښتینې هنداره جوړوي. د باجوړي داستان د حورو او غلمانو، دښاپیریو او افسانوي قصرونو او ماڼیو په منځ کې د (ځانګړو او فوق العاده) موجود اتو د ژوند داستان نه، بلکې د خورو ورو خلکو، د ساده خلکو، او زیارایستونکو پرګنو د ژوند داستان دی.

بریالی باجوړی دغه داستان لکه څنګه چې دی لیکي، څنګه چې جاري دی لیکي، لکه څنګه چې پیښیږي لیکي. په خوږه او ساده ژبه یې لیکي او داسې یې لیکي چې هر یو اتل یې خپل تصویر پکې له ورایه ویني او خپل ځان ته ورته موجود اتوسره مینه او خواخوږي پیدا کوي.

که په مترقي ایډیالوژي کې طبقات او طبقاتي مبارزه اصلي جوهر او د ژوندانه د پیژندلو اساسي محک وي، نو بریالی باجوړی دغه هنرښه پیژندلی او د خپل داستان سرې په همدغه محک باندې ازمویې او تله ترازو کوي یې.»

په دې کې شک نشته چې ټول افغاني لیکوال د بېوزلو او ستم ځپلو خلکو سره خواخوږي لري خو د غه خواخوږي او همدردي ددې معنی نه لري چې هغوی د «مترقی ایدیالوژي» پلویان دي او ځانونه یې طبقاتي

مبارزي ته وقف کړي دي. د باجوړي زياتره کيسې د ميني او له ناوړه دود-ونوسره د مبارزې په باره کې دي او د مظلومانو حالت يې هم تصوير کړی دی.

د سکروکان

د زليخا ترور په سترګه وارنه و. له سهاره راهيسې يې سترګه شيبه په شيبه رپيدله او له هرړپ سره به يې چې په سترګه لاس راښکه نو له ځان سره به يې ورو شان وويل:

په ښومې نيولې، بهرام زوی به مې راځي.

زليخا ترور د خدای په دې لويه او ارته دنيا کې د خپلو لمسيانو سره د همدغه يوزوی تر سيوری لاندې ژوند کاوه او بله څه اسره يې نه وه. همدغه يو زوی ته يې کونتون کړی و او د هغه په لوييدو کې يې خپله ځواني خاورې کړې وه. د سر په وينښتانو کې يې تورتار نه وپاتې او د سترګو نظر خويې سم نه لګيده.

خو اوس د هغې د سختی شپې وتلې وې. زوی يې زلمی او په متو قوي او د ښځې خاوند او دوه بچو پلارو. هغه اوس د سکرو په کان کې کار کاوه او کله ناکله به د خپلو بچو او مورليدو ته راته.

هسې خود زليخا ترور زياته هيله وه چې په زوی باندې نور تعليم هم وکړي او له هغه نه غټ سړی جوړ شي خو د قسمت کارونه ووچې پلار يې مړ شو نو تعليم ترې نيمګړی پاتې شو او په روزي ګټلو پسې يې بهې

راووهلې. زلیخا ترور خوږ یرو دروازې ووهلې، ډیر کوښښونه وکړ چې د زوی لپاره یې کوم مناسب کار پیدا شی. په همدې هیله یې د ډیروته سوال او زاري وکړې خو څه ترې جوړ نه شول او آخر دا چې سریې د سکرو کان ته ووت.

دایې دویم کال وچې کورته نه و راغلي او زلیخا ترور خوځکه وارخطاوه چې گوندې بیا د تیر کال تهوکه ونه شي اوزوی ته یې څوک رخصتی ورنه کاندي. د زوی دوه کلونو جدایی بیخی لیونی کړې وه او تل به لاس تر زنې په چرتونو کې ناسته وه.

نن هم چې یې د ماسپښین د لمانځه سلام وگرځاوه نو لاسونه یې پورته کړل او د خپل زوی د روغتیا او سلامتیا د غوښتلو لپاره په زاری سر شوه هغې لا دعا نه وه خلاصه کړې چې دروازه وټکیده . د دروازې له آواز سره سمه له جای نماز نه سپکه را پاڅیده . په ډیرې توندی د دروازې نه ووته. خو لمسی یې له دې نه مخکې شوې وه او چې دروازه یې خلاصوله نو غږ شو:

د بهرام خط راغلی!

د زلیخا ترور زړه له خوښی نه ودرزیده، د روازه یې زر خلاصه کړه. دلیک راوړونکی یې په تندې شکل کړ او وې ویل:

په عمر دې برکت شه. خدای دې در سره ښه وکړي زویه!

هغې په یوه سا د اوویل. بیایې حبیب ته لاس کړ څه ماتې پیسې چې پکې وې هغه یې ورکړې، لیک یې واخیست او په ډیره تا دې رانوته.

نږو راولمسیان یې ترینه را تاو شول.

هغوی ټول یود بل نه زیات د لیک اوریدلو ته په تلوسه کې وو.

زلیخا ترور د کوټې له تاخ نه خپلې درجه دارې عینکې را واخیستې، عینکې یې په سترگو کیښودې، په بیړه یې لیک پرانیست او په ړومبی کرښه یې چې سترگې ولگیدې نو لیکل شوي وو.

مورې!

زما ددې تور بخن خط په لوستلو سره به دې پریشانۍ کمې شي. زه ښه یم او دا خط د کار په وخت کې تا ته لیکم.

مورې! تا په ړومبي خط کې زما په حال ډیر افسوس کړی و. خوزه تا ته لیکم چې دا حال یوازې ستا د زوی نه دی. دلته د ډیرو میندو زامن د ډیرې مودې راهیسې په کار بوخت دي او ډیر پکې دلته مړه شوي دي.

دا اوس زمونږ په کان کې د لسوټنو سرې د سکرو دوړو داسې نیولي چې ډیر په مشکل سا وباسي. زه خوهسې لږ شانته ټوخې او تبه کوم نور خو بیخي تکړه یم.

تیره شپه د کان یوه څنډه راولویده شپږ تنه یې لاندې کړل او چې کله مور او ایستل نو په یوه کې هم سا نه وه. خیر په هر حال . . .

تالیکلي ووچې د څونډې د پښو څه نښته او د ځانگې د مکتب کالي نو ځکه خو مکتب ته نه ځي. مورې، خیر دی مکتب ته یې لیږه. زه به ډیر زرد وی ته کالي او پیزار درولیږم او یا به یې له ځان سره در وړم خو چې سبق یې قضا نه شي. د څونډې مورته مې هم سلام وایه. نور مو په

خدای سپارم.

ستا زوی بهرام.

زلیخا ترور چې لیک ولوست نوعینکې یې له سترګو لرې کړې په دووګوتو یې د سترګو او ښکې پاکې کړې خوږ یر زریې سترګې بیاله اوښکو ډکې شوې او چې د اوښکو کتارونه یې پرمخ جوړ شول نو څانګې بې اختیاره وویل:

ولې ژاړې په دا داخو به مې څه چل نه وي شوی؟

زلیخا ترور د زړو کې په پلواوښکې پاکې کړې او وې ویل: هیڅ چل پې نه دی شوی شکر روغ رمټ دی. د ځونډې چې هم لږ اطمینان حاصل شو نووې ویل:

ماله به کله بوټان راوړي. زه خو ګرځیدی نه شم. پښې مې سوزي.

ځونډې چې داوویل نو دنیا څنګ ته نږدې شو. هغې په خپل څنګ پورې نور هم جوخت کړ اووې ویل: تا سو دواړو ته له خیره کالي او بوټان رالیږي او یا به یې له ځان سره راوړي.

زلیخا ترورچې خبره خلاصه کړه نو بیا یې نږ ورغلی شان وویل: کله به راشي؟

څه موده وروسته بیا بهرام د چا په لاس یو لیک او څه پیسې کورته را ولیږلې او دایې هم لیکلی ووچې اختر ته به درشم.

زلیخا ترور د خپلې نږور او لمسیانو سره د روژې ورځې یو په بل پسې شمارلې او چې څومره به یې د زوی دراتګ نیته را نږدې کیده نو

هغو سره به یې تلوسه یو په سله زیاتیدله.

ماشوم زوی خو به یې د رسته ورځ د سرک په غاړه د پلار راتلو ته تیرولـه او لور خو به یې چې څوک لیدل نو همدا به یې ورته وویل چې اختر له مې دا دا راځي.

د روژې وروستی شپې ورځې راغلې خو بهرام را معلوم نه شو. د زلیخا ترور خوبسي په شک او ویره بدله شوه او د بهرام په نه راتګ یې په زړه کې ډیر څه راتلل. د اختر ورځ هم راغله خو بهرام رانغی، په لومړی ورځ خویې ماشومان د اختر په خوشالی شول خو په دویمه ورځ له مور او نیانه راتـا و شول او د پلار په نه راتګ خپه او غلي کښیناستل. هغه ورځ هم تیره شوه او چې مابښام پخیده نو په کوڅه کې څه شو راوزوړ پورته شو. څوک په منډه راننووت او وې ویل:

ادې ، بهرام یې راوړ!

ددې خبرې سره د زلیخا ترور زړه بې اختیاره ولوید. پلې یې وتښتیدې. نږورې سر تور سر رامنډه کړه. د څوندې او څانګې چیغې پورته شوې او زلیخا ترور چې په ډیر زحمت غولي ته راووته نو د بهرام تابوت په دروازه راننووت. د تابوت سره په راغلو کسانو کې یو تن وویل:

د کان دلویدو په وجه پنځه ویشت تنه مړه شول. بهرام هم لاندې شوی و. تر ډیر وخته ژوندی و، خو . . .

هغه خپله خبره پوره نه کړه او چیغې سورې جوړې شوې. ټول ګاونډ-

يان په يود رنګ رانـوتل، ښځو او نرو ژړل. ماشومانو يې د تابوت سر او پښو ته ځانونه له ډاګې ډاګې وهل. ښځې يې د سر ويښتان شکول او موريې په تابوت را پريو تلې وه او په چيغو سورو کې يې ويل:

زمـا ځـوانـيمـرګـه زويـه . . . آخر د کان تـورو تيـارو وخوړلې. زه پوهيدم چې د سکرو د کان نه ژوندی نه راوزې!

د زليخا ترور دا چيغه زياتيدله او دومره زياته شوه چې د تابوت سره په راغلو کسانو کې چې کوم يو د پوخ عمر خاوند و په غوړونويې کلک لاسونه کيښودل، په سترګو يې تياره راغله شاو خوايې وکتل هر څه تياره وو: د يوالونه، انسانان، زمکه او آسمان هرڅه، لکه د تورو سکرو په شان وو او هغه ته ټوله دنيا د سکرو د کان نه هم توره تيـاره ښکاره شوه.

زرين انځور:

محمد زرين انځور په (۱۳۳۵ هـ . ش) کال کې د ننګرهار ولايت د مومند درې ولسوالي د (ګردي غوث) په کلي کې دنياته راغلی دی. تر بکلوريا پورې زده کړه يې د مومند درې دايمل خان په ليسه کې سرتـه ورسوله او په (۱۳۵٦ ش) کې يې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبيـاتو لـه پوهنځي څخه د ژورناليزم په څانګه کې ليسانس واخيست. (۱)

انځور شاعر دی، کيسه ليکونکی دی او کره کتونکی دی او په دغو

---

(۱) ښاغلی انځور په ۱۹۹۲م کال له پيښور پوهنتون نه په پښتو ادبياتو کې ماستري اخيستې ده (هـ).

ټولو برخو کې یې ابتکاري آثار ایجاد کړي دي. (دا سرونه دار سمونه) د انځور د داستانونو مجموعه ده (۲) . د کره کتنې په باره کې یې د (شعرونه او نقدونه) په نامه یو کتاب لیکلی دی (۳) . محمد صدیق روهی د (شعرونه او نقدونه) په سریزه کې لیکلي: «کله چې د پښتو ژبې د ادبي کره کتنې په باره کې خبرې کوونو تر هر چاد مخه د زرین ـ انځور څېره را تداعي کیږي. د دغه کره کتونکي کار د کمیت او کیفیت په لحاظ په خپله ساحه کې د پښتو له نور و ادبي څېړونکو څخه زیات دی. دده د کار ستراهیمت دادی چې هغه په عمومي توګه د پښتو ادب په بڼ کې مړاوي بوټي او هرزه واښه نه پرېږدي. دباغ د سمسورتیا او تازه ـ ګۍ د پاره د یوه خوار یکښ ماليار دنده او مسئولیت پر غاړه اخلي. انځور له ابتذال سره مبارزه کوي، د یکنواخته، کلیشه یي او تکراري خبرو پر ضد مبارزه کوي، د شعرا و داستان له پر ستیژ څخه دفاع کوي؛ ادبي نوښتګر ته بلنه ورکوي چې دا بتکار مشال په لاس کې واخلي، نوې لارې، نوې ښکلاوې، نوي انځورونه، نوي خیالونه، نوي فورمونه او په مجموع کې نوی مترقی ادب خپلې ټولنې ته وړاندې کړي. »

دلته به د زرین انځور یوه ټوټه شعر راواخلو. له ښوونکی څخه هیله کیږي چې د (دا سرونه، دارسمونه) تر سر لیک لاندې لنډه کیسه په ټولګي کې ولولي او له زده کوونکو څخه وغواړي چې تفسیر یې ولیکي

(۱) د ښاغلی انځور د کیسو درې نورې مجموعی هم چاپ دي، لکه: شاړې کوڅې (د کابل چاپ) ترووړمی (د پیښور چاپ) زموږ د کلي پاڼی (د لاهور چاپ) (هـ).

(۲) د ښاغلی انځور ځینې نور څېړنیز کاوونه دادي: د غزل ۹ اننګوکې، دزنځیرونو شاعر؛ صدر خوشحال او نورې دیرې ټولونې او څېړنې. . . (هـ).

او یا په ټولګي کې بحث وربانديې وکړي.

ټولوته په مینه

مخه ښه

یوه شیبه ده؛

عجیبه نه ده، یو غزل د جدایي دی

یو غمګین شانته پرتم دی

عجیبه ده،

را اوریږي دوصال له شنه آسمانه تندرونه

او لګیږي،

پرې لګیږي د مینو ټول نا خواله امیدونه

خدایه خیر کړې، خدایه خیر کړې

یوه شیبه ده،

شیبه نه ده، د یو عمر پیلا مه ده

یو عجب ټکی د کرښې

وریسې بله لیکلې

خو لوستل د دغې کرښې

لا یې بله تماشه ده

هلته پټه

د سر سام زمان د پانو هد یره ده

بې لوستلو د یرې پاتې

دده په داستانونو کې د سایکلوجۍ او هنري تصویر خواته زیات تمایل لیدل کیږي. د کرګر د داستانونو دوې مجموعې د (شیبې) او (سینده څه سینده بهیږه) په نامه چاپ شوې دي. (۱)

افضل ټکور:

د (ښکالو د پسرلو) او (پرهرونه) په نامه یې د شعرونو دوې مجموعې خپرې شوې دي. اسحاق ننګیال د (پرهرونه) په سریزه کې لیکي: «هر څومره که د ټکور شعرونه ولولو او ویې پلټو، وینو چې هغه په خپلو هڅوکې د خپل خیال او د خپل احساس نیلۍ په مستقله لاره، له کنډو او کپرو پرته، له بې لاریو او کږ لیچونو پرته څغلوي. که وغواړو چې په دې شعري جونګ کې د ټکور د شعرونو شعریت ثابت کړو، نو وینو چې ټکور له یوه لیوني استعداد څخه ډک انځور ګردی. هغه خپل احساس، خپله اندیښنه او خپلې ذهني او روحي تجربې داسې په شاعرانه تخیل رنګوي او بیا ترې داسې انځور باسي چې هر څه پکې مینه مینه شي او د ښایست پر ګیډۍ بدله شي. دا څکه چې شاعر په دې پوهیدلی دی چې یوازې په پیغام او مضمون شعر، نه شعر کیږي. او دا څکه چې شعر د ستیج د سر تبلیغي خبرې نه دي. شعر هنر دی او شعر بدیعي خلاقیت دی. شعر د ښکلا، تخیل سمبولونو، استعارو، اساطیرو او ایماژونو د اوډون ژبه ده. زمونږ شاعر پوهیدلی دی چې یوازې د

(۱) د ښاغلي کرګر د لنډو کیسو یوه مجموعه (چې ماشومان سندره وایي) په ۱۳۷۷ هـ ش کال په پیښور کې چاپ شوې ده (هـ).

مضمون شعر سرخړیلي ناوې ته ورته دی او کنډ اسې خولې ته. »

د ټکور په آثار وکې (د الیکوال او دا څېرې) داد بې تاریخ د لیکنې د پاره ډیر ارزښتمن اثر دی. (۱)

قاتل نظر

ډیرو غمونو ته ورغاړې وتم
چې انګارونو ته ورغاړې وتم
د توري شپې قاصد به خود خپه وي
زه سحرونو ته ورغاړې وتم
تميز د خپل او پردي نشته پکې
داسې وختونو ته ورغاړې وتم
اوس به د زلفو تنستې اویدمه
چې غزلونو ته ورغاړې وتم
ستا د قاتل نظر به اخلم بدل
نور همتونو ته ورغاړې وتم
وخته! کیسه زما په یاد کې ساته
څنګه زخمونو ته ورغاړې وتم
پریده چې مات کړمه دوخت لاسونه
زه ټکورونو ته ورغاړې وتم

---

(۱) ښاغلي ټکور د پښتونخوا د دوونو میالیو شاعرانو: رحمت شاه سایل او سلیم راز د اشعار و منتخبات هم په ځانګړیو مجموعو کې تهیه کړي او په کابل کې چاپ شوي دي. دغه رازيې د شعر دریمه مجموعه یو داغ یو ټکورهم په ۱۳۷۷ هـ ش کال په پیښور کې چاپ شوه.

زخمي وطن

تـا نـه وه کـه مـا نـه وه خـو ورانـه شـوه
دا د حـق خـبـره کـول گـرانـه شـوه

خـدایـه دې وطـن کـې ولـې هـر څـه نـه
ویـنـه د انـسـان ډیـره ارزانـه شـوه

خدا یېږو غـور څوئ مـود مـر ګ کـنـدې تـه
دا قـافـلـه کـوم لـوري روانـه شـوه

عـقـلـه ! دې زخـمـي زخـمـي وطـن کـې نـن
لـویـه د مـرګـي ډیـره آسـانـه شـوه

ستـا د غـم پـه جـهـل کـې مـې د حق چـیـغـه
پـورتـه ان د ظـلـم تـر آسـمـانـه شـوه

چـاوې چـې د هـجـرز هـر څـه لـه ښـې
مـاوې مـاتـه پـیـښـه لـه جـانـانـه شـوه

علی ګل پیوند:

د پیوند د شعر درې مجموعې چې (زره ډمه، سیلی او با ولی) نومیږي، چاپ شوې دي. مُحمد صدیق روهی د (باولی) په سریزه کې وایي: «پیوند له هر څه نه زیات د احساس شاعر دی، د درد ونو شاعر دی، د خپل ُوخت انځور ګر دی او د خپل تاکلي موقعیت ترجماني کوي. ده واقعیتونه په سمبولونوکې نغښې دي. دده روایتونه او

اسطوري رمزونه افاده کوي. مونږ دده له ژوند پیښنو څخه جلا نشو څیړلی. د هغه دښنه ذهن تېرونه او د بې وسی اسویلي په نوې پېرایه کې ځان ځرګندوي.

د پیوند شعر که څه هم د محلي لهجې په اثر او له لرغونو تاریخی اسطورو څخه د استفادې له کبله تر یوې اندازې پیچلی دی او لوستونکي باید ځای په ځای توقف وکړي خو ټولنه د غه ډول شعر ته هم اړتیا لري. لازمه نه ده چې زمونږ ټول شعرونه دې سهل ممتنع وي، آسان دې وي، روان دې وي، او ارزان دې وي-

د پیوند د شعر ستر کمال دادی چې د لوستونکی ویده تخیل را ویښوی، دیوه رمانتیک خیال په وزرویې لوړې فضا ته بیا یي، له هغه ځایه یې د زمکې د مخ ننداري ته را بولي او د تاریخ افسانې، لکه د سینما په پرده کې یوه یوه د ده له نظره تیروي. هغه له پیښنو سره، له ښکلاوو سره او له آرمانونو سره مینه لري. پیوند د نوي سبک خاوند دی او پښتو ادب یې په خپلو نو ښتګر و هنري آثارو سره غني کړی دی.»

عبیدالله محک د همدغه اثر په سریزه کې لیکي: «... خویوه خبره کوم چې دده شعر به یو ځل نه لولئ. هڅه وکړئ په شعر کې یې غوټې پرانیزئ او بیا بیا یې ولولئ څو د غه ژور لیدي او لوی اروا شاعر په شعر کې د هغه رنځیدلې اروا هم وو ینئ».

د پیړۍ ګالیله

ما په خپلو سترګو ولیده
هم هغه و
ببرسر ګریوان څیرلی
لاس او پښو کې ځنځیرونه
څو پا ګانو پې خندلې
ویلې دا !
دا لیونی دی
پرېږدئ پرېږدئ چې ګونده شي
په درنو درنو ورنونو.
خوده ؟
ده د زمکې غوږ کې «هو» کړه:
درته نه مې ویلې ګرانې،
ودې نه لیده څه وشو.
څه ! ته څه! لنډوه لارې
«که زه وم که نه وم نه وم. »
د یاد ونو ستوری
هره شپه چې په شلیدلي کټ کې پروت وم
ځلیدلو به یو ستوری
دا وراندې غره په څوکه

بر آسمان کې
آ- زموږ د کورله بره
څو به وینې وم
دا به وینې و
چې به پروت وم
دا به وینې و
په سپید و به راته وینې و
په تیارو به راته وینې و
آ- زما ملګری ستوری
اوس په لړوکې د ویبیږي

عبید الله محک:

دی یونوښتګر کیسه لیکونکی او کره کتونکی دی. (ګل په جبه زار کې) (۱) دده د یو ناول نوم دی چې غالباً د (سور ریالیزم) له نوي میتود څخه یې کار یکې اخیستی دی. دده په لنډو کیسو کې د (سمبولیزم) نښې هم لیدل کیږي او په اکثرو داستانونو کې یې د ظاهري پیښو تر شا فلسفي مفهومونه پراته وي. له دې امله، دده داستانونه زیاتره دا د بیوهانو د پاملرنې وړ دي او عام لوستونکي ترې لازمه فایده نشي وچتولای. ددې د پاره چې د محک له سبک سره تر یوې اندازې

(۱) په ۱۳۷۷ هـ ش کال په پیښور کې د ښاغلی محک یو بل پنډ ناول چاپ شو. مخونه یې تر زرواوري او په دوو ټوکونو کې خپور شوی دی. نوم یې دی (زمرده) (هـ).

آشنا شو دده د لنډو کیسو له مجموعی(د نیمو شپو چیغې) څخه یې یوه لنډه کیسه را نقلوو.

داغونه

زموږ ښه لوی کلی دی. د ووخوا ووته یې ښه لوی سیند بهیږي. کلی یو وخت ډیر آرامه و. څه غږ غوږ پکې نه و. چا به په څه شي پسې دومره سر هم نه گرځاوه. د خلکو د روزگار د خرابتیا سره سره بیا هم دومره د شکوې وړ نه و. گوزاره کیده. خود نورو کلیو ژوند زموږ د کلي نه ښه و. هغوی زمکې ډیرې لرلې او یو څه پریماني په هغوکې وه. خو اوس دادی زموږ ژوند د بدنه بد شو؛ دومره بد چې نور د ویلو نه دی. نه پوهیږم ولې ماته اوس خپل کلی قبرستان غوندې ښکاري. هر څه پکې خپل اصلیت له لاسه ورکوي. آرامي چې پخوا زموږ په کلي کې ډیره وه اوس یې نو بیخي خپله بستره تړلې ده او دا کار له هغې ورځې پیل شو چې زما ورور یوه غرمه د کلی د پیغلو څخه یوه راوتښتوله. ډزې وشوې یو څوراکې مړه شول خو زما ورور جلکی خپله کړه. یوه خورمې بیا په بدو کې هغوته ورکړل شوه. موږ په خپله خوښه دا کار ونه کړ.

اصلاً هغو زموږ خور نژدې وتښتوله. خو دا کار یې یو دوه کاله وروسته وکړ. له هغې مخکې راته گوابنیدل او ښه سخت گوابنیدل. توپک مو په اوږو کړل. یو بل سره نه مخ کیدو. د مخ کیدو سره سم به

دزې وې بیا به څوک راکې مړه یا تپیان شول.

خو که رښتیا درته ووایم زه او س له بل څه نه رنځ وړم. هغه دا غونه دي. پوهیږي دا غونه. دا دا غونه زما د زړه په سر هم شته او د هغو د زړو په سر هم شته. د ټولو د زړو نو په سر شته. خو ټول خپل د زړه دا غونه پټوي. چیرې د اکار کوی؟ بیا خونو غرور، ځان غوښتنه، تکبر. او دا ټول ماتیږي. او د دود ماتیدو زور دوې په ځان کې نه ویني. خبره د داغونو ده. د چا زړه مړینو داغ کړی دی او د چا هم وینو، د چا غیچ او بدل او د چاهم بې وسي. بې وسي مې یاده کړه، بې وسان خونوهسې اریان دریان ګوري او نه پوهیږي چې څه وکړي. څوک د خبرو داوریدو هم نشته. بې وسي لویه بد بختي ده. پوهیږئ لویه بدبختي ده.

آها خبره د داغونو ده. ما غوښتل درته ووایم چې زما زړه هم داغ لري خو هغه د انځور ګری دیوې نه پوره شوې پارچې په څیر ده او زمونږ د کلي انځور ګران هره ورځ خپل برسونه پرې ګرځوي او یوه نوې څنده ورزیاتوي. خو په دې ټولو کې یوه څیره مې ډیره سترګو ته کیږي. هغه د داغونو د پیل ټکی. هغه ټکی دې خدای ورک کړي. خدای شته چې دا اوس ستا سو سره د خبرو په جریان کې مې هم دا ټکی سترګو ته کیږي. هغه ټکی چې لومړی پیل شو. او دا دی زما په زړه کې یې هم خاپ لګولی دی. په ژوند کې خو باور نه لرم چې دا خاپ له مینځه لاړ شي. شخړې به ورکې شي، کلي به آرام شي خو خدای خبر چې زما د زړه داغ به ورک شي او که نه؟ زړه مومه په تنګوئ اوس یې درته وایم. دستي یې

درته وایم. هغه د پیل تکی هم یو داغ و. پوهیږئ چې زما د زړه داغ په یو بل داغ سره پیل شو. آه، هغه د وچولي په داغولو سره اریان نشئ. دوچولي داغ زما په زړه داغ کیښود. هغه هم داسې داغ چې په ورکیدو یې بې باوره شوی یم. دا د اغونه زموږ په کلي ډیردي. زموږ کلی به کله کله شخړې په سر واخیست هغه زموږ تر منځ شخړې وخت په وخت به مرگ ژوبله پکې وشوه. بنایسته ډیر خلک دواړو خواووته ودریدل. آخر ټول کلی یو له بل سره تړلی و. آن موږ او هغوی هم سره تر بوران وو. خو یو زیات شمیر خلک منځګړي پاتې شول. هغو به تل موږ ته ویل چې شخړه مه سره کوئ خو د اورید و غوږ نه و.

چا دا کار نه کاوه. نو جنگ کې خو حلوانه ویشله کیږي. جنگ سرونه خوري او د اغونه ږدي.

د میندو، و رونو، بنځو، خویندو، پلرونو، زامنو او لونو په زړو کې داغونه.

زموږ په کورنۍ کې هم په دې جنگ جګړې کې ډیر مړه او ټپیان شول. ډډیر ومړینو وروسته یوه ورځ زما مشر وروږ ډیر په غصه کورته راغی، دومره په غصه چې ان زه ترې وویریدم هسې خو به ترهرې پیښې شخه وروسته ډی تل په قهرو. له سترگو یې تل غضب وریده.

ډیرو خت به یې چرتونه وهل، بنه اوږده اوږده چرتونه. بنایي ددې چرتونو د ننه به یې پښیماني ښېیله. خو موږ پرې نه پوهیدو. رښتیا خبره د هغې ورځې وه هغه چې ما ویل دی په غصې کورته راغی یو څه

سپکې سپورې یې له خولې ووتې. د هر چا خبره یې په خوله کې ورو چه کړه. خبره پرې ښه نه لګیده. د کور ټول لوی واړه چې شول ویره د ټولو په سترګو کې ښکاره شوه. دې کې نه پوهیږم چې څه یې په خیال کې وروګرځیدل نا څاپه یې زما ورینداره - اوس مې نو ورینداره وه - وروغوښته. هغې غریبې خوله هماغې لومړنۍ ورځې نه خوله تړلې وه. د هر چا تپ سپوری وه. په ښو بدو یې کارنه و. څه یې چې ورته ویل هغه یې کول. اوولې به یې نه کول، څه په خپل اختیار خونه وه، ښایسته ښکلې مخ یې اوس نو داسې اوښتی وچې سړي پرې د یوې ځوانې ښځې هیڅ ګمان نه شو کولی. رنګ یې اوښتی، لکه دا د توپکو ټول باروت او لوګی چې د هغې پرمخ تیر شوی و. هغه به چې هر کله زما د ورور مخې ته راغله وبه ریږدیده. دې ریږدیدا به تر هغې دوام وکړ چې د هغه له سترګو به پناه شوه. او چې کومه ورځ به څه مرګ ژوبله وشوه نو دې غریبې به ډیره هڅه کوله زما د ورور سره مخه نه شي. ځکه د هغه کتنو به داسې ورښپیله چې ګنې اصلي ګنهګاره داده او دې غریبې دا څوکاله ژوند په همدا سې اور کې تیر کړ. د هغې په سترګو کې چا مخامخ اوښکې ونه لیدې. هغې به پټ په پټه ژړل. زه یې په ژړا پوهیدم، زما به پرې ډیر زړه وسو، د هغې په بې اسرې توب به مې زړه وسو. غریبه ډیره بې وسه وه. دې بې وسې خویې له هماغې لومړۍ ورځې نه زما پام وراړولی و. خو ما څه کولای شول زه خو هم بې وسه وم. زما واک کې هم څه نه و. زمونږ والو خونو ډیرې خبرې سلا، مشورې اوان وکړه او مه کړه د

(شا) په لاس وي. (شا) زموږ خپلوان و. دهغه نوم بل څه وخو په کورکې يې ورته (شا) ويل. ځينو ورته (شا آغا) او (شاګلی) هم ويل، په هر صورت، زه کورکې بې وسه وم، لکه هماغه خپله ورينداره. او دې وخت کې چې زما وروړ په وريندارې غږوکړ نو زما زړه هم ټوپونه وکړه. ويرې په سر واخيستم. زما ورور له سترګونه د اوربڅرې باديدل. ربښتيا د اور بڅري وو. ما وليدل لکه د برات د شپې د پټا قيوالوتل. اوس مې د ورور سترګې هماغسې وې. و رينداره مې په ورو، ورو ګامونو ور روانه شوه. ورورمې د نغزي په غاړه ناست و. ما مې د وريندارې قدمونو ته کتل. د هغې هر قدم په خرواړونو زور سره پورته کيده. آخر هلته په خرواړونو ويرې خپل لنګر اچولی و. د هغې په بدن او پښو باندې. دا په وړاندې تله خود ويرې لنګر نه پريښوده چې وړاندې ولاړه شي. اوف! چې په دې غريبې څومره خواري وه هر قدم يې لکه کال وروسته چې اخيست. د هر قدم د پورته کيدو اوبيا زمکې ته د راټيټيدو تر منځ ډير زماني واټن و. قدمونه مې له نظره ډير وچت را غلل، لکه غرونه، پښې يې له نظره لوېې راغلې، لکه غرونه. درنښت يې هم د غرونو و، بيا مې د ورور سترګوته وکتل. هلته نور سم داورتني وې. دستي مې د خدای (ج) دوزخ را په ياد شو، هغه لايتناهي اور. هغه چې ګناهګاران سوزي، ګناهونه سوزي. درانه ګناهونه، د ټول عمر ګناهونه، د لږ وخت له پاره، د تل له پاره. اوزما ورينداره اوس سرپه دنيا دداسې اورو خواته روانه وه. ما خپله ورينداره د هغې د عمل نامې سره وليده. هيڅ تورتکی مې پکې ونه ليد.

يوازې يو تور ټکی و ، تورنه ، زموږ په سترګو کې دارنګ تورو. نورو ښايي دارنګ تورنه ليده ، هغه توررنګ ددې ذات پورې نښتی رنګ و. هغه نه لرې کيده. خو د تللو په حال کې مې ورپام شو چې هغه رنګ نور توررنګ نه و. هغه تک سپين روڼ رنګ و. ماته دا انصاف ښکاره نه شو. د خدای تعالی (ج) د قيامت دورځې انصاف او عدالت را په ياد شو ، د ذرې ذرې شمير او ګڼل ، د ښود بدو ، د هرغړې ، د هرڅا . خواوس ددې رنګ په پيژندلو ماته نور د بدو څه په نظر رانغلل. او زما وريندراه دادی روانه وه. هغه سر په دنيا دوزخ ته. هغه داورد بټيو خواته. هغه زما د وروږ د سترګو د اوروخواته ، په لويو ، درنو ، خوستړو وړو اوورو ، ورو ګامونو.

ما خپله پريکړه وکړه. له خپله ځايه پورته شوم. ويره مې نوره له ياده وتلې وه. غوښتل مې خپل وروړ ته ورشم. هر څه ورته ووايم. هر هغه څه چې ما وليدل هغه ورته ووايم. دوريندارې بې ګناهۍ او سپيڅلتوب ورته ووايم ، دپاکۍ ، د انصاف ، د خدای تعالی (ج) د انصاف نه. خو زماتر رسيدو مخه زما ورورخپل کارو کړ. او سپنيز سيخ چې په اورکې پروت و ، پورته شو او د سترګو په رپ کې زما د وريندارې په وچولي کې يې يوه توره پريړه ليکه جوړه کړه. هغې کريکه وکړه او ځان يې شاته کړ. ما ويل د اسرافيل (ع) شپيلۍ وه. د هماغې منډې په حال کې مې د صغرا او کبراقيامتونه او د ٩ ٦ انځورونه راپه ياد شول. وريندراه پريوته خوبياله ځايه پورته شوه او مخ په ښنګويې منډې کړې. زما له خولې يوه درنه

اوږده او له هیجانه ریږدیدونکی کړیکه وختنه، خود کړیکې په پای کې مې بیا د بې وسی ژړا پیل شوې وه. خوله مې ورانه ورانه شوه. غږمې له خولې خوت خو څوک مې په خبرونه پوهیدل. ما مې ورینداري ته د اوښکو دننه ورکتل. هغه په تنده داغ شوې وه. ښه ژوره داغ شوې وه. کورکې مې نورو خلکو ته وکتل. د ټولو تندو کې دد اغ تصویر راته ښکاره شو، خو د چالوی او د چا هم وروکی.

خدا زده ولې مې په هماغه وخت کې د ورور خبرې تر غوږ شوې چې: «داسې تندې د داغو لودي» «هغو هم آزموږ د هغې تنده داغلې ده»

لطیف بهاند:

په (۱۳۳۲ش کال) کې د کابل په ده مراد خان کې زیږیدلی دی. په (۱۳۵۸ش) کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو په پوهنځي کې استاد شو. اوس د دکتوری اخیستلو د پاره په شوروي اتحاد کې تحصیل کوي(۱). د (پل) په نامه یې د شعرونو یوه مجموعه خپره شوې ده چې د هغې په سریزه کې محمد صدیق روهي داسې لیکلي دي: «ما کوشش وکړ چې په دې مجموعه کې د (پل) معنی او تفسیر پیدا کړم. په یوه ځای کې مې سترگې په دې بیت و نښتې:

که ژوند شي ختم مینه پاتې ده لا

له ژونده وراندې زموږ پل تیر یږي

---

(۱) ښاغلی لطیف بهاند خپله دوکتوری اخیستې ده او د دوکتوری تیس یې پیلښتو ادبیاتو کې د کره کتنې پر موضوع لیکلی دی. (هـ).

نوداسې ښکاري چې (پل) د حواد ثو نخښبه ده او دغه نخښبه به د تاريخ په مسير کې زموږ د کړو وړو ترجماني کوي. (پل) دوخت د حرکت پل دی. د شاعر د زړه وينا ده. د چاپيريال هينداره ده، د بې اجله مرګونو تصوير دی، دورانو نغريو تراژيدي ده، د خزان شوي پسرلي سندره ده، د توبې ماتولو او ځنځير شرنګولو افسانه ده، د طغيان او عصيان حماسه ده، د اغزنو لارو سره د يبلو پښو تړون دی، له اوږني ښايست سره د خيا-لونو پيوستون دی، بس عشق دی او جنون دی او نور هيڅ. »

غزل

دغه سور ګل يې په شغلوکې ايښی
که يې سور خال په انګوکې ايښی

د ساقي خونه ستا کتل ورانوي
خدای څه اثر ستا په کتوکې ايښی

په نوروګل په موږ ايرې وريږي
زموږ قسمت يې په لمبوکې ايښی

شور د بنګړو سره يې روږدي شولو
ښکاري عزت مو زولنوکې ايښی

چا د منصور د دارکړې خوښې کړې
چا خوتندی لا په سجدوکې ايښی

که دې تیاروکې زموږ دیدن یاد یږي
هغه خوموږ کور د سپیدوکې ایښي

چې درنه زار او صدقه شي ګلی
ما خپل زړګی په سپیلنوکې ایښي

کاتب پاځون:

کاتب پاځون یو تکړه کاتب دی چې په خپل پاځون سره یې د طنز لیکنې هنګامه توده کړې ده. تراوسه یې څو بوجۍ طنزونه لیکلي او په خپلو خونده ور او نېش وهونکو کترو او کنایو سره یې ډیر خلک خندولی دي. د کاتب پاځون طنزونه په اصل کې یوه ترخه دواده چې په خواږه کپسول کې نغښتل شوې ده. دده طنز په پرده کې هر ډول خلک لیدل کیږي: ساده ګان، تیګماران، بې انصافه د کانداران، فاسد بیروکراتان او داسې نور نور. په دې وروستیو وختوکې یې د طنزونو مجموعه هم چاپ ته سپارلې ده (۱) چې ځینې یې په نظم او ځینې په نثر دي. د پاځون طنزونو که په نورو ژبو ترجمه شي باور دی چې هغه به د نړۍ د نامتو طنز لیکونکو په کتار کې ودریږي. سره له دې باید ووایو چې هر طنز له خپل چاپیریال څخه رنګ اخلي او هغه څوک یې په خوند ښه پوهیږي چې له

(۱) د کاتب پاځون د طنزونو درې لاندې مجموعې په کابل کې چاپ دي: (۱) د شکایاتو صندوق په (۲) مدیر صیب په خط خو به پوهیږې؟ (۳) دکار سیالي. دغه راز دانش کتاب پلورنځی په پیښور کې دده د طنزونو دا لاندې مجموعې خپرې کړې دي: پندونه او خوندونه؛ د بنجاره هتېړ؛ دولتي موټر، سړی څنګه ښځه شو؛ دیګونه او شعرونه؛ د ښار په ستدیوم کې.

هماغه چاپیریال سره آشنا وي. دلته به د بیلګې په توګه د ده د یوه طنز څخه یوه برخه را نقل کړو.

د حساب ماشین

هر څومره چې نننۍ تکنالوژي وده کوي هومره لتې، تنبلي او ځان تکلیف ته د نه ورکولو پروسه هم پیاوړې کیږي. زه هغه وخت لا وړوکی وم چې پلار به مې له قره باغ نه په کجاوه کې انګور کابل ته په شار اوړل. او له خرڅولو وروسته به ما زیګر بیرته پلی کورته راته. خو اوس چې د کابل په ښارکې د موټرو نوشمیر د ښارله خسکو څخه هم تیری کړی دی. کله کله چې غواړم له میوند واټ څخه پښتونستان واټ ته ولاړشم. نو په میوندواټ کې نیم ساعت ښاری سرویس ته سترګی په لارپاتې کیږم او له هغی وروسته چې د جادې، پامیر سینما، شاه دوشمشیره (ع) تیمور شاهی واټ او پل باغ عمومی له لارې د سرویس پا یه دان پورې، لکه د چکې کڅوره ځوړندوم، ځان پښتونستان واټ ته رسوم نو یونیم ساعت وخت خو ضرور نیسي. حال دا چې له میوند واټ څخه تر پښتونستان واټه پورې لاره یوازې د پل خشتي د پله تر اوږدو پورې اوږده ده. او که چیرې سړی له میوند واټ څخه په ګیډه هم وښوییږي نو دوه دقیقې وروسته به په پښتونستان واټ سلام واچوي چې په دې صورت کې به یې له خپل ارزښتناک وخت څخه اته پنځوس دقیقې سپما

کړې وي او هم به يې د سرويس له کرايې سربيره د ځينو چالاکو حرفه يي کيسه برانو له نوکو خپل جيبونه په امان کې ساتلي وي.

د کور خبره ښه نه وي چې ځوک يې په بيديا وايي خو اوس خبره د خبرو پورې راغلې. مجبور يم چې ويې وايم. له تاسو به يې څه پټوم. له هغې ورځې چې د ماشومانو مور د کاليو مينځلو ماشين په قرض را باندې واخيست نو لتې او تنبلي زموږ په کورکې دومره ډيره شوې ده چې ميرمن مې گاڼرې او شلغم هم د کاليو په ماشين کې مينځي. په پسرلي کې يې د ماشين په خرابيدو خوښ وم خو چې د غاړې جامې د خيرو له لاسه نږدې وې چې په غاړه کې را ماتې شوې واى. نو مجبور شوم چې په قرض ماشين ترميم او د ښځې دورځې له هر شواخون څخه ځان خلاص کړم.

خالق رشيد:

عبدالخالق رشيد په (۱۳۳۵ ش) کې د غزني ولايت درشيدانو په کلي کې د نياته راغلى دى. رشيد د ماسترۍ درجه اخيستې او د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو په پوهنځي کې استاد دى. رشيد شاعر، کيسه ليکونکى او ادبي څيړونکى دى. د (ډولۍ) په نامه يې دلنډو کيسو

(۱) پوهندوى عبدالخالق رشيد اوس په هند کې اوسي او په جواهر لال نهرو پوهنتون کې د پښتو استاد دى. دده د لنډو کيسو يوه بله مجموعه په پېښور کې چاپ شوې ده، چې (اکنگل ژمي او کنگل لاسونه) نوميږي. دده د ماسترۍ تيسس په پښتو کې د کره کتنې پر تاريخي سير کښلى دى او په ۱۳۷۰ هـ ش کال کې د افغانستان د ليکوالو ټولنې له خوا چاپ شوى دى. رشيد کره کتونکى او څيړونکى هم دى (هـ).

يوه مجموعه چاپ شوې ده. دده ادبي څېړنې ډېرې ارزښتنا کې دي.
دلته به يې د شعر يوه بېلګه را وړو:

غزل

چې ستا له سترګو سترګکونه اوري
په ما دلنډ وشپو خوبونه اوري
تسل مې وشوپه دې لار به راشي
په خوږ زړګي مې ستا يادونه اوري
هوس مې څکه تخنوي په ورو ورو
د تا په سپين مخ سره خالونه اوري
جانانه غم دې په ليمو ميلمه شو
په وچو شونډو مې جامونه اوري
زما نصيب د مسافر کډه ده
چې پرې دغم په سر غمونه اوري
راشه چې تا ته مې کيسې ساتلې
په ما باران غوندې دردونه اوري
رشيد دې مينه کې د ګل په شان شو
اوس د تيارو پرې شوګيرونه اوري

حفیظ الله خوږلن:

په (۱۳۳۲ ش) کې د لوګر ولایت په محمد آغه کې زیږیدلی دی. د (نغزي او سپیلني) په نوم یې د شعر یوه مجموعه چاپ شوې ده. په یوه مشاعره کې مې چې دده شعرو اوریدنو پوه شوم چې د شاعرۍ ښه استعداد لري.

غزل

د تېپې زړونو حال له ما و پوښته
دروغو جوړوله بل چاو پوښته

دا چې مې سترګې ولې تل دراوړي
دادې له حسن او ښکلا و پوښته

که مې دزړه په څړیکو ځان خبروې
نو بیا سلګۍ یا مې ژړا و پوښته

څومره سترو یا ړدی لیونتوب په عشق کې
د قیس مقام خوله لیلا و پوښته

چې په تنکو شونډو یې تل خوږه وي
د خولګۍ خوندیې له موسکا و پوښته

شیخ څه پوهیږي د غمزو په تعبیر
دا خوله ما غوندې رسوا و پوښته

خوږلنه پته د بې رحمه آشنا
په ظلم آباد کې له جفا و پوښته

ځینې نور نامتو لیکوال او شاعران:

که د کتاب د حجم د زیاتوالي ستونزه په منځ کې نه وای نو لازمه وه چې د دغو شاعرانو او لیکوالو: فاروق فردا، عبدالهادي هادی، شاه محمود حصین، احسان آرینزی، مصطفی جهاد، بشیر دودیال، خیال محمد کټوازی، اسدالله اسد، فضل الهی گران، تاج محمد یاری، میرزا علم حمیدی، شهسوار سنگروال، اسعمیل یون، سلطان جان کلیوال، محمد عیان عیان، لطف الرحمن خاموش، نور محمد سهیم، پروین فیض زاده ملال، هنر غیرت، غلام محمد کامه وال، نبی صلاحی، صفیه صدیقی، غلام جان جگړ او داسې نورو په باب ځېنې ځانگړې مجموعې یې خپرې شوې دي جلا یا دونې کړې وای. ځینې نور شاعران او لیکوال شته چې د هغو ځانگړي آثار یې ښایي لا تر اوسه نه وي چاپ شوي خو کوم آثار یې چې په مجلو او ورځپاڼو کې خپاره شوي دي د پښتو ادب د بڼ گلان گڼل کیږي. په دغو کې لال پاچا آزمون، سید افضل شیرزاد، بابرزی، عزیز تحریک، عبدالوهاب سرتېر(۱) او داسې نورو نومونه د خاصې یادونې وړ دي.

دلته باید د څو ټکو یادونه وکړو. لومړی د اچې په وروستیو څلورو کلونو کې له یوې نسبي د موکراسۍ سره هنري ادبیاتو له بل هر وخت څخه زیاته وده وکړه. دا پخپله د او اقعیت څرگندوی چې هنري فرهنگ

(۱) په وروستی دله کې اوس د آزمون د شودوې مجموعې (پر هرونه دي چې خاندی، پرسندرو بو مین سندرې وایو)، د سید افضل شیرزاد یوه مجموعه (ستړي مزلونه) او د ښاغلی عبدالوهاب سرتېر درې مجموعې چاپ دی. (هـ).

ددموکراسۍ په شرایطو کې په ښه توگه پرمختگ کوي. دوهم دا چې په اوسني وخت کې آزاد شعرته زیات تمایل پیدا شوی دی. په آزاد شعر کې هنري انځورونه او احساسات د حقیقي شعر په نسبت په آسانۍ سره انگازه کیدلی شي. دریم ټکی دادی چې په اوسنیو شعرونو کې اخلاقي وعظونو، سیاسي تبلیغاتو او طبقاتي مبارزي خپل ځای پراخ هیومانیزم(بشر دوستی) او پاسیفیزم (سوله دوستی) ته ورخوشې کړی دی. څلورم دا چې په اوسني شعر کې کلیت او انسجام ته پاملرنه شوې ده یعنې د یوه شعر په تیره د آزاد شعر، بیتونه یو کلي تصویر جوړوي او د یوې مرکزي مفکورې څرگندولو ته وقف شوی وي. پنځم دا چې په شعرکې د شعریت، هنري ښکلا او نوښت خواته میلان لیدل کیږي. شعر ځانته خاصه ژبه او دا فادې ډول لري. شعر د تخیل او عاطفې بچی دی.

زموږ اکثر اوسني شاعران په دې ټکي پوهیږي او له همدې امله، د نن ورځې شعرونه د بل هر وخت په نسبت زیات ښکلي او شاعرانه دي.

اووم څپرکی

د پښتونخوا ادبي بهیرته یوه کتنه

تاریخي پس منظر:

په (۱۸۹۳ع) کال کې (د ډیورنډ تړون) په واسطه، انګریزانو نه یوازې نیمایي پښتانه له خپل پلرني ټاټوبي څخه بیل کړل، بلکې د دې تړون په اساس یې د افغانستان د راتلونکې سیاسي تګلارې د پاره هم حدود وټاکل؛ په دې معنی چې د افغانستان واکمنانو او د سیاسي نهضتونو مشرانو نشوای کولای د پښتنو د حق خود ارادیت څخه په سترګو پټولو سره له یوه شمیر هیوادو سره مطلوب د پلوماتیک اړیکي ټینګ کړي. د افغانستان د بهرني سیاست په ټاکلو کې د ډیورنډ کرښې

خاص نقش درلود. په شلمه پيړۍ کې د افغانستان په سياسي تاريخ کې د ديورنډ تحميلي کرښه د پيښود محور په توګه اساسي اهميت لري او اکثر سياسي جريانات د هغې په مرسته د پوهيدلو وړګرځي.

په هغو سيموکې چې د ديورنډ د تړون په واسطه له اصلي خاورې څخه بيلې شوې سياسي او فرهنګي جرياناتو بيله بڼه غوره کړه.

په دې کې شک نشته چې د ادب ځينې تلپاتې موضوعات په دواړو خواوو کې سره ورته والی لري. لکه عشق او مينه، د مظلومانو سره خواخوږي، د ښځو د حقوق د پاره مبارزه، د خيراو شر ترمينځ جګړه او داسې نور، خو په هغو برخو کې چې له ټولنيز سياسي تعهد سره اړه لري د کوزې پښتونخوا د ادبياتو محتوی د برې پښتونخوا له هغې سره توپير لري. سره له دې، پښتو ادب په عمومي توګه د ټولو پښتنو ادب دی، يو ګل دی، د ټولو ګډ وياړ دی او د ټول پښتون د آرمانونو او ارزښتونو ښکارندوی دی. يوازې په تکنيکي لحاظ د مطالعې او څيړنې د آسانتيا د پاره د کوزې پښتونخوا ادبيات په بيل څپرکي کې راوړل کيږي.

د پښتونخوا ادبي بهير معمولاً په دوو پړاوو ويشل کيږي. په دې باره کې نامتو ادبي مؤرخ زلمی هېواد مل ليکلي: «ماچې د پښتونخوا د داستاني ادبياتو د شننې، تفسير، او تاريخ په څرګندونه کې کوم آثار لوستي دي، په هغو کې دوه ځايه پر داسې ليکنو پيښ شوی يم چې د داستاني ادبياتو د سير په څيړنه کې يې د پښتونخوا د داستاني

ادبیاتو- په خاص ډول د افساني (لنډې کیسې) - پرمختیایي بهیر په دوو دورو کې ارزیابي کړی دی.

د ساري په ډول، ایوب صابر تر ۱۹۴۸ کال پورې د پښتونخوا د افسانې یوه دوره او تردې راوروسته یې بله دوره یادده په اصطلاح دلنډې افسانې جدیده دوره بللې ده. د غه ډول پروفیسر محمد اعظم د افسانې ارتقایي سیر په دوو د وروکې رالنډ وي: له آزادی نه د مخه دوراوله آزادی (۱۹۴۷ع) نه وروسته دور. د دوره بندی لپاره چې کوم معیارونه دواړو ښاغلو ټاکلي دي، د پښتونخوا د اوسنیو ادبیاتو له عمومي پرمختیایي سیر سره سمون لري او کیدای شي چې برسیره پر افسانې او داستاني ادبیاتو په ټولو اوسنیو ادبیاتو یې تطبیق کړو. مګر داویش یو تخنیکی عیب لری او هغه دا چې دواړو ښاغلیو له ۱۹۴۷ یا ۱۹۴۸ ع کال نه مخه زمانه هم دوري په نامه یاده کړې ده او تردې نیټې وروسته یې هم یوه دوره بللې ده.

اصلي خبره داسې نه ده. په عام ډول د پښتو ادبیاتو معاصره دوره یوه دوره ده. د دورې په منځ کې بله دوره نه راځي. بهتره به وي چې مورږ د دورو په منځ کې د ادبیاتو انکشافي جریانونه د پړاوونو په نامه ونوموو. زموږ ادبپوهانو چې د پښتو دادبي تاریخ په دوره بندیو کومې خبرې کړې دي هورې هم د پښتو د ادبي تاریخ د هرې دورې په منځ کې راغلي جریانونه یې د پړاوونو په نامه نومولي دي. د مثال په ډول ، په افغانستان کې د پښتو معاصره ادبي دوره له (۱۹۱۰ع) کال راهیسې

شروع کیږي او ددې دورې ادبیات د روښانتیا ، ویښتیا ، او اوښتون په پړاوونو کې انکشاف کوي. د پښتونخوا ددې دورې ادبیاتو په دوو پړاوو کې پرمختګ کړی دی: د هند له آزادۍ نه دمخنی پړاو چې د شلمې پیړۍ له لومړۍ لسیزې څه پیل کیږي او تر ۱۹٤۷ع کال پورې دوام کوي. دوهم پړاو چې له ۱۹٤۷ نه پیل کیږي تر اوسه جریان لري. د پښتونخوا د معاصرې ادبي دورې په لومړي پړاو کې، نوي ژانرونه پښتو ادبیاتو کې داخل شول او ادبیاتو په عام ډول له پردي استعمار سره خلکو ته د مبارزې روحیه ورکوله؛ د افغانستان له مسایلو سره دلچسپي، د ناوړه دودونو اصلاح، په پښتنو کې د تعلیم د عاملو، له نوي مدني ژوند سره د خلکو د آشنایي په لاره کې کارکاوه.

او ددې زماني زیاتره ادبي آثار ددغسې مفکورو منعکسوونکي دي. کیدای شي دا پړاو د بیدارۍ پړاو هم وبولو.

د معاصرې ادبي دورې په دوهم پړاو کې ادبي ژانرونه اصلاح کیږي اوانکشاف کوي، په دې پړاو کې پښتو اد ب ته زیاتره له اروپايي ادبه آثار راژباړل کیږي. د پښتونخوا نوی تعلیمیافته قشر د اروپايي ادب په تقلید په پښتو ادبیاتو کې یو لړ نوې تجربې کوي؛ د اجتماعي ژوند له پرمختیا او پیچلتیا سره ددغسې یو محیط غوښتونکو ادبیاتو رشد ته هم زمینه مساعده شوه. د نیمې و چې له ویش نه وروسته د پښتنو د سرنوشت پر مسأله (د بحث) بیلا بېلې مفکورې رادمخه شوې چې دغو مفکورو هم په پراخه پیمانه ددغه پړاو په ادبي آثارو کې انعکاس پیدا

کړ. د پرولتري مفکورو ریښې خومور دې سیمې د معاصرې ادبي دورې د لومړي پړاو په ادبیاتو کې هم موندلای شو خو په دې پړاو کې ځینو شاعرانو او لیکوالو د دغسې خبرو بیان ته زیاته توجه وکړه. (پرملی محور راڅرخیدلی) اصلاحي ادبیات- چې لومړي پړاو یې درشد زمانه وه- په دې پړاو کې مخ په بره روان شول. د غرب د پانگوالی سیستمونو پر مختللو مفکورو هم په دې پړاو کې د پښتونخوا په ادبیاتو کې ځای او انعکاس پیدا کړ. کیدای شي دا پړاو دا د بې یون او بدلون پړاوونو موو» (د پښتونخوا اوسني داستاني ادبیات، ۲۷ - ۲۸ مخونه).

په پښتونخوا کې د معاصر ادب د پیلامې په باره کې تر وروستیو وختو پورې بحثونه روان وو. د ځینو په نظر مولوي احمد، قاضي میراحمد شاه رضواني، او منشي احمد جان د معاصر ادب سر لاري دي، خو وروسته اکثرو ادبپوهانو په دې دلیل چې معاصر ادب، د نویو ژانرونو-لکه د ناول، لنډې کیسې (چې د کوزې پښتونخوا لیکوال یې افسانه بولي)، طنز، تکل، ډرامې، او فلمي سناریو د رواجیدلو او بابیدلو سره پیلیږي، له پورتني نظر سره موافقه ونه کړه. اوسني کتونکي او ادبي تاریخ لیکونکي په دې باور دي چې د پښتو معاصر ادب د شملې پیړۍ له لومړۍ یادوهمې لسیزې څخه پیلیږي. په (۱۹۰۸ع) کال کې دراحت زاخیلي (شلیدلې پڼه) خپره شوه. څرنگه چې دا په پښتو کې لومړنۍ لنډه کیسه ده نو ځکه همدغه کال د پښتو د

معاصر ادب د پیلامې په توګه منل شوی دی.

که څه هم راحت زاخیلي د ډیرو زیاتو ادبپوهانو په نظر، د پښتو د معاصر ادب پیلوونکی دی، ځکه چې لنډه کیسه او ناول دواړه په پښتو کې دده له خوا باب شوي دي خو په دې برخه کې ځینې نورې نظریې هم شته. د شوروي اتحاد پښتو پوهاند (ګیورګ. فیدرو ویچ ګیرس) په نظر، منشي احمد جان په خپل خواږه هنري نثر سره د پښتو د معاصر ادب د تا د اوتیره ایښې ده. دی لیکي چې د زاخیلي د (کونډه نجلۍ) کیسه له خپل ټول خوند سره سره بیا هم د منشي احمد جان په غوره آثارو پسې نشي رسیدای اوورنه وروسته ده. (د پښتونخوا د استاني ادبیات، ۷۷مخ).

د (ګیرس) نظریه د پاملرنې وړده ځکه ده معاصر هنري نثر د معاصر ادب د پیلامې معیار ګڼلی دی. معاصر هنري نثر له مولوي احمد نه راپیلیږي او منشي احمد جان یې ادبي معراج ته رسوي. د (آدم درخانۍ) قصه په اصل کې فوکلوري کیسه ده خو منشي احمد جان هغه په ډیر خواږه او هنري نثر لیکلې ده او د اوسني هنري نثر شاهکار ګڼل کیږي. که ادبي ژانر د معیار په توګه ومنل شي نوبیا له شکه د راحت زاخیلي (کونډه جینۍ) چې په (۱۹۱۷ع) کې خپره شوې ده، د نوي ادب پیلامه بلل کیدای شي. (شلیدلې پڼه) ښايي د لنډې کیسې په معیار پوره نه وي، کیدای شي چې ځینې ادبپوهان یې د لنډې کیسې په توګه تسلیم نه کړي. دا موضوع ځانته جلا څیړنه غواړي. لیکن په دې

خبره کې شک نشته چې (کونډه جینۍ) لومړنۍ لنډه کیسه ده چې د هنري نثر او د لنډې کیسې د معیارونو په اساس د پښتو معاصر ادب غوره بیلګه ګڼل کیږي.

د پښتونخوا نامتو منتقد او لیکوال قلندر مومند (د پښتو ورومبنۍ افسانه نګار) ترسرلیک لاندې په یوه مقاله کې لیکي، چې د محترمې (سیده بشرې بیګم) په عقیده، ابوالمعاني آزادګل د پښتو ړومبنی افسانه نګار دی خو دده (قلندر مومند) په عقیده، (لېم پیرنګی) چې اصلي نوم یې (جی. لوریمر) دی د لومړي ځل دپاره د پښتو افسانه (لنډه کیسه) لیکلې ده.

نامتو کره کتونکی (زرین انځور) د کابل مجلې د (۱۳۶٦ هـ.ش) کال د سنبلې - میزان په ګڼه کې دغه نظریه رد کړې ده او راحت زاخیلي یې د ړومبنی افسانه نګار په توګه منلی دی.

په داسې حال کې چې دادبي ځیړونکو دپاره د پښتو د معاصر ادب د پیلامې په باب د زیاتې مباحثې ضرورت نه نفی کوو، اوس به د معاصر ادبي بهیر د انکشاف د څرنګوالي ځینې عوامل هم وپلټو.

ترهر څه مخکې باید ووایو چې معاصر ادب، لکه څنګه چې ښایي، د خلکو پراخو پرګنو ته لاره نه وه پیدا کړې او د تعلیمیافته روښانفکرانو ادبي تنده یې ماته له. دوی که څه هم د خلکو دردونه، د ټولنې ماتې ګوډې، ستونزې، غوښتنې، او آرمانونه بیانول، خو خپلې خبرې یې ټولنې ته نشوې رسولای. ددغې نیمګړتیا د پوره کولو دپاره ترټولو

دمخه (انجمن اصلاح افاغنه) چې وروسته یې (د خدا یي خدمتګارو - تحریک) نوم غوره کړ، ملاوتړله، له هغې وروسته یو زیات شمېر ادبي ټولنې جوړې شوې. سره له دې، په ټوله پښتونخوا کې خلکو زیاتره د ټنګ ټکور له اولسي شاعرانو، او د پیښور په (قصه خوانی) کې له چاپ شوو فوکلوري نظمونو او نکلونو سره مینه درلوده او د معاصر لیکني ادب په مفهوم چنداني نه پوهیدل.

د پښتو د معاصر ادب په انکشاف کې څو عامله بې اغیزې نه ووچې په لاندې توګه ښوول کیږي:

۱- انګریزانو د خپلې واکمنې د ټینګولو د پاره د پښتو ژبې زده کولو ته اړتیا درلوده. له دې کبله، هغوی یو شمیر د قلم خاوندانو ته بلنه ورکړه چې ددوی د پاره پښتو درسي کتابونه ولیکي. ددغو لیکوالو په ډله کې د مولوي احمد، میر احمد شاه رضواني، او منشي احمد جان نومونه د خاصې یادونې وړ دي. ددوی د لیکنې ژبه معیاري ده او د لیکنې سبک یې هنري ارزښت لري په خپله راحت زاخیلي هم له انګریزانو سره ناسته ولاړه درلوده خودا نه ده معلومه چې هغه به کوم آثار د انګریزانو په سپارښتنه لیکلي وي که نه؟

۲- د پښتو معاصر ادب په پالنه کې دخدايي خدمتګارو ونډه ډیره درنه ده. کله چې خان عبدالغفار خان د خدايي خدمتګارود تحریک مشر په (۱۹۲۸ع) کال کې د (پښتون) په نوم مجله راوایسته یو زیات شمیر لیکوال او شاعران پرې راټول شول چې د هغو په مشرانو کې د

فضل محمود مخفی، عبدالاکبرخان اکبر، محمد اکبر خادم، احمد شاه شاه، سمندرخان سمندر، عبدالخالق خلیق، امیر حمزه خان شینواري، محمد شاه خان خیال، فضل حق شیدا، سید رسول رسا، عبدالغنی خان غنی، اجمل خان ختهک، محمد اسلم خان شرر، ولی محمد طوفان، عبدالمالک فدا، فضل الرحیم ساقی، امیرنواز جلیا، شاد محمد خان میږی، خانمیر هلالی او په کشرانو کې د دوست محمد خان کامل، افضل خان بنګښ، سید میرمهدي شاه مهدي، محمود قلندر، حبیب الرحمن قلندر، مفتون، نصرالله خان نصر، حسین بخش کوثر غوریاخیل، او الف جانی ختکې نومونه د خاصې یادونې وړدي. که څه هم د دغوشاعرانو او لیکوالو له ډلې څخه ځینې په تحریک کې شامل نه وو خو له (پښتون) سره یې همکاري کوله.

امیر حمزه شینواری د خدایي خدمتګارو د ادب پالنې په باره کې لیکي: «د پښتو ادب په ځیره کې سرخپوش ادب هم څه کم ښایست نه دی پیدا کړی. د پیرنګی د جابر حکومت په وجه چې د (روه) په پښتون اولس کې کوم رد عمل پیدا شوی و او هغه د باچا خان په قیادت کې د هغه برخلاف کوم جهاد کړی و، هغه د پښتو ادب په عمارت کې د یوې اهمې ردې حیثیت پیدا کړی دی. پښتو ادب ته یې د نویونویو تشبیهاتو او استعارو بخښنه کړې ده. ښه ښه شاعران او ادیبان یې پیدا کړي دي.»
(د میرمهدي شاه مهدي د نشان سریزه، ټ-ځ مخونه).

۳) کله کله د یوه ادبي سبک په رواجولو کې منفرد اشخاص هم

لوی لاس لري. د دغو اشخاصو په ډله کې یو هم حمزه شینواری دی چې «د غزل پلار»، «د غزل استاد» یا «د غزل بابا» په نوم شهرت لري.
حمزه شینواری د غزل په قالب کې نوې ساه پو کړه، عرفان او پښتونوالي یې د غزل په نغري میلمانه کړل، ښکلا او ظرافت یې ورسره کښینول؛ پر زاړه تخیل یې نوې جامې ورواغوستې او د شعر ناوې یې د تشبیهاتو او استعارو په مرغلرو باندې سینګار کړه. شاعرانو چې دغه ښایسته ناوې ولیده بې اختیاره پسې روان شول او د خیبرادبي مکتب یې جوړ کړ. په دې مکتب کې د لعل زاده ناظر، خاطر اپریدي، خیبر اپریدي، ساحر، باصر شینواري، سیماب شینواري، جوهر شینواري، عبدالقیوم کوثر، مراد شینواري، اکرم خان فاروق، احسان ظهیر او یارحسین سایل غوندې شاعرانو ګډون وکړ او په خپلو نغمو سره یې خیبر ته د خلکو پاملرنه واړوله.
٤) د پښتو فوکلوري ادب چې د عوامو ادب یې هم بولي، ترزیاتې اندازې د پښتنو خالص او نږه ادب دی، خو لیکلی ادب بیا تر زیاتې اندازې د تقلید له لارې منځ ته راغلی دی. زموږ کلاسیک ادب له عربي او فارسي ژبو څخه متأثر دی او په معاصر ادب کې د لویدیځې نړۍ په تیره اروپایي ادب اغیزې په زیاته پیمانه لیدلای شو. په واقعیت کې معاصر ادب، په کلاسیک قالب کې د پرمختللې نړۍ د نویو خیالونو او فکرونو ځایونه او ځلونه ده. په دې کې شک نشته چې په کلاسیک قالبونو کې هم نوښت راغلی دی خو په عمده توګه قالب زیات تغییر نه

دی کړی. لیکن دلته زمونږ اصلي هدف ددې تکي څرګندول دي چې په کوزه پښتونخوا کې له انګریزي ادبیاتو سره د آشنایي له امله ددې امکانات زیات وو چې همغلته دې د معاصر ادب د نویو ژانرونو زړي تیغونه ووهي. افغانستان لکه څنګه چې په وچه محاط هیواد دی هماغسې د نړۍ د نورو فرهنګونو له نفوذ څخه هم لیرې پاتې شوی و. یو شمیر عواملو، په طبیعي یا مصنوعي توګه، افغانان د تجرید په حالت کې وساتل اما په کوزه پښتونخوا کې تعلیمیافته قشر له انګریزي، اردو او یو څه له فارسي او عربي ادبیاتو څخه په استفادې سره د بدیعي ادب په برخه کې شایسته زیات پرمختګ وکړ.

۵) د پښتو معاصر ادب د پرمختیا په لاره کې ځینې خنډونه هم پراته وو او لاتر اوسه شته. تر ټولو ستر خنډ د او چې هلته پښتو رسمي ژبه نه وه او د پښتو د خپرونو په لاره کې به دولتي واکمنانو ستونزې راپیدا کولې. نو چیرته چې د خپرونې امکانات لږ وي بدیعي ادب هم په مطلوب ډول پرمختګ نشي کولی. یو شمیر پښتنو لیکوالو په دې فکر چې د مخاطبینو دایره یې تنګه ده، په نورو ژبو کې لیکنې کړې دي. حتی امیر حمزه شینواري په ابتداکې په اردو ژبه شعرونه لیکل، خوده ته خپل پیر او مرشد سید عبدالستار شاه لارښوونه وکړه چې په پښتو شعر ووایي. په پښتنو کې ډیر داسې پوهان او لیکوال تیر شوي دي چې په مورنۍ ژبه یې څه نه دي لیکلي او یا یې ډیر لږ لیکلي دي. هغوی فکر کاوه چې په پښتنو کې د لیک او لوست خاوندان لږ دي اما له دې نه غافل

وو چې ابتكاري اثر كه په هره ژبه وليكل شي هرو مرو د يو چاله خوا نړيوالو ته ورپيژندل كيږي. برسيره پردې، كه پښتانه په خپله مورنۍ ژبه څه نه ليكي نو ددوى ژبه به څنګه غني شي؟ سره له دغو خنډونو په پښتونخوا كې پښتو ادب ته د پاملرنې وړ كار شوى دى.

ادبي ځانګړتياوې:

په اوسني وخت كې چې د پښتو ادب ګلبڼ په رنګارنګ ګلونو ښكلى شوى دى. بايد د هر ګل ستاينه په جلا جلا پاڼو كې وليكله شي، ځكه وايي چې: «هر ګلى را رنګ و بوى ديگر است» او دا هم څرګنده ده چې د رنګ او بوى ستاينه په قلم كې نه راځي. ښه شاعران او ښه ليكوال تصنيف ته ځان نه تسليموي ځكه چې په هر تصنيف كې ګډ خصوصيات بيانيږي. د شاعر او ليكوال په وينا كې چې هر څومره نوښت او انفراديت زيات وي او هر څومره چې ځانته مستقل سبک ولري هغومره دده وينا ارزښت پيدا كوي. له دغو ستونزو سره سره، ادبي كره كتونكي هڅه كوي چې د يوه عصر د ادب كلي جاج واخلي او نورو ته يې وروپيژني.

لومړى به د هنري نثر په باب خبرې وكړو. د پښتو معاصر هنري نثر په روايتي يا حكايتي بڼه كې راڅرګند شو، رواني يې پيدا كړه، روڼ او شفاف شو، خوږوالى يې وموند او د فرهنګيانو ادبي تنده يې ماته كړه. د منشي احمد جان په ليكنو كې هنري نثر د شعر مقام ته پورته شو. دده (آدم درخانى) د هنري نثر غوره بيلګه ده. د محاورو او اصطلاحاتو په مناسب استعمال سره د قصې ښكلا زياته شوې ده. راحت زاخيلي په

(کونډه نجلی) کې همدغه سبک څلولی دی او هنري نثر یې په لنډه کیسه کې باب کړی دی. د پښتونخوا د نثر یوه ځانګړتیا داده چې فصیح، ظریف، او آهنګوال لفظ انتخابوي، د مثال په توګه، هغوی د «وګړواکۍ»، «ګرډود»، «غونډله» پرځای د «جمهوریت»، «لهجه»، «جمله» په شان الفاظ، که څه هم له بلې ژبې راغلي وي، غوره ګڼي ځکه له یوې خوا فصیح الفاظ دي او بل دا چې ټول پښتانه پرې پوهیږي او د خپلې ژبې مال یې ګڼي. که څه هم د پښتونخوا د لیکنې پر ژبه د اردو ژبې او یو څه انګریزي ژبې اغیزه لیدله کیږي خو ادبي سبک یې کړکیچن او پیچلی نه دی. د ژبې طبیعي جریان تعقیبوي او له همدې امله د خپلې سیمې خلکو ته د پوهیدو وړ دی. د داستانونو ژبه معمولاً پسته، خوږه او محاورې ته نږدې ده.

د مضمون په لحاظ، د لومړي پړاو د استاني ادبیات کلتوري ریفورم، د استعمار پر ضد مبارزې، له مظلومانو څخه د فاع، د اسلامي او پښتني اخلاقي موازینو توضیح، او د مینې او دوستۍ موضوعاتو ته وقف شوي دي. د ثقافت یا کلچر په برخه کې عمومي تمایل دا دی چې په پښتنو کې ځینې ناوړه دودونه او خرافي افکار باید له منځه ولاړ شي او د پښتنولۍ ځینې نورمونه چې د هیومانیزم، دموکراسي، او د عصر غوښتنو سره سمون ولري تر پخوا لا زیات تقویه شي.

د انګریزي استعمار پر ضد مبارزه د لومړي پړ او عمده مضمون دی. په هغه وخت کې د پیرنګي د استعمار پر ضد څو ډوله مبارزې

رواني وي: د سياسي ګوندونو په بنه، د روحاني مشرانو تر قيادت لاندې جهاد، او د منفرد و اتلانو ياوړو د هشت اچوونکو دلګيو عمليات. سياسي ګوندونو په ژبه او قلم تبليغ کاوه او د قرباني څخه يې هم ځانونه نه سپمول. د سياسي ګوندونو په جمله کې د خدايي خدمتګارو غورځنګ د فرهنګ له لارې ستر خدمتونه تر سره کړل. د دوی په ادبي آثارو کې د ژمنی (تعهد) برخه پياوړې ده او په هغو کې يې د آزادۍ غوښتونکو اتلانو کارنامې ترسيم کړې دي او عاطفي بڼه لري.

د دوهم پړاو په داستاني ادبياتو کې هنري بداعت ته زيات پاملرنه شوې ده. که څه هم د هند د نيمې وچې له ويش نه وروسته په لويديزه برخه کې نوی دولت مينځ ته راغی، سره له دې خدايي خدمتګارانو هغه يو مصنوعي او تحميلي دولت وګانه او خپلې مبارزې ته يې دوام ورکړ. خو دا بايد وويل شي چې د دغسې ليکوالو او شاعرانو شمير محدود و. په همدې وخت کې د پرولتاري ادبياتو بيلګې هم تر سترګو کيږي؟

هغه څه چې د داستاني ادبياتو په باب وويل شول د شعر په باره کې هم ويل کيدای شي. په پښتونخوا کې آزاد شعر ته د افغانی شاعرانو په اندازه تمايل نه ليدل کيږي خو د موضوع ساحه يې پراخه او د افکارو رنګيني پکې زياته ده. د ځينو شاعرانو په آثارو کې د هندي سبک او انګريزي ادبياتو اغيزې هم ليدل کيږي، خود خيبر مکتب، شعر د کلچر په خم کې رنګولی او غزل يې پښتون کړی دی. د پښتونخوا د شعر په تنه کې د طغيان او عصيان نښې هم ليدل کيږي، ليکن ښکلی او شاعرانه

طغیان چې د شعاورکوونکو له ښکنځلو سره جوت توپیر لري د پښتونخوا په ځینو شعرونو کې د فارسي ژبې د ستر شاعر حافظ شیرازي د شعر په شان شاعرانه ښکلاوې هم په لومړي ځل لیدل کیږي او هم چې ورته ځیر شي په ښکلاکې ښکلاوې او «نور علی نور» پکې موندل کیږي. په دې اساس، د نامتو شاعرانو شعرونه باید لومړی ځل د خوند د پاره ولوستل شي او دوهم ځل د شاعرانه نزاکتونو، روابطو، او تناسب د پیدا کولو دپاره. په اکثرو شعرونو کې د بیت دوهمه مسری هغه کار کوی، لکه د آزاد شعر وروستی جمله چې تصویر بشپړوي. یو نیم شعر او یونیم نیمګړی داستان لوستونکي ته چانس ورکوي چې پاتې برخه په خپل ذهن کې بشپړه کړي کله کله نیمګړې خاتمه له بشپړې خاتمې څخه خونده وره وي.

د پښتونخوا معاصر ادب یولوی سمندر دی، تر هغې چې څوک د غه سمندر ته ورننه نوزي د هغې په لویې او شتمنی (غنا) باندې نه پوهیږي. دلته دزده کوونکو د لارښوونې دپاره یواز ې څوتکو ته اشاره وشوه. اوس د دې وخت رارسیدلی دی چې د شعر او داستان څو تنه استازي وپیژنو او څو بیلګې یې ولولو.

نامتو لیکوال او شاعران:

د ادبیاتو د تاریخ لیکونکي کله کله د ځینو عواملو په اثر په خپل قضاوت کې اشتباه کوي چې مهم علتونه یې دادي: (۱) ځینې شاعران او لیکوال لوړ سیاسي موقف لري او ادبي مؤرخ د ده د شهرت تراغیزې

لاندې راځي (۲) ځینې شاعران او لیکوال نامتو پوهان دي خو ادبي آثار یې هغومره وچت نه وي. د دې د پاره چې د دغسې پوهانو درناوی شوی وي هغوی په لومړي کتار کې درول کیږي. (۳) د ځینو لیکوالو او شاعرانو آثار د ادبي مؤرخ په لاس کې نه وي یوازې ځوبلګې یې دلته او هلته لیدلې وي نو کله د هغو محدود وبلګو په اساس قضاوت کوي او یاد کوم کره کتونکي له عینکو څخه په ارزیابۍ لاس پورې کوي. (٤) د ادبي تاریخ لیکونکی هم خپل ځانته جلا معیارونه لري هغه لیکوال یا شاعر ته زیات ارزښت ورکوي چې د فکر یا عاطفې له پلوه د ادبي مؤرخ له فکري یا سیاسي تمایلاتو سره نژدیوالی لري او یاد دې په خلاف، هغه لیکوال یا شاعر ته ارزښت نه ورکوي چې ایډیالوجیک اختلاف ورسره لري، شخصي حب او بغض هم بې اغیزې نه دي.

د دغو یادونو په نتیجه کې باید وو ایو چې زده کوونکي باید پخپله هم د ځان د پاره مستقل قضاوت ولري او په ټوله معنی په کتاب باندې تکیه و نه کړي.

شاعران:

فضل محمود مخفي، عبدالاکبر خان اکبر، محمد اکبر خادم، حمزه شینواری، فضل الرحیم ساقي، اجمل خټک، عبدالغني خان، عبدالمالک فدا، سیف الرحمن سلیم، یونس خلیل، فضل حق شیدا، سید رسول رسا، اشرف مفتون، قلندر مومند، سمندرخان سمندر، ایازداؤدزی، صاحبزاده فیضي، ایوب صابر، قمر راهي، پیر ګوهر

رومان ساغر، رحمت شاه سایل، ساحر اپریدي، سعد الله جان برق، عبدالرؤف زاهد، همیش خلیل، لعل زاده ناظر شینواری خیبر اپریدی، محمد اعظم اعظم، اکرام الله گران، محمد اشرف غمگین، سلیم راز، عاصی هشنغری، اخونزاده فرمان، مسافر، سید محمود ظفر، عبدالله جان مغموم، عبدالرحمن شباب، زیتون بانو، مشتاق احمد فانی، محمد نواز طائر، محمد اسلام ارمانی، سلطان محمد صابر، رحمت الله درد، طاهر کلاچوی، سلمی شاهین، ثروت جهان، سیده بشري بیگم، سید محمد تقویم الحق کاکاخیل، تقی شراب هاشمی، پریشان ختک، محمد غازي سیال، عبدالرحیم مجذوب، محمد اقبال نسیم ختک، راج ولیشاه ختک، عبدالقیوم مروت، مجبور سورانی، درویش درانی، افضل شوق، سعید گوهر، عبدالکریم بریالی، رینواز مایل. عبدالباری اسیر، محمود ایاز او نور.

کیسه لیکونکی:

راحت زاخیلی، سر بلند خان د بدربنو، عبدالخالق خلیق، عبدالکریم مظلوم میر مهدي شاه مهدي، سیدرسول رسا، ماستر عبدالکریم، شیرزمان غمجن (طایزی)، قلندر مومند، اجمل ختک، همیش خلیل، نادر خان بزمی، مبارک سلطانه شمیم، زیتون بانو، طاهر اثر اپریدی، عبدالغفران بیکس، ولی محمد طوفان، ارباب رشید احمد خان، طاهر بخاري، رضا مهمندي، اشراف حسین احمد، سعدالله جان برق، حسن خان سوز، هدایت الله ختک، سحر یوسفزی، محمد اعظم اعظم

قمرالزمان قمر، سیف الرحمن سید، عبدالکافي ادیب، اکمل اسد- آبادی، اشرف درانی، ساحر اپریدی، شاهد ختک، الهام گل نسیم، ثروت جهان کوکب، مظهر شاه کاکاخیل، جامداد ختک، رینواز- اورکزی، اکرام الدین اکرام، صاحب شاه صابر، او په لسګونو نور لیکونکی.

ناول لیکونکی:

راحت زاخیلی، حمزه شینواري، سید رسول رسا، اشرف درانی، صاحبزاده محمد ادریس، شیرزمان غمجن (طایزی)، سلطان محمد ماتوخان، امیر محمد ساغر اپریدی، محمد ابراهیم شبنم، تکریم الحق- کاکاخیل روغ لیونی، غازي سیال، شیرمحمد خان شیر، او نور.

ادبي څیړونکي:

دوست محمد کامل، مولینا عبدالقادر، اجمل ختک، همیش- خلیل، قلندر مومند، عبدالاکبرخان اکبر، عقاب ختک، سمندر بدرښوی، سیال کاکړ، عبدالحلیم اثر، سید رسول رسا، عقاب ختک، سید تقویم الحق کاکاخیل، محمد اعظم اعظم، رضاهمدانی، محمد- افضل رضا، راج ولي شاه ختک، اقبال نیسم ختک، محمد نواز طایر، پریشان ختک، اخونزاده فرمان مسافر، ایوب صابر، صاحبزاده حمید- الله، سلطان محمد صابر، فضل احمد غازی، عبدالکریم بریالی، عبدالباری اسیر او نور.

طنز ليکونکی:

راحت زاخيلی، محمد اعظم اعظم، حسن خان سوز (مستعار نوم: شلـمانی)، عبدالمجيد نازک، سعد الله جان برق، اجمل ختک، افضل رضا (مستعار نوم: مالگين ملک پوری)، مهدي شاه مهدي (مستعار نوم: سودايی) قلندرمومند، ايوب صابر، عبدالله جان مغموم (مستعار نوم: مرچکی) ډاکتر اسرار، سيد تقويم الحق کاکاخيل او نور.

د فرهنگی نهضت لاربنوونکی: خان عبدالغفار خان او خان عبدالصمد خان.

يادونه: کله چې د پښتونخوا پر ادبياتو بشپړ او جامع اثر ليکل کيږي هلته بايد نه يوازې د ليکوالو او شاعرانو نومونه راوړل شي، بلکې بايد د هغو د ادبي آثارو عنوانونه هم معرفی شي. برسيره پردي، په دې لړکې د ډرامه ليکونکو نومونه هم بايد ذکر شي. په پښتونخوا کې تردې وخته څه کم يا زيات (۱۰۰) فلمونه جوړ شوي دي، د امکان په صورت کې دې د فلمي سناريو ليکونکي هم معرفي شي، ځکه چې د فلمي سناريو ليکنه هم ادبي نوښت گڼل کيږي.

منشی احمد جان (۱۲۶۷ - ۱۳۳۰ هـ .ش) :

د پښتو د معاصر نثر سر لاري، مولوي احمد قاضي، ميراحمد شاه رضواني، او منشی احمد جان دی. د ځينو ادبپوهانو په نظر، منشی

احمد جان د معاصر هنري نثر مؤسس دی. دده مشهور آثار دادي:

۱- (هغه دغه) په ۱۹۲۹ع کال کې چاپ شوی دی.

۲- (د قصه خواني گپ) په ۱۹۳۰ع کال کې چاپ شوی دی. (۱)

۳- (تاریخ افغانستان) د انگریزي ژبې څخه ترجمه شوی دی.

آدم درخانۍ

درخانۍ په سوات کې د یوه طاوس خان نومي پښتون لوروه او د پایو خان نومي یو پښتون هلک چنغله وه. یوه ورځ د درخانۍ د ترور د لورواده واو په هغه کې یې د کوزې باز درې په یوه آدم خان نومي خانزاده باندې ستر گې خورې شوې. «تې له دواړه لاسه خیژي»

هغه هم زړه پرې بایلود. دې اور داسې لمبه وکړه چې دواده د خلاصیدو او د مېلمنو د رخصتیدونه پس دواړو په لاره کې یو بل ته په غلا غلا کتل. ماسخوتن په حجره کې چې آدم خان یوه گوته رباب ووهلو نو یو سوړا سویلی یې وکړ او میرو، بلوخپلو خوړو یا رانوته یې د زړه حال وویلو.

د هغه دا مراد وچې په دې شپه د آشنا دیدن ته لاړ ی.

پر دوکورو نو ته تلل «د خالصې دل» نه و، ولې میرو، بلو ورته حلال کړي چرگان وو.

سمدستي یې ملاوتړله او شپه برې بازدرې ته لاړل. بلویې چرته د

---

(۱) هغه دغه او د قصه خوانۍ گپ مجموعې د اتیا یمو کلونو په ترځ کې د بناغلی قلندر مومند له مقدمو سره بیا په پېښور کې چاپ شوې (هـ).

ځوکی د پاره ودراوه او دوی دواړه د درخانۍ کورته ورغلل. میرو ورته ړومبی روګو در صحیح کړی و. آدم خان د آشنا کټ ته ورسید. درخوتار په تار په پالنګ او ده پرته ده. ځنګزنې سپوږمۍ اویو نیم ستوری یې په غلا غلا دیدن کولو. ده یو ساعت په غټو سترګو ورته وکتل. چې ښه زور زیریې ویوست وروغوندې یې د پښې کټه ګوته ترې نه ونیوه او ویښه یې کړه. چې درخو سترګې وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه چې د چاپه خیال کې او ده شوې وه. حیرانه شوه چې دا خوب دی که ویښه. ځو ځلې یې سترګې و مښلې او بیا یې وغړولې. چې ښه یقین یې راغی نو پاڅیده او ورتر غاړه وته. غوږکې یې ورته ډیر ډیر هر کلي ووایه او بیا یې د خپلې مینې د فتر ورته پرانیست. په خلکو لویه شپه تیره شوه او په دوی د سترګو رپ و. میروشپیلی وواهه. مطلب یې دا و چې چرګانو بانګونه ووې، ملایانو اخ توخ جوړ کړ. هسې نه چې شرمینګي جوړه شي او د اوښ په شاموسپی ونه خوري. آدم خان، درخانۍ داوښکو ډکې سترګې یوبل نه جدا شول.

دې نه پس د آدم خان د عمر مزه ورکه شوه او ورو ورو داسې له برمه پریووت چې کټ یې ونیو. په درخانۍ هم خپلې مینې زور وکړ چې صبریې خلاص شو نویو ځل داستازي په خوله او یو ځل د دایي په خوله څه نخښې نښانې اوسوال ځواب یې ولیږه را ولیږه. پس له دې پایا و هم زر تر زره واده جوړ کړ او د درخانۍ ډولۍ یې راوړه. آدم خان ډیرې ایرې په سروا چولې او ډېرې خاورې یې ونوستې. آخرې ځان بې شرمه کړ او

خپل پلار حسن خان ته یې غوټ پریکړي وویل چې که زما ژوند دې په کار وي نو دا بې له درخونه گران دی. حسن خان ته دا خبره د پښتو په مذهب نا روا ښکاره شوه . . .

څو ورځې پس د هندوستان پاړوگان چیرته د آدم خان په حجره راپیښ شول چې د آدم خان یې داسې بدحال ولید نو تپوس یې وکړ. میرو ورته کیسه تیره کړه. هغو د دیدن ذمه وواهله. ړوند د خدای نه څه غواړي دوه سترگې. آدم خان او میرو د جوگي جامې واغوستې، سرونه یې ببر کړل او کناوي یې په پښو کړې. د پاړوگانو بالکیان شول. تلل تلل په بره بازدره ورغلل، د پایاو په ډیوډۍ کې یې پیټیا رونه کوز کړل. د مارانو تماشا یې جوړه کړه. د بین په آواز ډیر هلکان، جینکۍ او نرښځې پرې راغونډ شول. پایاو هم ورته راووت. درخو هم تمبې نیمکښو کړې. آشنا سره یې د سترگو هرکلی وکړ. « چا ماران کتل او چا یاران. » پاړوگانو پایا ونه بنداره واخیسته او کور سره یو باغ کې یې دیره ونیوه. هر چیرته چې به گرځیدل خو دلته به راتلل.

درخو هم وخت بې وخته باغ پلو مخ ښکاره کولو. څوورځې پس پایاوپرې بدگمانه شو او دوی یې له باغ نه وشړل. دا اسره هم خوره شوه. لږې ورځې پس آدم خان یخنۍ وواهلو او تبه بریښ یې ملگري شول. په دارو درملو ښېگړه ونشوه او آخرېي د دنیانه سفر وکړ. د آدم خان د مرگ خبر وگرځید او درخوپرې خبره شوه نو سمدستي په زمکه را پریوته. سترگې یې حق ته ونیولې. خپل پردي په راتول شول، لاس پښې یې ورته

دمبنل، سپیلنی یې ورته لوګی کړل، نظر ونه مات شول.

لنډه دا چې دم دعا، بند، تعویذ هرڅه خلاص شول خود رخانی وه چې ساپکې ونه غړیده، یخه تخته وه او تخته پاتې شوه. چا هوښیار بنده چې وکته نو روح یې پخوا الوتی و.

دا خبره هم مشهوره ده چې دوی دواړه په مړونې قبرکې یو ځای شوي دي. خو دا راته هسې د یارانو ګپ ښکاري چې خلک یې خپل زړه د خوشحالو لو لپاره وایي. دا هم خلک وایي چې د آدم خان د قبر ډکي نه چې څوک شهباز جوړ کي نو رباب یې زر زده کیږي. والله اعلم.

راحت زاخیلی (۱۸۸٤ - ۱۹٦۳م):

راحت الله راحت د سید فریح الله زوی په (۱۸۸٤ع) کې د نوښار په زاخیل نومي کلي کې زیږیدلی دی. راحت زاخیلی لومړنی لیکوال دی چې په پښتو ژبه یې لنډې کیسې او ناول لیکلي دي. (۱) همیش خلیل دده په باب لیکلي: «... د خپل پلار سره د ابتدا یې زده کړې نه پس د دیني تعلیم حاصلولو په غرض یې وطن پریښو. دغه دوران کې راحت صاحب د عربي صرف و نحو او طب په ژور نظر مطالعه کړل. د

(۱) د راحت زاخیلی د آثارو شمېره تر شلو اوړي. د لنډو کیسو مجموعه یې ښاغلی افضل رضا تیاره کړې ده او د پیښور پښتو اکادمي (د راحت افسانی) په نامه خپره کړې ده. ناول یې (ناول د ماه رخې) نومیږی، چې په ۱۳٦۳ هـ ش کال د کابل پوهنتون له خوا د ښاغلی لطیف بهاند په زیار چاپ شوی دی. د شعرونو یوه مجموعه یې (داغونه) نومیږي چې ارواښاد رضا همداني توله کړې ده او په پیښور کې چاپ ده. بله مجموعه یې داغستان نومیږي چې زلمی هیواد مل توله کړې او په کابل کې چاپ ده. (هـ)

خپل کشر ورور سید شفقت الله په ناڅاپه مرگ راحت صاحب وطن ته واپس راغلو. د ورور په فرقت راحت صاحب ته یوه داسې صدمه ورسیده چې دا صدمه روستوبیا د اشعارو په شکل څرگنده شوه. د ورور مرگ هغه په میرو او ځنگلو سر کړو. د فراق په دغه لمحه کې راحت صاحب د خپل محبوب ورور په بیلتون کې پنځوس د فارسۍ او درې د عربي غزلې وویلې. دغه شان فطرت د پښتو ادب د دې نوموړی ادیب او لیکوال د زړه تارونه د هغه د ورور د هجر په مضراب داسې تهنگ وهل چې لا تر اوسه د پښتو ادب په ورشو کې خپلې سوې ساندې وايي. ویلی شی کوم وخت چې د راحت صاحب اشعار د هغه پلار ولیده نو ویې ویل: تا خپل لیونتوب دې د پاره په کاغذ ښکاره کړ چې نور خلک پرې لیوني کړې.»

راحت زاخیلي په (۱۹۰۸م) کې د پښتو لومړنی او وه ورځنی اخبار (افغان) خپور کړ او له دې امله، د لومړنیو پښتو ژورنالیستانو په کتار کې هم درېږي. راحت صاحب ځینې آثار په پښتو ترجمه کړي دي او د حمزه شینواري په قول« د بلې ژبې نه نثر په نثر او نظم په نظم پښتو کې چې راحت صاحب ترجمه کوي داسې بل زوی پښتنې د نیا لا نه دی پیدا کړی ».

د راحت زاخیلي (کونډه جینۍ) یو ادبي شاهکار دی. دده د ادبي خدمتونه په باره کې د پښتو دغه لنډۍ صدق کوي:

ستا د ښایست گلونه ډیر دي
څولۍ مې تنگه زه به کوم یو ټولومه

دلته به دارو اښاد راحت صاحب د هنري نثر د ښود لود پاره د (کونډه جینی) په ځای یوه بله لنډه کیسه را نقل کړو. دغه کیسه په شاعرانه سبک لیکل شوې چې هم لنډ کیسه ده هم شعر دی.

سین چپې چپې - ابا سین چپې چپې

په نغښتو متهو چې (بخملۍ) د بروزو شوړه تنور ته وړواچوله نو د اورلمبو په یې د سرنه اوچتې ژبې ووهلې. د هاړ غرمې او د تنور تاویې په بدن باندې د خولو نیزرامات کړو. شین خال یې د زنې په کوهي کې غوپې ووهلې. سپین د نرۍ خامتا کمیس یې وریوړي داسې لیوشو چې د بدن په خوځیدو یې د شا په تخته د نرو نرو گونجو گلگاري کیده او ورانیده.

(حسن) کورته د رانتوتلو سره وویل:

دا د غــرمــې تــنــور یــې تــود کــړ
شیـنـکـي خـالـونـه یې خـولـو کې غـوپـې خـوریـنـه

بخملۍ موسکۍ شوه: ستا خوله کې هر وخت تپې وي.

حسن وویل: بل هیڅیر ته زما تپه نه رایاد یږي خو چې تا وویمه نو.

بخملۍ د بنو غشي، لکه سنگینو نه زمکې ته تیټ کړل خپل کارکې یې تلوار را اواخیسته.

حسن: په تامې د اورځ پیر زونه ده. ارمان مې دا دی چې تــه لکه بي بي کټ کې ناسته وای او بل چا در له په خولې سړ ولی. . . خو . . . خو.

بخملۍ: يعنې زه شله ګيدړه وای يا په نري پرته وای چې بل چارا ته په خوله کې را کولی؟

حسن: خدای دې نه کړي هسې . . .

بخملۍ : نو پښتنه په کار بده نه ښکاري او هره ښځه هم او بيا په تيره په خپل کار زه ډير شکرونه وايم چې د خپل . . . . . خدمت کوم!

حسن: زما نوم دې ولې وانخيست؟

بخملۍ په کټ کټ وخندل. داسې خبرې به د دوی هره ورځ کيدې خونن د خولو سپرلې بل رنګ پيدا کړی و.

حسن : کميس دې د خولو له زوره داسې غورځي، لکه د سين چپې.

بخملۍ: نه! د اباسين چپې

حسن: نو چې لږ ترې بيرته شو هسې نه چې ډوب مو کړي . . .

اولاړ د لوخې کچه څيرې لاندې کښيناست. د ينه پس دا د دوی د مينې محبت ظاهرولو مشغولا او د خبرو ګپو لو بسم الله شوه «سين چپې چپې - اباسين چپې چپې» ددوی په وخت. د خندلو په وخت، د ژړلو په وخت. لنډه دا چې د سلام ځای د محبت دې کلمې ونيو.

ددوی محبت ته به خلکو په کمه سترګه کتل؟ دا د هر چا خپل نيت و. د خلکو په مخکې به دا کلمې په سترګو کې ويلې شوې. د حسن سترګې چې به څير څير شوې نو د هغې به تيتې شوې، لکه چې چا ويلي دي:

په لکونو اشارې شته د ښایست په پوټې نازکې
په کروړونو سلامونه شته د مینې په پټ رازکې

شپې او ورځې اوړیدې اوښې تیریدې. د تیرې سنې (۱۸۵۳ع) په اوړي کې ځای په ځای و باغوندې جوړه شوه. په غره په سمه د مړو کړساوه. ډیرې یتیمان او ډیرې کونډان کړل، ډیرې یې بورې کړې او ډیرې یې سرتورې کړې. حسن او بخملې هم په دې شمیر کې را غلل.

له فاني محبت نه یې ابدي محبت خوښ کړ، خلکو آسمان ته خولې بقې کړې، باران د پاره خیراتونه، زارۍ وشوې. خدای سره هر څه ډیر دي. د باران فرشتو د آسمان د سمندر ورخ را مات کړ او لکه د زوره ورې ګرمۍ زوره ور باران نه را ښکې شوه . . .

یا خوچا د باران سوال سره خیر نه وغوښتی او یا خو د ګرمۍ په آخرینه ورځ د حسن او بخملۍ په نامراده شوې مینه باندې آسمان داسې بې اختیاره وژړل چې د چا داسې ژړا یاده نه وه. دومره سیلا بونه چې ډیر کلي یې یوړل؛ ډیرې مقبرې یې هوارې کړې، ژوندي یې د پولۍ پرق ته کښینول او مړي یې د کالي دریاب تلې ته ورسول. اباسین خو اباسین دی، د لنډي او سوات د سیند نیزونو هم د تاریخ د پاڼو یو ګوټ کې ځای وموند.

«سین چپې چپې - اباسین چپې چپې»

عین هغه ځای نه چې کوم ځای لنډی او اباسین غاړه وزي، دا وبوله منځه یوې زرینې ښاپیرۍ وزرونه پرقول او آسمان پلو ته وچته شوه. د

مازيگري لمر او د اوبو د پرقا په رنگينو پلوشو کې مخ په قبله د هغو دوو مسافرو ميلمنو استقبال ته والوته کوم چې د څپو په بادي اوښانو سواره راتلل: «سين چپې چپې - اباسين چپې چپې» ښاپيرۍ د هغو په سرونو د خپلو ځليدونکو وزرو سورۍ وکړ اوور سره پښتنه شوه. مسافر په داسې سيالۍ راځي چې کله يو مخکې شي او کله بل. هر مخکې چې يو فرلانگ نيم لاړشي نو د اوبو په يو چورلک کې د خپل اوښ مهار دومره راتاو کړي چې وروستني ورورسي، او جوړد «سين زنده باد» او «اباسين زنده باد» چيغه هم وباسي، ځکه چې خلکو جدا جدا ښخ کړي وو خوسين يو ځاى کړل. خير آباد سره دادواړه يو قطب بل سويل لوري ته بيل شول. ناڅاپه د قطب غاړې مسافر د اباسين يوې زوره ورې چپې د سترگورپ کې د سويل مسافرته څو قدمه مخکې بوته خو بيا راستون شو. ملگري ورته د تورو ويښتو په بوکره کې پټ مخ راورسيده «سين چپې چپې، اباسين چپې چپې» دواړه داسې غاړه غړې شول چې د اباسين چپو څه چې د غرونو تړو هم نه شو جدا کولاى، ښاپيرۍ د زري وزرو په کفن کې ونغښتل او داوبو تل ته يې وسپارل.

د غرونو څوکو او د اکبر پاچا د قلا د يوالونو په زوره چيغې کړې: «سين چپې چپې - اباسين چپې چپې».

حمزه شينواري :

ابو المراد حمزه شينواري په (۱۹۰۷ع)* کال د دسمبر په مياشت

(*) استاد حمزه شينواری د ۱۹۹٤م کال په فروري کې ومړ او په لواړگي کې خاورو ته وسپارل شو (هـ)

کې د خیبر په لواړګي کې د ملک بازمیرخان (۱) کره زیږیدلی دی.
د (ځلنده ستوری) لیکوال اخونزاده فرمان مسافر دده د کوچنیوالی ژوند داسې انځوروي: «د ابتدایي تعلیم په غرض د خپل کلي په سکول کې داخل شو. د تعلیم حاصلولو څه نه څه شوق یې لرلو، خو استاذ صیب په ابتداکې هلوود دوی دا شوق په نشبت او پریشانی بدل کړو. واقعه داسې وه چې یو ورځ دوی په تختی باندې د پتهی لیکلو په ځای د انسانانو خاکې راښکودې او په زړه کې من من غټیده چې استاذ دا ووینې نو ډېر داد به راکړي. او ماشومان چې څومره په داد او شاباشی خوشحالیږي څه پته خبره نه ده. خو هغه نیک بخته چې د انسانانو هغه خاکې ولیدې نوبینت یې راواخیستو او چغه یې پرې راوویسته چې دادې څه کړي دي؟ او بیا یې نه سرکتو او نه پښې او داسې یې ووهلو چې په چغو یې د خواوشاکیمرو اوسیدونکي هم راخبر شول. حمزه صیب تردویم جماعت پورې راورسیده خو عاقبت یې له سکول نه تیښته غنیمت وګڼله. له دې کبله مشرورور په اسلامیه کالجیټ سکول پیښور کې داخل کړو. خو هلته هم دا حال و. وخت په وخت به د سبق نه پټیدلو او سزاګانې به یې خوړې نتیجه دا شوه چې په لسم جماعت کې یې سبق نیمګړی پریښود.»

---

(۱) په (اوسنی لیکوال) کې د حمزه د پلار نوم بازمیر خان او په (ځلنده ستوري) کې میربازخان ښوول شوی دی. ددې خبرې سپیناوی په کار دی.

حمزه صیب هم په دې باره کې داسې لیکي : « دوړو کوالي نه زما طبیعت د سبق سره جوړ نه و او ما به د تعلیم نه ګریز کاوه. په پنځم جماعت کې زما شاعرانه فطرت غزونه وکړه او ما د شاعرۍ بسم الله په اردو ژبه وکړه. مولانای محترم حضرت عبدالقادر صاحب به ما ته اصلاح راکوله. د نهم جماعت نه پس زما آزاد فطرت د هر یو قید ځنځیرونه وشلول او ما تعلیم ته په مخه دې ښه وویل. پلار مې یو مالدار ملک او سرکاري ټیکه دارو، د معاش د غم نه وزګاروم. په اردو ژبه مې افسانې او غزلې لیکلې . . . په ۱۹۲۳ ع کې ما ته خپل شیخ سید عبدالستار صیب چشتي هدایت وکړ چې زه دارد و ادب په ځای د خپلې مورنۍ ژبې پښتو ادب ته توجه وکړم ځکه چې د هغوی په خیال ما په خپله ژبه ظلم کاوه او د هغوی د ارشاد څه داسې اثر و چې زما ذهن په معجزانه طور دارد و ادب د ګلانو د کټه لمن څنډ وهله او د خپلې ژبې اغزن ماحول ته مې غیږ پرانسته. »

داسې ښکاري چې دا د پیر صیب برکت وچې حمزه یې د پښتو ادب غیږ ته ورواچاوه. حمزه د غزل پلار شو او ډیر زیات شاعران دده په پله روان شول. ده دادبي او فرهنګي ټولنو په جوړولو کې هم د رنه ونډه اخیستې ده. د استاذ حمزه (۱۹) اثره چاپ شوي دي چې په هغو کې یې غزونې، یون، بهیر په خاصه توګه د یادونې وړدي. (۱) ده د (نوې -

---

(۱) د استاد حمزه د منظومو آثارو کلیات په شپږو ټوکونو کې د پېښور د پښتو اکادمي له خوا چاپ شوی دی. په دې کلیات کې د استاد ټولې چاپ شوې شعري مجموعې او ډیر ناچاپ شعرونه راغلي دي. د کابل منظومه سفرنامه یې هم په ۱۹۹۹م کال په پېښور کې چاپ شوه (هـ).

چپې) په نوم یو ناول هم لیکلی دی. (د غزل په اننګوکې) تر سرلیک لاندې داستاد حمزه شیواري د غزلو منتخبات د زرین انځور له سریزې سره په (۱۳٦٤ س) کې د قومونو او قبایلو دچارو وزارت له خوا چاپ شوي دي. په دغه رساله کې د شعر، غزل، او حمزه په باب په زړه پورې مطالب لیکل شوي دي.

د حمزه د شعر په باب ډیرو ادیبانو لیکنې کړې دي. څرنګه چې په دغو لیکنو کې د غزل پر ماهیت هم رڼا اچول شوې ده نو د لوستونکو د استفادې د پاره به یو څو بیلګې راوړل شي.

نامتواد بې مؤرخ دوست محمد کامل وایي: «ښاغلی حمزه د یو خوږ من زړه او فکر من دماغ څښتن دی او سره ددې دولته ورله خدای یو روڼ تخیل او شګفته مزاج هم بخښلی دی. ډیرو کسانو به د فلسفې، ساینس او فنونو کتابونه د ښاغلي حمزه نه زیات لوستي وي خو تر څو چې زما د علم او تجربې تعلق دی داسې کسان ډیر لږ دي چې ژوند او کائنات طرف ته یې مخ دومره فلسفیانه او ساینسي وي، لکه د ښاغلی حمزه او په ښکلا او ښایست دومره مین، لکه هغه.»

طاووس شینواری لیکي: «... حمزه نقاش فطرت او د خپل وخت حافظ شیرازي دی. ښه لیکونکی او ډیر ښه غزل ګوی دی. د غزل لمن یې دومره ارته کړې ده چې د هر رنګ ژوند مسر تونه او خوشحالی پکې شته او د هر لوستونکي د طبیعت برابر سامان لري. داسې نوي نوي ګلونه یې کرلي دي چې ښایست یې دایمي خوشحالي ده. د حمزه شعرونه

هغه قیمتی لعلونه دي چې تراشل نه غواړي، هغه ښایسته ناوې چې د سینګار محتاجه نه وي، هغه می ناب چې نشه یې ابدي وي او یوه نوې مسحور کن فضا پیدا کوي، هغه ځلیدونکی ستوری دی چې په آسمان داادب کې د د بدبې او د جلال جلوه کوي. . . .

حمزه یو کامیاب شاعر دی او په اصلي معنو کې شاعرانه زړه او دماغ لري. دده د شاعرۍ خپل رنګ دی، وچتې ساده ګۍ یې په کلام کې نوی روح اچولی او هم دغه وجه ده چې په کلام کې یې جاذبیت او خوند دی. . . په کلام کې یې داسې سوز، شیریني او خاموشه رواني ده چې زړه ته تسکین، روح ته لذت او د ماغ ته مسرت او تازګي ورکوي. (د غزونې مقدمه، ٤ مخ).

فاروق شینواری لیکي: « . . . د حمزه په رنګینه او فلسفیانه شاعرۍ کې که هرڅو د تغزل رنګ غالب او د تصوف پرتو زیات دی ولې هغه بیا هم د بې غرضه او د تعصب نه پاک قومیت د ډیر ژور او عمیق طرز او انداز نه خالي نه ده او په ډیر دقیق او باریک بیان یې د قوم د خودي او خمیت او مروت نه ډکه نفسیاتي او احساسي نقشه راښکلې ده. . . » (د غزونې مقدمه ۱۰ مخ)

اجمل ختک لیکي : « حمزه صاحب په حیث د لیکوال، ادیب، شاعر، عالم، نقاد او فلسفي دومره ژور نظر او وسیع تابلو لري چې نن د ژوند او فن داسې مضمون نشته چې هغه پرې د قلم سیند په ګډا ګډا زغلولی نه وي. » (د غزل په اننګو کې، (د) مخ)

اوس به راشودې خبرې ته چې «مشک آن بود که خود ببوید، نه آن که عطار بگوید.»

دادي د غزلو څو بیلګې:

یاره، چې آسمان ته دې بانه ګوري
سترګې دې زما په مخ کې څه ګوري
ښکلي نظر ستا چې بې قراره دی
زړه ترینه ورک شوی دی که زړه ګوري
شونډې دې خواږه خواږه ستونه کړي
سترګې دې آشنا ولې تراخه ګوري
سترګې چې د سترګو په لار زړونه وړي
څوک د تورې شپې به چرته غله ګوري
غل د محبت غلطیدای نشي
څوک چې په محفل کې چاته نه ګوري
خشکې چې آرمان مې چینې سترګې کړي
لاړ زړه په تل کې مې اوبه ګوري
زه حمزه په زړه هم ورکتی نشم
څه پرې که آشنا مې په لیمه ګوري

**

چې پسرلی په موسیدو ښکاري
ښکلې ځواني په ویښیدو ښکاري

پیاله په سر، گلونه بیا راغلل
د زړه دفتر په خوریدو ښکاري
پیاله د گل شوه د شبنم نه ډکه
داغ د لاله په ډوبیدو ښکاري
د نرگسی سترگو په ست مې قسم
پیاله له ما په کږیدو ښکاري
زور د گلانو شو آشنا را شه
سترگې زما په مړیدو ښکاري
پیاله زما شوه د نگهت نه ډکه
نشه زما په کمیدو ښکاري

***

لاخوږ سې د گریوانه پاتې دي
وحشـ .. ستا په زړه کې څه پاتې دي
دا خوته ولوله چې سترگو کې دي
نورې خبرې مې په زړه پاتې دي
ستا مې ښکلا زما دې زړه واخیستو
تا سره څه، ما سره څه پاتې دي
سوال خو مې اورې خو جواب نه کوې
لا په خوږو کې دې تراخه پاتې دي
اوښکې هوښیارې شوې بهرنه راځی

جونه شوې پیغلې په کاله پاتې دي
ستا د هند کې بانه که نیغ وي څه شي
لا څه شملې د پښتانه پاتې دي
چې په یو وخت فلک پیما وو هغه
مینه کې سر په زنګانه پاتې دي
وړلې ځواني دې زما څه کړه آشنا
تله دې په ځای لا دې راتله پاتې دي
په خلاصیدو شوه د زړه وینه حمزه
لا دیر غمونه میلمانه پاتې دي

***

تل به په لارد میړنو سره ځم
یمه پښتون د پښتنو سره ځم
د ملیت نمره د پرخې په څیر
ستا ددې شوخو پلو شو سره ځم
دا چې خرد هم په ملت ځاروي
زه د همداسې لیونو سره ځم
پام کوه زه هغه نظر نه یمه
چې به په دود د سپیلنو سره ځم
وایي اغیار چې د دوزخ ژبه ده
زه به جنت ته د پښتو سره ځم

راستنبدی چې نشي وخت خونه يم
خود حالت د تقاضو سره ځم

کړمه جهان چې د پښتون، زلمی
د خپلو پيغلو حوصلو سره ځم

وړه مستقبل ته د ماضي روايات
زه د خپل حال د ولولو سره ځم

څو چې راغونډ په يوه مرکزيې نه کړم
هرې تپې ته د جرګو سره ځم

حمزه سفر که د حجازوي نو هم
زه د پښتون د قافلو سره ځم

***

تندی د ساقي تريو تشې کاسې شوې ځئ چې ځو
ناسويو پتنګانو ډيوې مړې شوې ځئ چې ځو

بې لارې وو، په لار شوو چې رهبر شورانه ورک
موسکې راته له ورايه مرحلې شوې ځئ چې ځو*

يارانو په پښتون آشنا مې دانه وګمان
جرګې له نيمې لارې راستنې شوې ځئ چې ځو

شايد غرور يې مات که د ازموږ بلانو شئ
رندانو د ساقي چې سترګې سرې شوې ځئ چې ځو

* په ظاهر کې داسې ښکاري چې د شاعر مقصد به کوم پاکستانی رهبروي، ليکن دا بيت په اصل کې تصوفی مفهوم لري او له مرحلونه غالباً د شاعر مراد د سلوک مقامات دي.

محفل ته رقیبان یې په خپل ځای راواستول
اوس جوړې نورې نورې تماشې شوې ځئ چې ځو
تل ستوری رهبري کاپکې کم دی غلچکي
جو پې تیرې له پاسه راخورې شوې ځئ چې ځو
واعظه راته نن کړې نصیحت په نوي رنگ
ملگريو داقصې خواوس زړې شوې ځئ چې ځو
شاید چې بله شوې ده ډیوه د میخانې
ماښام شود آسمان لمنې سرې شوې ځئ چې ځو
حمزه وایي بدل به کړي د وخت اکر بکر
چې سترگې د حالاتو پښتنې شوې ځئ چې ځو

***

نورې قصې وایه چې آسانې دي
پریږده د الفت خبرې گرانې دي
رامې شي لیمو ته د دیدن په وخت
اوښکې څه ناپوهه رقیبانې دي
سترگې مې لوستې شي د فطرت کتاب
مخ ته د آشنا چې شي امیانې دي
ستا د جلب شوق یې وي، راپیښې شي
دامې که سلگی دي خومهمانې دي
گران شوهسې ستا د وصل مې ولې

تل چې د عاشق وینې ارزانې دي
غم د هجریو رتلی بل ځواب
داسې مرض داسې دوایانې دي
ښکاري چې حمزه په زړیدو یې اوس
لادې چې جذبې له پخوا ځوانې دي

***

د هغه سترګو پښتنو خبرې
ځنګه درنې وې د درنو خبرې
دا سترې ژوند دې مبارک شه مینې
زده چې آشنا کړې په لیمو خبرې
زاهده پریږده د تسپو خبرې
کوې ماحول د زولنو خبرې
درنه به وانه وړمه پوه شوې که نه
درته مې وکړې په پښتو خبرې
د تندې ګونجې دي، مغل خونه یم
چې کوې نن د تا ترو خبرې
دا بوږ نیدلې هوسې سترګې د تا
وکړې ناځا په د زمرو خبرې
د حمزه زړه ته د لاسه ورکوه
دادې آرمانه د زلمو خبرې

اجمل ختک:

محمد اجمل ختک د پښتو ادب په آسمان کې یو ځلانده ستوری دی او کله چې شاعران او ادبیان داد ب آسمان ته ګوري نو غالباً تر ټولو مخکې د دغه ستوري ځلاته متوجه کیږي. په دې کې شک نشته چې د دغه ستوري په شاوخوا کې د رومانیت تر څنګ د حماسې سرې اوریځې هم ګرځي راګرځي چې ځینې کسان یې د حماسو په ځای له رومانیت او شاعرانه تخیل سره زیاته مینه لري. نامتو کره کتونکی (ایاز داؤدزی) هم په دې باره کې یو څو خبرې لري چې وبه یې لولو:

« (د غیرت چغه) چې د حماسي ډولو نظمونو مجموعه ده که هر څو د پښتو په نوې قامي شاعرۍ کې یو جګ مقام لري خو که د رومانیت هغه رنګینه پرده ترې لرې کړي نو بس د وخت آواز غوندې څیز به پاتې شي - چې د وخت پیدا واروي، د وخت د پاره وي، او چې وخت تیر شي نو دغه آواز هم د تیر وخت په تیارو کې ورک شوی وي. وختي غوندې جذبو ته، دوختي تقاضا غزونو ته دوامي ژوند بخښل یو ډیر لوی کار دی. دا هم د اجمل غوندې د یو ستر فنکار برخه وي چې د «نعره بازۍ» غوندې ولولو تنده هم د فن په آب حیات سړولی شي. » (اوسنی لیکوال، ۱۸ مخ)

محمد اجمل خټک د حکمت خان زوی د خوشحال ختک کورنۍ ته منسوب دی. د (۱۹۲۵م) د اپریل په میاشت کې په اکوړه ختک کلي کې پیدا شوی دی. اجمل چې تراتم ټولګي درس ولوست نو بیا یې د

اقتصادي ستونزو له املېدونځي پريښود ، ليکن په کور کې يې د آزموينې د تيرولود پاره تياري نيوله او په پای کې يې له پنجاب يونيورستي نه د فارسي «منشي فاضل» دارد و «اديب فاضل» او د پښتو «هانرزان پښتو» علمي درجې واخيستې.

د اجمل خټک د ژوند زياته برخه په عملي سياست کې تيره شوې ده. څو ځله يې بنديخانې وليدې او وروسته کابل ته راغی. په کابل کې يې د ظاهرشاه له سلطنت نه نيولې د نجيب الله تر دورې پورې د افغانستان حالات په سترګو وليدل او بيا د روغې جوړې د تګلارې له اعلاميدو وروسته پاکستان ته ستون شو. د شعر څو مجموعې لري چې «دغيرت چغه»، «دوخت چغه» «ګلونه تکلونه» ، او «ګل پرهر» نوميږي. «دازه پاګل وم» يې د هنري نثر بيلګه ده چې په هغه کې يې د بنديخانې حالات تصوير کړي دي.

د شعر بيلګې:

غـتـان غـتـان، نـيـکـان نـيـکـان پـيـدا دي
دوی خـولـه ځـايـه جـنـتـيـان پـيـدا دي
ځـئ هـغـو خـوارو لـه جـنـت وګـتـو
څـوک چـې لـه مـوره د وزخـيـان پـيـدا دی
چـې نـيـشـه داسـتـبـداد لـري پـه سـرکـې
مـاتـه يـودی کـه مـغـل دی کـه افـغـان
چـې زمـا د کـورازغـي تـه ګـاره ګـوري
وايـم اور شـوی د هـغـه پـه ګـلـسـتـان

ملګرو، نور په لوګيدوو نشوه
ځئ چې لمبه شو دا خپل ځان وسيزو
د نوی ګل د خصماني د پاره
دا زوړ خوړلي ګلستان وسيزو

***

لکه تپه د يوماشوم شپونکي د خولې نه ووزي
په کاڼو يوتو کې خوريږي ځي ورکيږي چرته
لکه وږمه د خوشبوډکه د اغزو په منځ کې
په پاڼو پاڼو کې ګډيږي ځي خوريږي چرته
لکه يو پاکه پلوشه د سحرني ستوري نه
په تورېخن سحر رالويږي ځي تيريږي چرته
يا لکه اوښکه په ليمو کې د نيمزالې کونډې
چې بې اسرې غونډې ښکاريږي ځي پټيږي چرته

د ويښ زلمي سندره

ډير د رومان د دنيا
په رنګينو دوکه شوم
هم په خوږو دوکه شوم
هم په ترخو دوکه شوم
ډير د حسين خوبونو
په تلوسو دوکه شوم

هم په ترخو دوکه شوم
هم په خوږو دوکه شوم
نور په رنگینو نشواوده کیدی نشمه
بس د ریانغموته نور گډیدی نشمه
ساقي زما په خوا کې
مه کړه نگوه جامونه
لرکړه دا چنگ ورباب
مه سوروه تارونه

***

زه د غیرت د ویني
یوه توده څریکه یم
نه یم په چونگ اوبوکی
زه سړېدو ته پیدا
زه د ننگیال نیکونو
یو غیرتي کړیکه یم
نه یم په لام ولباس
غلي کیدوته پیدا
زه خوریدوته پیدا ، نوپټیدی نشمه
د ستا په زیراوپه بم کې ورکیدی نشمه
ساقی ، زما په خوا کې

مه ګرنګوه جامونه
لرکړه دا چنګ ورباب
مه سوروه تارونه

***

زه د ازغو په منځ کې
د ژوندون نخښه غوټۍ
ما د نسیم په جوټو
اوده کیدل نه دي زده
زه څیریدو ته پیدا
زه غوړیدو ته پیدا
ما ته ژړل نه راځي
زما خندل نه دي زده
زه په خوږو او ترخو دوکه کیدی نشمه
زه رژیدلی شمه خو بدلیدی نشمه
ساقي، زما په خوا کې
مه ګرنګوه جامونه
لرکړه دا چنګ ورباب
مه سوروه تارونه

***

په لړزیدلې دنیا
نن غلبلې جوړې دي

ماته د مرګ کومې کې
د لاسې مه راکوه
نور د مم مم په وینا
ګورئ زه نه تیروزم
ماته د زهرو ډکې
پتاسې مه راکوه
زه لړزیدلې نغمه، قلاریدی نشمه
که ته پړدې پړدې یې، زه پټیدی نشمه
ساقي، زما په خوا کې
مه کړنګوه جامونه
لړکړه دا چنګ ورباب
مه سورووه تارونه

***

ماته د دنګو غرونو
لوړتیا څه بل څه وایي
ته مې د ناز د قدم
په خالي شړنګ تیر باسي
ماته شهید باباجي
شفق کې بل څه ښایي
ته مې د بل د حنا

په کچه رنګ تیر باسي
ستا په دې لوخوپوخو، زه تیروتی نشمه
سترګي مې هم وتره خوړندیدی نشمه
ساقي، زما په خوا کې
مه کړنګوه جا مونه
لر که دا چنګ وړباب
مه سوروه تارونه

***

زما سرتوري پیغلې
دغوا غوجل نه ستړې
ته مې د بل د ډمې
مستي ګډا ته پسخې
زه دا بې د لاسو
پولوته نشم کتی
ته مې پیالې په لاسو
د چا اداته پسخې
زه د شګې په خلا، سیرابیدی نشمه
تش د روتوپه تپا، زه مړیدی نشمه
ساقي، زما په خوا کې
مه کړنګوه جامونه

لـــرکــــړه دا چـــنـــگ وربـــاب
مـــه ســــوروه تــــارونـــه

***

ســـتـــا د څـــیــرلـــو ســـترګـــو
پـــه خـــون کـــارۍ مـــې قـــســـم
زه هـــم یـــولـــپـــه ویـــنـــه
هـــن! تـــویـــولـــی مـــې شـــې
ســـتـــا د عـــشـــرت دنـــغـــمـــو
پـــه مـــضـــرابـــۍ مـــې ســـوګـــنـــد
زه هـــم تـــارتـــار رګـــونـــه
دایـــم وهـــلـــی مـــې شـــې
هن! تویولی مې شې، خو ورکیدی نشمه
هن! چې وهلی مې شې، خو چپ کیدی نشمه
ســـاقـــي، زمـــا پـــه خـــواکـــې
مـــه کـــړنـــګـــوه جـــامـــونـــه
لـــرکـــړه دا چـــنـــګ وربـــاب
مـــه ســـوروه تـــارونـــه

اجمل ختک د پښتنو د سترو لیکوالو او شاعرانو په نوم ادبي لیکونه او شعرونه لیکلي دي.

دلته یې یو شعر را نقلوو چې د غني خان ستاینه یې پکې کړې ده.

غني خان ښایسته زیاته موده کیږي چې له سیاست نه ګوښه شوی او د هنر د عاج مانۍ ته یې پناوړې ده.

اجمل په دې شعر کې خپل ځان له هغه سره پرتله کوي.

دوه مزري

د غـنـی پـه نـامـه لـیـکـم څـو شـعـرونـه
پـه پـنـجـره کـې یـادوم تـازه ګـلـونـه

د هـغـه سـره رنـګـونـه د قـلـم دي
زه لـرم یـو څـو سـاړه سـاړه آهـونـه

د هـغـه خـولـه کـې د خـونـده ډک چـغـار دی
زمـا زړه کـې دي د درده ډک داغـونـه

هـغـه خـیـال، فـن، او ښـکـلا سـرلـوېـږي
زه لـګـیـایـم لـویـوم داغـلـي زړونـه

سـیـلانـی هـغـه د نـور د دنـیـاګـۍ دی
بـلـوم زه د کـوډلـو مـشـالـونـه

د هـغـه احـسـاس د حـسـن تـازه ګـل دی
زه جـذبـات یـم پـه مـابـل دي سـره اورونـه

هـغـه مـیـنـه ده، غـیـرت دی، ولـولـې دي
زه وقـاریـمـه، پـښـتـویـمـه، ننـګـونـه

هـغـه مـسـت شي پـه مـکـان کـې لامـکـان شـي
زه چې ویښ شم لاس و پښې مې زنځیرونه

هغه بحر د هستي او د مستي دی
زه د خپل وطن د غرونو آبشارونه

د هغه جنون د عقل خزانه ده
زما پوهه د جنون غیبږکي تږپونه

چې هغه په لاره تیر شي خاوري ګل کا
زه چې کښینم هلته وکرم غمونه

د هغه د نیاد ننګ درباب سازدی
زه په بین د پښتنو اړوم سوزونه

هغه ګل دی ترمې ترمې زړه یې خاندي
زه لاله، زړه مې د سوزه ډک غمونه

چې هغه څومره دردیږي خوږسیتارشي
زه چې سورشم پاروم زاړه زخمونه

هغه راز د پښتنو د مستقبل دی
زه د نن د غیرتیانو غورځنګونه

هغه ناست د ګل لمبو کې ورو وروسوزي
ما د زړه په وینو رنګ کړل قفسونه

هغه تولې تلخی ګوټ کړې لیوني شو
لویوم یې زه خواږه خوبونه

د هغه زړګی له تاوه پلوشه شو
ما د زړه په لوګو تور کړه د یوالونه

فنه راشه، شعره راشه، خياله راشه
په يوه ښکلا کې ځاى کړه دوه اړخونه

دوه اړخونه لکه يوې مخې ګل کې
هم خوره خوره خوشبوده هم ښکلاده

دوه اړخونه لکه توره د پښتون کې
هم تيزوالى د غضب دى هم ځلاده

دوه اړخونه لکه فکر د بابا کې
هم فردوس دى، هم غريبه پښتونخواده

دوه اړخونه لکه شعر د خوشال کې
هم غيرت دى، هم دفن سره ښکلاده

دوه اړخونه لکه لوى وچت خيبر کې
هم عظمت دى هم د حسن يوه دنياده

فنه راشه، شعره راشه، خياله راشه
دا خوره وره دنيا راته يوه کړه
د خورى وروري تول اړخونه يو کړه
ترې نه جوړه د پښتو يوه ګلدسته کړه

عبدالغنى خان غنى:

خان عبدالغنى خان د پښتنو د نوميالى مشرخان عبدالغفار خان زوى دى چې د (١٩١٤م) په دسمبر کې داشنغر د سيمې د اتمانزو په

کلي کې زېږېدلی دی(۱). په وړوکوالي کې یې اووه کاله د عربي مروج علوم ولوستل. په ځوانۍ کې یې په لندن کې تحصیلات وکړل، بیا امریکې ته ولاړ. کله چې بیر ته خپل کلي ته راستون شو د ده په کړو وړو او افکارو کې د لویدیز تهذیب نخښې ښکاریدې. له پلار سره یې ویره پیدا شوه هسې نه چې غني له خپلې ژبې او فرهنګ نه بیګانه پاتې شي. اما غني له خپل قام سره د سپیڅلې مینې په خاطر د خپل پلار په لاره ګام واخیست. شپږ کاله یې بندیخانه تیره کړه او پښتو ادب ته یې د نادرو مرغلرو امیل وربه غاړه کړ.

« د هندوستان د ویش په نتیجه کې د پښتنو بې برخې کیدو غني خان په مروجو اوپې ثمره ګوندي سیاستونو باندې بې باوره کړ، د سیاست د چیغو او نارو له کتارنه راجلا شو او د شعر تیره توره یې د نابیان شوو حقیقتونو او ناویونکو درکونو د بیان اورسواکولو لپاره له تیکې راوایسته هرڅه یې چې زړه او الهام ورته وویل هغه یې ولیکل او په دې توګه یې هغه لوی عقل چې « شعر » نومیږي صیقل کړ او د رعایتونو او قیودو له ننګ او شرم نه یې آزادي ورکړه. بې له دې چې غني د فلسفې تفکر په لحاظ تحلیل کړو او بې له دې چې د یو نقاش، مجسمه جوړوونکي او ځواږ خیز هنرمند په توګه یې وڅیړو، دی زموږ د دوران یو ډیر لوی شاعر دی چې د انسان په ښکلا او لویې او د هغه په کمزوریو تر بل هر پښتون شاعر ښه پوهیدلی دی. ده د انسان تکل غوښتنې او ګناهکار هوسونه د هغه په خپلو مذهبي، فلسفي، سیاسي، او خرافي

(۱) عبدالغنی خان د ۱۹۹۶ م کال د مارچ په میاشت کې وفات شو. (هـ).

اندیښنو کې څیړلي او ازمویلي دی. »(د غني کلیات، د لایق سریزه) د غنی د اشعارو دري مجموعې: د پنجرې چیغار، پلوشې، او پانوس (د غني کلیات) په نامه په (۱۳٦٤ ش) کې په کابل کې د قومونو او قبایلو وزارت له خوا چاپ شوې دي. (۱)

د غنی د ژوند او اند په باب یوه ښکلې تابلو د اجمل خټک په (دوه مزری) نومې شعر کې ایستل شوې ده. په هغه کې د غنی د شخصیت تصویر په شاعرانه توګه منعکس شوی دی. د غني شعر د فرهنګ سمندر دی په هغه کې هر ډول جدي خبرې، هزلیات، طنز، شاعرانه انځورګري، ژور نفسیاتي مسایل، د شاعر جهانبیني، فلسفي تمایلات، د وطندوستی جذبات او د پښتون او انسان آرمانونه څه په سطح او څه په ژورو کې لیدل کیږي. غنی خان په اصطلاح «خپل شعرنه بندوی»، دچاپروانه ساتي، او خبره سپینه کوي.

رښتیا هم څوک چې کاذب محبوبیت ته شاکړي او د سیاست بازی له پولې د فلسفې قلمروته واوړي نو هلته د جمال او حقیقت له پلټنې نه پورته بل هیڅ ارزښت وجود نه لري.

دعا

ستر ګو د جانان کې زما ښکلي جهانونه دي
وادي خلـه د نـیا، زه وړی سـتـا د دنـیـانـه یـم

(۱) د غنی خان د نظمونو او نثرونو یوه ګډه مجموعه (ګډې وډې) په پیښور کې چاپ شوی ده. دا مجموعه په کلیات کې نه ده راغلې (هـ).

گوره د فقیر کچکول کې تاج د سکندر دی پروت
زه یم د سخیانو، د شومانو گدانه یم

زه یې په غرور درنه د مینې په نوم غواړمه
زه ملنگ بې نیازه ستا د ویرو اویلانه یم

یو د سپو ږمۍ ځاځکی درنه تیک له دیار غواړم
زه یم د خوبونو، د لالونو گدانه یم

هغه مستي غواړم چې یې مرگ نشي وژلی
زه دې د غمونو د بیگا او سبانه یم

او تشه د نیاگۍ که دې بخښې نواې امیره!
ستا شوه ستادنیا، زه وږی ستا د دنیا نه یم

غنی (د پنجرې چغار) په نامه د شعر یوه مجموعه خپلې میرمنې ته اهدأ کړې ده. د (پیشکش) تر سرلیک لاندې دده د خواږه نثر او ښکلي شعر یوه برخه دلته رانقلوو:

« بنده د خپل احساس او بې حسۍ په قلا کې بند دی او دغې ته خلق قسمت وایي. خوشپږ کاله وړاندې واقعاتو زه د خپلې لویې قلاته راوښکلم او په ډیرو وړو وړو د خښتو قلاگانو کې بندیوان کړم.

دغه د درد، زور، او تیرې ماحول کې ماته د لارې روښانه کولو صرف یوه شمع وه او دا زماد ځوانۍ او مستۍ گلونه چې دې تور او تاریک باغ کې شوي دي او ماترې نه یوه مړاوې گلدسته جوړه کړې ده هغې فرشتې ته پیش کوم چاچې د حیدرآباد د نواب رستم جنگ محل د

غنی د تالا شوې جونګړې د پاره پرېښود او ماشره يې دا دغم، د درد او بې سروسامانۍ ورځې ډيرې په خندا، خوشحالۍ او بهادرۍ تيرې کړې. زه چې د هغې درد ته ګورم نو خپل درد رانه ورک شي. زه چې د هغې نرتوب ووينم نو په خپله بزدلۍ ستومانه شم.

نو ځکه دا کتاب زه په ډير ادب او ډيره مينه د خپلو بچو مورته پيش کوم.

يو خوب د شاعر په جامه انساني
يو سازد ورد راز، ښکلی خوږ آسماني.

يو ګل د جنت په خصلت رحماني
يو جسم ناري يو زړګی نوراني
شوله داسې پيدا د غني د لبرا
په غيرت پښتنه په ښايست ايراني

توقه

مابه شمع شمع کوله
تا که جوړ رانه پتنګ
تلمه ښکار له د کبوړو
تاورپيښ کړم په نهنګ
ماد قصده وې ملنګ يم
تا رښتيا کړمه ملنګ
ماپيښې کړې د تور زنو

تامې کورله راوړ جنګ
زه خوګړ کولی نشم
په ګیلو ته خفه کیږې
حقه داده لویه خدایه
ته په تهوقونه پوهیږې

سیل

مالیدلی د فرنګ ښکلي جیزونه*
چې دا لاندې ترې غورځنګ وهي سیندونه
مالیدلي محلونه د لندن
جینکۍ مستې آزادې ګلبدن
مالیدلي داتهلی ښیسته ښارونه
سره يې انګور سره يې شراب او سره ګلونه
مالیدلي د پیرس ښاپیرۍ ښکلې
په کردار ګفتار خوږې لکه بلبلې
مالیدلي امریکه کې دي ښارونه
چې وریځو ته یې رسي مکانونه
مالیدلی تاج محل غوټۍ د ګلو
د ډهلي ښکلي ښارونه د مغولو

*جهازونه

خو چې ووينم زه خپل د ختهو کور
رانه هير شي محلونه ښيسته نور

د انرۍ تنګې کوڅې زما د کلي
ورته څه دي د دنيا ښارونه ښکلي

چې خړ مخی وروړ پښتون سينې له درشي
درنه هيربه تهول ښايست د بحروبرشي

خدايه شکر چې پيدادې له دې قام کړم
د پښتون د نرو جود دې يواندام کړم

څه به کړمه د لندن لوی محلونه
د پيرس جونې ښيسته رومي ګلونه
په والله چې له جنته به شم ستون
که کنځل پکې وانه ورم د پښتون

اې زما وطنه

اې زما وطنه د لالونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د تورو نښانې زما
ستا سر چې وي ټيټ نوزه به شان و شوکت څه کړمه
ته چې خوارو زاروې زه به مال او دولت څه کړمه
ته چې ورن ويجاړوې زه به خواب او راحت څه کړمه
مسته به دې خاوره کړم په وينې مستانې زما
اې زما وطنه د لالونو خزانې زما

***

عقل مې ایرې شه ستاد پاره د فکرونو نه
سترګې مې قربان شه ستاد خاورو د کورونو نه
ځارشمه قربان شم ستا د غرونونه سیندونو نه
ستا زړه کې پرتې دي تولې تلې زمانې زما
اې زما وطنه د لالونو خزانې زما

***

یا به دې زه سیال کړمه وطنه د جهان
یا به ستا په پښو کې تورې خاورې کړم خپل ځان
ځان به درې درېږ کړم خوتا به کړم ودان
نریمه پښتون یم تا ته یادې افسانې زما
اې زما وطنه د لالونو خزانې زما

***

چې خازې شنې مې په قبروي ولاړې
که غلام مړوم راځئ توکړئ پرې لاړې
که په خپلو وینوئه یم لمبېدلی
په مامه پلیتوئ د جومات غاړې
چې قطرې قطرې مې پوخ دد ښمن نه کړي
مورې! ماپسې په کوم مخ به ته ژاړې
یا به دابې ننګه ملک باغ عدن کړم
یا به کړم د پښتنو کوڅې ویجاړې

***

عجیبه دې ده خانې، عجیبه دې ده ځوانې

اي پښتونه، پوه دې نشوم په وراني په وداني
دادې لانوی هنر دی، چې خپل وروړ وژني بې هيځه
پیرنګي ته خوتینګ نه یې چې یې کړلې پیزواني
چې پټکی یې پرېږی وي، په حجره کې دی زمري وي
ناست د مرچووي په ختمه، د ځان نه ويني ثاني
وايي پلار مې بهادرو او نيکه مې سکندرو
چې د ځان تپوس ترې وکړې بس هی هی وي اماني
په غريب همسايه ټروي، يا په ښځه زوره وروي
د جنګ وخت کې پټ کورناست وي خود جنګ وي ارماني
غني نه د دوی دواشته، نه طبیب ورله ورتلی شي
د خدای قهر پرې لګيا دی، چې زر زر يې کړي فاني

چرګ ته

خوراک کوي د سپي
او مسئلې ذ ملايانو

بانګونه د بلال
او لنګوټې د چنګړيانو

پرتوګ دې ياره نشته
او شمله نيغه د خان

شل ښځې دې ساتلې
خوسحر وايې آذان

په جنګ کې بهادر، او
مستانه لکه چنګیز

په مینه کې بې شرمه
بې پروا لکه انګریز

اوریوز دې د قاضي دی
طبیعت دې د هیتلر

آوازدې د پښتنو
او انداز د منستر

انجام دې تبخی دی
اې مجنونه د ډیران

یوورغ به روستی بانګ وکړي
ډوډی به وکړي خان

میرمهدي شاه مهدي:

میرمهدي شاه په (۱۹۲٦م) کې د داؤد زو د تیپ په کنکوله نومي کلي کې زیږیدلی دی. د مهدي د لنډو کیسو پنځه مجموعې چاپ شوي دي چې نومونه یې دادي: نبنان، د بوډۍ تبال، پت، لاله ګلونه، او تور داغونه. (۱)

(۱) مهدی باچا د ۱۹۹٦م کال د سپتمبر په ۲٤ مه وفات شو. دده د لنډو کیسو پنځه یادې شوي مجموعې ګردې ښاغلی انځور د مهدی د استانی کلیات کې راوړي دي. دده د کیسو دیوې بلې مجموعې نوم د قیامت نخبه ده او د شعر مجموعه یې روڼ سحر نومیږي (هـ).

میر مهدي شاه د خدايي خدمتګارو د نهضت فعال غړی دی او اکثرې کیسې یې د همدغه نهضت د فکري جریان ترجماني کوي.

ننواتې

نن دریدي ګل دي په حجره کې ځوک نا آشنا سړی ناست و. لوی لوی بریت، غونډه او ګردی ږیره، سورسپین مخ، شنې بخنې سترګې، ګردنی ترملا تړلې او څه کارتوس ورسره په خورجین کې پراته وو. په پټی کې یې تیرا واله پیشقوزه تومبلې وه او یو بندی اوږد توپک یې د کټ په پښنه کې اچولی دی. د رنګ او شکل نه ډیر غیر غوندې ښکاریدو.

عمر خان ورته مخامخ کټ کې ناست و او لږ غوندې په شکی شکی نظر به یې ورته کتل. چې کله به د میلمه سترګې بل خوا شوې نو د عمر خان سترګې به په هغه ورخښې شوې او د هغه د پیژندګلو کوشش به یې کولو او چې کوم وخت به د هغه سترګې عمر خان پلو شوې نو عمر خان به سترګې واړولې.

میلمه هم د حجرې دیوالونو، دروازو ته او تراوتر کتل او د حجرې په منځ کې یو قبر ته خویې ډیر ډیر کتل. د دغه قبر په خواکې د دولسو دیارلسو کلو یو هلک ناست و. د مدرسې کارېې ځانته ایښې وا و په خپل کار کې مشغول و. خو کله کله به یې جارو راواخیسته او د قبر خوا او شاځای به یې جارو کړ او بیا به په کار اخته شو.

د لږ ساعت د پاره د هغه میلمه نظر اول په هغه قبر او بیا په هغه

هلک ور ښخ شو او په یونیت یې اخواکتل. عمر خان هم میلمه ته فکر وړی و، لکه چې هغه د میلمه د حرکتونو جاج اخیستو.

د میلمه په مخ اول سوروالی او بیا ورو ورو زیړوالی پیدا کیده، په مزه، مزه لکه د نرگس څوړند کیده. داسی معلومیده، لکه چې څه ډیر غم پرې راغلی وي، د سترگو گوټونه یې سره شول او په مزه غونډې یې توپک د کټ د پښې نه راوکښلو او عمر خان ته یې مخ واړاوه:

– بابا! دا هلک څوک دی؟

– دامې د خیره سره نمسی دی.

– نمسی؟

– هو، نمسی.

– ډیر شکر دی. د زوی د طرفه او که . . .

– مال د خدای، د زوی د طرفه.

– ښه، ډیره ښه ده، زوی دې د خیره سره کوم دی؟

– زوی مې . . .

دې وینا سره د عمرخان غونی نیغ شو. په لږ ساعت کې یې د تندي په گونځو کې نورې گونجې هم جوړې شوې. د ږیرې ویښتـه یې نیغ شول. د بالښت نه راوچت شو. میلمه د هغه درنگ نه پوه شو چې په عمرخان دا خبره داسې ولگیدهٔ لکه چې مالگه په پرهرولگي. سترگې یې تکې سرې شوې او سرې سرې غټې غټې او ښکې پکې راوغړیدې. لږ ساعت یې میلمه ته هیڅ ځواب ورنه کړای شو. بیا یې یو سوړ اسویلی د

زړه د تل نه راوختو او میلمه ته یې مخ کړو.

څه خبرې ته یې خوله جوړوله خو بیا چپ شو. بیا یې د قبر په خواکې هغه هلک ته وکتل او د ځان سره یې په مزه غوندې وویل:

- شکر دی خدایه. زه له تا راضي یم، ته له ما راضي شې!

- بابا! زه پوه شوم چې زما په خبره در ته څه درد ورسیدو.

میلمه له هغه نه په ډیرې نرمۍ سره پوښتنه وکړه.

- نه بچیه، هیڅ درد را ته نه دی رارسیدلی.

او له دې نه پس یې بیا د قبر طرف ته مخ کړو او هلک ته یې وویل:

- لاړ شه بچیه، میلمه له چای راوړه

او بیا یې میلمه ته مخ کړو.

- میلمه بچیه، دا هلک زما د شهید زوی سترګې دي. پوه نه یم خو قدرت را ته یوسف کړی دی.

- چا ویشتی دی څه؟

میلمه بیا پوښتنه وکړه.

- هو، بچیه! دا یې نهم کال دی چې چا ظالم ویشتی دی.

- هغه قاتل پانسي شو که قید دی؟

- هغه لا ترا اوسه ژوندی دی. خدای پاک دې یې نه پانسي کوي ځکه تر څو پورې مې په خپل لاس سیزلی نه وي، نو تر هغه وخته پورې مې پرې خوانه سړیږي.

- نو ننن سبا کوم ځای دی؟

هغه داسې تپوسونه شروع کړل، لکه چې د هغه پکې خاصه دلچسپي وي.

– مخرور (مفرور) شوی دی. سمه پوره پته يې نه لګي خو په غرونو کې دی. اوس راته چاڅه پته راکړې ده خولا يې اجل نه دی راغلی. خير دا خبرې به کيږي خو ته راته ووايه چې ته کوم ځای نه راغلی يې؟

– زه خو د تيرانه . . .

– د تيرانه؟

هغه بيا پوښتنه وکړه.*

– هو، بابا. ايله نن رارسيدلی يم.

– د خيره سره کوم ځای ته به ځې؟

– في الحال خوتر دې ځايه راغلی يم او مخکې معلومه نه ده چې چيرته به ځم. ما ته هيچيرې دانه معلوميږي چې نن به کوم ځای يم او سبا به کوم ځای يم.

د هغه دې خبرې سره د عمر خان نوره هم د شکونو لانجه زياته شوه. په دې کې ريدي ګل چای راوړې. په دومره ساعت کې نور هم اووه اته کسان حجرې ته راغلي وو. هر يو سړی چې به راتلو او ميلمه ته به يې وکتل نو څه شک غوندې به يې پيدا شو. په کتونو کې به چې کښيناستل نو خپلو کې به يې څه پس پس وکړو. ميلمه هم د خلکو حرکتونو ته د سترګو په ګوټونو کې کتل.

*د پښتونخوا اکثر ليکوال دانګريزي ژبې په تقليد لومړی پوښتنه کوي او بيا وروسته ليکي چې پلانی پوښتنه وکړه. همدارنګه اول ځواب ليکي بيا ورپسې زياتوي چې: پلانکی ځواب ورکړ.

په روانو خبرو کې به کله کله څه غيب غونډې شو، لکه چې څه ډير زوره ور فکر به ورله د خبرو د تسلسل کړۍ وشلولې.

ځينې وخت به په عمر خان هم داسې څه چل وشو. عمر خان په پتنوس کې شپږ پيالې د کې کړې يوه پياله يې ترينه ميلمه ته وړاندې کيښوده.

ميلمه چې پياله وچته کړه، نو لاس يې ورپرېښوده. که چيرې پياله په قاب کې نه واى نو ټول چاى به توى شوى واى. هغه پياله بيا کيښوده.

- او هو . . . هو . . . هو، وخونه سوزيدې؟

عمر خان ترينه همدردانه لهجه کې پوښتنه وکړه.

- نه، نه، بچ شوم، خير دى.

هغه ځواب ورکړو.

عمر خان په هغه نيمګړې پياله کې بيا چاى واچولې.

په دې کې په حجره کې ناست يو بل سپين ږيري عمر خان ته آواز وکړو. دواړه د حجرې د مال کوټې ته لاړل او د يوې شيبې د خبرونه پس بيا راووتل او غلي غونډې يې لمسي ته اشارت وکړو. هغه کور ته لاړو او دى واپس خپل کټ ته راغلو. ولې داوخت د عمر خان او د هغه دواړو په رنګونو څه چل شوى و.

دوه مينټه تيرنه وو چې ريدي ګل د کورنه واپس راغلو. د نيکه په خواکې غلي غونډې کښيناستو او د څادرنه يې څه ورکړل. ميلمه وروغونډې د کټ د پښې نه ټوپک راواخيستو او ځان ته يې په پټون

کیښود. او بیا یې د چایو پیاله راوچته کړه. یو گوټ یې ترې واخیستو او بیا یې ځان ته د کټ سر ته جوخته کیښوده. یو خوابل خوا یې وکتل او بیا یې عمر خان ته وویل:

- بابا! زه پوهیږم چې ته ما ته په شک شک گورې خو خیر د دښمن دارو خلکو همیشه دا کار وي.

- نه بچیه، د شک څه خبره ده؟ شکر دی تم (ته هم) پښتون یې او زه هم پښتون یم او د پښتون د اعادت دی چې که د خپل سر دښمن یې په ځای کې ناست وي نو هغه ته تر هغه وخته څه نه وایي چې تر څو د هغه په نیت نه وي پوه شوی.

- هو، دامنم. خو بیا هم زه پوهیږم چې څه خبره ضرور شته ده.

هغه دا خبره کوله او توپک یې ورور ورو په لاس کې سمولو. د ستر گو په گوټ کې به یې کله هغه قبر ته وکتل او کله به یې ریدي گل ته.

د عمر خان هم د میلمه په حرکت پوره نظر و. نمسی یې د خپل ښي اړخ د اوږې نه پناه کړی و. دا وخت د مازیگر نمر په غړغړه و. د کلي نور خلک هم حجرې ته راغلي وو. په کلي کې څه داسې خبره مشهوره شوې وه چې څوک د یر غیر غوندې سړی د عمر خان حجرې ته راغلی دی. هر سړی به چې راتلو نو اول به یې میلمه ته کتل. چې څومره، څومره په آسمان کې د نمر رنگ زیړیدو نو دومره دلته د میلمه رنگ هم خر ابیدو.

هغه بیا د پیالې نه گوټ واخیستو او عمر خان ته یې وویل:

- بابا! تا جوړې زه وپیژندم؟

- نه بچیه، دومره دي پیژنم چې زما میلمه يې، نورمې لاخدا پرو که پیژندلی يې.
- دا قبر د سربلند خان دی؟
هغه قبرته گوته ونیوه.
- هو، دادسر بلند خان دې. ولې تا سر بلند خان پیژندو څه؟
عمر خان د ځواب نه پس وویل.
- هو، پیژندو خومې صحیح . . . خوبابا زه خونن یوسوال له راغلی یم.
- سوال له؟ وایه څه سوال دی؟ که زما د کولو وي نو انشاء اللّٰه چې هیچرې به انکار نه وي.
دا وخت د میلمه رنگ نور هم خراب شو. بیا يې یو وارقبر ته وکتل او بیا يې ریدي گل په نظر کې واخیستو. یو مینټ يې ورته نیغ وکتل. یو ساعت بالکل چپ شو. لکه چې په خوله يې چالاس اینبی وي او خدای خبر چې په عمر خان څه چل وشو چې هغه هم بالکل چپ شو. د څادر لاندې يې یو لاس کې څه وخوځول. نوره حجره هم بالکل حیرانه وه. یوازې حیرانه نه، بلکې څه داسې دهشت غوندې خورشوی و، لکه چې درنگ ساعت له څه ډیر خطرناک کار کیدونکی دی.
د لږ ساعت د خاموشۍ نه پس، میلمه توپک لاس کې قابو کړو او ناڅاپي پاڅیدو د توپک شپیلی يې ریدي گل ته مخامخ کړه. عمر خان لاد څادرنه تمانچه نه وه رابهر کړې چې میلمه ورته توپک په ځولی کې

ورو غور ځولو او د توپک د غور ځولو سره سم يې بيا په پښو کې پريوتى واو په ژړا کې په ګروم آواز يې وويل:

- زه کم بخت تاجى يم . . .

خداى خبر چې د تاجي د نامى اوريدو کې څه ووچې عمر خان غير شعوري طور سره توپ کړو. د تاجي سريې د پښونه بيرته کړو، ولې بيا چپ شو. په حجره کې ګرچاپيره کسان نور هم راغونډ شول. ولې داسې خاموشي شوه، لکه دلته هيڅوک وي نه.

تاجي هم په دواړه لاسه د عمر خان پښې نيولې وې او سريې د هغه په پښو کې ايښى و.

د عمر خان سترګې بيا سرې شوې. غټې غټې اوښکې پرې راماتې شوې. د پټکي پلويې مخ ته ونيو او د ښې شيبې د خاموشى نه پس يې يو لاس د تاجى په سر کيښود او بل لاس يې داوړې نه دراو چتولو په غرض راکښلو، هغه راوچت شو او کوم وخت چې عمر خان سينې ته جوختولو، نو په برګ آواز کې يې وويل:

- تاجيه! ننواتې دې . . . منم! څه ما درته د خپل زوى قتل وبخښلو!

عبدالمالک فدا (۱۸۹۷ - ۱۹۵۷م):

د خدايي خدمتګارو د نهضت يو بل فداکار غړى نوميالى شاعر عبدالمالک فدا دى. عبدالمالک فدا د عبدالجبار خان زوى په (۱۸۹۷) کې د چارسدې د پړانګو په کلي کې زيږيدلى دى. فدا د

پښتنو د آزادولو دپاره ډيرې ستونزې، قيدونه او اذيتونه زغملي دي او تر وروستۍ سلګۍ پورې په خپل هوډ ټينګ ولاړ و.

باچاخان دده د ښخولو په مراسمو کې وويل: «د پښتنو دا عظيم انقلابي شاعر ما په خپل لاس په قبر کې امانت کيښود او ډير زر به يې که خيروي سر درياب ته ورو. مونږ دا فيصله کړې ده چې د داسې ننګياليو خدايي خدمتګارانو هديره د قومي جهاد په دوران کې چې د شهادت مرتبه ګټې په سردرياب کې وي. دې قومي شهيد ټول عمر د ولس په خدمت کې تير کړو او دې دومره وکړولې شو چې آخر آخر يې په خندا خندا د وطن په مينه سا ورکړه.»

مرګيه مه راځه درځمه

(دا نظم فدا استاد د بابړې په يوه جلسه کې په داسې انداز اورولی و، چې با چاخان پخپله او نورو په زرګونو پښتنو په سرو سترګو ژړل.)

کفن په ترخ کې د سيالۍ ميدان له ځمه
مـــرګـــيـــه مـــه راځـــه درځـــمـــه
سر په تلی کې د الله د ربار له ځمه
مـــرګـــيـــه مـــه راځـــه درځـــمـــه
پـــه چـــارسـده کـــې کـــربـــلا ده
دغـــدارانـــو پـــرې صـــلاده
پـــه ســـر فـــروشـــو واويـــلاده
زه د خپل قام سره په مرګ سيالي کومه

مرګیه مه راځه درځمه

***

بیا دوطن په خاوره جنګ دی
ښکلی میدان د نام ونګ دی
مورې ورځمه زړه مې تنګ دی
په خپله خاوره خپلې وینې تویومه
مرګینه مه راځه درځمه

***

سرې جامې راکړه زما مورې
سر راله غوړ که سترګې تورې
نوم د پښتون دی په ما پورې
په پښتنه خاوره خپل سر قربانومه
مرګیه مه راځه درځمه

***

ماز یګر ووتم له کوره
رخصت مې واخیستو له موره
لارچې تیاره شوه تکه توره
دا جل ځای ته نیمه شپه ورسیدمه
مرګیه مه راځه درځمه

***

په لس بجې سبا سحر
سرفروش ووتل بهر
تري نه چاپيره شو لښکر
زه د قومي صفونو منځ کې ودريدمه
مرګيه مه راځه درځمه

***

خاص د جمعې په جماعت
فوځونه وختل وچت
علامې راغلې د قيامت
د آخر حکم ته دى هر سپاهي په تمه
مرګيه مه راځه درځمه

***

يو خواته توپې مشينونه
د حکومت واړه فوځونه
بل خواته قام خالي لاسونه
مقابلې ته مې کتل حيرانيدمه
مرګيه مه راځه درځمه

***

د چارسدې پړانګو بيبيانې
وړې زړې وې کمه ځوانانې

درونو مخکې وي روانې
دسفید پوشو جذبه نه وه د چاکمه
مرگیه مه راځه درځمه

***

د خوېندو غیږکې ماشومان
په سرنیولی و قرآن
آوازیې د او په میدان
فخر افغانه، تا گتم پخپله مرمه
مرگیه مه راځه درځمه

***

ستاد لیدومې تلوسه ده
په دې بنازمونږ جلسه ده
د دښمن خوشې و سوسه ده
زاري مې نه مني منت به کړم ترکومه
مرگیه مه راځه درځمه

***

تا لایې کړل زمونږ کوورونه
بیایې ورپورې کړل اورونه
زمونږ پرې نه رسي زورونه
له داسې ژونده راله مرگ ښه دی بېغمه

مرګیه مه راځه درځمه

***

چا سره توپه که مشینو
که چا سره سرپوښ غوریږینو
هر یو ظالم له قهره شینو
په یو آوازیې حمله وکړله محکمه
مرګیه مه راځه درځمه

***

د خدای رښتینی خدمتګار
مړه زخمیان پریوتل قرار
چې روستونه شو په دې وار
د مشین ګن خوله یې دوبارکړه راته سمه
مرګیه مه راځه درځمه

***

د پښتنو ښکلي ځوانان
په سپین میدان شول شهیدان
له خپل وطنه شول قربان
د تکبیر چغه به وته له هره فمه
مرګیه مه راځه درځمه

***

خلقو وچت کړل مړه زخميان
بيا د ګولو شو پرې باران
سور شو په وينو سور ميدان
جذبه د خلقو زيا تيدله دم تر دمه
مرګ يې مه راځه درځمه

***

ولي دل ما دقام جذبات
هيچا به نه کاوه هيهات
ښکاريدو مرګ ورته حيات
جونه وې مخکې د زلمو نه څو قدمه
مرګ يې مه راځه درځمه

***

جلسې له راغي دا خبر
چې په هر پل په هر ګودر
مورچې نيولې دي بادر
غور ځوي سين ته سر خپوشان زلمي په جمه
مرګ يې مه راځه درځمه

***

څوک ابا سين يو ورل په ښکته
د چا تر اوسه نشته پته

وکړئ تپوس له حکومته
د پښتنو بچي دې مړه کړل په څه تمه
مرګیه مه راځه د رځمه

***

زه د قدرت په ننداره وم
د دې منظر په نظاره وم
د مشین ګڼ خولې ته ښکاره وم
چې مخامخ د زړه په سرولګیدمه
مرګیه مه راځه د رځمه

***

ګولو مې غوښې کړلې فاش
خلقو وچت کړو زما لاش
ما پسې مه کوئ تلاش
زه علیین ته هغه وخت ورسیدمه
مرګیه مه راځه د رځمه

***

په آخرت چې رب قاضي شي
په شفاعت رسول راضي شي
وارد شهید او د غازي شي
زه به غلبیل سینه د خدای په مخکې ږدمه

مرگیه مه راځه در ځمه

***

اته څلویښت کاله په شمیر
نه مې دي نولس سوه هیر
دا د عیسی رسول وو تیر
ورځ د زیارت وه د اگست وه دولسمه
مرگیه مه راځه درځمه

***

عبدالمالکه ځان فدا کړه
پورته د حق یوه صدا کړه
نوی ژوندون قام له پیدا کړه
که خدای راضي شي سفارش به دې کومه
مرگیه مه راځه درځمه

***

د (نوې دنیا جوړه کړه) په نامه د عبدالمالک فدا یو ښکلی نظم په (اوسنی لیکوال) کې راغلی دی، چې دلته یې د نقلولو گنجایش نشته خو هلیه کیږي چې هغه نظم به د ښوونکي له خوا په ټولگي کې ولوستل شي.

سید رسول رسا:

د پښتونخوا نامتو کیسه لیکونکی، پیاوړی شاعر او پوه ادیب میاسید رسول رسا د میا محمد سعید زوی په (۱۹۱۰م) کې د نوښار د بدرشو په کلي کې زیږیدلی دی. ددوی کورنۍ د ابک خیلو میاګانو په نامه شهرت لري (ځینې پښتانه فکر کوي چې آخونزادګان او میاګان به د نسب په لحاظ پښتانه نه وي خودا خبره له یوې غلط فهمۍ نه راولاړه شوې ده. آخون د دیني عالم او میاد روحاني اوستانه شخص د پاره استعمالیږي. کیدای شي چې آخون (آخوند) او میا د نسب په لحاظ پښتون وي او یا نه وي).

که څه هم سید رسول رسا خپلې لوړې زده کړې د ساینس په څانګه کې کړې دي خوله وړو کوالي نه یې له شعر او ادب سره مینه درلوده. دی په انګریزي ادبیاتو کې د پراخې مطالعې خاوند دی او دده په ادبي آثارو کې د هغو اغیزه له ورایه ځلیږي.

همیش خلیل په (پښتانه لیکوال) کې د رساصاحب په باب لیکي:

«رساصاحب د پښتو ادب د حسین باغ بلبل هزار د استان او تخیل یې د آسمان هغه شاهین دی چاچې په پښتو شاعرۍ کې د ډیرو ښکلو ښکلو نظمونو اضافه وکړه او هغو دغه نظمونه خصوصاً او نورې فن پارې یې عموماً د نوي طرز فصاحت، لطیفو کیفیاتو او محسوساتو نه علاوه د شاعرانه جذباتو مکمله تصویر کشي کوي . . . رسا صاحب په خپلو شاعرانه خصوصیاتو کې یکتا دی او شاعري یې درومانیت، جمالیاتو،

کیف او سوزو سازنه علاوه د پاکو جذباتو آئینه ده. »

درسا صاحب د نظم او نثر په گنهو آثاروکې «دبیدیا گلونه»، «د قرآن پیغام»، «نوی ترنګ» «ارمغان خوشحال»، «باغ وراغ»، «رنګارنګ ګلونه» او په ناولونوکې «شمی»، «مامونی»، «مفرور» او «خودکشی» (۱) زیات شهرت لري.

د خیبر له خوا ماښام

د مغرب په تورو غرونو لاځلیږي سپینې واورې
د ماښام ګردونه خور شول غلې غلې څاري لارې
د مشرق نه رونما شوه تیاره روپه روزیاتیږي
داسې ښکاري توري زلفې د آشنا پرمخ خوریږي

په لمن د تورو غرونو د خیبر وادي راګیره
لکه تور دیوان چې کښیني له پري نه ګیر چاپیره
دا سرخی څنډه دورځې راعیانه شوه ځلیږي
یا له غیږې د عاشق نه شرمیلی آشنا بیلیږي

یاداکانې د خیبر دي خون لړلي سره مخونه
بیرته عکس پریوتلی شین آسمان یې کړ ګلګونه
یاد باغ زیږي ګلونه را بیرون په سور کفن دي
مقتولان یا دغمزو دي منتظر یاډیدن دي

(۱) سید رسول رسا د ۱۹۹۰م کال داکتوبر په ۲٤ مه وفات شوی دی، دده بل ناول میخانه نومي چې په پیښور کې چاپ دی. او یوناچاپ ناول هم ترې پاتې دی چې کچکول نومي (هـ).

یا پراته په سور کفن کې شهیدان د وطن ښکاري
سرې قطرې دوینونه دي سره غمي د عدن ښکاري

یاد اوربه شین چمن کې لګیدلی د افغان دی
د خیبر د سرد پاسه، یاد سرو وینو باران دی

چارچاپیره نوې سازه رنګیني په دنیا ښکاري
یا په سترګو کې نن ماله نوې نوې سما ښکاري

خاموشي په غلې ژبه داسې ښکاري چې ګویا ده
یادا سره مبهم سرخي ده چپه چپه خوله یې واده

پټ پنهان په هر ذره کې د خیبر خوني داستان دی
یو تاریخ یې په مخ لیک دی یو یاداشت د تیردوران دی

یوه ورځ به چیرې دلته د (محمود) کاروان روان و
ګردغبار دده د فوج به رسیدلی تر آسمان و

د تکبیر ناري وچتې اوریدلې دې جهان وې
ددې ملک ذرې ذرې به له دهشت نه په لرزان وې

په دې خاوره دي تیر شوي د (لودي)، (غوري) فوجونه
(ابدالی احمد) راغلی پرې به فخر کړي دا غرونه

سیف الرحمن سلیم:

سیف الرحمن سلیم په (۱۹۲۹م) کې د پېښور داودزو په سیمه کې زیږیدلی دی. دادبي تاریخ لیکونکو په عقیده، سلیم یو حساس شاعر او

د پاک ضمیر څښتن دی. په ځوانۍ کې یې، لکه د اکثرو ځوانانو په عملي سیاست کې برخه واخیسته خو کله چې د ادب ګلزار ته داخل شو د سیاست توره یې له لاسه وغورځوله او د پاسیفیزم (سولې غوښتنې) لارې خوښه کړه.

عبدالقادر ختک د (صلح کل) په پلوی داسې ویلي وو:

چې سبب یې د دوزخ زما کشتن وي
بیا دې نه موم دا هسې شهادت

سلیم هم دغه مطلب په داسې انداز کې بیانوي:

زه د سر قاتل ته هم پاڅمه هر کلي وایمه
نور مې د صبر او د زغم پوښتنه مه کوه

همیش خلیل وایي چې «سلیم د دردېدلې او ځپېدلي انسان د ماتو زړونو ترجمان دی، هغه د خوارانو او مزدورانو په شیرین ژوند د دنیایي خدایانو له لاسه د ظلم او جبر خلاف احتجاج هم کړی او بغاوت هم.» (پښتانه لیکوال، ۳۶۷ مخ) (۱)

د وړو وړو خدایانو دې بنده کړم
لویه خدایه! زه به چاچا ته سجده کړم
ملګرتیا که څو رندان راسره وکړي
دا حرم به یوه لویه میکده کړم
دوصال د شپې بدل به دې خلاص زه کړم

---

(۱) د ښاغلي سلیم د شعر یوه کوچنۍ مجموعه د ښاغلي برېالي یا جوړي په زیار په کابل کې چاپ ده او نوم یې دی سندریز شفقونه. (هـ).

تولې شپې که د خپل عمر شوګیره کړم
شیریني د ښغلتوب د پیغلې غواړم
خوله به ستا په عنابي شونډو خوږه کړم
چې موسکۍ شي لږ یې ښکل کړې بیا یې را کړې
سل توبې به هغه جام نه صدقه کړم
قافله د پسرلي دې په دې راشي
خپل ژوندون به یې په لاره کې ډیوه کړم

غزل

هم ښایست دی هم نغمې دي هم نشې دي
څومره زرچې تیرې زیاتې شي نوې دي
میکدو پلوې بوزئ چې سیل وکړي
دا څوانۍ مود څوورڅو میلمنې دي
ستا له شونډو یې غلا وکړه چې موسکۍ شوې
دا وړې وړې کلۍ خوږخې غلې دي
ډېر خواږه خواږه مین مې پرې نا راض شو ل
دا رښتیا خبرې چا ویل چې ښې دي
پاکه مینه یې زما کړله بد نامه
لاس د چا په خوله زه کښېږدم ډېرې خولې دي
کوم انصاف دی چې ګمراه وایې و ماته
زه خوسم یم خود ژوند لارې کږې دي

يو توبه ده چې بس تل را نه هېرېږي
گڼې يادې زما تولې ميکدې دي

چې رقيب مخې له راشي نو په شاشي
زما اوښکې څومره غټې پښتنې دي

د خيالونو د باغچې را سره غم دی
گير چاپېره مې ملگرو سرې لمبې دي

زيتون بانو:

ميرمن زيتون بانو په (۱۹۳٦م) کې د خليلو تپې په مشهور کلي (سپينه وړۍ) کې دنيا ته راغلې ده. پلار يې، سيد سلطان محمود، د پښتو ژبې ښه ليکوال او نيکه يې سيد عبدالقدوس تندر د پښتو ښه شاعر و. زيتون بانو شاعره او ليکواله ده او (دهنداره) په نوم د افسانو يوه مجموعه يې چاپ شوې ده. (۱) د دې په افسانو (لنډو کيسو) کې د قامولی احساس او له غريبانو سره همدردي په ښکلي هنري انځور کې منعکس شوې ده. د (اباسين کيسې کوي) په منتخبه مجموعه کې چې د زرين انځور له خوا تدوين شوې ده. د زيتون بانو دوې لنډ ې کيسې د (د لشاده) او (د اوسپنې چنې) په نامه راغلې دي. دلته به يې يوه بله لنډه کيسه را نقل کړو.

---

(۱) د ميرمن زيتون بانو د لنډو کيسو دا لاندې نورې مجموعې چاپ شوې دي: مات بنگړي، ژوندي غمونه او خوبونه. بانو د پښتو ښه شاعره هم ده. په اردو کې هم نوميالی ليکواله او ډرامه ليکونکې ده. د پښتو ډرامو د مجموعې نوم بی سمسور گلونه او د پښتو شعر د مجموعی نوم يې سوغات دی. (هـ).

د بیزو قبر

هسې خو به چې زه کله هدیرې ته لاړم نو د مور د قبرنه به مې یو څو گامه بیرته په هغه کچنه غونډۍ، مونډۍ، غونډې وړوکې موړې نظر پریوتو. لیکن د کله را هیسې چې ما د نورو ښځونه اوریدلي وو چې داهسې موړه نه ده، بلکې قبردی او قبر هم د بیزوو، په دې حقله داجي ته هم څه خاص معلومات شته نو بیا به ماورته په څه بل نظر کتل او ددغه ځای لیدو سره به زما زړه کې څه عجیبه عجیبه سوالونه را پیدا شوو. په دغه سوالونو به ماتر ډیره وخته پورې سوچ کولو او جوابونه به مې لټول، ولې داسې څه نتیجې ته به نه رسیدم چې زما پرې اطمینان شوی وي. څو څو ځله مې اراده وکړه چې راشه دداجي نه پوښتنه وکړه. خو خدای خبر څه چل وچې بیا به مې جرأت ونه کړی شو او په تپوس کولو کولو کې به مې ژبه بنده شوه.

زه هم ددغه تپوس کولو او نه کولو په کشمکش کې لاراگیره وم چې جیل کې مې د داجي ملازمت ختم شو او هغه په پنشن شو. اوس هغوی په هفته کې د یوځل په ځای دوه دوه دري دري ځله هدیرې ته تگ شروع کړو. اصل کې د مورد مرگ مې کافي موده شوې وه او هغه ورځو کې د هغوی عمر لادومره زیات هم نه و، خو بیا هم د مورسره مې یې د ومره مینه وه چې نه صرف بل واده یې ونه کړو، بلکې د ملازمت د ډیر

مصروفیت باوجود به یې هم هفته نه خطا کوله او ځان به یې هدیرې ته ضرور رسولو. اوس چې ملازمت نه وزګار شو نو زه به یې هم ځان سره هدیرې ته بوتلم. یو څو ځله هغوی سره د مور قبر ته تلو راتلونه پس مادا پخه اراده وکړه اوس به ضرور د بیزو ددې قبر په حقله تپوس کوم.

د زیارت ورځ وه او مور دواړه مې د مور قبر ته ولاړو، دعأ مو کوله، زه د مور قبر خواکې کښیناستم او دا جي لاړو هغه مورې سره چې د بیزو په قبر مشهور وه ودریدو.

د هغوی لاسونه خو دعأ ته نه وو پورته خو سترګې یې پټې وې او شونډې یې خوځیدې، لکه چې ځان سره لګیاوي څه وایي. زه هم ورپاڅیدم او خواکې یې ودریدم. د هغوی شونډې خوځیدل اوس بند شوه. ما سوچ وکړو چې اوس موقع ده تپوس وکړه زړه مې ټینګ کړو او ورنه مې تپوس وکړو: «د ارښتیا د بیزو قبر دی؟» خو اول زما په دې نا چا په پوښتنه پریشان غوندې شو، خو بیا یې په شونډو طنز یه غوندې خندا خوره شوه او وې ویل:

«هو . . . خو دې بیزو چې قام سره څومره ښیګړې کړې دي نودومره ترې نه هغه بې خبره پاتې شوي دي.»

د قام سره ښیګړه او بیزو؟؟ زه حیرانه شوم او داجي مې سنجیدګۍ سره ووې: «حیرانه ولې شوې؟ زه ربښتیا وایم. لیکن څنګه؟ دا زمونږ د غفلت، احسان فراموشي او ناداني ډیره ډیره اوږده او درد ناکه کیسه ده. اوس ددې وخت نه دی. د شپې راته یاده کړه نو دې راز نه به دې خبره

کړم. راځه اوس کورته ځو. » او هغوی روان شول، ما په هغه وخت د بلې خبرې جرأت ونه کړی شو. او هغوی پسې روانه شوم. ولې دې څو خبرو نه پس د بیزو قبر دراز معلومولو د پاره زما زړه نور هم نا قراره شو.

د ماسخوتن مونځ نه پس لا داجي کټ کې د ډ نه وه لګولې چې ما بیا خبره وځیر له او په ویره ویره مې ووې: « تا سوویلي ووچې زه به دې د شپې ددې رازنه خبروم. »

کوم راز؟

د بیزو د قبر

« هو، لږې او به را. » ما او به ورکړې او د څنبلونه پس داجي بیا کټ کې د ډ ه ووهله، اووې ویل:

« هو، داد شپږ، اووه ویشت کلو مخکې خبره ده، شپږ اووه ویشت کاله اول د هغه عمر به هم شپږ اووه ویشت کاله و، بلکې شاید چې ددې نه به هم کم و. ولې څومره چې هغه د کچه عمر څښتن و، نود ومره د پوخ فکر خاوند وچې په دې عمر کې به چې هغه چرته حجره، جمات یا کومې جرګې کې ناست و او خبرې به یې کولې نو داسې به معلومیده ،لکه څوک چې د ډیر پوخ عمر فلاسفه ناست دی ګړیږي » داجي، لکه د سیلاب غوندې روان و، خبرې یې کولې اوزه په سوچ کې وم چې څنګه ورته ووایم چې دا خو د بیزو د قبر کیسه نه وه. آخر چې زړه صبر نه شو او تپوس مې وکړ:

دا د چاکیسه مورا اخیستې ده؟

داجي موسکی شو: « دادهغه زلمي »
ليکن ما د بيزو د قبر کيسه يادوله

هو، خو دا د زلمی کيسه د بيزو د قبر سره ډير جوخت تړون لري او ددې نه بغير هغه راز ته رسيدل نه شي کيدی. ماوې: ښه نو او هغوی بيا خپله خبره شروع کړه:

- د پخو خبرو سره د هغه زلمي عقل هم د لويو پوهانو په شان پوخ و. ډير ژور سوچ به يې کولو چې د هما به يې په تصور هم وزرې ماتيدې. ليکن ددې هر څه باوجود هم هغه په ليوني مشهورو.

- « په ليوني مشهور و ؟ » ما په حيرانتيا کې پوښتنه وکړه او هغوی جواب راکړو: « هو لويو وړو ټولوکې هغه په ليوني يادېدو. څوک دوه تنه به چې ورسره خواکې تير شو او څو گامه به وړاندې لاړل نو يو بل ته به مسکي شول، يا به يې د هغه پلو ته سترگو کې اشارت وکړو او خپل ملگري ته به يې ووې: « توبه، خدای مې دې ساتي. وگوره څنگه غټ پټ سورسپين زلمی دی خو اوس چې ليونی دی . . . » او ليونی اوس د هغه نوم و، د هغه خپل اصلي نوم، قام قبيل يې هيچا ته نه و معلوم. نه څوک دې نه خبرو و چې هغه کوم ځای پيدا شوی و او کوم ځای لوی شوی دی. بس يو ليونی و چې داد هغه نوم، قام او ځای ځايگی هر څه وو، دغه باندې هغه تر لرې لرې پيژندی شو. »

ليکن هغه چې دومره د پوخ شعور خاوند، لايق، قابل او هوښيار و، نو بيا خلقو ولې ليونی بللو؟

ځکه چې دا صفتونه په هغه ورځو کې د لیونتوب ډېرې غټې نخښې ګڼلې شوې.

داجي زر جواب راکړو او بیا یې ووې: « هغه څه عجیبه دورو ، هغه د زور ، ظلم او استبداد دورو ، د دروغو او باطلو زمانه وه او هغه به په لویو لویو جرګو کې پاڅېدواود رښتیا وو آواز او چغې به یې پورته کولې. هغه د غلامۍ بد ترینه موده وه او هغه به خلکو ته د آزادۍ ګټهلو ترغیب ورکولو او بیا هغه ته دغه لارې نه داوړېدو د پاره غټ غټ رشو تونه ، خطا بونه او جاګیرونه پیش کړی شو. لیکن هغه هر څه په لته ووهل او خپله لاره پرېښود وته تیارنه شو.

دا د هغه وخت د حکومت خلاف- چې بنیاد یې په تېګی ، رشوت ، زور ، ظلم او استبداد قایم و- ښکاره بغاوت و او د دې بغاوت اولنۍ سزا هغه له داور کړی شوه چې هغه پسې حکومت خپل ایجنټان خواره کړل او هغه یې په لیونی مشهور کړو. په لږو ورځوکی هغه ته خپل قام په رښتیا د لیوني ویل شروع کړل هغه قام د کوم د آزادۍ ، آبادۍ ، او لوړتیا د پاره چې هغه ، لکه د لیوني غونډې سر وهلی بروهلی ګرځېدو او بیا . . »

داجي لږ شان خاموش شو ، لکه چې څه سوچ کوي لیکن ما د هغوی په داسې نازکې برخې کې خاموشي او سوچ کله زغملی شو. ما ترینه پوښتنه وکړه: « ښه نو بیا ؟ بیا څه چل وشو داجي ؟ »

هو ، نو چې د لیونتوب دې نوم هم هغه د خپلو خبرونه منع نه کړو نو بیا یوه شپه چې هغه ستړی ستومانه او تږوله ورځ در په در ګرځېدونه پس

خپل وران ویجاړ کور کې پروت و. او ایله یې سترګې ورغلې وې چې په دې کې وروړ رزید و او هغه راویښ شو. پاڅید و وریې لرې کړو. دورد لرې کیدو سره یو پوره ګارډ کور ته راننوتل او د وومضبوطو شین سترګو چې انګریزی توپی یې په سروې او افسران معلومیده هغه کلک د متونه ونیو او نورو سپایانو ته یې د کور د تلاشی حکم ورکړو. لیکن سوایې د کور د څه لوښو لرګونه نور هیڅ را نه وته، شپیته اتیا کتابونه او څه قلمي نسخې هم ونیوی شوې او بیا د شپې په تور تیاره کې هغه قامي لیونی د جېل تورو تنبوته وروسپارلی شو.»

داجې بیا دلته لږ (غلی) شو او ما داسې محسوس کړه، لکه چې په زړه یې تیاره راغلې وي.

په دې وجه زه هم چپ ناسته وم تر هغه چې هغوی پخپله غاړه تازه کړه اووې ویل: «جیل ته د تلونه پس د هغه سره کومې کومې لوبې وشوې او څه څه کانې یې وسره وکړې، دا تپوس مه کوه . . .

خو صرف دومره به درته ووایم چې د یوی میاشتې د ننه دننه هغه داسې حالت ته راورسید وچې شپه اوورځ به یې چغې وهلې، د زندان دیوالونو سره به یې ټکرې وهلې او په زنځیرونو به یې چکونه لګول. اوس هغه په رښتیا لیونی و، بالکل پوره او مکمل لیونی.

او یوه شپه چې آسمان د غم په تورو لړوکې نښتی و او کله کله به ویږ-قیدو، نو هغه د زندان د اوسپنې په شان کلک د یوال سره یوه ټکره ووهله دا آخری ټکره وه. بیا د هغې چغې په جیل کې چا وانه وریدې. هغه

خاموش شو. څه ساعت پس د شپې په تیاره کې څلورو تنود توري شړی یو پنډوکی وویستوا وچې سحر شونو په لویه هد یره کې دا موږه غونډې زیاته وه چې اوس ورته قام د بیزو قبر وایي. »

داجي چپ شو، کټ کې یې سرو لګولو، سترګې یې پټمی کړې او زه تصور په غړیدلو سترګو هغه د غلامۍ د ورته رسولم کوم چې یو غاصب حکومت، یو قامی مین په ژوند لیونی وګرځولو، نو خپل قام هم لیونی وګڼلو او د مرګ نه پس یې د انسانیت د دایرې نه وویستو، نو قام یې اوس هم قبر د بیزو په نوم یادوي. زه په سوچ کې شوم او هم په دې سوچ کې پاتې شوم چې تر څو پورې به څوک غاصب زموږ قامی شعور پورې دغسې خندا ګانې کوي؟!

غزل

که راځې نوږو د داوښکو به روان کړم
د الفت ګود ربه بیا درته ودان کړم
ژوند مې لاړو یو آرمان شو دې آرمان کې
چې پوره د آرمانی ژوند یو آرمان کړم
د سپرلی او د سرو ګلو ذکر مه کړه
زه کیسه د سوي زړه څیرې ګریوان کړم
دا خو اوښکې ځارول دي ستا له غمه
سر به هم د ستاله سر ځنې قربان کړم

په زړګي مې توري لمېږي را خورې دي
څکه طمع د ککونه د باران کړم
د خيالونو ګوډ اګی يې څوانيمرګ شو
اوس به څه بانديې قرار زړګی نادان کړم
زما رنځ خو دغه رنځ دی بس طبيبه
چې ته راشې زه خپل رنځ درته بيان کړم
که مې څړيکه د (بانو) د مينې درکړه
نو قسم دی چې د امينه به آسمان کړم

يادونه:

دلنډې کيسې څينې مهمې ځانګړنې دادي: (۱) عنوان يې جالب وي او له محتوی سره رابطه لري؛ (۲) اکثري لنډې کيسې لوستونکي د استعجاب حس را پاروي؛ له يوې معما سره مخامخ کيږي او هڅه کوي چې د معما د حل کولو د پاره کيسه ولولی؛ (۳) کيسه يوه مهمه مرکزي مفکوره لري چې ټوله کيسه د هماغه هدف يا مرکزي مفکورې د پاره ليکل شوې وي؛ (٤) لنډه کيسه يو اصلي کرکټر يا اتل لري او کيسه د هغه په کردار را څرخيږي؛ (٥) په کيسه کې يو بحراني څو که وي چې عواطف را پاروي او هيجان پيدا کوي، او (٦) په پای کې غوټه خلاصيږي او لوستونکی نتيجې ته رسيږي.

آيا (د بيزو قبر) کې دغه پورتنی ځانګړنې شته؟ د مرکزي مفکورې په باب دې زده کوونکي مقالې وليکي او يادې دغې کيسې ته

ورته ـ ه کیسه ولیکي.

د (زیتون بانو) په غزل کې د تناسب له صنعت نه زیات کار اخیستل شوی دی. دغه تناسب په کوموبیتونو کې لیدل کیږي؟

قلندر مومند:

حبیب الرحمن قلندر د پښتو نامتو شاعر، کیسه لیکونکی کتونکی او څیړونکی په (۱۹۳۰) کې د باړې د مومند و د بازید خیل نومي کلي کې په یوه علمي او ادبي کورنۍ کې زیږیدلی دی. قلندر مومند د لوړ وزده کړو خاوند دی. د (سباوون) په نامه شعری مجموعه یې خپره شوې ده او د گجرې په نامه یې د لنډو کیسو مجموعه هم چاپ ده. د نظمیات او د (تنقید) په نومونو یې دادبی کره کتنې او ادبی مباحثو په باب دوې ترجمې یا تبصرې ځانگړې خپرې شوې دي. ویل کیږی چې په دې وروستیو وختو کې یې ځینې نور آثار هم چاپ شوي دي. (۱) قلندر مومند په انگریزی او اردو کې هم لیکنې کوي خو پښتو ادب ته یې د یادونې وړ خدمتونه کړي دي. (اخونزاده فرمان مسافر) دده په باب لیکي: « قلندر مومند یو با اصوله او با شعوره لوړ نقاد، وچت افسانه نگار، ستر شاعر، ادب او صحافی (ژورنالیست) دځه تعارف محتاج نه دی بلکې په درسته ادبي نړۍ کې د هغوی د شهرت لمر ورځ په ورځ په عروج درومي» (ځلنده ستوري، ۲٤۸ مخ)

---

(۱) په نورو چاپی کتابونو کې یې: د خیرالبیان تنقیدي مطالعه، پته خزانه فی المیزان، د محمدی صاحبزاده دیوان، دابوالقاسم دیوان درحمان بابا کلیات دي.
ددوی د یوې مرکې له مخې: درې ناچاپې لنډې کیسې درامی او مقالی بی هم شته، چې تر اوسه لا په کتابی شل نه دي چاپ (ه).

بلوشه

هغه شوخه په ساده سپينه جامه کې
لکه شمع د فانوس مينځ کې بليږي
او زما په شان باد ساده په زرګونو
پتنګان پرې راچليږي راتليږي

هغه شوخه په ساده سپينه جامه کې
د بلورو پيمانه کې، لکه مې وي
جل وهلي تندغري ترې راتاووي
نادیده وته يونا ويا ته غوندې شي وي

***

هغه شوخه په ساده سپينه جامه کې
د ګلابويو سوچه ګل وی چې واشي
چې سرخي يې سفيدۍ نه وي راوتې
يا شفق د کهکشان غيږې ته راشي

***

هغه شوخه په ساده سپينه جامه کې
په سپوږمۍ کې پر قيد ونکی تاج محل وي
چې دوينو سرې اسرې وي پکې خښې
يا مرجان وي د مرمرو سره مل وي

هغه شوخه په ساده سپینه جامه کې
زما شمع، زما جام، زما گلاب دی
چې زما د پاکې مینې تاج محل دی
لاثانی دی، لا مثال دی، لا ځواب دی

***

همیش خلیل:

د پښتو د ادب د باغ نه مړاویدونکی گل، همیش گل خلیل، د انځرگل زوی په (۱۹۳۰) کې د پیښور د خلیلو د تپې په مشهور کلي (برتهکال) کې دنیا ته راغلی او په خپلواد بی گلدستویې د ادب د مینه والو د ماغ معطر کړی دی. تر (۱۹۵۷) پورې دده لیکنې د همیش گل همیش نامه خپریدې خو ځرنگه چې په دغه وخت کې د همیش گل همیش په نوم یو بل شاعر را پیدا شو نو ده ځانته د همیش خلیل تخلص غوره کړ. ویل کیږي چې ده د لبنان د ستر لیکوال او ادیب (جبران خلیل) له آثارو سره زیاته مینه درلوده او له همدې امله یې د خلیل کلمه پر پخوانی تخلص ورزیاته کړه.

همیش خلیل د پښتو نامتو شاعر، ژورنالیست، او ادبي مؤرخ او څیړونکی دی. ده د پښتو د کلاسیک شاعرانو لکه معز الله مومند، سعید، بیدل، میرزا خان انصاري، اشرف خان هجري، حسین، عبدالقادر خان ختک، کاظم خان شیدا، قنبر علی، رحمت داوی، فدا دیوانونه او دغره گلونه ترتیب او چاپ کړي دي. دادبي تاریخ لیکنې په

لږکي يې پښتانه ليکوال ، ورکه خزانه، او ځينو نور آثار د خاصي يادونې وړ دي. دده دوې شعري مجموعې د (نغمه زار) او (زما سندرې) په نامه او د افسانو مجموعه د (چارګل) په نامه چاپ شوي دي. (۱)

هميش خليل لکه د ستر محقق استاد دوست محمد خان کامل په شان دادبي محقق په توګه زيات شهرت لري خو د ابايد ووايو چې هميش ځينې، هميشنی او تلپاتې شعرونه هم لري او نوښتګر شاعر او افسانه نګار يې بللی شو.

تسلې

خدايه خير کړې توره شپه شوه
ګوره ګوره شوه درنه شوه

د فسون دغه عالم کې
د سبا ستر ګه ړنده شوه

چرته ستوري نه ډيوه شته
نه رڼا نه پلوشه شته

نه منزل ته دورتللو
خراما نه حوصله شته

نه ښکالود چاد پښو شته
نه جرس د قافلو شته

هواغلې، فضا غلې
نه سوزونه د نغمو شته

په يوحال زړونه د رزيږي
ژوند حيران دی څه به کيږي

بس تياري دي او تياري دي
راوريږي هم خوريږي

(۱) ښاغلی هميش خليل د چاپ شويو کتابونو شميره ٤٧ ته رسيږي، چې ځينې يې استاد روهي ياد کړي دي او يو ځينې ډير مهم يې دادي: تول پارسنګ (دوې جزوې) ، حقيقت دادی، د قلم خاوندان او د شعر دريمه مجموعه خالونه او خاپونه. (هـ).

هغه لرې شان تیارو کې لکه سپینکې په ایرو کې
هم بلیږې هم خوریږې د مشرق په سر درو کې
د تیرو د کور په بام دی جوړ د نوي ژوند پیغام دی
اې بې تاب زړ ګیه تم شه معلومیږي فیض عام دی

****

سعد الله جان برق:

په (۱۹٤۰) کې د تحصیل نوښار په یوه درنه کورنۍ کې دنیا ته راغلی دی. د قومیت په لحاظه اندړ اسد خیل دی. د خپلې مورنۍ ژبې پښتو نه علاوه په اردو، هندي، فارسي، عربي، او انګریزي ژبو پوهیږي. ښاغلی برق شاعر، ډراماتیست، کیسه لیکونکی، طنز لیکونکی او ژورنالیست دی او په اصطلاح څو بعدي شخصیت ګڼل کیږي. د (بریښنا) په نامه د ښاغلي برق د شعرونو مجموعه خپره شوې ده. (۱) دلته یې یو انتقادي شعر راوړو چې په هغه کې د پښتنو د معاشرې ځینې نیمګړې اړخونه تصویر شوي دي.

زموږ کلی او ستا سو کلی

چرته چې باران د خدای د قهر وریدلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستا سو کلی دی

---

(۱) د ښاغلی برق د لنډو کیسو مجموعه د کشمیر غازي نومیږي او د طنزونو مجموعه یې ګل زیږی دا دواړې مجموعې چاپ دي (هـ).

چرته چې غمونه تل کرلی شي په زمکو کې
چرته چې انسان خاورې کولی شي په زمکو کې
چرته چې ازغی را ټوکولی شی په زمکو کې
چرته چې ګلونه لوغړولی شی په زمکو کې
چرته چې خزان تر عمره غوړیدلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستاسو کلی دی
چرته چې آزاد وي تل سګان کانې تړلي وي
چرته چې پتکی تل د پیراز لاندې راغلي وي
چرته چې ژوندی خلق په خاورو کې مندلي وي
چرته کې چې مړي د ژوندو په مړی غلي وي
چرته چې غریب سړی د کلی نه شړلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستا سو کلی دی
چرته چې ګیدړې په از مرو باندی غصې کوي
چرته چې کارغه د باز بچو باندې غصې کوي
چرته چې واړه تل په زړو باندې غصې کوي
چرته کې چې ښځې په سړو باندې غصې کوي
چرته چې توتې د بې غیرتو چغیدلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستا سو کلی دی
چرته ملکي چې تل د غلونو سرداران کوي
چرته د شریفو ضمانت چې بدماشان کوي

چرته کفن کش چې حکومت په قبرستان کوي
چرته مالي توب چې د گلونو قاتلان کوي
چرته چې د گل په ونې پوري خر تړلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستاسو کلی دی
چرته چې کم اصل شوره پشت خلق عزت لري
گرځي په جرگوکې چې څه زور او یا قوت لري
هر څومره که نه سړی وي بیا هم شرافت لري
دا صفت یې دیر دی چې دولت لري دولت لري.
غاښ چې ماتولی شي هغه سړی ښاغلی دی
هغه زمونږ کلی دی - هغه ستاسو کلی دی

محمد نواز طایر :

په (١٩٣٤) کې د ښاغلی عبدالاکبر خان کره زیږیدلی او د ملاکنډ ایجنسی اوسیدونکی دی. په ختمه یوسفزی دی. پروفیسر محمد نواز طایر د خپلو علمي څیړنو د پاره بنگله دیش، هندوستان، چین، جاپان، امریکې، انگلستان، او دنمارک ته تللی دی. په (١٩٧٧م) کې په پیښور پوهنتون کې د پوهاند په علمي رتبه ومنل شو. د آزاد نظم په رواجولو کې پروفیسر محمد نواز طایر (١) او ایوب صابر (٢) درنه ونډه لري.

(١) د پروفیسور طایر د شعرډ مجموعې چاپ دي: د شعور ډالۍ پرواز او لرغونی خوب. د بنگالي شاعر قاضي نذرالاسلام شعرونه په خواږه پښتو شعر ژباړلی او په پیښور کې چاپ دي. نالیدلی سوات، روهی ادب، ټپه او ژوند، آدم درخانی (تحقیقی څیړنه)، روهی مثلونه او نور ډیر آثار او ترجمې چې شمیره یې ترڅلوېښتو اوړي (هـ).
(٢) اروابناد ایوب صابر د شعر مجموعه ځگرخون نومی اودده د آزادو شعرونو ښې نمونې پکې موندل کیږي دا مجموعه چاپ ده (هـ).

تش کاغذ

تاته مې خط لیکلو
لا مې لیکلی نه و
چې په کاغذ د پاسه
دوه ملغلرې
د دو وسترگونه را پریوتلې
ماوې: بس، دغه بس دی.
ستا دغه خط مې تا ته دغه شان درور سولو
وروستو مې سوچ کولو
چې ته به څنگه ددې تش کاغذ په راز پوهه شې! ؟

نور نامتو لیکوال او شاعران:

لاتر اوسه د علم او تحقیق درنې ستنې، لکه استاد دوست محمد کامل، مولینا عبدالقادر، تقویم الحق کاکاخیل، پروفیسر ولی محمد سیال کاکړ، پروفیسور پریشان ختک، سمندر بدربنوی، عبدالحلیم اثر محمد اعظم اعظم او د شعر د آسمان ځلنده ستوری، لکه محمد اشرف مفتون، فاروق شینواری، ناظر شینواري، ساحر اپریدي، فضل حق شیدا، لطیف وهمی، اشرف غمگین، سلیم راز، ولی محمد طوفان، عبدالرؤف زاهد، عبدالرحیم مجذوب، ایوب صابر او نامتو کیسه لیکونکی لکه ماستر عبدالکریم، طاهر اثر اپریدی، مبارک سلطانه

شمیم، عبدالخالق خلیق، ارباب رشید احمد خان، طاهر بخاري، شیرزمان غمژن (طایزی)، شمس الدین مفلس درانی، نادر خان بزمی، اشراف حسین احمد، گل افضل خان، مراد شینواري، عبدالغفران بیکس، روغ لیونی او داسی نور نه دي معرفی شوي چې د کتاب حجم تر لازمې اندازې پورې ورسید.

څرنګه چې په دغه کتاب کې عمده هدف دادی چې زده کوونکي د اسکلیټ په نسبت زیاتره د ادب له روح او جوهر سره آشنا شي نو ځکه مو د شاعرانو او لیکوالو بیروګرافی (ژوند لیک) ته لږه پاملرنه وکړه او ددې په ځای مو هغه آثار را نقل کړل چې لیکوال او شاعر د هغو آثارو په برکت نوم ګټلی دی او د بیوګرافی خاوند شوی دی. کله چې د پښتو ادبیاتو قاموس یاد ایرة المعارف لیکل کیږي نو په هغه کې بابد د لیکوالو، شاعرانو او ادبي څېړونکو پر ژوند او افکارو پراخې څېړنې تر سره شي. په دغه کتاب کې د ښوونکی دنده داده چې تر وسې پورې د هر ادبي اثر هنري ښکلاوې او فني ځانګړتیاوې له زده کوونکو سره تر بحث لاندې ونیسي. بر سیره پردې، لهجوي ځانګړنې، د نوښتګر انفرادي سبک او دا فادې ډول، لیک نښې او داسې نورې مسألې هم د بحث وړ دي.

لنډيز او کلي تصوير

ادبي تاريخ:

دادبياتو تاريخ ياد ادب تاريخ په واقعيت کې د هنري ادبياتو تاريخ دی چې په هغه کې د ادبي آثارو د ايجاد تولنيز شرايط، دادبي دورو ځانګړنې، او د ليکوالو او شاعرانو هنري هستونې تر بحث لاندې نيول کيږي. په ادبي تاريخ (د ادب تاريخ) کې يوازې هغه آثار څيړل کيږي چې هنري او بديعي ارزښت ولري. له همدې امله، د ساينسي فلسفې او نورو علومو (لکه: تاريخ، سوسيولوژي، فقه، حکمت ژبپوهنه، لغت پوهنه او نور) په باره کې تحقيقي آثار په ادبي تاريخ کې تر بحث لاندې نه راځي. د ادب عمده ژانرونه چې ادبي تاريخ ورباندې بحث کوي، دادي: کيسه (رومانس، ناول، لنډه کيسه، حماسه، او چرک)، شعر، هنري نثر، طنز، ادبي مقالې، او هرډول موضوعات چې په هنري ژبه افاده شوي وي او ادبي شکلا لري.

په دې اساس، کله چې يوه تاريخي، فلسفي او يا علمي موضوع ادبي شکل ځانته غوره کړي او بديعي او عاطفي اغيزه ولري، د ادب قلمرو ته داخليږي.

څرنګه چې (ادبي تيوري، ادبي کره کتنه، ادبي تاريخ، سبک پيژندنه) هم د ادبياتو يو عمده توک دی نو ځکه ادبي څيړنې هم تريوې اندازې د ادبياتو په تاريخ کې معرفي کيږي. ليکن بديعي يا تخليقي ادب د ادبياتو د تاريخ محوري موضوع ده او له همدې امله، په ادبي تاريخ کې يو کم سواږه شاعر ته د يوه ستر ادبي محقق او پوهاند په نسبت زيات ته پاملرنه کيږي. ادبي تاريخ د هنر د يوې ځانګې تاريخ دی نه د علم تاريخ، نو ځکه هلته د عالم په ځای هنروال تر بحث لاندې راځي.

ادبي تاريخ له سياسي او فرهنګي تاريخ سره توپير لري. په ادبي تاريخ کې سياسي او فرهنګي پيښې هغه وخت څيړل کيږي چې ادبي جريان ته په شکل ورکولو کې کوم مهم نقش ولري، د معاصرو افغاني ادبياتو په تاريخ کې د سياسي پيښو اغيزه ډيره څرګنده ده او کله کله ادب د سياسي تګلارې د تبليغ د پاره ګمارل شوی او په د ستوري ادب بدل شوی دی. ادب يوازې د حکومت له خوانه، بلکې پخپله د نوښتګرو ليکوالو او شاعرانو له خوا هم ټولنيز او کلتوري ريفورم ته وقف شوی دی. کومو ليکوالو او ادبي څيړونکو چې له سياست نه د ادب د جلا کولو په لاره کې ګام اخيستی دی له سختو انتقاد ونوسره مخامخ شوي دي او د بې تفاوتی، ذهني عياشۍ او معامله ګرۍ تورونه ورباندې

لګېدلي دي. نو هغه څوک چې د افغاني معاصرو ادبیاتو تاریخ لیکي باید چې له سیاسي جریانونو سره پوره آشنا وي، لیکن په ادبي تاریخ کې د سیاسي، اقتصادي، او فرهنګي پېښو بیانول هغه وخت د توجیه وړ ګڼل کېږي چې د ادبي جریانونو او ادبي پدیدوله توضیح او پوهېدو سره مرسته وکړي. د ادبي تاریخ اصلي موضوع د ادبي جریانونو پېژندنه ده.

ادبي تاریخ له ادبي تذکرو سره هم توپیر لري. په ادبي تذکرو کې د شاعرانو، داستان لیکونکو او نوښتګرو لیکوالو د ژوند پېښې په کرونو لوجیک اساس، یو په بل پسې معرفي کېږي. ادبي تذکرې د ادبي آثارو د ایجاد شرایط او د تاریخ په یوه ټاکلې مقطع کې د ټولو شاعرانو او لیکوالو مفصلې سوانح معرفي کوي. ادبي تاریخ د زمانې په توالي کې د ادبي جریاناتو په څرنګوالي باندې بحث کوي او ترممکنې اندازې هغه عوامل راښیي چې د ادبي جریان له پرمختیا او پراختیا سره یې مرسته کړې ده او یایې د ادب د انکشاف مخه نیولې ده. په ادبي تاریخ کې حتمي نه ده چې د هر شاعر او لیکوال په ژوند او اند باندې جلاخبرې وشي، بلکې ددې په ځای نامتو څېرې، نامتو سبکونه، نامتو فکري مکتبونه او د هغو استازي معرفي کېږي. ادبي تاریخ خپل مواد له ادبي تذکرو څخه رااخلي او چېرته چې دغه مواد د یوې آیډیا، یوه تیسیس او یوې فرضیې د جوړولو د پاره کار ورکوي، په هماغه خپل مناسب ځای کې ترې کار اخیستل کېږي.

ادبي تاريخ له ادبي تيوري، ادبي کره کتنې، متن څېړنې، سبک پېژندنې، او د شاعرانو او ليکوالو په باب له تذکرو څخه استفاده کوي. که ادبي مؤرخ کومه تيوري ونه لري نو بهتره به وي چې د ادبي تاريخ د ليکلو نه لاس واخلي. د ادبي پديدو توضيح يوازې هغه وخت مفهوم او معنی پيدا کوي چې د يوه فکري سيستم او ادبي نظرېې سره اړخ ولګوي. ادبي تيوري د ادبي جريانونو د پيدايښت او انکشاف عوامل رابرسيره کوي، د دوره بندۍ او تصنيف د پاره معيارونه تهيه کوي، د ادبي آثارو د ارزيابۍ د پاره نور مونه وضع کوي او د ادبي تاريخ د پوهيدو په برخه کې لوستونکي ته زيات بصيرت ورپه برخه کوي. همدارنګه ادبي مؤرخ بايد د کره کتنې، متن څېړنې او سبک پېژندنې له اصولو او اساساتو سره پوره اشنا يي ولري.

د پښتو ادبي تاريخ دورې:

د ادبي د ورو ټاکنه د ادبياتو د تاريخ يوه غټه ستونزه ده. يوازې پښتو نه، بلکې په يو شمير نورو ژبو کې هم ادبپوهان د ادبي د ورو په ټاکنه کې يو لاس نه دي. په دغه کتاب کې د ځينو دلايلو پربنا د ادبي دورو د ټاکنې پخوانۍ نظريې رد شوې دي او پر ځای يې نوې طرح وړاندې شوې ده. ددغې طرحې په اساس، د پښتو ادب تاريخ پر درو دورو ويشل شوی دی: (۱) پخوانۍ ادبي دوره، (۲) منځنۍ ادبي دوره، او (۳) معاصره يا اوسنۍ ادبي دوره.

د پخوانۍ ادبي دورې څخه کوم اوريجينل (اصلي، لومړی لاس)

اثر چې لاس ته راغلی دی او لیکدود یې اوسنۍ ښکاري، هغه د سلیمان ماکو (تذکرة الاولیأ) ده چې په افغانستان باندې د چنګیز د یرغل په درشل کې لیکل شوې ده او د څوتنو شاعرانو د شعر بیلګې یې خوندي کړې دي. د پخوانۍ ادبی دورې په باب ټول معلومات له ادبي تذکرو څخه لاس ته راغلي دي او د شاعرانو د یوانونه د جګړو او د ناپوهۍ اوبې قدرۍ په وجه له مینځه تللي دي نو د دغې دورې د محدودو شعري بېلګو په استناد د ډاډ وړ تصنیف او تحلیل ډیر مشکل بریښي، سره له دې، په عمومي ډول ویلای شو چې د پخوانۍ ادبي دورې په آثارو کې د لرغونو آریایي سندرو سره ورته والی لیدل کیږي. د قالب په لحاظ، د پخوانۍ ادبي دورې شعر سیلابو- تونیک دی یعنې د هجاوو (سیلابونو شمیر او د خج- فشار یاضربې) منظم تکرار له یوې آزادې غونډې قافیې سره د شعر شکل جوړوي. د دغې دورې شعر فوکلوري ادب له لیکني (تحریری) ادب سره نښلوي. د پخوانۍ ادبي دورې شعر له پاستورال (د شپنو) شعر سره پوره نږدیوالی لري. کوم شعرونه چې له درباري ژوند سره اړه لري او یاد نوروژ بودا غیزو څرک پکې لګیږي په هغو کې د تصویر بنه هم پر مختللې ده. پخوانۍ ادبي دوره په عام ډول، د پښتنو قبیلوي ژوند تمثیلوي او د شعر سوژه یې مینه (له خدای سرمینه، د دین له لویانو او د قام له مشرانو، د ملګرو، د ټاټوبي او محبوبې سره مینه، او کله کله له طبیعت سره مینه) ده.

منځنۍ ادبي دوره په هند کې د جاګیر دارۍ د نظام او په ښکلو

هنرونو (په تيره په معماري، موسيقي، او شعر) کې د عالي ذوق او ظرافت خوښونې له تبارز سره کلک پيوستون لري. د منځنۍ دورې ادب د هغه پرتمين فرهنگ پلوشه ده چې د (روه) په سيمه کې د لمر په شانې ځليدلی دی. د منځنۍ دورې ادب په لومړي سر کې له ايدیالوجيکي تبليغاتو سره پيل کيږي او وروسته تقريباً د خالص ادب بڼه ځان ته غوره کوي. بايزيد انصاري لومړنی شخص دی چې د روښاني فرقې د عقايدو د تبليغ د پاره يې له تورې او قلم څخه کار واخيست. دده پلويانو روښاني افکار د هنر په چينه کې ولمبول او د مذهب په لباس کې يې د عرفان مينه والوته ورمعرفي کړل. ددغه فکري جريان په څنګ کې د پښتنو يو ستر مفکر او شاعر خوشحال خان ختک د منځنۍ دورې د ادب پرتاد او باندې يوه ښکلې ماڼۍ ودروله چې لاتراوسه يې تولې ښکلاوې او مفاهيم نه دي رابرسيره شوي. په داسې حال کې چې خوشحال خان ختک او ده کورنۍ پښتو ادب د شهرت لوړې څوکې ته وخيژاوه او د رحمان بابا په برکت شعر د پښتنو کوډلو ته لاره پيدا کړه. په لويديزه پښتونخوا کې د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم د علم او ادب پالنې ته زيات پاملرنه وشوه. د منځنۍ ادبي دور شعرنه يوازې د درجې په لحاظ، بلکې د کيفيت او نوعيت له پلوه هم د پخوانۍ ادبي دورې له شعر سره جوت توپير لري. ددغې دورې ستر شاعران، لکه خوشحال خان، رحمان بابا، عبدالحميد مومند، او کاظم خان شيدا د جلا جلا سبکونو خاوندان ګڼل کيدای شي.

اوسنۍ دوره له هغه وخته پیلیږي چې د افغانانو په عنعنوي ټولنه کې د صنعتي نړۍ مفکورې، ذهنیتونه، او له مسایلو سره د مخامخ کېدونوې طریقې باب شوې. معاصر شعر د عصري کېدلو (موډرنیزیشن) له جریان سرمینځ ته راغلی. که څه هم د امیر شیرعلي خان د سلطنت په دوهمه پلاکې د عصر ی کېدلو لومړنۍ بیلګې لیدل کیږي خو په شعر او د ادب نورو څانګو کې د نوې دورې نخښې په نظر نه راځي. په سراجیه عصر کې د (سراج الاخبار) په خپرېدلو سره نوی معاصر ادب هم وزرونه وغوړول او د الوتنې لومړنۍ تجربه یې ترسره کړه. د (سراج الاخبار افغانیه) شعرونه د محتوا او شکل له پلوه د منځنۍ ادبي د ورې له اشعارو سره څرګند توپیر لري.

دغه شعرونه د یوه نوي عصر پیغامونه، غوښتنې، او انګیرنې انګازه کوي.

د معاصر ادب پړاوونه:

هماغسې چې یو نیالګی د خپلې ودې د پاره خاورې، اوبو، هوا، او لمر ته اړتیا لري . دادب دبڼ نیالګي هم له ټولنیزو، سیاسي، اقتصادي، او فرهنګي شرایطو سره اړه لري. هنري فرهنګ په خالیګاه کې مینځ ته نه راځی، بلکې په هغه کې ټولنیز ژوند انعکاس مومي. سره له دې چې ادب یوه نسبي شانته خپلواکي لري او کله کله طغیانګر نوښتګران له زمانې سره ډغرې وهي او د مسلط ټولنیز ذهنیت په وړاندې قیام کوي، خو په عمومي توګه، ادب د ټولنیز ژوند هنداره دی. له دې امله، هغه

وخت چې د هیواد له پیکرنه په تحمیلي توگه یوه برخه بیله شوه، د ادب له ستنې څخه هم دوه غټې ښاخونه پیدا شول. د پښتونخوا په ادبیاتو کې تر (۱۹٤۷) پورې د انگریزي استعمار پر ضد مبارزه یو عمده مضمون و، په داسې حال کې چې په افغانستان کې له (۱۹۱۹) نه وروسته د شعر او ادب مخه داخلي اصلاحاتو ته راګرځیدلې وه. همدارنگه د (۱۹۷۸م) کال له اپریل (د ثور له پیښې) وروسته چې په افغانستان کې کومې ترانې وویل شوې او د استان ورمه کیسې ولیکلی شوې طبعاً په پښتونخوا کې هماغسې ترانې او کیسې نه شوې لیکل کیدای.

په افغانستان کې ادبیات تر زیاتې اندازې له سیاسي جریانانو سره تړل شوي دي. ښایي ددې خبرې عمده علت د ټولنې ناوړه شرایط (فقر، لوږه، بیسوادي، ناپوهي، اختناق، بې عدالتي او نور) وي چې د وجدان خاوندان یې ځورولي دي او د اناشونې وه چې شاعر او لیکوال ددغو ناوړه شرایطو په وړاندې پرخپله خوله د چوپیا مهرولگوي او یا په اصطلاح گونگه روژه ونیسي او په مستقیم یا مرموز (سمبولیک) ډول د څه ویلو نه ډډه وکړي.

د افغانستان شرایط د لویدیځې صنعتي نړۍ له شرایطو څخه توپیر لري. هلته د لومړنیو اړتیاوو زیاتره ستونزې حل شوې دي، کیدلی شي چې شاعر او لیکوال دې نړه هنر (البته مطلق نړه هنر نشته) سره مینه ولري او له ورځني سیاست څخه دې ځان لیرې وساتي.

ددغې پورتنۍ یادونې اصلي هدف داوچې په افغانستان کې ادبي

پراوونو خپل نومونه د سیاسي جریانونو څخه اقتباس کړي دي. په ځینو وختو کې شعر د شعار بڼه غوره کړې ده او د استان هم د علمي سوسیالوژۍ (!) د پرنسیپونو اساس لیکل شوی دی، تیوري پرواقعیتونو تحمیل شوې ده او دریالیزم ترسرلیک لاندې واقعیتونه مسخ شوي یا تحریف شوي دي.

په دغه کتاب کې د معاصر ادب دوره په د رو پړاوونو ویشل شوې ده: دور ښانتیا پړاو، د ویښتیا پړاو، او د اوښتون پړاو. ښایي نن سبا د جګړې له پای ته رسیدو وروسته په شعر او ادب کې نوی تحول راشي او کومه بله دوره یا پړاوپیل شي، لیکن تراوسه پورې زموږ له خوا وضع شوی معیار ټول ادبي جریانونه او د هغو د پرمختیا بهیر په علمي توګه توضیح کولی شي.

ددغه کتاب د لیکلو په وخت کې یو تن د ادبیاتو ښوونکی د انتقاد په لهجه وویل: د ویښتیا دوره باید تر روښانتیا مخکې راشي ځکه چې لومړی شخص له خوبه ویښیږي او بیا یې ذهن روښانه کیږي. په ځواب کې ورته وویل شول: که ادبیات د فیزیولوجۍ په اساس مطالعه کړو نوستاسو خبر سمه ده خوادبیات له سایکالوجۍ (روحیاتو) سره نژدې اړیکې لري.

د سایکالوجۍ په اساس، یو شخص باید وپوهول شي، ذهن یې روښانه شي او کله چې وپوهیږي نو د غفلت او بیخبرۍ له خوبه راویښ شي او عمل ته چمتو شي، لکه چې: یوه ګوند غړي ځانونه ویښ ځلمیان

بولي نو دلته د (ویښ) کلمه د منور او روښنفکر په مفهوم راغلې او داد (ویښ) دوهمه معنا ده. هماغسې چې مور وایو: «آفرین سړی یې!» دلته د (سړی) کلمه تش (مذکرجنس) نه افاده کوي، همدارنګه کله چې وایو: «توریالی ویښ هلک دی» مقصد دانه دی چې همدا اوس له خوبه راپاڅیدلی دی. له بل پلوه، دغه نومونه تاریخ تاکلي دي. سراجیه عصر د تنویر او روښنګرۍ دوره بلله کیږي او د امیر امان الله خان د پاچهۍ په دوره کې هم دغه کلمه استعمالیږي. د ویښتیا پړاو د ویښ ځلمیانو له نهضت سره اړه لري او اوښتون هم د بنیادي تحول په مفهوم استعمال شوی دی.

د روښانتیا پړاو:

کله چې د امیر حبیب الله په پاچهۍ کې عصري ښوونځي پرانیستل شول او په پښتونخوا کې د خدایي خدمتګارو په همت مدرسې جوړې شوې نو په ټولو پښتني سیمو کې د ښوونځیو او مدرسو پر ضد سخت عکس العمل و ښودل شو. د دغه مطلب د توضیح د پاره به د (ځلند ستوری) له کتاب څخه د لعل زاده ناظر شینواري د ژوند لیک په باب ځو کرښې راواخلو. «اګر چه په لواړګي کې مدرسه قایمه وه خو د بدقسمتۍ له کبله د مروجه تعلیم نه محروم پاتې دی. د پخوا راهیسې په پښتنو کې دابې مقصده متل مشهور او روان دی چې:

سبق د مدرسې وئ
د پاره د پیسې وئ

جنت کې به يې ځای نه وي
دوزخ کې به غوپې وئ

ښاغلی ناظر چې لږ لوی شوچاناپوهه نه يې دامتل تر غوږ شونو د مکتب پله تلل ورته سور کفر شکاره شو. » همدارنګه کله چې امير امان الله خان د خلکو د ذهن د روښانولو په نيامت د افغانستان جنوبي سيمو ته سفر وکړ او د ښوونځيو د پرانيستلو د پاره يې تبليغ کاوه نو کوم ولسي شاعر يوه سندره وويله چې تر ډيره وخته د خلکو په خولو کې جاري وه. ددې سندرې سر داسې دی:

امير امان الله راغئ ناوې ته
خاونده خير پيښ کړې کلمې ته

د هيواد روښانفکره قشر د عصري ژوند د ښيګړو د بيانولو د پاره د قرآن کريم له آيتونو او نبوی احاديثو څخه په استفادې سره په مبارزه پيل وکړ. دوی هڅه کوله دا ثابته کړي چې د هيواد ترقی غوښتنه د اسلام سپيڅلي دين ته تاوان نه رسوي او که مسلمانان د ساينس او ټکنالوجی له منلو څخه غاړه وغړوي نود لويديز استعمار له منګولو څخه به ځان خلاص نه کړي او هميشه به په فقرا وبدبختی کې ژوند تيروي. مسلمان حق لري چې له د نيوي نعمتونو څخه هم استفاده وکړي، دينداري او دنيا داري يو تر بله ضد نه دي.

ددې د پاره چې د هغه وخت ذهنيت په ښه توګه څرګند شي نود امان الله خان د تکفير د فتوی ځوټکي به راواخلو. دغه فتوا د ځواوياتنو له

خوا د سقاو دزوی د پاچهي په وخت کې صادره شوې وه. د امان الله خان د تکفیر دلایل داوو: «د خولې سلام یې منع کړ او د لاس په اشاره سلام یې رواج کړ، د پگړۍ په ځای یې خولۍ رواج کړه، د پخواني لباس په ځای یې دریشي باب کړه، دږيرې خريېل يې دود کړل، د ښځو ښوونځي يې جوړ کړل، د برقع (چادري) اغوستلو دود یې له مینځه یووړ، نجونې یې دزده کړې د پاره خارج ته واستولې، د دین له علما وو سره یې مخالفت وکړ، په ښوونځیو کې یې د انګریزي ژبې زده کړه شامله کړه، قمري سنه یې په شمسي واړوله؛ انګریزي نیتپه اوسنه یې دود کړه؛ په شرع کې یې فساد ته لاره خلاصه کړه؛ د جمعې دورځې رخصتي یې پنجشنبې ته راوسته. . . » (افغانستان در مسیر تاریخ، ۸۲۷) په دې کې شک نشته چې د اماني دورې ځینې کارونه بې لزومه اوله وخت نه مخکې وو خو په هر صورت، دغه فتوی د هماغه وخت مسلط ذهنیت ثرګندوي چې په څومره اسانۍ سره به پرروښانفکرانو او اصلاح غوښتونکو د تکفیر ټاپه وهل کیده.

دروښانتیا پراو د ادبیاتو کومې بیلگې چې لاس ته راغلې دي په هغو کې د ذهنونو دروښانولو او د نویو مفکورود بابو لو لپاره زیار ایستل شوی وی. د نشنلیزم په اساس له هیواد سره مینه یوځه نوې مفکوره وه. پخوا به افغانانو په اکثرو جګړو کې د مذهبي احساساتو پرېنا ګډون کاوه. د هیواد پالنې ایډیا څه نوې خبره وه. همدارنګه د ترقي غوښتنې مفکوره د لومړي ځل د پاره د شلمې پیړۍ له دوهمې لسیزې

څخه باب شوه. څرنګه چې د هیواد د ترقۍ د پاره د لویدیز ساینس او ټکنالوجۍ تعمیمول یو حتمي توک ګڼل کیده نو ځینو کسانو ترقي د اسلامیت مغایره ګڼله او د هغې پر ضد یې خبرې کولې.

د روښانتیا په زمانه کې د ناول اولنډې کیسې کومې بیلګې نه دي ترلاسه شوې. د دغه وخت شعرونه د (وطنیه) شعرونو په نامه شهرت لري چې په هغه کې د وطن سره مینه، دوطن له آزادي، د وطن له ترقۍ او د ټولنې له تجدد سره مینه منعکس شوي دي.

د روښانتیا د پړاو په شعرونو کې د ټولنیز رسالت او پیغام برخه ډیره پیاوړې ده. محمود طرزي نامتو ژورنالیست چې د روښانفکرانو په روزنه او پالنه کې دده ونډه ډیره درنه ده، معاصر شعر له کلاسیک شعر سره پرتله کوي او پر کلاسیک شعر باندې په دې دلیل چې ټولنیز التزام او تعهد نه لري او د معشوقې په ستاینه کې له بیخونده اغراق څخه کار اخلي، ملنډې وهي.

د روښانتیا پړاو شعر د ټولنیز هدف د تحقق یوه وسیله ده او شاعر کوشش کوي دوزن او قافیې څخه په استفادې سره خپل پیغام په اغیزمنه توګه د خلکو غوږونو ته ورسوي. داسې نه ښکاري چې د شاعر د پاره بدیعي او هنرئ اړخ څه ارزښت لري. هغه نیغ په نیغه دوزن او قافیې په قالب کې خپل مطلب بیانوي، شعریت د هغه د پاره یوه فرعي مسأله ده. په دې حساب، ددې وخت شعر د وزن او قافیې درلودونکی نثر دی چې د شعر تلازمات، لکه تشبیه، استعاره، او تصویر په ندرت سره پکې لیدل

کیږي. عبدالعلي مستغني د روښانتیا د زمانې یوریښتونی شاعر دی او په فارسي کې یې رنګین غزل ویلی دی خو کله چې پښتو ته راشي نو هلته فقط د مکلفیت د نده ترسره کوي او په شوق اوذوق سندرې نه وايي.

همدارنګه عبدالهادي داوي د مستغني لاره تعقیبوي. (په قفس کې بلبل) د پښتویو ښکلی شعر دی خو پر هغه باندې هم د ترجمې تاپه لګېدلې ده ځکه چې اصلي شعر د عبدالهادي داوي (پریشان) دی چې په فارسي ژبه یې ویلی دی.

لنډه یې دا چې د روښانتیا پړاو شاعران په دې اساس چې: (۱) د معاصر پښتو شعر د بنسټ تیږه یې اېښې ده او (۲) د یوه غم ځپلي او فقروهلي ولس د نیکمرغۍ د پاره یې د خپل ضمیر آواز پورته کړی دی، په ادبي تاریخ کې د یادونې وړ مقام لري.

دویښتیا پړاو:

د محمد ظاهر شاه د سلطنت په زمانه کې دوړیا ښوونې اوروزنې او د لیلیې د آسانتیا وو څخه په استفادې سره د خوارانو او غریبانو زامن هم د لوړو تحصیلاتو خاوندان شول او یو تعلیمیافته قشر چې د لوږې، فقر، اختناق، او استبداد خوند یې څکلی و، مینځ ته راغی.

دولتي واکمنانود پټو ګوندونو د جوړیدو په ځای د اغوره وګڼله چې د ناراضه روښانفکرانو د ملایم انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړي او نهضت تر خپل کنټرول لاندې وساتي. که څه هم د ویښ ځلمیانو د نهضت ځینې غړي ادعا کوي چې د نهضت نوم (دویښ ځلمیانو ګوند)

و ، خو په هغه وخت کې دولتي واکمنانو نه غوښتل چې د ګوند کلمه د خلکو غوږونو ته ورسيږي نو هغه د ډلې يا جمعيت په نامه یادیده. د ويښ ځلميانو ګوند د پښتنو ليکوالو او شاعرانو په مذاق برابرو او دولت هم د دوی د مرام له ځينو نورو فقرو سره موافقه درلوده. لږ وخت وروسته ځينې نورې سياسي ډلې له جلا مرامنامو سره د مبارزې ډګر ته راووتلې.

پښتو ادبیاتو له یوې خوا په (۱۳۱٦ هـ ش) کې د پښتو ټولنې په جوړيدو سره او له بلې خوا د (۱۳۲٦ هـ ش) په شاوخوا کې د ويښ ځلميانو د نهضت په پیاوړي کیدو سره وده وکړه او یو شمیر نامتو شاعران او ليکوال راپيدا شول. په دغه وخت کې ليريک (غنايي) ادب د حماسي ادب په وړاندې د تبارز او ځان ښوونې صلاحيت له لاسه ورکړی و. په عمومي ډول، ادبياتو د ريفورم له حدودو چندانې تيرې نه کاوه، په دغه ادب کې د نيشنليزم رنګ له ورایه ښکاریده، د دموکراسۍ او اقتصادي ريفورمونو رنګونه تت غوندې و. د مظلومانو او زيار کښانو سره خواخوږي ښودل کيده خو د وضعې د بدلولو د پاره کومه اساسي طرح نه وړاندې کيده.

دویښتیا پړاو په ادب کې د رياليزم هنري ميتود مسلط و، د نورو ميتودونو سره څوک آشنا هم نه وو. په دغه وخت کې پيغام د خپل ځان د څرګندولو د پاره هنري ژبه پیدا کړې وه. الفت او بينوا ددې قدرت درلود چې د پيغام ناوې د هنر په ګاڼه سينګار کړي. وريسې لايق، شپون، او جهاني راغلل. خو دا باید وويل شي چې د نور محمد تره کي

او لایق په لومړنیو آثارو کې د انتقادي ریالیزم نه ها خوا څه نه لیدل کیږي. د نور محمد تره کي (د بنګ مسافري) ناول چې لومړی ځل د کابل مجلې له خوا په ځانګړي ډول چاپ شو، په هغه کې د بنیادي بدلون په باب څه نه دي ویل شوي. البته په دوهم چاپ کې ځینې خبرې پکې زیاتې شوې دي چې د ناول اصلي موشن (حرکت) ته یې تغییر ورکړی دی. په هر صورت، د مطلب اصلي ټکی دادی چې د ویښتیا د پړاو عمده مضمون ټولنیز ریفورم دی او که د بنیادي تحول په باره کې څه ویل شوي وي، هغه تقریباً د نشت په شمار دي.

د ویښتیا د پړاو نامتو استازی، الفت، بینوا، خادم، تره کی، لایق، شپون، شفیق، بهأالدین مجروح، صدیق پسرلی، جهاني او نور دي. د ادبي څېړنې په ساحه کې د لوی استاد حبیبي، اکادمیسین رشاد، پوهاند رښتین، پوهاند دوکتور الهام، پوهاندتږي، پوهاند زیار، د اکادمیسین کاندید ابراهیم عطایئ بختانی، دوست او نور نومونه د یادونې وړ دي.

د اوښتون پړاو: په (۱۳۴۲ ش) کې له صدرات څخه د محمد داؤد تر استعفاء وروسته یو ځل بیا د دموکراسۍ دوره پیل شوه. نوی اساسی قانون نافذ شو. د سوله ییزو مظاهرو او اعتصابونو اجازه ورکړل شوه، آزادې جریدې راووتې، او نیمه رسمي ګوندونو په فعالیت پیل وکړ. د (۱۳۴۵) کال په حمل کې (د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند) خپروونکی ارګان د (خلق) جریده راووتله او د هغې له بندیدو وروسته د

(پرچم) جریدې په خپریدو پیل وکړ. په همدې وخت کې له شوروي اتحاد څخه چې د افغانستان سره يې په اقتصادي، فرهنګي، او نظامي ساحو کې مرسته کوله، د ايډيالوجيکي تبليغ د پاره مجلې او کتابونه رارسيدل. په لږه موده کې د موکراسي د کيڼ لاسو ګوندونو لاس ته ورغله. د لس کلونو د دموکراسۍ په موده کې د اوښتون د پړاو ادبياتو آزانګه د هر چا غوږ ته ورسيده.

د (۱۳۵۷ش) کال د ثور په اوومه نيټه د افغانستان د خلق دموکراتيک ګوند له خوا د محمد داؤد رژيم ته خاتمه ورکړ شوه. دغه بدلون «ثور د ملي دموکراتيک انقلاب» په نامه وبلل شو او په (ملی سرود) کې يې خلکو ته د کور، کاليو، او ډوډۍ وعده ورکړ شوه. دا چې وروسته څه پيښ شول او څنګه سرې لښکرې افغانستان ته داخلې شوې زموږ د بحث اصلي موضوع نه ده.

د اوښتون پړاو د ادبياتو عمده محتويات د فيوډاليزم او امپرياليزم پر ضد مبارزه، د «ثور انقلاب» له برياوو څخه دفاع، دزيار کښانو او کارګرو له حقوقو څخه ملاتړ، انترناسيوناليزم، سوويتيزم، د شوروي-افغان دوستي، د «مليتونو» ترمينځ برابري، د ګوندي مشرانو ستاينه، دارتجاع سپکاوی او غندنه، او داسې نور دي. د شکل له پلوه ددغه وخت شعر، شعار ته ورته دی، نيغ په نيغه د مطلب تکي بيانوي، شعريت ته چنداني پاملرنه نه کيږي او کله کله دوچو ښکنځلو سطحې ته راټيټيږي. په اکثرو د استانونو کې د ابتذال او سطحي توب نخښې له

ورایه څرگندیږي.

له (۱۳۶۵ ش) کال نه را په دیخوا چې د نړۍ په اکثرو سیموکې د آزادۍ ورمه وچلیده او بلبلانو ته د قفس دروازې خلاصې شوې په افغانستان کې هم دروغې جوړې د تگلارې په برکت یوه نسبي آزادي راغله. د تخلیق له آزادۍ سره په ادبیاتو کې څرگند تحول راغی. د غزل ژانر چې د شلمې پیړۍ په درشل کې له افغانی ادبیاتو څخه په تبعید محکوم شوی و، بیرته د ادب قلمروته راستون شو او د گلونو په شیندلو او د عطر په پاشلو سره یې هر کلی وشو. حماسي (شعر) اورجز خوانۍ ورته خپله کرسۍ خوشې کړه. په ناول او لنډو کیسوکې هم د فزیکي اخ وډب ځای اروایي حالاتو ونیو. په شعر او کیسه کې د پاسیفیزم او یو ډول عرفاني هیومانیزم خوا ته تمایل پیدا شو.

روشنفکران له سیاست او د کمانیزم نه تریوې اندازې بیزاره شول. د ارزښتونو بحران او د معنویت سقوط پرنوښتگرولیکوالو او شاعرانو باندې ناوړه اغیزه وکړه. زړې لارې اغزنې شوې او د نوې لارې د پیدا کیدو دپاره هلو ځلو تراوسه کومه نتیجه نه ده ورکړې. زموږ دوخت شاعر دآرمانونو جنازه د نا امیدۍ په هدیره کې خاوروته سپاري.

لیکن هلته لیرې په افق کې د رنگارنگ رڼاگانو اورلو به (آتشبازي) ښکاري، ښایي چې دغه د جشنونو اورلو به یوه ورځ دلته هم پیل شي. څوک څه پوهیږي ښایي . . .

د پښتونخوا ادبي بهير:

د پښتونخوا معاصر ادب د شلمې پيړۍ له لومړۍ لسيزې څخه پيل کيږي. که څه هم په دې باره کې ځينې پوښتنې شته خو دا خبره له شک نه وتلې ده چې د همدغې پيړۍ په دوهمه لسيزه کې په پښتونخوا کې د معاصر ادب ډيرې ښکلې هنري بيلګې مينځ ته راغلې دي.

دادبي تاريخ ليکونکي د پښتونخوا معاصر ادبيات په دوو پړاوونو ويشي: لومړی پړاوې د شلمې پيړۍ له لومړيو کلونو څخه پيليږي تر (۱۹٤۷) کال پورې - چې له هندنه دانګريزانو د وتلووخت دی - دوام کوي. دوهم پړاو له (۱۹٤۷) کال نه را په ديخوا پيليږي او تردې شيبې پورې دوام لري.

د پړاوونو د ويش د پاره داسې دلايل وړاندې کيږي: (۱) د لومړي پړاو عمده مضمون له انګريزي استعمار او د هغو له تالی څټو سره مبارزې ته وقف شوی دی. په داسې حال کې چې په دوهم پړاو کې دغه مضمون نشته. (۲) په لومړي پړاو کې د تعهد او پيغام ونډه زياته ده، په دوهم پړاو کې عاطفي او جمالياتي اړخ د پاملرنې په محراق کې واقع شوی دی. آيا دغه دلايل کافي دي؟

د پښتونخوا معاصر ادب د هماغه لومړي سرنه د شکل او محتوی له پلوه هم آهنګ راغلی دی. پخوا له دې چې راحت زاخيلي د (کونډه جينۍ) افسانه وليکي پښتونثر د هنر له فلترنه تير شوی و، روڼ او

ځلیدونکی نثر باب شوی و او د نویو ژانرو نومنلوته تیارو. د پښتو د هنري نثر په فصاحت او ظرافت کې داردو ژبې اغیزه هم له نظره نشوغورځولی. دلته د بوبې او سو چه پښتود بابولو په نامه ډیر د رانده الفاظ جوړ شول خو هلته د خوش آهنگی د پاره تلاش روان و او فصیح کلمات به یې انتخابول. دلته محتوی له فورم نه مخکې وه، خو هلته فورم له هماغه لومړی سرنه له محتوی سره عیار شوی و. دلته په ادب کې یو تدریجی انکشاف لیدل کیږي خو هلته د ادب لومړنی بیلګې هم ډیرۍ خوږې او ښکلې دي. دلته په شعر کې چلینج او رجز خوانی ځپې وهي خو هلته په شعر کې اپولوجي (دفاع) او تریوې اندازې عدم تشدد او د عواطفو تلطیف او کله کله معصومانه عصیان لیدل کیږي.

د پښتونخوا ادبي بهیر په تیره د حمزه شعر د برو پښتنو د نوی نسل د ځوانانو د پاره د تقلید مرجع ګڼل کیږي. د اجمل ختک په شعر کې دالتزام پله ډیره درنه ده نو د توازن پلویان یې، لکه څنګه چې ښایي، هنري ښکلاوې نشي درک کولی. غني په شعر کې د طنزمالګه ورګډه کړه او په (شعر) کې یې ملاحت پیدا شو. زمانې ستر شاعران په خپله غیږ کې وروزل. لیکن واقعیت دادی چې د پښتونخوا ادب د داستان په واسطه ډیر غني شوی دی.

په هره ټولنه کې چې صنعتي ژوند غزونې کوي نو ورسره د ناول او افسانو د لوستلو شوق هم زیاتیږي. په افغانستان کې سیاسي انقطاب

(پولاريزم) دافساني او ناول د عام مقبوليت په لاره کې خنډ شو. په پښتونخوا کې د غاصبانه پاليسي په وجه پښتو، د پښتنو تاريخ او ملي غرور له ځوان نسل څخه واخيستل شول.

او په نتيجه کې د پښتو ناول او افسانې د عامولو او بابولو په برخه کې لازم پرمختګ ونشو.

د پښتو ادب راتلونکی سرنوشت يوځل بيا سياسي حالاتو ته انتظار باسي. د دغه کتاب د ليکلو په وخت کې د افغانانو ترمنځ د ورور وژنې جګړه دوام لري. يوه ورځ به جګړه پای ته ورسيږي، نوی ژوند به پيل شي خو څرګنده نه ده چې د پښتو ادب د پاره به څه ډول زيری د ځان سره ولري.

باغ د ګلو به سمسور وي مور به نه يو
د بلبلو به پری شوروی مور به نه يو

(پای)

لغتونه او اصطلاحات

آ- الف:

آتوکراسي (Autocracy):

په یوناني ژبه کې آتو د خپل او (کراتیه) د حکومت په معنی راځي؛ آتوکراسي یعني هغه حکومت چې ټول واک او قدرت د یوه شخص په لاس کې وي، په عربي ورته مطلق العنان حکومت وايي او الفت صاحب يې شخصی حکومت بولي.

اپتیمیزم Optimism :

لاتینی کلمه ده چې خوشبینی ته وايي او د پسمیزم یعنی بدبیني

ضد معنی لري.

اتنوګرفي Ethnography :

په یوناني کې (اتنوس) د توکم (نژاد) او ولس، ملت، په معنی راځي او ګرافیه د کښنلو، لیکلو معنی لري. نو اتنوګرافي د بیلا بیلو نژادي او کلتوري ډلو ځانګړ تیاوې بیانوي.

ادب غایه ده او که وسیله؟

غایۀ مقصد، هدف او د یوه شي پای ته ویل کیږي، دا چې ذاتي ارزښت لري نو غایه ده او ځینې نور پدې عقیده دي چې ادب د بل هدف (لکه: سیاست، مذهب، علم او اخلاقو) د تبلیغ د پاره وسیله ده.

اساطیر:

د اسطوره، کلمه وګورئ.

اسطوره: هغه خیالي افسانې چې زیاتره د نړۍ د پیدایښت او ما فوق بشري موجودا تو به باره کې ویل شوې وي چې د آرمان او ایډیال معنی هم افاده کوي.

اغلوطات: د (اغلوط جمع): نا سمه وینا (غلطه خبره) چې د ذهن غلویې سمه هم وي.

اکزیستنسیا لیزم Existentialism : په انګلیسي اکزیستنس وجود او هستی ته ویل کیږی. اکزیستنسیالیزم (وجودی فلسفه) یو پیچلی فلسفي مکتب دی، چې په داستانونو کې بیان شوی دی. دا

فلسفه د تشویش او اضطراب نه ډک ژوند کې پخپل ابتکار له آزادۍ څخه په گټې خپل ځان پخپله جوړوي.

اکسیالوجي (Axialogy) : د فلسفې هغه برخه ده چې ارزښتونه مطالعه کوي.

اخلاقیات (ایتکس): د خیراو شر په معنی.

ایستیتیکس: (ښکلا پیژندنه).

التزام: پرځان باندې لازم گرځول، پر غاړه اخیستل، ژمنه او تعهد کول.

امثال: د متلونو په معنی

امیانی: د (همیان او امیان) د نغدو پیسو ایښودلو کڅوړه چې تر ملاتړل کیږي.

انتقاد (نقد) : یوازې د عیب پلټولو وظیفه نه لري، بلکې د کره کولو په معنا هم دی.

انتقادی ریالیزم: دا د کره کتنې یو میتود دی، چې خلک د استثمار گرې ضد دروي.

انطباع : د طبع له کلمې څخه اخیستل شوې ده، چې چاپیدل او (انتباه) ویښېدلو او خبریدلو ته وایي.

انطباعات: برداشتونه او اخیستنې.

اند: فکر، اندیشه، اندیښنه.

انقطاب: په قطبونو ویشل کیدل.

انګېرنه: ګمان کول، خیال کول.

اینید Aeneid : دا د فردوسي د شاهنامې غوندې حماسي اثر دی؛ په لاتینه ژبه د (ویرژ ایل) شاعر له خوا په نظم شوی دی.

ابجکټویټي Objectivity : د مطلب اساسي او اصلي بڼه بیانول (عینیت ګرایی).

اوچرک: دواقعي پېښې واقعی راپور تاژلیکل یوادبي سبک ته هم ویل کیږي.

اودیسې Odyssay : د یوناني شاعر (هومر) نامتو حماسي اثردی.

اوډون: د (اوډل) له کلمې څخه روغ شوی چې ترتیب او نظم ته وایي.

اوریجینل Original : لومړی اثر

ایپیک Epic : د یونانې دا پیوس څخه اخیستل شوی دی او د سندرې، کیسې معنا لري. او داستاني اثرته ویل کیږي.

ایتکس Ethics : د فلسفې هغه څانګه چې اخلاقی ارزښتونو، لکه ښه او بد، حق او باطل باندې بحث کوي، یعنی د اخلاقو علم.

ایډیال Ideal : د بشپړتیا معیار، لوړ مثال، وروستی هدف.

ایلیاد Iliad : د یونانی شاعر (هومر) حماسي منظوم اثردی.

ایماژ Image: ذهني انځور «تصور» خیال، چې ایماژ د واقعیت تخیلی او عاطفي تصور دی.

ب:

باداسکې: لویې څپې.

بادر: سرحد یا باردر په انګلیسی سرحد ته وایي Border

باولی: د ښکارنیولو د چل د زده کړې میدان یا باز، باښه

بروزې: پاسته او خوشبویه واښه چې په جوماتونو کې یې اچوي.

بشره: څیره، صورت

بوبه: سوچه، خالص (بوبه پښتو) هغه پښتو لیکنه چې پردي لغات پکې نه وي راغلي.

بلیغه وینا: فصحیه وینا چې د حال د مقتضی سره برابره وي.

بوروکراتیزم Bureaucratism: وخت ضایع کول، کاغذ پراني، سرګرداني

بیلزلیتر Belles letters: فرانسوي اصطلاح ده چې د هنری ادبیاتو معنا لري.

بیوولو Beowulf: دانګریزانو حماسي داستان دی.

پ:

پاستورال Postural: د شپنو سندرې.

پاسیفیزم Pacifism: سوله غوښتنه، سوله خوښونه.

پرسوناژ Personage: د نامتو شخص، د ډرامې د کرکټر په نامه راځي.

پرنسیپل Principle: لومړی قانون چې نور قوانین وربانـدې جوړېږي.

پرنسیپونه: اصول، اساسي قوانین.

پنشن Pention: د تقاعد معاش

پوټی: لړشان، څیز، ټوټه، ذره

پلوراليـزم Pluralism: جمع، چې د دموکراسی مفهوم افاده کړي.

پولی: وریت شوي جوار، د جوارو نینې، د جوارو تناکې.

پیتار: ټوکری.

پسمیزم Pessimism: بدبیني.

ت:

تبیین الواجبات: د کتاب نوم دی چې بیانولو او څرګندولو ته هم وایي.

تراژیدی Tragedy: یوناني کلمه ده (تراګودا) د وزې بغیدو ته وایي.

تطور: تحول، بدلیدل.

تکل: نیت، اراده، د حکمت خبره یا مهمه مفکوره اخیستل.

ټکستولوجي Textology: دمتن د پوهې علم

ج:

جاج: اندازه، قیاس، جایزه، اند، فکر، پام، اندیښنه

جاج اخیستل: اندازه کول، ارزښت ټاکل

جاګیرداري: جاګیر

جونګ: د اوښې بچی، د شعرونو مجموعه، منتخبات

چ:

چنغله: کوزده شوې، په نامه شوې نجلۍ، چنغاله.

ح:

حماسه: زړور توب، د توري او میړانې داستان.

خ:

خاکه: د سکرومیده ګی، د لیکنې لنډه طرح

د ډ:

دادایيزم: د یوې ټولنې ناروغتیا څرګندوي Dadaism

دانتې Dante: دا ایټالوي نامتو شاعر نظم دی.

دګماتیزم Dogmatism: په ټینګو سترګو د یوې عقیدې منل، مذهبی تعصب.

دل: ورغستلی، غنم چې ښه نه وي میده شوي (د خالصی دل) آسانه کار

ډینامیزم Dynamism : د تحریک قدرت، محرکه قوه، انرجي.

ډراماتیک Dramatic : نمایشي، مهیج، جالب، د ډرامې په شان

ډراماترجی Dramaturgy : انگریزي کلمه ده، د ډرامې فن ته ویل کیږي.

ډیوډی : د هلیز، دالان، سرپټی ځای.

Divine Comidy : الهی کمیدي.

ر

رجز: ویاړنه، مفاخره، شعر، حماسی شعر.

رسالت : پیغام رسوونکی، تعهد او ژمنه.

رومان Roman : فرانسوي کلمه ده چې ناول یا داستان ته وایي یا ښکلی خیال.

رومانتسیزم Romanticism : یو هنري میتود یا ادبي جریان دی، خیالات.

رمانس Romance: ناول، هنری تخیل.

ریالیزم Realism : واقعی، هنري متود، چې واقعیتونه په هنري بڼه انځور کړي.

ریفرنډم Referendum :

په یوه سر نوشت ټاکونکې مسأله کې د ټولو خلکو رایوته مراجعه کول

ریفورمیزم Reformisim : د اصلاحاتو غوښتنه د معتدلولاروڅخه.

ژ:

ژانر Genre : جنس، ډول ، نوع، چې پخوانی آثار دري ژانرونه لري: ایپک، لیریک، ډراماتیک.

س:

ساینس فیکشن Science fiction : د هغو افسانو شرحه چې له واقعیت سره منطقي رابطه نه لري خود منلو وړوي.

ستاتس کو Status quo : مخالف تحول، په ادبي بڼه ساتل .

سمبولیزم Simbolism : په رمزونو څرګندونی او توضیح .

سناریو Scenario: لاتیني کلمه ده. د فلم یا ډرامې مفصلې څرګندونې او شرحې ته وایي.

سنګینونه: درنده وسله او د سنګین جمعه ده.

سوریالیزم Surrealism : هنری مکتب یا جریان دی، چې فکرونه ظاهروي.

سوژه Subject : موضوع، مبحث، مضمون.

سهل ممتنع : هغه شعر دی چې اوریدل یې آسانه او ویل یې مشکل وي.

سید Cid : یو مشهور اسپانوي رومانس (داستان) دی چې د

غښتلی، ښاغلی معنا لري. د محمد (ص) اولادې ته هم وايي.

ش:

شهود :ليدل

ښ:

ښکالو : د ښځو آواز، پس پسی، گنگوسی.

غ:

غوټی: د وجود ويښتان د بدن پوستکی.

ف:

فانتيزي Fantasy : خيال، تصور.

فرلانگ Farlong : دفاصلې واحد چې د ميل ۱/۸ برخه ده.

فزيکس Physics : طبيعی پوهنې.

فم: خوله، فوه، افواه، افواهات.

فورماسيون Formation : جوړښت، نظام.

فورماليزم Formalis m : شکل پرستی، د شکل ښکل.

فوکلور Folklore : فوک، وگړي، خلک. لور: عامیانه (دعوامو فرهنگ).

فيزيولوجي Physiology : د ژوند اورگانيزم، د ژوندي ژوي د بدن جوړښت.

فيوداليزم Feudalism : مزد، مکافات، خانخاني، درعيت

ارباب.

ق:

قرض الشعر: د شعر تحلیل او ارزیابي، د شعر نقد کول.

قطب گرائي: استقطاب.

ک:

کپیتالیزم Capitalism: پانگه، سرمایه، سرمایه داري.

کرونولوجي Chronology: د تیرو پیښو ښودنه، نیټه لیک.

ککی: د ستر گوتور، مشرې ښځې، د ناوې لقب.

کلاسیزم lassiism تل پاتې، پخوانی ادب.

کلیشه یي کلیشه (Chelche) تکراری خبرې، یکنواخته وینا.

کمونیزم Communism: د خصوصی ملکیت له منځه وړل او لیرې کول.

کمیدی Comedy: ډرام چې خوښي راولي.

لام: د جنگ په نیت د پوځونو راغونډول.

لټریچر Literature: ادبیات.

لیبرالیزم Liberalism: په سیاسی او مذهبي چارو کې فردي آزادی.

لیریک Lyric: غنایی.

لیو: اخیر، نازک.

م:

مبغوض: د ښمن ګڼل شوی، بدا یسیدلی .

متمتکس Mathmatics: رضیات

متعهد : ژمن، التزام، متعهد لیکوال .

متهکور : د جوارو یا غنمونیم سوخته وږي یانینې شوي.

محاضرات: مخامخ سوال او ځواب (دادبُ پوهنې یوه څانګه ده)

مسخ : له أصلی شکل نه په بل یا خراب شکل او ښتل،

مضراب: د وهلو آله ، درباب شهباز، زخمې .

مقوله: قول Category : کتګوري، وجیزه .

موسمی : د موسم تابع.

میلتن Milton: د بریتانیې نامتوشاعردی 1608-1674 م

ن:

ناتورالیسم -نیچرالیزم Naturalism : طبیعت، مترادف، ماتریالیزم.

ناول Novel : رومان، ناول ، لنډه کیسه.

نقد Criticism : ادبي کره کتنه، ادبی، نقد یا په تفصیل د یوه ادبي اثر ارزښت معلومول.

نقد الشعر و قرض الشعر: د شعر ارزیابي.

نګهت: خوشبویي.

PROPERTY OF ACKU
8514

نورم Norm : معیار، ماډل نمونې «بیلګې» میزان، مقیاس .

نیامت: نیت، قصد.

نیچرالیزم : ناتورالیسم .

نشنلیزم Nationalism : په فرانسوي کې ملت پالنې ته وایي. ملت پالنه .

و:

وجیزه : لنډ خبره چې له حکمت څخه ډکه وي یا د ژورفکر محصول وي.

ورژل: Virgil : دروم نامتو شاعر دی.

هـ:

هاړ : تودوخه ، اهاړ، د ګرمۍ موسم.

هلو: هیڅکله نه، بیخي، بالکل، د انکار کلمه.

هومر Homer : د یونان نامتو شاعر دی چې لس سدۍ مخکې له میلادنه یې د «ایلیاد» او «اودیسې» په نوم حماسې په نظم کړې دي.

هیستوري ګرافي Historiograghy : تاریخ لیکنه.

هیومانیزم Humanism : بشر دوستي .

هیهات: افسوس، هی هی، آرمان آرمان .

یادونه:

زده کوونکی دې داستانونه، شعرونه، ډرامې، ادبي انتقادونه او د داسې نور موضوعات ولولي آزاد فکردې (وکړي) او نورو سره دې پرې بحث وکړي. پرلاندې موضوعاتو دې مقالې ولیکي:

په ادب کې د ښځو برخه، د مطالعې ګټې، د سواد زده کړه، د کارګټې، د افغانانو عالي صفتونه، ملي دودونه؛ د هیواد په وړاندې زموږ دندې، متلونه، خپلواکي او د مسلک تاکل.

Download From: www.aghalibrary.com

Agha Library The Digital Library

History of Pashto Literature

(Modern Period)

By

M. Sidiq Rohi

Published

By

M.Sidiq Rohi Cultural Association

1999 Peshawar

دانش خپرندویه ټولنه

+۹۲-۹۱-۲۵۶۴۵۱۳